

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dicle Akar, Matthias Bjørnlund,
Taner Akçam

Soykırımdan Kurtulanlar

Halep Kurtarma
Evi Yetimleri

DİCLE AKAR
MATTHIAS BJØRNLUND
TANER AKÇAM
Soykırımdan Kurtulanlar

İletişim Yayınları 2744 • Araştırma-İnceleme Dizisi 450

ISBN-13: 978-975-05-2656-5

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Türkiye'den Suriye'ye sığınmaya giden

beş Ermeni yetimi, 1923 (Near East Relief Historical Society Arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DİCLE AKAR
MATTHIAS BJØRNLUND
TANER AKÇAM

Soykırımdan Kurtulanlar

Halep Kurtarma Evi Yetimleri

DİCLE AKAR 1965'te Diyarbakır'da doğdu. 1988'de Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomi Bölümü'nden mezun oldu. 1999 yılında Kanada'nın Toronto kentine göçtü. 2007'de Trent Üniversitesi (Ontario, Kanada) Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 Ağustosundan beri de Berlin International School'da Ekonomi ve İşletme dersleri veriyor. 2009 yılında Clark Üniversitesi ve Avrupa Dersim Dernekleri Federasyonu ile birlikte 1937/38 Dersim Sözlü Tarih Projesi'ni başlattı ve genel koordinatörlüğünü yaptı.

MATTHIAS BJØRNLUND 1967'de Kopenhag, Danimarka'da doğdu. 1992 yılında Kopenhag Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Bu tarihten sonra, yaptığı diğer işlerin yanı sıra, Danimarka Holokost ve Soykırım Çalışmaları Merkezi'nde bağımsız arşiv tarihçisi ve çevirmeni olarak çalıştı. Ermeni soykırımı üzerine Danca ve İngilizce kitaplar ve makaleler yayımladı. 2011 yılından beri Kopenhag'da Yurt Dışında Eğitim Enstitüsü'nde (DIS) Amerikalı üniversite öğrencilerine tarih ve sosyal bilimler alanında dersler veriyor. Şu anda iki tane araştırma projesi üzerinde çalışıyor. Bunlardan birisi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Danimarkalılar" ve bir diğeri de "Soğuk Savaş Sırasında Danimarka-Ermeni İlişkileri".

TANER AKÇAM 1953'te doğdu. 1976 Martı'nda sorumlu yazı işleri müdürü olduğu *Devrimci Gençlik* dergisindeki yazıları nedeniyle on yıla yakın hapis cezasına çarptırıldı. 1977 Martı'nda Ankara Merkez Cezaevi'nden firar etti. 1988'de Hamburg Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde şiddet, kültür ve insan hakları konularında çalışmaya başladı. 1991'de yayımlanan *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu* (İletişim Yayınları), Ermeni sorunu etrafındaki çalışmalarının başlangıcına denk düşer. 1996'da Hannover Üniversitesi'nden sosyoloji ve tarih doktorası alan Akçam, Ermeni soykırımı ve Türk milliyetçiliği konusunda çok sayıda esere imza attı. Akçam, 2008 yılından beri Clark Üniversitesi Tarih Bölümü Holokost ve Soykırım Çalışmaları Merkezi'nde bulunan Kaloosdian/Mugar kürsüsünde çalışmalarını sürdürmektedir.

Kitaptaki fotoğrafları bulmamıza yardımcı olan ve kullanımımıza izin veren
aşağıdaki kişi ve kurumlara teşekkür ederiz:

Rebecca Jinks, Abraham D. Krikorian & Eugene L. Taylor,
Maurice Misak Kelechian, Elyse Semerdjian, Mogens Højmark,
AGMI Erivan, Near East Relief Historical Society (NER Arşivi),
Rockefeller Archive Center, League of Nations.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

KİTAP HAKKINDA.....	7
---------------------	---

ÖNSÖZ 1

Halep Yetimhanesi Kayıtları

DİCLE AKAR.....	11
Kİşisel bir not.....	11
Yetimhane kayıt defterleri.....	12
Kayıtlar hakkında genel gözlemler.....	19
Resmî devlet politikaları.....	19
<i>Asker ailelerinin durumu</i>	21
Sürgüne tabi tutulan Ermenilerin yaşadıkları.....	22
<i>Yetişkin erkekler</i>	22
<i>Kadınlar ve çocuklar</i>	23
<i>Kaçışlar</i>	28
Müslüman halkın tutumu.....	31
<i>Diğer gruplar</i>	33
Karen Jeppe'nin işlettiği Halep Kurtarma Evi başlamında Milletler Cemiyeti.....	34
Ahmet Tetik ve Cihan Güneş'in Halep Sığınma Evi 1922-1927 Kitabı Hakkında.....	37
<i>Çeviri hataları</i>	37
<i>Kasıtlı tahrifatlar</i>	39

ÖNSÖZ 2

Halep Kurtarma Evi Kayıtları: Ermeni Soykırım Hikâyeleri

MATTHIAS BJÖRNLUND	45
Arka plan ve bağlam: Karen Jeppe ve Danimarkalı Ermeni Dostları	50
Karen Jeppe Suriye’de	62
Arama istasyonları ve Kurtarma Evi	66
Koloniler	70
Mülteci kampı	72
Ortaklar	73
Çalışmaların son bulması	75
Ek A	77
Ek B	80
Ek C	82

ÖNSÖZ 3

Halep Kurtarma Evi, Karen Jeppe ve Ermeni Kadın ve Çocuklar

TANER AKÇAM	83
Devlet eliyle zorla asimilasyon	84
Mahmut Kâmil Paşa’nın telgrafları	91
Konsolosluk raporlarından bazı örnekler	93
Asimilasyonu teşvik programı	95
Devlet görevlileri ve kadın ve kızlara yönelik şiddet	97
Zorla satışlar ve eve kapatmalar	99
Rakamlar	104
Savaş sonrası kurtarma çalışmaları	107
Osmanlı Hükümeti ve Milletler Cemiyeti’nin girişimleri	109

Halep Kurtarma Evi Kayıtlarından Seçmeler

117

KİTAP HAKKINDA

Milletler Cemiyeti 1921 yılında, Ermeni Soykırımı'ndan hayatta kalan Ermeni kadın ve çocukların bulunması ve yeniden yaşama kazandırılmaları için Halep'te, Halep Kurtarma Evi olarak adlandırılan bir örgüt kurdu. Kabul Evi veya Cemiyet Evi olarak da adlandırılan bu kurum, Milletler Cemiyeti ve Ermenilerin Danimarkalı Dostları adlı bir kuruluş tarafından birlikte yönetiliyordu. Kurtarma Evi'ne gelen kadın ve çocuklar için özel defterler tutuldu. Bugün bu defterler, İsviçre'nin Cenevre kentindeki Milletler Cemiyeti Arşivi'nde bulunmaktadır.

Çocuk ve kadınlar hakkında tutulan toplam kayıt 1.700 civarındadır. Her bir defter, 100 âdet mağdura ait bilgi içermektedir. Hayatta kalmayı başaran bu insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her bölgesinden ve çok farklı sosyal, politik ve ekonomik koşullardan gelmişlerdi ve her biri soykırım sırası ve sonrasında başlarından geçenleri anlatmaktadırlar. Çoğu tek sayfadan ibaret olan bu formlarda, mağdurun ve ebeveynlerinin isimlerinin yanı sıra doğum yeri ve yaşları hakkında bilgiler vardır. Bazı kayıtlarda, başta anne baba olmak üzere, aile mensupları hakkında verilen bilgiler, çocuklar hatırlayamadıkları için eksiktir. İlgili sayfada kurtarılanların bir de vesikalık fotoğrafı bulunmaktadır.¹

1 The League of Nations Archives, Geneva, "Records of the Nansen Internatio-

Elinizdeki kitapta, bu tutanaklardan seçilmiş 300 civarında kaydı okuyacaksınız. Tutanakların tamamı aşamalı olarak bilgisayar ortamına aktarılmaya başlanmıştır ve bunlara Armenocide (www.armenocide.net) sitesinden ulaşmak mümkündür.

Kayıtlardan yaptığımız seçmelerin başına üç ayrı uzun önsöz yazdık. Önsözler, konunun anlaşılması için son derece önemli arka plan bilgileri sunmaktadır. Dicle Akar, tüm kayıtların içerikleri hakkında genel bir döküm çıkardı ve istatistiki bilgiler verdi. Matthias Bjørnlund, Milletler Cemiyeti ve Danimarka Arşivleri başta olmak üzere, dönemin önemli yayınlarını da tarayarak Halep Yetimhanesi'nin hikâyesini yazdı. Taner Akçam, Osmanlı belgelerine dayanarak, soykırım sırasında yetimlere yönelik izlenen politikaların esaslarını açıklamaya çalıştı.

Defterlerdeki bilgilerin çevirilerinde sayfa düzeni, orijinal paragraflar olduğu gibi korundu. Kimlik bilgileri başlıklarda orijinale uygun olarak aktarıldı; ancak metin içinde mümkün olduğu kadar Türkçe karşılıkları kullanıldı.

Soykırım kurbanı kadın ve çocukların ifadeleri, Kurtarma Evi'ne kabulleri sırasında ana dili İngilizce olmayan çalışanlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu nedenle dile ilişkin bazı sorunlar ana metne bağlı kalınarak çözülmeye çalışıldı. Çevirileri yaparken el yazılarının okunmasında yaşanan zorluklar nedeniyle bazı özel isim ve şehirlerin yazımında ufak tefek sorunlar çıktı. Metinlerde kullanılan tarih formatları, kurum isimlerinin kısaltmaları vs. Türkçeye çevirilirken standardize edilerek aktarıldı. (Örneğin Yakın Doğu Yardım Örgütü, Y.D.Y.Ö. olarak, 01.01.1923 ise 1 Ocak 1923 olarak yazıldı.) Hemen her tutanağın arka sayfasında, ilgili kişinin Kurtarma Evi'nde bir müddet kaldıktan sonra nereye gittiği hakkında bir kısmı kırmızı kalemle tutulmuş notlar vardır. Bu notlar, paragraflar arasında görünür boşluk bırakılarak aktarıldı.

Kitapta kullanılacak kayıtları seçme işlemine başlamadan önce, hikâyelerin birbirine ne kadar çok benzediğini düşün-

nal Refugee Office, 1920-1947", "Registers of Inmates of the Armenian Orphanage in Halep, 1922-1930", 4 cilt.

yorduk. Oysa seçmeye çalışırken aslında hepsinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu gördük. Seçme süreci bu sebeple çok zor ve sancılı oldu.

Çeviriler yapıldığı ve önsözler yazıldığı sıralarda IŞİD ve Suriye'den gelen göçmenler sorunu yaşanmaktaydı. Yezidi ve Süryani kadınlar IŞİD tarafından esir alınmakta, zorla evlendirilmekte veya pazarlarda satışa çıkarılmaktaydılar. Çocukların kaybolmaları da sıkça karşılaşılan bir durumdu. Suriye savaşında yaşananlar, bu coğrafyada 100 yıl önce yaşananların adeta bir tekrarı gibiydi.

Söylemek gereksiz ki, buradaki ifadeler hemen o yıllarda kayda alınmış olduğu için, daha sonra meydana gelebilecek hafıza kaybı tehlikesine maruz kalmamıştır ve soykırımdan hayatta kalan kadın ve çocukların başlarına gelenler hakkında son derece önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler, İttihat ve Terakki'nin Ermenileri imha etme politikalarını açık ve net olarak gözler önünde sermektedir. Bunun da ötesinde, belgeler bazı detaylar hakkında aydınlatıcı bilgiler de içermektedir. Örneğin, kâğıt üstünde alınmış bazı kararların pratikte hiçbir hükmünün olmadığını bu belgelerden öğreneceksiniz. Bilindiği üzere, alınan kararlardan bir tanesi Osmanlı ordusunda görevli Ermeni askerlerin ailelerinin sürülmeyeceği idi. Bu belgelerde, sürülmüş asker ailelerinin imha edilişlerinin hikâyelerini de bulacaksınız.

Elinizdeki kitabın yayınlanmasının son derece önemli bir anlamı daha vardır. Halep Kurtarma Evi kayıtları, Eylül 2014 tarihinde ATASE Arşiv eski Şube Müdürü Ahmet Tetik ve yayıncı Cihan Güneş tarafından *Halep Sığınma Evi 1922-1927 Danimarkalı Karen Jeppe Tarafından Tutulan Kayıtlar* başlığı ile yayınlandı. Kitapta yer alan kayıtlar büyük oranda tahrif edilmişlerdi; sıradan çeviri hataları ötesinde, kasıtlı yapılmış yanlış çeviriler ve çarpıtmalar söz konusuydu. Örneğin yazarlar, belgeleri öylesine tahrif etmişlerdi ki, kadın ve çocukların hemen hiç cinsel şiddete uğramadıklarını bile iddia edebiliyorlardı. Ahlâki sorumsuzluk olarak tanımlayacağımız bu bilinçli çarpıtma, geleneksel resmi Türk devlet inkârcılığının sadece küçük bir ör-

neği idi ve özel olarak üzerinde durulmayı hak ediyordu. Dicle Akar, Tetik ve Güneş'in yaptığı, inanılması zor tahrifatları ve sahtekârlıkları tek tek örnekleriyle gösterdi.

Belgeleri ve yazdığımız önsözleri ilgiyle okuyacağınızı ümit ediyoruz.

Halep Yetimhanesi Kayıtları

DİCLE AKAR

Kişisel bir not

Babam Dersim katliamından sağ kurtulanlardan. Henüz beş yaşındayken 54 akrabası gözlerinin önünde canlı canlı yakılarak öldürülmüş. Babam çok konuşmaz ve anlatmazdı başından geçenleri. Ama günlük yaşamımda Dersimli olmanın dayanılmaz ağırlığını hep hissettim.

1938 Dersim katliamında nelerin yaşanmış olduğuna ilişkin resmî bilgi belge hemen hemen yok gibidir. Konuya ilişkin devlet arşivleri hâlâ kapalıdır. Tek kaynak sözlü tarihtir, ama bu konuda da yeteri kadar çalışma yapılmamıştır. 2009 yılında Dersim 1937-38 Sözlü Tarih Projesi adlı projeyi başlatanlardan birisiydim. Proje sırasında ilk defa babamların kuşağının neler yaşadığını öğrenmeye başladım.

Görüşme yapan ekiplerden birisinin aktardığı bir hikâye beni çok etkilemişti. Yaşlı bir teyze ile görüşme için bir hafta sonrasına randevu almışlar. Teyze hasta yatağında yatıyormuş. Ekibimizin evin bahçe kapısından girdiğini duyunca bağırma-ya başlamış: “Nerede kaldınız, bütün hafta Azrail beni çağır-
dı, ölecektim. Neler olduğunu anlatmadan ölemem dedim, sizi bekliyorum, niye geç kaldınız?” Zavallı teyze, başından geçen-

leri ya anlatamadan ölürsem diye bir hafta boyunca eziyet çekmişti. Mağdurlar başlarından geçenlerin herkes tarafından duyulmasını, öğrenilmesini istiyorlardı.

Halep Kurtarma Evi'nin 1922-1930 yılları arasında Ermeni soykırımından hayatta kalıp, eve ulaşabilen çocuklara ilişkin tuttuğu kayıt defterlerini gördüğümde ilk aklıma gelen o teyze oldu. Halep Kurtarma Evi raporlarının tozlu sayfaları arasında, bugün artık hayatta olmayan bu insanlar, siyah-beyaz resimlerden, "Nerede kaldınız, hikâyemizi anlatmak istiyoruz," der gibiydiler.

Bu defterlerdeki her bir kişide, 1937-38 Dersim katliamından sağ kurtulan babamı, görüşme yaptığımız yaşlı teyzeleri, amcaları gördüm. Bu insanların tümünü dinlemek, yaşadıklarını paylaşmak boynumuzun borcudur diye düşündüm.

O halde tarihi geri saralım ve Halep yetimlerini dinlemeye başlayalım.

Yetimhane kayıt defterleri

Halep'te Milletler Cemiyeti Komiseri Karen Jeppe'nin yönettiği Kurtarma Evi, 1 Mart 1922 tarihinden evin resmen kapatıldığı 31 Aralık 1927 tarihine kadar 1.700 yetim kurtarmıştır. Kurtarma Evi kapatıldıktan sonra da kurtarma çalışmaları 30 Ekim 1930 tarihine kadar devam etmiş ve yukarıdaki rakama 180 yetim daha eklenmiştir. Tüm dönem boyunca kurtarılan Ermeni yetimi sayısı 1.880'dir. Bunların yaklaşık 200 tanesi Kurtarma Evi'ne gelmeden önce akrabalarına ulaştırılmış, geri kalan 1.664 kişinin ise Kurtarma Evi'ne giriş kayıtları yapılmıştır. Bu kayıtlar 17 âdet defterde toplanmıştır.

Bahsi geçen 17 defterden sadece 5 numaralı defterin kayıtları bugün için elimizde yoktur. Şu anda bizim elimizde 16 defterde tutulmuş 1.564 yetime ait kayıt bulunmaktadır.¹

Her bir defter 100 çocuğa ait bilgiyi içermektedir. Defterlerdeki her sayfa bir kişiye ayrılmıştır. Ön sayfada kişinin adı, ba-

1 5 no.'lu defter haricinde 13 no.'lu defter de kayıptı. Matthias Bjørnlund bu defteri Danimarka Arşivi'nde buldu. Kendisine teşekkür ederim.

ba adı (11. defterden itibaren ana adı da dahil edilmiştir), doğum yeri ve tarihi gibi kimlik bilgilerinin yanı sıra yetimhane-ye geliş tarihleri ve varsa bir âdet resimleri de mevcuttur. Kimlik bilgilerinin altında her bir kişinin hayat hikâyesi yer almaktadır. Arka sayfada ise, kişinin Kurtarma Evi'ne geldikten sonra ne yaptığı ve/veya Kurtarma Evi'ni hangi tarihte terk ettiği ve nereye gittiği gibi bilgiler vardır. Kayıtlar İngilizce tutulmuştur.

Elimizdeki bazı kayıtlardan, Kurtarma Evi'ne geldikten sonra kadın ve çocuklarla uzun görüşmeler yapıldığını ve ayrıntılı notlar tutulduğunu anlıyoruz. Çocuklardan alınan bu bilgiler, daha sonra özetlenerek ve belli kriterlere göre gruplandırılarak elimizde bulunan kayıt defterlerine aktarılmışlardır. Kayıtlardaki el yazılarından bu kayıtları tutanların farklı kişiler olduğunu anlıyoruz. Bu nedenle bazı kayıtlar diğerlerine göre daha detaylı bilgiler içermektedir.

Karen Jeppe, 31 Aralık 1927 tarihinde yazdığı bir raporda 1.484 Ermeni yetim hakkında ayrıntılı istatistiki bilgiler vermiştir. Bu tarihten sonra kurtarılan 180 yetime ait bilgileri de biz Karen Jeppe'nin bilgilerine ekledik ve aşağıdaki istatistiki bilgileri oluşturduk. Kendimizi sadece istatistiki verilerle sınırlamadık, aynı zamanda kayıtların içeriğine ilişkin bazı tasnifler yaptık ve detaylı bilgiler verdik.

Aşağıdaki tablolarda 1'den 4'e kadar olanlar Karen Jeppe tarafından hazırlanmıştır. Biz bu listeye sadece eksik olan 180 kişiye ait bilgileri ilave ettik. 5, 6 ve 7 no.'lu tablolar ise tarafımızdan hazırlanmıştır. İstatistiki bilgiler aşağıdaki gibidir:

TABLO 1
Kurtarılanların Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

No.	15 yaşın altındaki			15 yaş üstü kadınlar ve kızlar	15 yaş üstü yetişkin erkekler
	Kızlar	Erkekler	Toplam		
0001-0100	4	48	52	22	26
0101-0200	10	30	40	27	33
0201-0300	18	24	42	36	22
0301-0400	7	17	24	43	33
0401-0500	-	-	33	32	35
0501-0600	10	22	32	40	28
0601-0700	5	19	24	29	47
0701-0800	10	34	44	21	35
0801-0900	4	25	29	34	37
0901-1000	4	19	23	43	34
1001-1100	2	13	15	36	49
1101-1200	2	14	16	23	61
1201-1300	6	18	24	26	50
1301-1400	6	14	20	26	54
1401-1484	1	11	12	25	47
Karen Jeppe toplamı	89 +	308 +	430	463	591
1701-1800	11	9	20	39	41
1801-1880	10	14	24	39	17
Toplam	110	331	474	541	649
31 Aralık 1927 Toplam 1.484					
31 Ekim 1930 Toplam 1.664					

TABLO 2
Kurtarılp Listelenenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Numara aralıkları	Yıllık toplam
1922	0-194	194
1923	195-413	219
1924	414-653	240
1925	654-916	263
1926	917-1229	313
1927	1230-1484	255
Karen Jeppe toplamı		1.484
1928	1701-1795	95
1929	1796-1839	44
1930	1840-1880	41
Toplam		1.664

TABLO 3
Kurtarılmış Olanların Akıbetleri

No.	Tarihler	Akrabalarına gitti	Kendisini geçindiriyor	Yetimhanede	Kayboldu	Öldü	Bizimle
1-100	26/09/22	52	24	10	13	-	1
101-200	05/01/23	44	31	20	5	-	-
201-300	30/05/23	72	17	9	-	-	2
301-400	02/12/23	60	33	5	2	-	-
401-500	28/04/24	73	20	2	4	1	-
501-600	25/07/24	70	21	1	2	2	4
601-700	25/05/25	67	28	1	2	1	1
701-800	19/08/25	80	11	1	2	-	6
801-900	14/12/25	69	25	-	1	1	4
901-1000	08/05/26	66	19	9	1	2	3
1001-1100	25/08/26	62	24	5	3	-	6
1101-1200	24/11/26	57	29	-	2	-	12
1201-1300	26/04/27	66	15	1	1	-	17
1301-1400	21/08/27	49	26	1	-	2	22
1401-1484	31/12/27	31	19	1	-	1	32
		918	342	66	38	10	110
		216*					
Karen Jeppe toplamı		1.134	342	66	38	10	110
1700-1800	30/01/29	49	31	11	3	2	4
1801-1880	09/10/30	52	10	9	-	-	9
Toplam		1.235	383	86	41	12	123

(*)216 yetim bizim evimize ulaşmadan akrabalarına katıldı, rapora bakınız.

TABLO 4
31 Aralık 1927 Tarihi İtibarı ile Evde Olanların Yaş ve Cinsiyetleri

Kız ve erkek çocuk, ayrılmak için henüz çok küçükler	32
15 yaş üstü kadın ve kızlar	26
Yetişkin erkek, zayıf veya sakat	19
Yetişkin erkek, yeni gelenlerden	20
Yetişkin erkek, kolonide	13
Toplam	110
(*) Halep Kurtarma Evi, Ermenilerin çalışmaları amacıyla tarım kolonileri kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için Matthias Bjørnlund'un makalesine bakınız.	

TABLO 5
Yetimlerin 1915 Sürgünü Sırasındaki Yaşları

Yaş grubu	Toplam sayı	Açıklama
0-4	269	Bu çocukların çoğu yetimhaneye anneleri veya yakın akrabaları tarafından getirildiler. Geri kalanının önemli bir kısmı, Ermeniler, yetimhane görevlileri veya onlarla birlikte çalışan katircılar tarafından getirildiler. Bu çocukların hikâyelerinden hemen hepsinin bir dönem aileleri ile birlikte yaşamış olduklarını anlıyoruz.
5-9	881	Yaş büyüdükçe hayatta kalma şansı artıyor. Kendilerine bakabiliyorlar. Bu yaş grubu çeşitli amaçlarla kullanılmaya uygun olduğundan Müslümanlar tarafından en çok tercih edilenler bu gruptaki çocuklardır.
10-14	231	Bu çocukların bir önceki yaş grubuna kıyasla itaatkâr çalışma olasılığı az ve kaçma şansı daha fazla. Çoğunun hikâyesinden kendilerine daha iyi bir yer bulmak için yer değiştirme gayreti içerisinde oldukları anlaşılıyor.
15-19	64	Bu yaş grubunda erkek çocukların kurtulma şansı neredeyse olanaksız, bu nedenle sayı oldukça düşük.
20 +	58	Bu grupta yaş aralığı 20 ila 55 yaş arası değişiyor. Çok zor şartlarda olmadıkları sürece Kurtarma Evi'ne kabul ediliyorlar.
1915 sonrası doğanlar	77	Bu çocuklardan sadece 16 tanesi 1923-25 yılları arasında çoğunlukla anneleri ile geliyor. 61 tanesi ise 1926-30 arası Kurtarma Evi'ne ulaşabiliyor.
Bilinmeyen	12	Bu çocukların sadece girişleri yapılmış, başka kayıt tutulmamış.

TABLO 6
Yetimhaneye Ulaşma Sırasındaki Yaşları

Yaş grubu	Toplam sayı
8-14	279
15-20	913
21-26	151
27 +	120
Tehcir sonrası doğanlar	77
Bilinmeyen	24

TABLO 7
Doğum Yeri veya Sürgüne Çıkarıldıkları Yer ile İlgili Bilgiler

Bugünkü yerleşim merkezlerine göre	Toplam sayı	Bugünkü yerleşim merkezlerine göre	Toplam sayı
Harput (Elazığ)	276	Samsun	7
Urfa	152	Sasun (Batman)	7
Diyarbakır	134	Tekirdağ	7
Maraş	91	Afyon Karahisar	6
Sivas	84	Konya	6
Adana	73	Tokat	6
Erzurum	67	İstanbul	5
Bursa	63	Trabzon	5
Adıyaman	61	Çorum	4
Antep	61	Kilis	4
Mardin	50	Mersin	4
Muş	45	Yozgat	4
Malatya	35	Dersim (Tunceli)	3
Kayseri	31	İzmir	3
Arapgir	23	Niksar	3
Bitlis	22	Niğde	2
Birecik	14	Ankara	1
İzmit	13	İskenderun	1
Eskişehir	10	Kars	1
Van	10	Ordu	1
Adapazarı	8	İsparta	1

TABLO 7 (devamı)

Bugünkü yerleşim merkezlerine göre	Toplam sayı	Bugünkü yerleşim merkezlerine göre	Toplam sayı
Amasya	8	Batum	1
Elbistan	8	Beyrut	1
Erzincan	8	Leningrad	1
Toplam			1.564*
(*) Karen Jeppe'nin 401-500 no.'lu kayıtlarının bulunduğu defter elimizde olmadığından 1.664 değil, 1.564 yetimin doğum yeri hakkında bilgi verebiliyoruz.			

Kayıtlar hakkında genel gözlemler

Yetimhane kayıtları, mikro düzeyde Ermeni tehcir ve soykırımının anatomisini gözler önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Kayıtlardaki verileri dört ana başlık altında ele alacağız: 1) resmî devlet politikaları; 2) sürgüne tabi tutulan Ermenilerin yaşadıkları; 3) Müslüman halkın tutumu ve 4) Karen Jeppe'nin işlettiği Halep Kurtarma Evi bağlamında Milletler Cemiyeti.

Resmî devlet politikaları

Halep Yetimhanesi kayıtlarında, her bir bireyin küçücük bir sayfaya sığdırılmış hikâyesinde bireysel hüznün ve acıların yansıtılmasının yanı sıra hükümetin ana politikasının resmi de çekilmiştir.

Birkaç istisna dışında tüm kayıtlar, tehcir ve sürgün için yola çıkış hikâyesi ile başlamaktadır. Ailelere tanınan zaman süresi çok kısadır. Bu süre bazen birkaç saat ile sınırlıdır (no. 305, 1247). Genel olarak sürgüne çıkartılan kafilelere hangi istikamete gidecekleri önceden bildirilmektedir. Kafileden kaçan veya ailesi ile birlikte aynı kafileyi yakalayamayanlar olursa, onlar da bir sonraki kafile ile sürülmektedirler. Ancak, İslâm dinini kabul eden Ermenilerin sürgün edilmediğini ifade eden kayıtlar da mevcuttur (no. 935, 972, 1065).

Nerede ise hiçbir kayıt yoktur ki savaşın başında yetişkin er-

keklerin imha edilmesinden bahsetmemiş olsun. Merkezî hükümetten bu yönde bir emir gelmiş olduğu aşikâr (no. 18, 1394). Buradaki amacın Ermenilerin sevkiyata karşı olası bir direnişinin önünü kesmek olduğunu tahmin etmek zor değil.

Garabed'in hikâyesinden Türk hükümetinin 4 ile 10 yaşları arasındaki çocukları toplayarak onları İslâmlaştırmak istedikleri anlaşılıyor (no. 978). Bu yaş grubuna ait kayıtlarda sokakta oynarken toplanıp, ailesinden bir daha haber almaksızın sürülen çocuklar bulunmaktadır (no. 1376).

Tüm kayıtlardan hükümetin tehcir politikalarına Müslüman halkı da katmaya çalıştığını ve onları bu yönde teşvik ettiği gözlemleniyor (no. 1399). Bu teşvikten cesaret alan Müslüman halk, yaptıkları zulümlerin ödüllendirildiği bilinciyle kafilelere saldırmaktan, soymaktan, öldürmekten, kadın ve çocukları kaçırmaktan çekinmiyor (no. 988, 1220, 1393). Birçok durumda saldırılar konaklama yerlerinde hükümetin izni ile yapılıyor (no. 1295).

Belgeler, sürgünden geride kalan ve değişik köy ve kasabalara dağılmış olan Ermenilere, 1922'den sonra Türkiye'yi terk etme izni verilmiş olduğunu gösteriyor. Bu tarihten sonra kabileler halinde Suriye'ye göçler yaşanmıştır. Bazı kadınların ifadelerinden göç edebilmek için pasaport temin etmenin bir zorunluluk olduğunu da öğreniyoruz (no. 305, 329, 592, 1065).

Kayıtlardan, hükümetin Ermenilere karşı uygulanan kötü muamelenin Batılılar tarafından görülmesinin istenmediği anlaşılıyor. Örneğin Amerikalı öğretmenlerinin, sürgüne çıkarılan Ermeni kız öğrencilerine refakat etmeleri yasaklanmıştır (no. 90).

Devlet görevlileri yetimleri alıkoymak, öldürmek, satmak gibi oldukça geniş inisiyatifte sahiptirler (no. 1205). Görevlilerin yüklü rüşvetler almakta olduklarına dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır (no. 310, 525, 1022, 1111). Buna karşın Ermenilere karşı düşmanca tutumu olmayan görevliler ise saldırılara izin verenlerle değiştirilmektedirler (no. 1151).

Asker ailelerinin durumu

Ermeniler ya savaştan önce ya savaş başladığında seferberlikle birlikte ya da savaşın ilerleyen dönemlerinde askere alınmışlardır. Resmî belgelere göre asker ailelerinin sürgünden muaf tutulmaları gerekirken, kayıtlar bize asker ailelerinin de sürgüne gönderildiklerini göstermektedir (no. 1176). Kayıtlardaki asker ailelerine ilişkin rakamlar oldukça çarpıcıdır. Toplam 1.564 kayıttan akrabaları Türk ordusunda askerlik yapmakta olan yetim sayısı 213'tür. Bunların 204 tanesi baba, koca ve kardeş gibi birinci dereceden akrabalık bağına sahiptirler. Bazı ailelerde hem baba hem de erkek çocuklar askere alınmıştır. Tespit edebildiğimiz rakamlar şunlardır:

• Babası Türk ordusunda asker olanlar	146
• Kocası Türk ordusunda asker olanlar	42
• Erkek kardeş/leri Türk ordusunda asker olanlar	16
• Eniştesi Türk ordusunda asker olanlar	2
• Amcası Türk ordusunda asker olanlar	1
• Kendisi asker olanlar	6

Bu listeye bir de hayatta kalmış Ermeni yetimlerinin yaşları geldiğinde askere alınmasını da ekleyebiliriz (no. 1822). Çoğu Müslüman ailelerin yanında kalan bu gençler, 18 yaşına yaklaştıkça askere alınıp cepheye sürülme riski ile karşı karşıya kaldıkları durumlarda kaçmayı tercih etmişlerdir (no. 251).

Kayıtlarda, asker olduğu söylenen akrabalarından kurtulan neredede ise hiç olmamıştır. Bazı kayıtlarda Ermeni askerlerinin toplanarak Müslüman asker arkadaşları tarafından vurulduklarını da okumaktayız (no. 1445).

Asker ailelerinin dışında, örneğin vali yardımcılığı gibi üst düzey devlet görevinde bulunmuş bazı Ermeniler de tehcir ve sürgünden kurtulamamışlardır (no. 579).

Sürgüne tabi tutulan Ermenilerin yaşadıkları

Kayıtlarda standart ifadeler göze çarpmaktadır. İlk paragraf genellikle yetimlerin birinci derece akrabaları ve sürgüne ilk çıkış anı ile ilgilidir. Tehcir kararının geldiği yerlerde Ermeni ailelerin tümü sürülmüştür ve geride kimse bırakılmamıştır. Sadece bazı durumlarda, demirci ustası vb. gibi bazı meslek sahipleri, aileleri ile birlikte sürgünden muaf tutulabilmişlerdir (no. 1822).

Yetişkin erkekler

En dikkat çeken unsurlardan birisi yetişkin erkeklerin (baba, abi vb.) ivedilikle öldürüldükleridir. Öldürmelere ilişkin gözlenen bazı yöntemler şunlar; erkekler birbirlerine zincirlenip kadınlar ve çocuklardan ayrılıp katledilecekleri mekâna topluca götürülüyor ve imha ediliyorlar (no. 1004, 1108, 1195). Hapse atılıp işkence edilerek öldürülme sıklıkla rastlanan bir başka yöntem (no. 1159). Hatta, hapse atılanlar arasında küçük erkek çocuklar ve kadınlar da olabiliyor (no. 269, 1305). Kapatıldıkları binalarda birçoğu açlık, susuzluk ve hastalıktan ölürken, cesetlerin alınmadığı ifade ediliyor (no. 1344). Bir başka yöntem ise erkeklerin kapatıldıkları binalar içerisinde yakılarak öldürülmeleridir (no. 504, 1250). Bazı kayıtlar, Ermeni çocuklar ve kadınların da belli zamanlarda şehir dışında topluca öldürüldüklerini söylemektedir (no. 18, 504, 1324). Örneğin, Şuşan bir gece bin kadar çocuğun bir arazide çukura atılıp, üzerlerine benzin dökülerek yakıldığını anlatmaktadır (no. 1353).

Elbette kaçabilenler oluyor ama bu kişilerin uzun süre saklanmaları çok zor. Yukarıda belirttiğimiz üzere hükümet Müslüman halkın tehcir sürecine aktif katılımını teşvik ettiği için, kaçanların yerleri kısa sürede tespit ediliyor ve kaçan kişiler erkekse anında öldürülüyor (no. 270). Bu sebeple kadın kıyafeti ile kurtulmaya çalışan erkekler olduğunu görüyoruz. Bunlar da yakalanırlarsa anında öldürülüyorlar (no. 686, 717).

Birkaç ifadede de toplu direniş yapıldığı anlatılıyor (no. 1112). Hatta Mihran (no. 1382), Urfa'da Ermenilerin üç hafta kadar direnmelerine rağmen gıda ve cephane stoku tükendiğinden teslim olmak zorunda kaldıklarını anlatıyor. Ve tabii erkekler derhal öldürülüyorlar.

Kayıtlara göre tehcir sırasında babasız yollarda kalan yetim sayısı 587'dir. Bunlardan 375 tanesi babasının öldürüldüğünü, 183 tanesi sürgün yolunda hastalanıp öldüğünü ve 29 tanesi de kaçtığı için akıbetini bilmediğini ifade etmiştir. Birçok kayıta yetimler, sürgün sırasında babaları yanlarında olmadığından onlardan bahsetmiyorlar. Bunlara bir de tehcirden önce ülke dışına çalışmak için gitmiş olanları ilave edersek (no. 1772), sadece elimizdeki kayıtlara bakarak bile sürgünün yetişkin erkekler olmadan yapıldığını söyleyebiliriz.

Kayıtlardaki 81 yetim Halep'e ulaştıktan sonra babalarını buluyor ve bunlardan ancak küçük bir kısmı babasının yanında yaşamaya gidebiliyor.

Kadınlar ve çocuklar

Çocuklar, genellikle aileleri ile birlikte sürgüne yollanıyorlar. Ancak anne ve baba ile birlikte sürgünü tamamlayan çocuk yok denecek kadar az. Babalar öldürülüyor, annelerin birçoğu, sürgünün zorluklarına dayanamayıp hastalıktan ölüyor. Yuvası dağıtılmış, en sevdiklerini teker, teker kaybetmiş olan annelerin kahırdan hastalanıp ölmüş olduklarını düşünmek çok zor değil (no. 525, 545, 1731). Elbette bir tek anneler değil, her nasılsa hayatta kalmayı başarmış olan birkaç babanın da aynı biçimde "kahırlarından" ölmüş olduğu söyleniyor (no. 522).

Elbette sürgün şartlarının zorluğu birçok Ermeni'nin ölmesinde asıl rolü oynuyor (no. 1265, 1351, 1384). Sürgün çoğunlukla yaya olarak yapılıyor; araba vb. ile yola çıkanlar da kısa sürede bu imkânı kaybediyorlar. Günlerce, haftalarca ve aylarca dağları, tepeleri, çölleri kızgın güneş altında veya karda kışta yürüyerek aşıyorlar (no. 723, 961). Açlık ciddi bir sorun oluyor (no. 1250). Kadınlar, küçük çocuklarını, eşyalarını taşımak

durumundalar. Doğal olarak büyükanneler, küçük çocuklar, hasta ve sağlık durumu iyi olmayanlar kısa sürede yolda kalıyor ve devam edemiyorlar (no. 1420, 1776). Dolayısı ile kafilelerin çoğu ağırlıklı olarak genç kadın ve çocuklardan oluşuyor.

Oldukça çok sayıda kayıta ifade verenler, sürgün yollarında ve/veya duraklama yerlerinde Müslüman halkın saldırılarına uğradıklarını, annelerinin, kardeşlerinin öldürüldüğünü, soyulduklarını anlatıyorlar (no. 528, 816, 1070, 1102, 1237, 1253, 1324, 1353, 1395, 1836). Genç kızlar haremlere katılmak ve erkek çocuklar çalıştırılmak üzere kaçırılıyorlar (no. 1213). Kafilelere saldırılar genellikle uzun yürüyüş sonrası mola verdiklerinde sabaha karşı herkesin uyuduğu, en yorgun ve zayıf oldukları zamanlarda yapılıyor (no. 1122). Bu saldırılar sırasında yaşanan büyük arbedelerde hayatta kalmış olan aile fertleri birbirini kaybediyor (no. 1206). Arada sırada cesetler altından kurtulanlara da rastlanıyor (no. 33, 39, 1113). Saldırıların ertesinde Müslüman kadınlar ölülerin üzerinde değerli bir şeyler bulmak umudu ile cesetleri bir kez daha soyuyorlar (no. 1190, 1293).

Dağlara kaçanlar oluyor ancak çok azı uzun süre saklanmayı başarabiliyor (no. 1855). Saklanmak ve yiyecek bulmak ciddi sorun oluyor. Çoğunlukla yakınlardaki bir köye gidiyorlar ve kendilerine barınabilecekleri bir yer, bir ev arıyorlar (no. 141, 246).

Kayıtlardan kaçırılan, yollarda bulunan erkek çocukların büyük kısmının çoban, çiftçi, hizmetkârlık gibi işlerde kullanılmış olduklarını anlıyoruz. Çok az sayıdaki ifade dışında tüm çocuklar, uzun yıllar süren bu ağır hizmetlerinin karşılığında bir bedel almadıklarını ve kötü muamele gördüklerini söylüyorlar (no. 251, 280, 503, 1207, 1211, 1139). Yakın akrabalarının, annelerinin katili için uzun yıllar çalışmak zorunda kalan çocuklar var (no. 1345).

Anne ve babaları öldürülen çocuklardan en büyük olanları kardeşlerinin sorumluluğunu hissediyor, ama kendileri de küçük olduklarından kardeşlerine bakamıyorlar (no. 1140). Bu durumlarda bazıları kardeşlerini nispeten güvenli yerlere yer-

leştirdikten sonra kendi yollarına devam etmeye çalışıyorlar (no. 626). Kardeşlerini kurtarabilmek için kamayıp bekleyen çocuklar da var (no. 1427).

Kurtulan evli kadınların hikâyelerinden en çok acıyı bu grubun çektiğini anlıyoruz (no. 129, 247, 1403). Bu kadınların çoğunluğu genç. İlk etapta kocalarının, babalarının, yetişkin erkek kardeşlerinin ve/veya erkek akrabalarının ldürölmelerine tanık oluyorlar. Daha sonra, annelerini, büyükannelerini ve/veya yaşı küçük olan çocuklarını, kardeşlerini kaybediyorlar (no. 181, 574). Kız kardeşlerinin kaçırılmasına ve tacize uğramalarına tanık oluyorlar (no. 1717). Kendileri de kaçırılıyor, zorla evlendiriliyor, bedenlen çalıştırılıyor, her türlü hizmette bulunduruluyorlar (no. 503, 698, 940, 1298). Kocaları, Müslöman komşuları ve hemşerileri tarafından ldürölen kadınlar daha sonra kocalarının katili olan bu insanlarla evlenmeye zorlanıyorlar (no. 1217, 1308, 1862). Kaçmaya alışanlar yakalanıp geri getiriliyor ve ağır cezalara tabi tutuluyorlar (no. 188). Bazen Müslöman veya Ermeni bir erkekle evlenen kadınlar, kocaları ile yaşadıkları evlere baskın düzenlenerek kaırılıyorlar (1829, 1843). Kadınların hastalandıkları zaman kapının önüne konulmaları sık rastlanan bir durum (no. 1802). Kayıtlarda azımsanmayacak sayıda kadına el konulduktan sonra bebekleri ve çocuklarının ldüröldüğünü, sokağa atıldığını, ya da başkalarına verildiğini okuyoruz (no. 314, 354, 1231). Kadın, genç kız ve ocukların Müslöman evlerine zorla alınmalarının bir nedeni de Müslömanların bu insanlara ait mülklere sahip olmak istemeleridir (no. 329, 1172, 1216, 1870).

Bu durumda bile oldukça çok sayıda Ermeni aile, çocuklarını kurtarabilmek için onları Müslömanların yanına bırakıyorlar (no. 1166). Emanet ettikleri kişiler kimi zaman çocuklara bakıp, koruyor olsalar da onlardan fayda sağlamaya çalışanların sayısı kayıtlarda oldukça fazla karşımıza çıkıyor (no. 66, 106, 1808). Ancak her hlökrde yalnız kalan kadınların kendilerini ve çocuklarını Müslömanlara karşı korumaları oldukça zor oluyor zira kendileri ve/veya çocukları tekrar kaırılıyorlar (no. 1811, 1814).

Çocuklar sahiplerinden sıklıkla dayak yiyorlar. Bu dayaklar sırasında sakat kalanlar oluyor (no. 110, 1145, 1880). Kız çocuklar ve kadınların yüzlerine, ellerine ve vücutlarına dövme yapıyor. Bazı durumlarda dövme nedeniyle sakat bile kalabiliyorlar (no. 786, 832, 837).

Evlerde hizmetçi olarak kullanılan kadın ve kız çocukların ezici çoğunluğu cinsel tacize maruz kalıyor. Kayıtlarda kız çocukların ve kadınların Müslüman evlere kapatılmaları “evlenme” olarak da tanımlanıyor. Küçük yaştaki kızların zorla evlendirmeye itiraz etme şansları neredeyse yok gibi ve bu evliliklerin ezici çoğunluğu kadınların ve genç kızların iradeleri dışında, zorla yapılıyor (no. 1316). Kadınlar seks kölesi olarak kullanılıyorlar (no. 129, 685, 1301, 1807, 1849). Bu durumdaki Ermeni kadın ve genç kızlar tamamen kapana sıkışmış durumdadırlar. Hem ilk götürüldükleri evlerde bu tür saldırılarla karşı karşıya kalıyorlar hem de kaçabildikleri ender durumlarda, sığındıkları yeni evlerde başlarına aynı şeyler geliyor. Çaresiz, durumlarını kabul etmek zorunda kalıyorlar (no. 94, 96). 8, 10, 12 yaşındaki kızlar 60 yaşındaki adamlarla evlendiriliyorlar (no. 1719, 1794, 1839). Evlenmeye zorlanan kızlardan kimisi defalarca kendileri ile evlenecek bir diğer adama satılabiliyorlar (no. 630).

Kandırılarak evlenmiş olan kadınlar da var. Örneğin Zümrüt (no. 345), önce kendisini Ermeni olarak tanıtan bir Türk ile evleniyor. Ama onun Türk olduğunu öğrenir öğrenmez kaçıyor. Pariz'i (no. 257), kandıran ise bir Ermeni. Pariz bu Ermeninin bir başkası ile evli olduğunu öğrendikten sonra kaçıyor.

Yetimhaneye ulaşabilen 611 kız/kadın yetimden 250 kadarı sürgün sürecinde en az bir kez evlenmeye zorlanmış veya evlendirilmiş olduklarını açıkça beyan ediyor. Tabii arada bazı aşk hikâyelerine (no. 661) ya da Ermeni aileyi kurtarmak için kadınlarla evlenen iyi Müslüman adamlara da rastlanıyor (no. 1364).

Evlenmeyi kabul etmeyen bazı kadınların öldürüldüklerini kurtulan çocuklarından öğreniyoruz (no. 567, 603, 1159). Çocuklarını ışıktan korumak için evlenmeyi tercih eden kadın-

lar da var (no. 681, 723, 1195). Ama çoğunlukla evliliğin hemen başında bu çocuklar aileye kabul edilmiyor, satılıyor, so-kağa atılıyor veya kadınların gözlerinin önünde öldürülüyorlar (no. 314, 1858).

Kadınların birçoğu “evlenme” olarak tanımlanan ilişkiler de dahil olmak üzere, köle muamelesi görüyor ve çok ağır şartlar altında çalışıyorlar. Özellikle 1928-1930 arası kayıtlardan, Müslüman evlerde kalan Ermeni kadınların bu “evliliklerden” çok sayıda çocuk sahibi olduklarını da anlıyoruz (no. 913-1044, 1337). Kız çocuk ve kadınlara el koyan, satan ve evlenenlerin arasında polis, asker ve sair devlet görevlilerinin sayısı da azımsanamayacak kadar çok (no. 214, 329, 537, 592, 1389).

Elimizdeki kayıtlarda yetimlerden:

- 28 tanesi kız kardeşlerinin (örnek: no. 501)
- 25 tanesi kuzenlerinin/akrabalarının/komşularının (örnek: no. 332)
- 45 tanesi annelerinin (örnek: no. 1043) evlendirildiğini söylüyor.

Bunlara ilaveten 230 yetim kadın tehcirden sonra Müslüman erkeklerle evlendirildiklerini söylerken, 12 tanesi tecavüz kelimesini telaffuz etmiştir (no. 1391). 94 tanesinde ise “zorla” kelimesi kullanılmıştır: “evlenmeye zorlandı”, “zorla evlendi”, “zorla yanında kaldı” gibi. 10 tane kayıta da Müslüman harem-lerinden bahsedilmiştir (no. 1206).

Bazı kadınlar genelevlerde çalışmak durumunda kalıyor. Bu kadınların yanlarında baktıkları kendi çocukları da olabiliyor. Bu çocuklardan bazıları, genelevdeki diğer kadınlar tarafından, bu ortamdan uzaklaştırılmak amacıyla yetimhanelere gönderiliyorlar (no. 684). Annelerinin kendilerinden zorla kopartılan bu çocuklar üzerinde bir hak iddia etmesine olanak tanınmıyor. Dahası, yetimhane yetkilileri, bu çocukları annelerinin ulaşamayacağı yerlere gönderiyorlar.

Kaçışlar

Yetimler alıkonuldukları Müslüman ailelerin yanından kar, kış, dağ, bayır demeden kaçmaya çalışıyorlar. Muhtemelen kimi ölüyor, hastalanıp yolda kalıyor ya da köle olarak tekrar kaçırılıyor. Biz ancak yetimhaneye ulaşabilenlerin kaçış hikâyelerini biliyoruz (no. 110, 204, 258, 286, 1383).

Tehcirin başladığı 1915'ten 1922 yılına kadar kaçışlar ancak birbirine yakın yerleşim yerleri arasında olabiliyor. Ermenilerin Türkiye'yi terk etmelerine izin verilmesinden sonra Müslüman evlerinde çoğunluğu esir olarak tutulan yetimler kaçmak için fırsat kolluyorlar. Yetimlerin yaşadıkları yerler çöl gibi ulaşımı zor mekânlarsa kaçabilmeleri de bir o kadar zor oluyor. Bu durumlarda ancak aşiret gibi bir yerleşim yerinin yakınına geldiğinde fırsat yaratılabilirse kaçabiliyorlar (no. 264).

Erkek çocuklar kız çocuklara göre daha kolay kaçabiliyorlar. Bunu Kurtarma Evi'ne ilk başlarda ulaşanların büyük kısmının Türkiye'yi terk eden kafilelere katılarak Halep'e ulaşan genç erkek yetimler olmasından anlayabiliyoruz. Otlattığı sürüsünü, değirmende ununu bırakıp kafilelere katılan oldukça fazla sayıda genç var (no. 1, 66). 1922 yılında kaçıp yetimhaneye ulaşan 194 kişiden 130 tanesi erkek iken sadece 64 tanesi kadınlardan oluşuyor.

Kadınların kaçış süreci çok daha zor ve hazırlık gerektiriyor (no. 684). Özellikle zorla evlendirilmiş kadınların kocaları, kaçışları durdurabilmek için çok sıkı önlemler alıyorlar. Örneğin, sivil ve/veya askerî otoritelere şikâyetle bulunabiliyorlar (no. 210, 641). Öyle ki, kurtulamayacağını anlayan kadınlardan kocasını zehirleyerek öldüren bile var (no. 214). Kurtarma Evi'ne kadar gelmeyi başardığı halde kocalarınca geri kaçırılan kadınlar dahi oluyor (no. 581).

Çocuk sahibi kadınların davranışları farklılık gösterebiliyor. Çocuklarının sağ kalması için evlenen ama sonra zorla bir başkası ile evlendirilmek istenen kadınlardan, çocuklarını bırakıp kaçmayı tercih edenler var (no. 716). Kimi kadınlar ise, değişik evlere dağıtılmış çocuklarını toplamadan kaçmıyor (no. 230,

1157). Zorla evlendirilen kadınların Müslümanlardan çocukları olduğu durumlarda, kimisi çocuklarını geride bırakıp kaçıyor (no. 512, 923). Örneğin Ovsana (no. 678), iki aylık bebeğini bırakıyor. Fırsatlar uygun olduğunda, çocukları ile birlikte kaçabilen kadınlar da var (no. 559). Kimi zaman Müslüman babalar gelip çocuklarını talep edebiliyorlar (no. 840, 1707). Çocuklarını bırakıp kaçamayan ve geride kalan kadınların hikâyelerini de yine kaçmayı başarmış çocuklarından öğreniyoruz (no. 1017). Kaçmayı başarıp sonra geride bıraktıkları çocuklarının hasreti-ne dayanamayıp dönen de olabiliyor (no. 1772).

Aralarında sürgün sırasında doğmuş olan çocukların da olduğu (no. 646), çok küçük yaştaki yetimler, çoğunlukla başlarına gelenlerden habersiz büyüyorlar. Geçmişini hiç bilemeyen bu çocuklar başkasının yardımı olmaksızın kaçmakta zorlanıyorlar. Zira ne arayıp bulabilecekleri bir aileleri var, ne de kendileri hakkında bir bilgileri. Eziyet çekip yaşamaktadırlar (no. 708). Ermeni olduklarını kimisi akrabaları kendilerini bulup almaya geldiklerinde (no. 372), kimi civardaki diğer Ermenilerden (no. 708), kimi sokakta diğer çocuklardan (no. 555, 710) öğreniyor. Peruz gibi, evlatlık alındığı bir evde kardeş olarak bildiği oğlanla evlendirilmek istendiğinde, “Kardeşimle niye evlendiriyorsunuz?” diye sorduğu için Ermeni olduğunu öğrenenler var (no. 1379). Sokakta bu çocuklara “Gâvur” oldukları söyleniyor (no. 603), “Hıristiyan köpek”, “Ermeni domuzu” diye hakarete uğruyorlar (no. 1103, 1106). Ermeni olduklarını öğrenen bu çocukların bazıları bu durumu inkâr edip büyüdükleri ailelerden ayrılmak istemiyor, çoğunlukla kötü muamele görenlerse hemen terk ediyorlar. 1925 yılına gelindiğinde çocukların ikili, üçlü gruplar halinde kaçmaya başladıkları gözlemleniyor (no. 723, 901, 916).

Yaşadıklarını hatırlayacak yaşta olup da aile fertlerini sürgün sırasında kaybetmiş olan yetimlerin çoğu, geride bıraktıklarının tümünün öldürülmüş olduğuna inanarak büyüyorlar (no. 101). Sadece kendilerinin hayatta kaldığına inanan bu çocuklar uzun yıllar kaçmayı düşünemiyorlar. Bu yetimler, Ermenilerin yaşadıklarını öğrenir öğrenmez bir an bile vakit kaybetme-

den kaçmaya çalışıyorlar. Kurtarma Evi'ne gelmeyi başaranların arasında, yaşamış oldukları travmalardan ruhsal sağlıklarını yitirip, yetimhanelerde bakılamayarak akıl hastanesine gönderilmek zorunda kalanlar var (no. 390, 1387, 1807). Bazı çocukların Ermeni olduğunu saklayarak Müslümanlar arasında yaşama tutunmaya çalıştıkları durumlar da oluyor (no. 1306).

Çocuklarını bulan aileler onları kurtarmak için gerekli masrafları karşılamak üzere para ödemek zorunda kalabiliyorlar. Yol masraflarının yanı sıra, bazen efendileri çocukları para karşılığı geri vermeyi kabul ediyorlar (no. 317, 970). Bazı aileler, mali yük nedeniyle çocuklarının hepsini aynı anda kurtaramıyorlar. Aile bir çocuğu kurtardıktan sonra diğer çocuk için para biriktirene kadar bazen yıllar geçebiliyor (no. 650). Çok ender de olsa yetim kalan çocukları Kurtarma Evi'ne götüren Müslüman aileler de var. Evine aldığı yetimlerin akrabalarını bulmak için Kurtarma Evi'ne gelen Suriyeli Müslüman bir terzi buna verilecek bir örnek (no. 658).

Kaçışlar esnasında güzel tesadüflere rastlamak mümkün. Örneğin, öldü sandıkları akrabalarının kurtulmuş olduklarını öğrenenler oluyor. Zaven'in öldü zannettiği annesi Amerika'da bulunuyor (no. 1161). Krikor (no. 11), öldüğüne inandığı kardeşi ile Halep'te karşılaşıyor. Yetimhaneye 1923 yılında ulaşan David (no. 297) annesinin Diyarbakır'da öldüğünü beyan ediyor. Anne Çenum, yola devam edemediği için oğlundan ayrılmak zorunda kalmış (no. 1717). Bu ikili 1928 yılında buluşuyorlar. Rupen'in hikâyesi ise göz yaşartıcı. Sürgünden yedi yıl sonra Diyarbakır sokaklarında yürürken annesi ile karşılaşıyor (no. 252).

Tabii ki aşk hikâyeleri de yaşanıyor. Çoğunlukla komşu evlerinde kalan yetimler birbirine âşık olup evlenmek istediklerinde sahiplerinden izin almaya çalışıyorlar. Bazen sahipleri evlenmelerine izin veriyor (no. 607, 1780, 1847-1848), izin vermezlerse kaçmayı deniyorlar (no. 388-389, 1476-1477, 1850). Hatta kendisine âşık olduğu için, Ermeni eşiyle birlikte Suriye'ye giden ve kendisine orada iş bulamadığı için eşini orada bırakıp geri dönen Müslüman erkeklere bile rastlanıyor (no. 661).

Yetimhaneye ulaştıktan sona geri gidip akrabalarını veya diğerk Ermeni yetimlerini kurtarmak isteyenler var (no. 107, 1303). Geride bıraktıkları kardeşlerini kurtarmak için Türkiye'ye geri gidip sonra geri gelemeyenler oluyor (no. 333, 767). Ya da çocuklarını teker, teker kurtarıp getiren anneler var (no. 634).

Kayıtlardan anladığımız, kurtarmalarda ve kaçabilenlerin sağsalım Halep'teki yetimhaneye ulaşabilmesinde Ermeni kiliseleri ve bu kiliselerde çalışan rahip ve papazların önemli bir rolünün olduğudur. Kilise görevlileri özellikle çocuklu kadınları evlerinde saklıyorlar (1031); Halep Ermeni kilisesinde ise kadınlar için özel kadın sığınma yeri kuruluyor (no. 537).

Müslüman halkın tutumu

Daha önce de belirttiğimiz gibi yetimler, tutuldukları Müslüman evlerde her türlü işte çalıştırılıyorlar. Dağda bahçede, devlet işinde yol, ev yapımında, ev işlerinde kısacası her türlü hizmette köle olarak kullanılan bu çocuklara çalışmalarının karşılığı verilmiyor (no. 46). Kadınlar, çocuklar köle pazarlarında satılıyorlar (no. 16, 577), bir sahipten diğerine transfer ediliyorlar/satılıyorlar (no. 630, 1803), hediye olarak veriliyorlar (no. 1420). Veresiye satılıp, para tahsil edilemeyince geri verilen bile oluyor (no. 1016).

Bazı durumlarda efendiler yetim kızlara iyi davranırken, sahibeleri yapmadıkları eziyeti bırakmıyor (no. 603, 691, 1336). Örneğin, kendisi iyi olan efendisinin üç karısı ve üç kızı Vartanuş'u öldüresiye dövdükten sonra öldü sanarak gömmüşlerdi (no. 686). Erkek çocukların da kıskançlığa maruz kaldığı olabiliyor. Kendisini sevip, iyi davranan efendisinin izniyle bir Ermeni kızla evlenen Sarkis'i kıskanan sahibesi, onu ve karısını öldürmeye kalkmıştı (no. 692).

Müslüman çocukların Ermeni çocukları sokakta taşıyarak ve/veya döverek öldürmeleri örneğine de rastlıyoruz (no. 701). Ermeni çocukları, Müslüman çocukların saldırılarından korudukları için, siyasi hükümlü sayılarak, hapse atılanlar var (no. 1450).

Bu örneklerin aksine, az da olsa Halep'e geldikten bir süre sonra tekrar Müslüman ailelerin yanlarına dönmek isteyen yetimler var (no. 8, 65). Kurtarma Evi kayıtlardan anladığımız kadarıyla, yetimhanede bu çocuklar pek de hoş anılmıyorlar (no. 89, 108).

Elbette Ermenilere iyi davranan ve onları korumak isteyen Müslümanlar oluyor (no. 1180, 1184, 1196, 1250). Yanlarına aldıkları yetimleri evladı gibi benimseyenler (no. 149, 156, 161, 287, 1331), Türkiye'yi terk edebilmesi için yol masraflarını ödeyenler (no. 278, 293), çocukların haline acıyıp yanlarına alan, sonra onlara ailenin ferdiymiş gibi bakanlar (no. 377, 986, 1250), arkadaşlarının çocuklarını kurtarma gayreti içerisinde olanlar var (no. 1132).

Ancak bunların büyük çoğunluğu çocuklar büyüyünce onları İslâmlaştırmak ve Müslüman birisi ile evlendirmek istiyor (no. 525, 1384). Öyle ki bazı durumlarda bizzat kendi çocukları ile, kardeşleri veya yakın akrabaları ile evlendirmeyi düşünüyorlar (no. 330, 1257). Ölüm döşğinde kocasına Azniv ile evlenmesini vasiyet eden eş, bu benimsemenin en çarpıcı örneklerinden birisi (no. 1238). Muhtemeldir ki bu şekilde birçok evlilik gerçekleştirilmiştir. Elbette biz bu hikâyeleri, Müslümanlarla evlendirilmeye itiraz etmiş, kaçmaya imkânı ve cesareti olan ve kaçmayı başarmış kişilerden öğreniyoruz (no. 93). Müslümanlarla evlenerek kalanların hikâyelerini hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceğiz.

Birbirinden farklı Müslüman davranışlarına çok iyi bir örnek olması itibarıyla Sarah'ın hikâyesine yakından bakmakta yarar var. Yalnız kalan Sarah'ın haline acıyan bir Türk görevli ona kendi kızı gibi bakıyor. Bu görevli Urfa'ya taşınacağı sırada kızın anne ve babasının hayatta ve Halep'te olduğunu öğrenince Sarah'ya seçme hakkı tanıyor. Ailesini seçen Sarah'yı ailesine ulaştırması için bir Türk arkadaşına emanet ediyor. Bu adam Sarah'yı iffal ediyor ve Sarah Halep'e doğurmak üzereyken ulaşabiliyor (no. 1776).

Ermeni eşlerine iyi davranan, yukarıda örneğini verdiğimiz, onlarla mutlu bir aile kuran ve kaybetmemek için karıları ile

birlikte Halep'e gelen Müslüman eşler olduğu gibi (no. 1819); Müslüman kocadan olan çocukları ile birlikte kaçan Ermeni kadınları Kurtarma Evi'ne kadar takip eden ve çocuklarını talep edip geri alan Müslüman eşler de var (no. 840-841).

Yetimlerin kaçtıktan sonra Halep'e ulaştırılmasında en büyük rolü çoğu Müslüman olan katırcılar üstleniyor. Para karşılığı taşımacılık yapan katırcılar (no. 108, 309), bazen yolda kendilerine yardım etmeleri karşılığında yetimleri Halep'e götürmeyi kabul ediyorlar (no. 280). Öyle durumlar oluyor ki, bu katırcılar Ermeni kadınları takip eden Müslüman kocalarla savaşmak zorunda bile kalabiliyorlar (no. 641).

Kayıtlarda Kürtlerin isyan ettiğine ve sürüldüğüne dair sayısız referans var. Kürtlerin ellerindeki Ermeni çocuklar da onlarla birlikte sürülüyor. Kimi zaman bu durum, bu çocuklar için bir kaçış şansı yaratıyor (no. 1022). Rus işgali sırasında Müslümanlar yerlerini terk etmek zorunda kaldıklarında, kimisi yanındaki Ermeni yetimlerini de beraber götürürken, kimisi çok yoksul olduğundan bu çocukları birlikte götürmek istemiyor ve geride bırakıyorlar (no. 237).

Diğer gruplar

Türkiye'de yaşamakta olan ve sürgüne muhatap olmayan Hristiyan topluluklar var; bunların arasında Ermenileri evlerine alarak yardım etmek isteyenler oluyor (no. 614). Bu Hristiyanlardan bazıları daha sonra kendileri de kaçmak zorunda kaldıklarında yanlarında sakladıkları Ermeni çocukları da beraberlerinde götürüyorlar (no. 281). Ama savaş zamanı bunu yapmak hiç de kolay olmuyor. Yokluk, açlık, sefalet insanların fazladan bir boğazı beslemesine olanak tanımıyor (no. 65). Ancak, kurtarma çalışmaları sırasında bu insanlar, hangi Müslüman evinde Ermeni yetimi olduğunu kurtarma çalışmalarından sorumlu görevlilere bildiriyor ve kurtulmalarını sağlıyorlar (no. 1159, 1231).

1922'den sonra ülkeyi terk eden Rum mültecilerinin kabilelerine katılarak kurtulan oldukça çok sayıda Ermeni yetimi oldu (no. 157, 204). Bunlara ilave olarak, Fransız vali ve asker-

lerinin Ermenilerin kaçmalarına yardım ettiklerini kayıtlardan öğreniyoruz (no. 17, 29, 577, 945/46, 1029).

Öte yandan, yukarıda verdiğimiz örneklerin aksine, Ermeni çocukların durumundan faydalanan, herhangi bir bedel ödemedi hizmetlerini sömüren Hristiyan aileler de oluyor (no. 305, 1264).

Karen Jeppe'nin işlettiği Halep Kurtarma Evi bağlamında Milletler Cemiyeti

Kurtarma Evi'nin rolü üç aşamada öne çıkıyor. İlk hedefin mümkün olduğu kadar çok yetimin kurtulması olduğunu tüm kayıtlardan anlıyoruz. Yetimleri bulmak ve kurtarmak için çeşitli yollar denenmiş. Türkiye içinde çok sayıda yerleşim yerinde görevlileri var. Yetimlerin bulunması için rahipler (no. 1784), Ermeni şoförler (no. 961), iş adamları (no. 274, 346, 626), esnaf (no. 1167, 1232), değirmenciler (no. 1232) adeta seferber oluyor. Çevrelerinde veya geçtikleri yerlerde Ermeni olabileceğini düşündükleri veya duydukları her yetime ulaşip onları Halep'teki yetimhaneler hakkında bilgilendiriyorlar ve sahiplerinden ayrılıp Halep'teki organizasyona gitmeye ikna etmeye çalışıyorlar (no. 1146, 1208, 1840). İkna olanların kaçışlarını organize ediyorlar. Amaç yetimleri en güvenli şekilde ve sağ salım Halep'e ulaştırmak. Görevliler yetimleri kurtarmak için kimi zaman tehlikeyi göze alıyorlar (no. 1210). Bireylerin yanı sıra, Yakın Doğu Yardımlaşma (*Near East Relief*) gibi çok sayıda organizasyonla birlikte çalışmalar da yapılıyor (no. 4, 106). Halep'e ulaşanlar Karşılama Evi'ne geliyor. Bu çocuklardan bazıları eğer kendileri talep ederse geride kalanları bulmak ve getirmek için elçi olarak da kullanılıyorlar (no. 9, 1413). Organizasyon, yetimlerin kendilerine güvenlikle ulaşabilmelerini sağlamak üzere, gerekli durumlarda yol masraflarını karşılıyor (no. 4, 1133), motorsuz veya motorlu araçlarla zaman kaybetmeden Halep'e gelmelerini sağlıyorlar (no. 1109). Kurtarma Evi'ne ulaşan çocuklar kendi milletine mensup insanlarla buluşuklarında mutlu oluyorlar (no. 1270).

1927 yılından sonra geride kalanları kurtarma çalışmalarının hız kazandığını anlıyoruz. Özellikle Müslüman evlerde tutsak edilmiş kızların bulunması hedeflenmiş. Bu çocukların yerlerinin tespitindeki ana kaynaklardan birisi kaçıp gelebilenlerin verdikleri bilgiler.

Kurtulan yetimlerden bazılarının yetimhaneye ulaştıklarında ciddi sağlık sorunları olduğu gözleniyor. Bakımları yapılıyor (no. 341), durumu ciddi olanlar hastaneye gönderiliyor (no. 1711). Ameliyat olması gerekenler (no. 1212, 1803), tedavi görmesi gerekenler (no. 1792, 1390) ve kronik olarak çok zayıf ve hasta olanlar var. Frengi sıklıkla rastlanılan hastalıklardan (no. 1323). Bu durumda olan birçok çocuk kurtarılabilir. Ancak hastaneye gönderilenlerden kurtarılamayıp ölüm haberi gelenler de oluyor (no. 887). Halep'e hami- le ve doğurmak üzere gelenler derhal hastaneye sevk ediliyor- lar (no. 1091).

İkinci hedef yetimlerin ailelerinden hayatta kalanlarının tespit edilmesi ve ailenin birleştirilmesi. Bu hedefe ulaşmada el- bette ki akrabalarını arayan Ermeniler ile yakın dayanışma içe- risinde çalışıyorlar (no. 732, 780, 832, 963, 1028, 1119, 1166). Yetimhaneye ulaşan yetimlerin ilk bakımları yapılıyor ve aile- leri bulunanlar akrabalarına teslim ediliyorlar (no. 1717). Kur- tarma Evi yetkilileri yetimlerin akrabalarını arayıp bulmaya ve yetimleri akrabalarına teslim etmeye çalışıyorlar (no. 1821). Yetimler Kurtarma Evi'ne ulaşmadan, doğrudan akrabalarına gönderilebiliyorlar (no. 1799). Halep'teki kampta yakınlarını bulanlar oluyor (no. 1325).

Kurtarılan kadın ve çocukların arasında, akrabaları tehcir- den önce çalışmak üzere ABD ye gitmiş veya iş için başka ülke- de kalmış olanlar var. Bu ülkelerde yaşayanlarla haberleşmek, evraklarını beklemek zaman alabiliyor. Bu süre içerisinde dias- poradaki akrabalar çocuklara maddi yardım yapıyor ve kendi- lerini geçindirmelerine yardımcı olmaya çalışıyorlar (no. 248). Uzun bekleme süresi aile dramlarına sebep olabiliyor. Bekle- me süresinde ailesinden haber alamayıp ruh sağlığını kaybe- denler var (no. 189). Yıllarca karısını arayıp bulamayınca öldü-

güne inanarak yeniden evlenenler oluyor (no. 794, 835, 1738). Bu şekildeki evlilikler bazen sorun çıkartabiliyor. Guhar (no. 1004) kurtulduğunda kocasının Marie ile evlenmiş olduğunu öğreniyor. Kilisenin kararı ile Guhar kocasına, Marie ise Kurtarma Evi'ne veriliyor.

Karen Jeppe'nin kayıtlarına göre akrabalarının yanına gönderilmiş olan yetimlerin sayısı 1.235'tir. Tüm zorluklarına rağmen yetimlerin % 66'sının akrabaları ile buluşturulmuş olması Kurtarma Evi'nin büyük oranda başarıya ulaşmış olduğunu gösteriyor (no. 1422-1460).

Üçüncü amaç yetimlere yaşamlarını idame ettirebilmeleri için meslek kazandırmak ve iş bulmak. Yetimlerin günlük geçimlerini sağlayabilmeleri için yakınları bulunanlardan maddi destek alabilmeleri sağlanmaya çalışılıyor (no. 210). Bir iş bulmaları teşvik ediliyor (no. 141), nakışçılık, fırıncılık, marangozluk gibi meslekler edindirilmeye çalışılıyor ve bu amaçlara yönelik kurslar açılıyor (no. 189, 602). Çoğu kadın hizmetkârlık yapabileceği işler buluyor ve geçimlerini böyle sağlıyorlar. Bir kısım genç Kurtarma Evi yakınında kurulan tarım kolonisine yerleştiriliyor (no. 846, 1178). Kurtarma Evi'nde ya da kolonide tanışıp yuva kuran çiftler de oluyor (1027-797, 1164-1210). Hasta olduğu için çalışamadıklarından masrafları Kurtarma Evi tarafından karşılananlar da var (no. 614).

Yetimhane görevlileri kurtulmalarına yardımcı oldukları yetimlerin sonraki hayatlarını mümkün olduğunca takip etmeye çalışıyorlar. Gidenlerden bazıları mektup yazıp nerede olduklarını, neler yaptıklarını haber veriyorlar (no. 641). Kiminden ise bir daha haber alınamıyor.

Yetimlerden bazısının yetimhaneden ayrıldıktan sonraki süreçte oldukça başarılı olduklarını görüyoruz (no. 156, 157). Öte yandan, birkaç çocuğun Koruma Evi'nden ayrıldıktan bir süre sonra öldüğünü kayıtlardan öğreniyoruz (no. 566, 587, 1307).

Ahmet Tetik ve Cihan Güneş'in Halep Sığınma Evi 1922-1927 Kitabı Hakkında

Eylül 2014 tarihinde ATASE Arşiv eski Şube Müdürü Ahmet Tetik ve yayımcı Cihan Güneş *Halep Sığınma Evi 1922-1927 - Danimarkalı Karen Jeppe Tarafından Tutulan Kayıtlar* adlı 816 sayfalık bir kitap yayımladılar. Kitabın yayımlanmasının bizim konu hakkındaki çalışmamızla doğrudan ilgisi var. 2013 yılında, Halep yetimlerine ait belgelerin 1-600 numaraları arasındaki 500 adedi <http://www.armenocide.de/armenocide/orphan-children.nsf!OpenDatabase> adresinde tarafımızdan İngilizce olarak yayımlandı. Taner Akçam Mayıs 2014'te *Agos* ve *Taraf* gazetelerinde yayımlanan iki makalesinde bu çalışmayı kamuoyu ile paylaştı ve bu belgelerin Türkçe olarak da yayımlanacaklarını duyurdu.

Ahmet Tetik ve Cihan Güneş'in kitabı, bu haberden yaklaşık üç ay sonra yayımlandı. Kitap kapak sayfasından son sayfasına kadar çok büyük hatalar ve çarpıtmalarla dolu idi. Hatalar öylesine çeşitli ve çoktu ki kitabın, bizim çalışmamızdan önce yayımlanması gayreti içerisinde, alelacele hazırlandığı anlaşılıyor. Ayrıca kitap, inkarcılık politikasının en bariz örneklerinden birisine tanık olmamıza olanak sağladığı için kısaca irdelenmeyi de hak ediyor.

Kitaptaki maddi hataları çeviri hataları ve kasıtlı yorum hataları olarak iki ayrı başlıkta irdelemekte fayda vardır.

Çeviri hataları

Kitapta 1.184 âdet yetim kaydı çevrilmiştir. Aynı zamanda kitapta kayıtların İngilizce orijinallerine de yer verilmiştir. Biz, sadece 250 âdet kaydın çevirisini kontrol ettik ve çok sayıda yanlış çeviri, kelime ekleme ve/veya çıkartma tespit ettik. Bunların yanı sıra oldukça çok sayıda cümlelerin hiç çevrilmemiş olduğunu gördük. Bu çeviri hatalarının önemli bir kısmı sıradan dikkatsizliklerden ileri geliyor. Örneğin, yetimin Bakımevi'nden ayrılış tarihi "Ekim" yerine "Eylül" olarak çevrilmiş

(no. 16); “Ermeni şoför” milliyet değiştirerek “Amerikalı şoför” olmuş (no. 46). Yetim, “annesi ve üç kız kardeşi ile” yola çıkmışken, çeviride iki kardeş yok edilip “annesi ve kız kardeşi...” olarak çevrilmiş (no. 107). “üç küçük çocuğunu bırakarak kaçan” Ermeni kadın, “çocukları ile birlikte gitti” (no. 920) olmuş.

Bazen, çevirilere ana metinde olmayan kelimeler eklenmiş veya bazı ifadeler tamamıyla çıkartılmış. Örneğin, “Yervant kötü karakterliydi” ifadesi “Yervant çok kötü karakterliydi” olmuş (no. 89). Müslüman efendilerle ilgili bazı negatif ifadeler çıkartılmış, yerlerine olumlu kelimeler eklenmiş. Örneğin, Tz-nko’nun efendisinin “çok kötü muamele ettiği” ifadesini çeviride bulamıyoruz (no. 69). Boghos’un anılarında yer alan, “... ertesini gün yola devam etmek üzere bir eve yerleştirildikleri” ifadesine ekler yapılmış, bunun sürgün kafilesinin “dinlendirilmesi” amacı ile yapıldığı çeviriye ilave edilmiş (no. 149).

Yaşananların vahametini anlatan cümleler yumuşatılmış ve önemsizleştirilmiş. Örneğin, “sonraki yedi ay başlarının üzerinde bir çatı olmadan o düzlükte yaşadıktan sonra yollandılar” cümlesi, “o bölgede yedi ay kaldıktan sonra gönderildiler” diye çevrilmiş (no. 1455).

Mariam’ın hikâyesi bu vahim çeviri hatalarına verilecek güzel bir örnek. Kayıtlarda “... zavallı kadın pek çok badireden geçmiş. Acaba bu yüzden mi sağlığını kaybetti?” ifadesi kitapta, “zavallı kadın çok zorluk çekiyor. Sağlık durumu düzelir mi acaba?” anlamsızlığına dönüştürülmüş. Çevirmen bununla da yetinmeyip, Mariam için yeni bir hikâye yazmış. Aslında savaştan bir süre önce evlenmiş olan Mariam’ın, savaştan bir süre sonra evlenmesinin daha uygun olacağına karar vererek öyle çevirmiş. Bununla da yetinmeyen çevirmen, Mariam ile ilgili çok önemli bir bilgiyi de okuyucudan saklamış: “kocasına tecavüz edildi ve öldürüldü” cümlesi, “Meryem’in kocası öldürülmüş” olarak çevrilmiş (no. 923).

Maritza’nın hikâyesi, kontrol ettiğimiz 250 kayıt içinde, çevirinin baştan savma ve alelacele yapıldığına ve kitabı yayıma hazırlayanlarca da hiçbir biçimde okunmamış olduğuna verilebi-

lecek en iyi örnektir (no. 832). Çevirmen okuduğu bir cümleyi, [*oh is it possible that I shall see my little sister in that way tattoed as those poor girls*]. “Of, küçük kız kardeşimi yüzleri dövme- li bu zavallı kızlar gibi görme ihtimalim de mi var?”] anlamadı- ğı için, “ne demek istediğine dair hiçbir fikrim yok” diye bir not düşmüş ve bu cümle kitapta aynen böyle yayımlanmıştır.

Kasıtlı tahrifatlar

Kitaptaki kasıtlı tahrifatlar bir tek Kurtarma Evi kayıtlarının çevirisi ile sınırlı değildir. Ahmet Tetik ve Cihan Güneş’in kitap için hazırladıkları sunuş yazısında verdikleri bilgiler ve hazır- ladıkları istatistikler ciddi ve kasıtlı yapılmış tahrifatlarla dolu. Bu kasıtlı tahrifatlara örnekler vermeden önce eklemek gerekir ki, Ahmet Tetik ve Cihan Güneş’in sunuş yazısı da dikkatsiz ve baştan savma ifadelerle doludur. Örneğin, Karen Jeppe, açıkça 1.880 yetim kurtarıldığını söyler ve Ahmet Tetik ve Cihan Gü- neş kitaplarında 1.700-1.800 arası kayıtlara yer vermişlerdir. Buna rağmen Tetik ve Güneş, “Karen Jeppe 1.700 kişinin kur- tarıldığını belirtiyor,” demişlerdir. Yazarlar kendi yayımladık- ları kayıtların numaralarına bile bakmamış görünüyorlar.

Bir diğer ciddi hata Near East Relief (NER) [Yakın Doğu Yar- dımlaşma Örgütü] ile ilgili olandır. Tetik ve Güneş, kayıtlarını yayımladıkları Kurtarma Evi’nin, NER organizasyonunun bir projesi olduğunu söylemişler ve Karen Jeppe’nin de onlara ça- lıştığını ileri sürmüşlerdir. Oysa ne Kurtarma Evi, NER orga- nizasyonuna aittir, ne de Karen Jeppe NER organizasyonu için çalışmıştır, Proje Milletler Cemiyeti’ne aittir.

Kasıtlı tahrifatlara gelince, istatistiki bilgilere ait yorumlar yaparken saldırı, alıkoyma ve zorla alıp götürmelerin özellik- le sadece “Kürt ve Arap aşiretleri” tarafından yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Oysa kayıtlarda, bu eylemlerin bölgede bulunan Kürt, Arap, Türk (no. 90, 167, 295, 336, 515, 781, 961, 1468), Çeçen (no. 940, 1000, 1010, 1245, 1478, 1764), Çerkez (no. 369, 701) ve az sayıda da olsa Çingeneler (no. 945/46, 1033), tarafından yapıldığı açıkça belirtilmektedir.

Tetik ve Güneş'in, istatistiki bilgiler verirken geliştirdikleri bir kategori "Ailesi Herhangi Biri Saldırıya Maruz Kalanlar" (dil bozukluğu kitabın yazarlarına aittir-DA). Yazarlar, yayımladıkları 1.184 kayıttan sadece 321 kişinin ailesinin saldırıya maruz kaldığını iddia etmektedirler. Her şeyden önce bu son derece tuhaf bir kategoridir, zira kitabın konusu olan her birey ve aile sadece bir defa ve bir tarzda değil defalarca ve çeşitli şekillerde saldırıya maruz kalmışlardır. Bu konuda bir istatistik tutmaya da gerek yoktur, çünkü saldırıya uğramamış aile yoktur; istatistik % 100'dür.

Tetik ve Güneş'in bir başka ilginç istatistiki bilgileri, "sözlü şiddet" ile ilgilidir. "Sözlü şiddet" ifadesinin geçtiği kayıtları sayan Tetik ve Güneş sadece 18 tanığın sözlü şiddete maruz kaldığını ileri sürmektedirler. Böyle bir kriterin yaratılmasının amacı açıktır, yazarlar 18 kişi dışındakilerin "sözlü şiddete" maruz kalmadıkları gibi bir algı yaratmak istemektedirler. Kelime oyunları ile bu tür tuhaf kriterler yaratıp, tuhaf iddialar ileri sürmek inkârcılığın geldiği noktadaki çaresizliğin bir ifadesi olarak okunmalıdır. Doğrusu, her kayıt bu tür bir şiddetin varlığının kanıtı olarak okunabilir. Hemen her kayıta hayatta kalanlar kötü muamele gördüklerini (no. 53, 149, 237, 369, 550, 691, 846, 940, 1012, 1478) ve cezalandırıldıklarını anlatırlar (no. 913, 1079). Yetimlerin sözlü şiddete maruz kalmadıklarını düşünmek bile tuhaftır.

Kitapta kasıtlı tahrifata ilişkin verilebilecek en önemli örnek "Cinsel Şiddet" başlığı altında söylenenlerdir. Yazarlar, cinsel şiddetin diğer saldırılara oranla çok az sayıda görüldüğünü; 1.184 kayıttan sadece beşinde cinsel saldırı olayı ile karşılaşıldığını iddia etmektedirler. Tetik ve Güneş'in bu beş rakamını neye dayanarak ve nereden çıkarttıkları tam bir muammadır. Oysa, yukarıda sadece bazı örneklerini de verdiğimiz gibi, kayıtlarda ifadesi yer alan neredeyse her kız ve kadın cinsel tacize ve şiddete maruz kalmıştır. Bunu anlamak için sadece kendilerinin yer verdiği 1.184 kayda bakmaları yeterlidir.

Doğrudan "ırzına geçmek, bozmak, tecavüz etmek, kirletmek" olarak çevrilebilecek (*violated*) kelimesinin geçtiği kayıt

sayısı altı (6) âdettir (no. 848, 1437, 1455, 1459, 1470, 1718). Bir erkeğin ırzına geçilerek öldürüldüğünü (*ravished*) ifade eden bir âdet kayıt dahi vardır (no. 923). Kızlar ve kadınların kaçırlarak haremlere alındığını belirten beş (5) âdet kayıt vardır (no. 49, 296, 309, 339, 343). Zorla evlendirildiklerini ifade edenlerin sayısı 43 tanedir (no. 94, 188, 210, 364, 501, 614, 794, 835, 913, 1027, 1418, 1784). On kayıtta, kadınlar evlenmek üzere satıldıklarını söylemişlerdir (no. 345, 559, 848, 1030).

Bunların dışında cinsel şiddet tanımlaması çağrıştıracak hiçbir kelime kullanılmadığı halde, Kurtarma Evi'ne geldiğinde Müslümanlardan hamile olan kadınların cinsel şiddete maruz kalmış olduklarını varsaymak yanlış olmayacaktır (no. 1076).

Burada birkaç örnekle, cinsel şiddet açısından, zoraki evlenme ile ırza geçme arasında bir fark olmadığını göstermek isteriz. Muhtemeldir ki Tetik ve Güneş, aşağıda aktardığımız, çocuk sayılacak yaşta, 60 yaşındaki bir Molla'ya zorla eş yapılan Valentin'in başına gelenleri cinsel şiddet değil, normal bir evlilik olarak görmek taraftarıdır (no. 1091):

Viranşehir'de bir Türk Molla (dini lider) onu evine götürdü. Annesi ve kardeşi kabile ile birlikte yola devam ettirildiler. Türk uzun yıllar onu yanında tuttu. Büyüdüğünde, altmış yaşındaki bu adam onunla evlendi. Evlendikten birkaç gün sonra Valentin delirince Molla onu kapının önüne koydu. Bir Katolik Ermeni rahibin yardımı ile bize gönderildi.

Ona geçmişi ile ilgili soru sorunca ofisimizde yere düştü. Yüzü vahşi bir görünüm aldı, vücudu titremeye başladı, gözleri kocaman açıldı, burnundan ve ağzından kan gelmeye başladı. Biraz yardımla bir saat sonra kendine gelip normal haline dönünce onu kasabadaki belediye hastahanesine gönderdik.

Bakımevinden ayrılışı: 8 Eylül 1926. Belediye hastahanesi, Halep.

Doğum için hastahaneye gitti ve ondan sonra bir daha bulunamadı. Ona ne olduğunu bilmiyoruz.

Hamileyken dahi kaçmaya çalışan Adelina'nın hikâyesi verilebilecek sayısız örneklerden sadece bir başkasıdır (no. 1478):

... Bir kız kardeşi ile birlikte bir Çeçenin evine götürüldüler ve köle olarak tutuldular. Kısa bir süre önce sahibi onu bir Kürt'e altı Türk altınına sattı. Kürt onunla evlendi ve bu evlilikten bir çocuğu oldu.

Adelina beş kez kaçmayı denedi fakat yakalanıp geri getirildi ve ağır şekilde cezalandırıldı...

Bir çocuk doğurdu, evlatlık verildi.

Hatun'un hikâyesi ise cinsel şiddetin bir özeti gibidir (no. 685):

Hatun'un kocası Türk ordusunda askerdi ve askerlik hizmeti sırasında öldürüldü. Kendisi biri kız, üçü oğlan dört çocuğu ile birlikte sürüldü. En genci ancak bir buçuk yaşındaydı. İlk başta bir eşeği vardı, çocuklar biniyordu, fakat çok kısa süre sonra eşek ondan alındı ve en küçük çocuğunu yolda bırakmak zorunda kaldı.

Kafile Jerablus yakınlarında Zareg'e geldiğinde birkaç gün kamp kurdu. Orada bir Kürt en büyük oğlunu götürdü. Bir başka Kürt Hatun'u bir oğlu ve kızı ile birlikte evine götürdü ve köle olarak tuttu. Çok geçmeden kızını bir Kürt'e sattı. Zavallı kız o kadar eziyet çekti ki bir yıl sonra öldü.

İki ay sonra Hatun ve oğlu çok hastalandı. İyileştiğinde oğlunun canlı canlı dışarı atıldığını ve köpekler tarafından yenildiğini duydu.

Hatun iki yıl hizmet etti, daha sonra 8 yıl yaşayacağı bir Kürt ile evlendi. Oğlu Harutyun büyümüşü ve Kürtleri terk etmeyi çok istemekteydi. Böylece bir gün bize sığındı. Akrabalarını bulmak kaygısı içinde idi, bu sebeple iki kez o Kürt köyüne döndü. İki Ermeni oğlan çocuğunu ve sonunda annesini de getirmeyi başardı.

Tetik ve Güneş'in kitabı ile ilgili olarak son bir bilgi de 12, 14 ve 17 no.'lu defterlerde bulunan 280 âdet kaydı yayımlanmış olduklarıdır. Bu kayıtların ellerinde olduğunu biliyoruz. 12 ve 14 no.'lu defterler atlanıp 15. defterden devam etmişlerdir. Yine 16 no.'lu defteri yayımlayıp 17 no.'lu defteri yayım-

lamamışlardır. Neden yayımlamadıklarının basit bir izahı vardır çünkü bu kayıtlarda yaşanan şiddet oldukça detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Ayrıca yer, aşiret ve kişi isimleri de yer almaktadır. Tahrif etmekte zorlanacakları bu kayıtları yayımlamamak en kolayı idi ve bu sebeple bu yolu tercih ettiklerini tahmin ediyoruz.

Yetimlerin 100 yıl önce yaşamış oldukları eziyetleri 21. yüzyılda dahi anlatmaya tahammül edemeyen zihniyete inat, gelin hep beraber Halep yetimlerini dinlemeye başlayalım.

Halep Kurtarma Evi Kayıtları: Ermeni Soykırım Hikâyeleri

MATTHIAS BJØRNLUND

Halep Kurtarma Evi kayıtları, Ermenilerin, özellikle kadın ve çocukların soykırım sırasında yaşadıklarını öğrenmek isteyenler, Ortadoğu ve Birinci Dünya Savaşı tarihçileri, soybilimciler ve soykırım çalışan akademisyenler için son derece önemli bir kaynaktır. Kayıt altına alınan ifadeler son derece özgün bilgiler içermektedir. Her bir kişi, kendisinin ve/veya ailesinin, birincil elden hikâyesini anlatmaktadır. Fakat kişisel olmaları itibarıyla hikâyeler arasındaki tüm farklara rağmen büyük benzerlikler de vardır. Soykırım sırasında uygulanan imha metotları, insanların geliştirdikleri hayatta kalma stratejileri bu benzerliklerden sadece bazılarıdır. Bu kayıtlarda, kurtulan kadın ve çocukların hikâyelerini, erkeklerin ve yaşı büyük erkek çocukların öldürülmelerini, yollardaki katliamları, kaçma ve saklanmaları; zorla asimilasyonu, yani yaşanan muazzam dramları birkaç cümlede sıkıştırılmış halde okumak mümkündür.

Hınıs'lı¹ Farfure burada bir örnek olarak verilebilir. Farfure, Manuk Amörşadyan'ın kızıdır; Halep tutanaklarında 246 numaradır ve 1923'te Kurtarma Evi'ne alındığında 28 yaşındadır.

1 D. Krikorian ve Eugene L. Taylor'a Khunoos = Khnus olduğunu açıklığa kavuşturdukları için teşekkür ederim.

Savaşın başında kocası öldürüldü. Kayınvalidesi ile birlikte sürgün edildi. Şehirden iki saat kadar uzakta sürgün kafilesi Kürtler tarafından saldırıya uğradı. Bu bahtsız insanların birçoğu ya öldürüldü ya da yaralandı. Farfure bir başka Ermeni kadınla kaçabildi. Civardaki köylerden birisine gittiler fakat orada Türk hükümeti yetkililerince yakalandılar ve tekrar sürüldüler. Yolda tekrar kaçtı, bu sefer bir köye gitmeyip kendisine toprak altında bir sığınak yapıp birkaç ay burada yaşadı. Türk Hükümeti bulunduğu yeri yine tesbit etti ve bu kez Haini'ye gönderildi. Orada bir Kürt onunla evlendi ve Farfure yedi yıl onunla yaşadı. Rumlar ve Ermenilerin Türkiye'yi terk etmesine izin verilince Kürt'ten kaçtı ve bir Rum mülteci grubuna katılarak Halep'e geldi.

Kuzeni Amerika'da. [Farfure] şehirde [Halep] hizmetkâr. Daha sonra bu şehirde bir Ermeni ile evlendi. Bakımeviden ayrılışı: 29 Haziran 1923. Eşinin akrabalarının yanına gitti.

Milletler Cemiyeti'nin, Halep'te açtığı Kurtarma Evi'nin yöneticisi Bayan Karen Jeppe idi. Jeppe aslen Danimarkalı idi. Jeppe ve Suriye'deki diğer çalışanların çabaları sayesinde, 1921 yılından 1930 yılına kadar, Farfure gibi, zorla asimilasyona tabii tutulan 100.000-200.000 kadar mağdur, çoğunlukla köle veya hizmetkâr olarak yaşadıkları evlerden kurtarılaraq özgürlüklerine kavuşturuldular. Cemiyet'in resmî programı 1927 yılına kadar sürdü. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ve özellikle de Osmanlıların kontrolünden çıkan Suriye ve Mezopotamya'da, çok sayıda Ermeninin kurtarılmasını sağladılar. Aslında çalışmalar 1930'lu yılların sonlarına kadar devam etti. Bu faaliyetler için Jeppe, rahiplerden, iş adamlarından ve gönüllülerden oluşan geniş bir iletişim ağı kurmuştu.²

2 Bkz. Matthias Bjørnlund, *Det armenske folkedrab fra begyndelsen til enden* [The Armenian Genocide from the Beginning to the End], Kristeligt Dagblads, Forlag, 2013; Matthias Bjørnlund, "Karen Jeppe, Aage Meyer Benedictsen and the Ottoman Armenians: National Survival in Imperial and Colonial Settings", *Hagazian Armenological Review*, cilt 28, 2008, s. 9-43; Matthias Bjørnlund, "Scandinavia and the Armenian Genocide", *Armenian Weekly*, özel sayı, Nisan 2008, s. 19-22; Armen Manuk-Khaloyan, "'Rescued and Safe': Armenian Orphans

Kurtarma Evi girişimi yasal statüsünü 1920 Sevr Antlaşması'ndan alıyordu ve daha kapsamlı bir Milletler Cemiyeti projesinin bir parçası idi. Cemiyet'in Cenevre'de 1920 yılında düzenlenen ilk toplantısında hayatta kalan "kurbanların ailelerine geri dönebilmeleri için tüm adımların atılması" kararı alınmıştı. Ertesi yıl, bu amaca ulaşmak için Yakın Doğu Kadın ve Çocukları Koruma Komisyonu kuruldu. Projenin amacı açık olarak 1922'deki Cemiyet toplantısında alınan resmî kararlarda formüle edildi. Aslında yapılan, Cemiyet'in ve özel sivil toplum kuruluşlarının halihazırda yapmakta oldukları düzenlemelerin proje haline getirilip tasdik edilmesiydi. İlgili maddeler şöyleydi:

- 1) Milletler Cemiyeti'nin bir Komiserinin İstanbul'a atanması ve bu atamanın Müttefik ve Ortak Yüksek Komiserliğine, diğer ilgili ülkelerin temsilcilerine ve Cemiyet üyelerine, Türk Hükümetine ve tehcir edilen toplulukların dini otoritelerine, yani Rum ve Ermeni Psikopaslarına resmi olarak bildirilmesine;
[...]
- 4) Türklerin evlerinden geri alınan kadın ve çocukların geçici olarak alınacakları ve kontrolden geçirilecekleri Tarafsız Ev'in yeniden organize edilmesi ve Soruşturma Komisyonunun doğrudan yönetimine ve denetimine verilmesine;
- 5) Şartlar elverdiği ölçüde başka merkezlerde de Tarafsız Evler açılabilmesine.³

Burada Tarafsız Ev olarak formüle edilen evler daha sonra Kurtarma Evi, Kabul Evi veya Cemiyet Evleri olarak da adlandırılacak kuruluşlardır.

Milletler Cemiyeti, doğrudan faaliyetlere başlamak amacıyla önce uluslararası kadın organizasyonları ve diğer sivil top-

and the Experience of Genocide", *Center for Armenian Remembrance Occasional Paper*, www.centerar.org. Bu sitede yer alan bilgiye göre, Center for Armenian Remembrance (CAR) adlı kuruluş da Halep Protokollerini yayınlamayı planlamaktadır.

3 *Second Year Book of the League of Nations. Deportation of Women and Children in Turkey and in Asia*, Geneva, 1922, s. 160.

lum kuruluşlarıyla görüşmeler yaptı ve daha sonra, Yakın Doğu'da Kadın ve Çocukları Koruma Komisyonu kurdu. Komisyon için üç delege atandı. Bir tanesi İstanbul'da diğeri Halep'te olmak üzere iki âdet Tarafsız Ev'in açılışı onaylandı ve masrafları kısmen finanse edildi. Kararlarda belirtildiği üzere, bu evler çocukları teslim almak ve ilk incelemeleri yapmak içindi. Evlerin önceliği, Müslüman evlerden ve Müslüman yetimhanelerinden gelen çoğunluğu Ermeni ama aynı zamanda Rum ve diğeri Osmanlı Hristiyanı olan kadın ve çocukları kabul etmektir. Bazen de kadın ve çocuklar, Kurtarma Evlerini kendileri bilfiil arayıp, buldular ve gelip katıldılar. Kurtarma Evi görevlilerinin ikincil sorumlulukları, evlere gelen çocuk ve kadınların sağlık kontrollerini yapmak ve eğer biliyorlarsa, hayatta kalmış aile üyelerinin olup olmadığını ve ait oldukları etnik-inanç gruplarını tesbit edebilmektir. Bu kişilerin soykırım öncesi ve sonrası deneyimlerini kâğıda dökmek yapılan bir diğeri işti. Çocukların birçoğu geçmişlerini unutmuştu. Müslüman efendileri veya bakıcı aileleri onların Hristiyan olduklarını reddetmiş olabiliyordu. Bazı çocuklar, başka bir hayat bilmedikleri için bu yeni Müslüman ailelerinin yanında kalmayı tercih etmişler; bazı kadınlar ise Müslümanların yanından ayrılmanın kendileri için ciddi sonuçlar doğuracağından korkmuşlardı.⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın galip güçlerinden iki temsilci İstanbul'daki kurtarma operasyonlarından sorumlu oldular. İstanbul İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetlerinin kontrolü altındaydı. Bunlardan birisi Londra Lord Mayor Yardım Fonu eski saha direktörü İngiliz doktor Dr. W.A. Kennedy idi. Kennedy, Osmanlı başkentinin İngiliz Yüksek Temsilcisi ve Büyükelçisi Sir Horace Rumbold tarafından aday gösterilmişti.⁵ Di-

4 Bkz. Vahram L. Shemmassian, "The League of Nations and the Reclamation of Armenian Genocide Survivors", Richard G. Hovannisian (ed.), *Looking Backward, Moving Forward: Confronting the Armenian Genocide*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2003, s. 86-87.

5 Kennedy and the Lord Mayor's Fund hakkında bkz. "Armenian Girls Tell of Massacres", *New York Times*, 1 Haziran 1919, <http://www.agindepers.nl/pers-vs/NYT-1-6-1919.html>; *The Orient*, cilt 8, no. 2, 16 Mart 1921, s. 109.

ger sorumlu ise Amerikan Yüksek Temsilcisi ve Robert Kolej ile İstanbul Koleji'nin başkanı tarafından aday gösterilen Amerika Yakın Doğu Kurtarma misyoneri hemşire Emma D. Cushman'dı. Cushman da Karen Jeppe gibi bölgede uzun yıllar çalışmış bir emektardı. Diğer yaptıklarının yanı sıra, savaş sırasında Konya'dan Ermenileri, Rumları ve Müttefik savaş esirlerini kurtaran Amerikan Yabancı Misyon Heyeti Kurulu [American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)] için çalışmıştı. 1921'de Lig komiseri olarak atandığı sırada mülteci yerleşim sorumlusu olmasının yanı sıra İstanbul'daki Yakın Doğu Kurtarma Komitesi trahom hastahanesi ve yetimhanesinin de sorumlusuydu. Cushman, Yerli Hristiyanların ve Batılı kurtarma işçilerinin büyük çoğunluğu Türkiye'den sürüldükten sonra, 1928'de Yunanistan'daki Korint depreminde kurtarma elemanı olarak görev aldı.⁶

6 Bkz. Keith David Watenpaugh, "The League of Nations' Rescue of Armenian Genocide Survivors, and the Making of Modern Humanitarianism, 1920-1927", *American Historical Review*, cilt 115, no. 5, 2010, s. 1323; Vahram L. Shemmassian, a.g.e., s. 85; "Miss Cushman Presented with the Gold Cross of Jerusalem", *The Orient*, cilt 8, no. 34, 24 Ağustos 1921, s. 336; "Legion Of Honor Cross Given Columbia Woman. Miss Emma Cushman, Missionary and War Worker in Turkey, Awarded High Honors", *The Columbia Evening Missourian*, 24 Aralık 1921; "Aid is Given by U.S. Nurse. American Responds When Earthquake Ruins Corinth", *The Daily Plainsman*, 22 Mayıs 1928. <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12019>. İstanbul içi ve çevresinde Türk evlerinden ve yetimhanelerden kurtarılan Ermeniler ile ilgili olarak bkz. Ara Stepan Melkonian, "Armenian Orphans in the Care of the Armenian National Relief Organisation of Istanbul on 31 Ekim 1919", 2007, <http://www.gomidas.org/submissions/show/14>; League of Nations, *Deportation of Women and Children in Turkey, Asia Minor, and the Neighbouring Territories: Report Presented by the Fifth Committee*, Geneva, 1921; Charles H. Levermore, "Achievements of the League of Nations in Its First Year", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, cilt 96, 1921, s. 16; Peter Gatrell, *The Making of the Modern Refugee*, Oxford University Press 2013, s. 61-62. Daniel Gorman'a göre. *The Emergence of International Society in the 1920s*, Cambridge University Press 2012, s. 66; Kennedy Kanadalı idi. Daha genel bir tartışma için bkz. Lerna Ekmekcioglu, "Republic of Paradox: The League of Nations Minority Protection Regime and the New Turkey's Step-Citizens", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 46, 2014, s. 657-679; Lerna Ekmekcioglu, <http://www.ottomanhistorypodcast.com/2014/06/armenian-widows-orphans-istanbul.html>.

Arka plan ve bağlam: Karen Jeppe ve Danimarkalı Ermeni Dostları

Yukarıda belirttiğim gibi Danimarkalı Karen Jeppe, Milletler Cemiyeti'nin Halep'te açtığı Kurtarma Evi'nin ve Suriye'deki kurtarma operasyonlarının komiseri oldu. Jeppe'nin neden Cushman ve Kennedy'nin yanı sıra Milletler Cemiyeti'nin Kadın ve Çocukları Koruma Komiserliğine seçildiğini ve niçin Cemiyet kararlarında son derece merkezî bir rol oynadığını anlamak için, onun, Birinci Dünya Savaşı sona erene kadar Danimarka ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kişisel ve örgütsel geçmişi yakından bakmak gerekir.

Mütevazı ama kültürlü bir kökenden gelen Karen Jeppe (1876-1935) Kopenhag Üniversitesi'nde matematik okuduktan sonra öğretmenlik eğitimi aldı. Fakat onun Cemiyet komiseri olarak asıl öne çıkan vasfı Danimarkalı Ermeni Dostları (*Danske Armeniervenner* – bundan sonra DA) örgütünde, sahada çalışan bir kurtarma elemanı olarak edindiği geniş tecrübe ve bilgi idi. DA'nın ilham aldığı ana kaynaklardan birisi bir İngiliz kuruluşu olan Ermenistan Dostları adlı girişimdi. DA'nın kuruluşu, Belçika'nın Brüksel kentinde Temmuz 1902'de düzenlenen Pan Ermenistan Kongresi'ne kadar gider. Bu kongreye, 10 kadar Danimarkalı Ermeni dostu da katılmıştı.⁷ Bunlar Danimarka'ya döner dönmez DA'yı kurdular. Kurucu üyeler arasında Danimarkalı-Yahudi-İzlandalı akademisyen Age Mayer Benedictsén de bulunuyordu. Benedictsén bu organizasyonun asıl itici gücü, akademik uzmanı idi ve sonra da zaten başkanı oldu.⁸

Küçük ve tecrübesiz bir örgüt olan DA, başlangıçta, Danimarka makamlarından pek fazla bir destek ve koruma alamadı. Pratik nedenlerle 1903'ten 1918 yılına kadar Urfa'da köklü

7 Bkz. G. P. Gooch, "The Problem of the Near East", Frederick Alexander Kirkpatrick (ed.), *Lectures on the History of the Nineteenth Century: Delivered at the Cambridge University Extension Summer Meeting August 1902*, Cambridge University Press, 1902, s. 289.

8 Diğer kurucu üyeler, aynı zamanda birinci başkan olan teolog ve yazar Profesör Henrik Scharling, yazar Ingeborg Marie Sick, ve gazi, emlakçı, muhafazakâr parti milletvekili Johannes Hage.

ve geniş çevreye hitap eden Johannes Lepsius'un Alman Doğu Misyonu (*Deutsche Orient Mission*; DOM) organizasyonuna bağlı çalıştı. Ancak bu birliktelik her zaman arzulan sonuçlar vermedi. DA'nın Benedictsen ve Jeppe gibi üyeleri DOM'ın ideoloji ve metotlarını, özellikle de misyonerlik hedeflerini açıkça eleştirdiler.⁹ DOM'un nihai hedefinin sloganı: "Doğunun Mesih'i" idi.¹⁰ Gerçi DA'nın yönetim kurulu üyeleri ve destekçilerinin arasında Ulusal Lutheran Kilisesi'nden birkaç rahip ve psikopos vardı; fakat üyeler, bir dilbilimci, yazar, gezgin ve kendisini insanlığa adanmış olan Benedictsen'den çok etkilenmişlerdi. Benedictsen Danimarkalı-Yahudi tüccar bir babanın ve Danimarka Kraliyet Tiyatrosu'nda oyunculuk yapan bir annenin oğluydu. DA organizasyonunun idealleri; hedefleri ve aynı zamanda günlük faaliyetleri Benedictsen'in fikirlerine bağlı olarak şekillenmişti.

Benedictsen "ezilen ulusların tercümanı" olarak biliniyordu. Bütün hayatı boyunca ulusların kendi kaderini barış içinde tayin etmesi fikrini yaymak için çalıştı. İster İngiliz, Rus, Alman veya Osmanlı olsun; ister Hristiyan veya İslâm olsun, sürekli olarak emperyalizm ve sömürgeciliği eleştirdi. Her zaman bir

Karen Jeppe (1876-1935)

9 Jonas Kauffeldt, *Danes, Orientalism and the Modern Middle East: Perspectives from the Nordic Periphery*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida State University, 2006, s. 125. Jeppe'nin DOM ilişkileri üzerine bkz. Uwe Feigel, *Das Evangelische Deutschland und Armenien*, Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 130. Benedictsen ve Lepsius hakkında: Wolfgang Gust, "The Silent Partner: Imperial Germany and the Young Turks' Policy of Annihilation", Huberta von Voss (ed.), *Portraits of Hope: Armenians in the Contemporary World*, Berghahn Books, 2007, s. 55; Hans-Lukas Kieser, "Zion-Armenien-Deutschland. Johannes Lepsius und die 'protestantische Internationale' in der spätosmanischen Welt", *Armenisch-Deutsche Korrespondenz*, no. 143 ve 145, 1. ve 3., 2009, s. 26 ve 29, dipnot 91.

10 Johannes Lepsius, *Ex Oriente Lux. Jahrbuch der Deutschen Orient-Mission*, Berlin: Verlag der Deutschen Orient-Mission, 1903, s. 10.

Ermeni dostu olmasına rağmen asla İslâmfobik değildi.¹¹ Örneğin, özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında Müslümanların Hristiyanların zulmüne uğradığını kabul edip Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Soykırımı'ndan sonra şu satırları yazdı: "... gerçek olan Müslümanların yaşadığı acıların Hristiyanların acılarına kıyasla Avrupa'da daha az yankı bulduğudur. Bu kısmen bir [Hristiyan] kardeşlik duygusundan kaynaklansa da [Müslümanlara yönelik] bu vahşet, aydın ve tarafsız çevrelerde [bile] daha ziyade "Türklerin kötü yönetimi" olarak algılandı. Bu anlayış hoyratlık, zulüm ve intikam duygularını besler. Sıradan bir Türk'ü bir Hristiyan'dan daha küçük, daha değersiz görmek için hiçbir sebep yoktur. Burada kimin daha az ahlâklı olduğuna nasıl karar vereceğimiz tartışmasına girmeyeceğim. Bu çok farklı şeylere yol açar. Bana göre Müslümanların uğradığı haksızlıklar Hristiyanların acıları kadar derindir."¹²

Benedictsen, 1897 de İran, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda seyahat ederken ilk kez Abdülhamid katliamlarının Osmanlı Ermenileri üzerindeki yıkıcı etkisine tanık oldu. Seyahatinin asıl amacı Kürtçenin dialektleri üzerine çalışmaktır. Ancak Johannes Lepsius'un Alman Doğu Misyonu'nun (DOM) Van'da, İran Khoi'de ve Urfa'daki yetimhane, atölye, fabrika projelerini ziyareti, onun bir Danimarka kurtarma organizasyonu kurma fikrine ilham kaynağı oldu.¹³ Benedictsen'in yazıları ve konuşmaları, Jeppe'nin DA'ya katılmasına ve 1902 yılında Danimarka'dan ayrılıp Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Soykırımı'ndan sonra 1918 yılında ayrılmak zorunda kalıncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Urfalı Ermenilerle çalışmaya gitmesine neden oldu.¹⁴ Jeppe "Danimarka'nın ilk kalkınma

11 Müslümanların çektikleri acılar ve İslâmfobi hakkında bkz. Mark Levene, "Creating a Modern 'Zone of Genocide': The Impact of Nation- and State-Formation on Eastern Anatolia", *Holocaust and Genocide Studies*, no. 12, 1998, s. 393-433.

12 Katri Meyer Benedictsen, *Åge Meyer Benedictsen - De Undertrykte Nationers Tolk. En Mindebog*, Copenhagen: Nyt Nordisk Forlag/Arnold Busck, 1934, cilt I, s. 122.

13 A.g.e., s. 125.

14 Danimarka yardım ve misyonerlik faaliyetleri hakkında bkz. Matthias Bjørnlund, "Before the Armenian Genocide: Danish Missionary and Rescue Operati-

yardımlı personeli” olarak kabul edilir.¹⁵ O, büyük oranda Protestan geçmişi ve inançları olup benzer işler yapan diğer birçok Danimarkalı kadının aksine, kendisini bir misyoner olarak görmedi ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında din propagandası yapmaya çalışmadı. Aksine o kendisini, “modern” olarak da adlandırılabilir, evrensel görüşte bir yardım ve kurtarma çalışanı olarak gördü.

Jeppe kendisini misyonerlerin hedeflerinin tam tersi amaçlara sahip birisi olarak tanımladı: 1890’lardaki Abdülhamid katliamları sonrasında özellikle dinî ve milli Apolistik (Ortodoks, Gregorian) Ermeni gruplarının canlanmalarına, onlara Protestanlığı empoze ederek zarar vermeden, yardımcı oldu. Bölgelerdeki Türk idarecileri ve Ermeni organizasyonları ile ortaklık içerisinde, Osmanlı bağlamında Ermeni kültür mirasına, endüstrisine, eğitimine ve yardıma odaklanarak Ermenilerin grup bilinçlerini güçlendirmeye ve onarmaya yardımcı oldu.

Karen Jeppe 1903’te Urfa’ya geldiğinde onu efsanevi Amerikan misyoneri Corinna Shattuck¹⁶ karşıladı. Derhal Ermenice, Arapça ve Türkçe öğrenmeye başladı ve şehirdeki Alman DOM yetimhanesinin yöneticisi oldu. Yetimhanenin kapasitesi 350 erkek Ermeni çocuk idi ve bunlardan 10 tanesinin bakımı DA aracılığı ile Danimarkalı sponsorlar tarafından karşılanıyordu.¹⁷ Belirtildiği üzere, başından beri DA ve benzeri organizasyonların temel inanışları, Ermeniler arasında bir dayanışma duygusu yaratmanın veya var olan uyumu sürdürmenin

ons in the Ottoman Empire, 1900-1914”, *Haigazian Armenological Review*, cilt 26, 2006, s. 141-156. Benedictsén için bazı bilgiler için bkz. Matthias Bjørnlund, “En Excentrisk Komet”, *Goldberg: Magasin om jødisk kunst, kultur, religion, samfund*, Ekim 2007, s. 12-14.

15 Eva Lous, “Karen Jeppe - Danmarks første u-landsarbejder”, *Rotunden*, no. 19, Ekim 2003. Ayrıca gene Eva Lous, “Karen Jeppe: Denmark’s First Peace Philosopher”, <http://www.fredsakademiet.dk/library/ukjeppe.htm>.

16 Shattuck için bkz. Peter Balakian, *The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America’s Response*, HarperCollins, 2003, s. 83-84.

17 Bir örnek, Svend Cedergreen Bech, *Hos et Folk Uden Land*, GEC Gad, 1982; Ingeborg Marie Sick, *Pigen Fra Danmark*, København: Gyldendal, 1945, 4. forøgede udg.

her şeyden daha önemli olduğu yönündeydi. Çünkü, özellikle Abdülhamid katliamları Osmanlı Ermenileri arasında sadece muazzam fiziksel ve maddi bir yıkım yaratmakla kalmamış, bu katliamları yaşamış olan herkeste çözülmesi gereken ciddi sorunlar ortaya çıkartmıştı.

İngiliz yardım görevlisi Profesör J. Rendel Harris'in söylediği gibi; "bu adeta parçalanmış bir saati bir araya getirmek gibi: bu yıkılmış bir topluluk ve onun yaşam koşullarını temelinden (yiyecek, giyecek, barınak) başlayarak düzenlemek gerekiyor."¹⁸ Karen Jeppe'ye göre, kırsal kesimde katliamlar Ermeniler arasındaki geleneksel yaşam tarzına büyük zarar vermişti ve onlara "yabancı" fikirler ve duygusuz yaklaşımlarla gelen ve Batılı din propagandası yapan misyonerler bu süreci alevlendiren bir tehdit oluşturunuyordu:

1895 Katliamları Ermenilerin geleneklerine ve toplumsal cinsiyet rollerine dayanan sistemlerine ciddi zararlar verdi; çünkü [katliamlarda] ailelerin ileri gelenleri, henüz genç olanların kendi başlarına yaşamayı öğrenmelerinden çok önce öldürülmüşlerdi. [...] Ve bu durum özellikle kadınlar için çok daha zor oldu. Onlar hayatlarını büyük ölçüde dışarıdan gelebilecek bütün kötülöklere karşı korunaklı, esirmişçesine tam bir bağımlılık içinde sıkı sınırlar içinde yaşamışlardı. Şimdi bunların birçoğu ansızın tek başına kaldı ve ailenin geçimini sağlayan konumuna geldi. Bu köklü bir değişiklik, devrimden başka bir şey değildi ve bu imtihanı nasıl başarıyla geçtiklerine hayranlık duymamak elde değildir. [...] Fakat aniden parçalanmış olan bu toplumda, yabancı fikirlerin kök salması da bir o kadar kolaydır ve bu fikirler katliamdan sonra canlanan kıyı kentlerinden ülkeye bütün gücüyle giren Batı'dan gelmiş birçok misyoner ve yanlarında getirdikleri kitaplar ve broşürlerle mümkün oldu. Bu durum 1908'in getirdiği hareket özgürlüğünden sonra daha da güç kazandı.¹⁹

18 Quoted in Kirakossian (ed.), 2004, s. 251.

19 Karen Jeppe, "Aanden fra Vesten", *Armeniervennen*, cilt 1., no. 8, Ağustos 1921, s. 29-30.

Jeppes bu gibi “yabancı” düşüncelerin Ermeni ya da daha geniş Osmanlı toplumuna tanıtılmasına karşı değildi. Örneğin, kendisi de modern öğretim tekniklerinin Urfa ve imparatorluğun başka yerlerinde tanıtılmasının öncüleri arasındaydı. O aynı zamanda katliamların yarattığı fırsatların ve kadının istihdam ediliş tarzındaki dağılma ile bağımsızlığın, istenmeden oluşan olumlu yan etkiler olduğuna ve bunların güçlendirilmesi ve genişletilmesi gerektiğine inanıyordu.²⁰ Fakat Jeppe ve DA için önemli olan, eğitim ve kalkınma yardımlarının herhangi bir ön şart ileri sürülmeden verilmesi ve Ermeniler ve onların temsilcilerinin, yardımların nasıl ve nerede ihtiyaç duyulduğu ile ilgili fikirlerinin dikkate alınmasıydı. Sözün kısası Danimarkalı örgüt, direkt olarak ve mümkün olduğunca Osmanlı Ermenileri, İstanbul’daki Ermeni Apostolik Patrikhanesi ve onların liberal Patrikleri Malachia Ormanian (1841-1918)²¹ ile işbirliği içerisinde olunması gerektiğini söylüyordu.

DA kendi fonlarını, Urfa’daki Suriye-Protestan okulları ve Lepsius’un Khoi’deki Alman yetimhanesine destek olmak da dahil olmak üzere çeşitli amaçlar için kullandı.²² Benedictsen Khoi’deki yetimhaneyi 1905’te ziyaret etti ve yetimlerin ve Meta von Schulenburg gibi Alman çalışanlarının nasıl yetersiz fonlarla çalışmakta olduklarını gözlemledi. Bu insanlar üstelik saldırıya ve katliama uğrama korkusuyla yaşıyorlardı ve tüm bunlara rağmen Hristiyanlar kadar Müslümanlara da sağlık hizmetleri veriyorlardı.²³ DA fonlarının çoğu ya Karen Jeppe ya da DOM tarafından Urfa’da kullanıldı. Ya da Siirt örneğinde olduğu gibi, Ermeni okullarına okul malzemeleri alınması;²⁴ Van

20 Kauffeldt, a.g.e., 2006, s. 124-25.

21 Ormanian hakkında bkz. Vigen Guroian, “A Communion of Love and the Primacy of Peter: Reflections from the Armenian Church”, Francesca Aran Murphy ve Christopher Asprey, eds., *Ecumenism Today: The Universal Church in the 21st Century*, Ashgate Publishing, 2008, s. 139 ve devamı.

22 Khoi’deki Alman misyonerler hakkında bkz. Julius Richter, *A History of Protestant Missions in the Near East*, Edinburgh ve Londra: Oliphant, Anderson ve Ferrier, 1910, s. 150, 176.

23 Benedictsen, 1935, cilt II, s. 39-40. On Schulenburg, bkz. Gust (ed.), 2005, s. 541.

24 1890 katliamları sonrası Siirt ve çevresi hakkında bkz. “Suffering in Armenia; Twenty-seven Villages Destroyed Between Gurun and Chernerig. Conversions

Gölü'ndeki Ahtamar Manastırı'nda üstün zekâlı yetim çocuklar için öğretmen okulu ve küçük bir rahip seminerinde kullanılması için Ermenilere gönderildi.²⁵ 1890 Katliamları bütün bölgeleri öğretmensiz ve rahipsiz bıraktığı için öğretmen açığının kapatılması önemli ve acil bir ihtiyaçtı.

Benedictsen bölgeyi ziyareti sırasında, Ahtamar Katolikosu'nun ana ikametgâhı olan Akhavank'ta, bu manastırın konuğu olarak kaldı. 17 Eylül 1905 tarihli DA'ya yazılmış bir mektupta sadece yukarıda sözünü ettiğimiz projeleri yazmakla kalmamış aynı zamanda Van bölgesindeki Ermenilerin genel durumlarından duyduğu hayal kırıklığını ve umudunu da anlatmıştı:

Bu bölgedeki Ermeni yaşamını tüm yönleriyle anlatmayacağım – sadece birkaç kelime ile son derece üzücü gidişattan bahsedeceğim. Sasun'da veya geçenlerde göle bir saat yürüyüş mesafesinde bulunan eski Ermeni köyü Marek'te olduğu gibi, Ermeni çeteleri bahane gösterilerek zorla vergi toplanması ve iş başvurularının yasaklanması yoluyla imha taktikleri şimdi yerini Kürt yağma ve cinayetlerine karşı tamamen kayıtsız kalmaya bırakmış. Bu aynı zamanda yavaş yavaş bir yok etme savaşıdır. Hükümet açısından bu imha savaşı iki amaca hizmet ediyor: birincisi Ermenilerin tüm direniş gücünü kırmak, ikincisi ise terk edilmiş ve yıkılmış köylere, devlete hem çok fazla sorun çıkartan ve aynı zamanda az gelir kazandıran huzursuz Kürt göçbelerini yerleştirmek. Burada bütün olanları görünce insan derin bir nefes alma ihtiyacı hissediyor ve umutsuzluğa kapılıyor. Tıpkı Van'daki yaşlı Ermeni dostu Dr. [George C.] Reynolds'un dediği gibi: “her şey boşuna, bu insanlar siya-

in Bitlis Vilayet. Reports of Distribution of Bread to the Famished in Various Localities - Reiterated Details of Cruelty”, *New York Times*, 4 Şubat 1896; J. Rendel Harris ve Helen B. Harris, *Letters from Armenia (Letters from the Scenes of the Recent Massacres in Armenia)*, Londra: James Nisbet & Co., 1897, s. 92-3. Kitap şuradan indirilebilir: <http://www.armenianhouse.org/harris/harris.html>.

- 25 DA, 10.158, “1919-1949, Diverse materiale, 1904-15”, Benedictsen'dan İstanbul'daki İsveç-Norveç heyetine mektup, Constantinople, 22/6 1904. Ayrıca bkz. H. F. B. Lynch, *Armenia: Travels and Studies*, cilt II, Londra, 1901, s. 126 ve devamı; Noel Buxton ve Harold Buxton, *Travel and Politics in Armenia*, Londra, 1914, s. 34 ve devamı; Katri Meyer Benedictsens (ed.), cilt II, 1935, s. 35.

sal yünden imha edildiler”; ama bizler bu sonucun doğmasına izin vermemeliyiz. Yakın zaman önce Rus Ermenistan’ında olduğu gibi hükümetin boyun eğdiği ve yağmalanan malları geri verdiğini sık sık gördüğümüz bir dönemde, kim [Reynolds’un-ku gibi] bir kararı açıklama cesareti gösterebilir. Bütün olanların üzüntü verici olduğu bu ortamda bir tek yerde teselli buluyor ve umut görüyorum, o da Ermeni halkının kendisi. Çünkü sonuçta dört yıl öncesine göre daha dik duruyorlar, yaşamak istiyorlar ve fakat onurlu bir şekilde yaşamak istiyorlar.²⁶

Jeppé’nin Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunduğu sıradaki ilk büyük kriz 1909’da Adana ve çevresinde 20.000-30.000 civarında Ermeninin katledilmesiyle yaşandı. Bu katliamlar hem padişaha sadık güçler hem de Jön Türkler (İttihat ve Terakki Komitesi) tarafından işlendi. Dönemin diğer birçok Batılı gözlemcisi²⁷ gibi Karen Jeppé de Ermeniler de dahil imparatorluk-taki tüm vatandaşlara özgürlük getireceği umudu ile 1908 Jön Türk Devrimi’ni memnuniyetle karşılamıştı. Hatta Jeppé, Adana’dan sonra da İTK ile ilgili iyimserliğini ve olumlu beklentilerini korumaya devam etti. En azından katliamlardan kısa bir süre sonra rahip, ilerici bir sosyal aktivist ve daha sonra milletvekili olan Anders Grert-Jørgensen’e 31 Mayıs 1909’da yazdığı uzun ve detaylı mektupta bu umudunu ifade etti. Mektup, ortaya çıkan acil durum karşısında Ermenileri kurtarma çalışmaları ile ilgili Danimarka’da duyarlılığı arttırmak ve fon sağlamak amacıyla kaleme alınmıştı ve 26 Haziran 1909 tarihinde Danimarkalı muhafazakâr günlük *Jyllands-Posten* gazetesinde Ermenistan manşeti ile yayınlandı.

Türkiye’de yaşanan katliamlar ve vahşet Avrupa’daki insanların kulaklarına kadar geldi. Bir kez daha binlerce insan öl-

26 DA, 10.158, “1919-1949, Diverse materiale, 1904-15”, letter from Benedictsen to Committee, 17/9 1905. On the Nareg massacre, bkz. *Bring Lys*, cilt 3, no. 1, Ocak 1905, s. 2-3; cilt 3, no. 5, Mayıs 1905, s. 4-5.

27 Bkz. Charles M. Pepper ve Irving Bacheller, *Life Work of Louis Klopsch: Romance of a Modern Knight of Mercy*, Kessinger Publishing, 2005 (1910), s. 50-52; John Bancroft Devins, *The Classic Mediterranean*, New York: American Tract Society, 1910, s. 101-102.

dürüldü ve yine binlerce insan evsiz bırakıldı. [Saldırganlar] bu sefer sadece insanları öldürmekle yetinmediler. Kasaba ve köyleri yakıp yıktılar. Kurtulanlar şu anda dağlarda saklanıyor ve onların çaresizliği ve ihtiyaçları benim kalemi elime alma neden oldu. Şu anda kaç bin insanın açlıkla boğuştuğunun tahminini yapmayacağım. Çeşitli rakamlar verilmekte, fakat gerçek rakamlar tahminlerin çok üzerinde. Etkilenen bölge harita üzerinde küçük görülüyor ama gerçekte Danimarka'dan daha büyük bir alan ve Türkiye'nin nüfusu en yoğun olan bölgesi. Birkaç yıl önce o bölgeyi dolaştım ve Amanos dağlarındaki o güzel köyleri çok iyi hatırlıyorum. Onlardan geriye yıkıntı öbekleri kaldı. O bölgedeki evlerin birçoğu ahşaptan yapılmış olduğundan tamamen yanıp kül oldular. İnsanların bazıları öldürüldü bazısı yakıldı. Kurtulmayı başaranlarınsa yiyecek bir şeyi ve giyecek kıyafeti yok. [...]

Ve büyük fabrika şehirleri, Adana ve Tarsus. Onlara ne oldu? Fabrikalar yakıldı, çalışanlar öldürüldü. Orada kalanların durumu köylülerden daha beter. Hiçbir şeyleri yok. Bütün bu olanlar bizim bulunduğumuz Urfa'nın o kadar yakınında cereyan ediyor ki, her şey adeta gözlerimizin önünde oluyor. Birçoğunun öldürüldüğünü biliyoruz, gelişmeleri takip edebiliyoruz. [...]

Bu katliamlar Sultan Abdülhamid'in son icraatlarıdır. Umarız bir daha asla zarar veremez. Şimdiki hükümetin her konuda farklı görüşleri var. İçeriden gördüğümüz, bütün isyan teşebbüslerini bastırmayı başardıkları yönünde ve onlarla ilgili izlenimlerimiz çok iyi. Danimarka gazetelerinde onların [İttihatçıların] İstanbul'da yenilenlere yönelik [31 Mart'ın bastırılması – çev.] eylemlerinin tasvip edilmediğini okudum. Kusursuz olmayabilirler. Ancak biz onların ciddiyetinden ve sağlam duruşlarından memnunuz. O sıkı duruş Mezopotamya ve Ermenistan'ı yeni yıkımlara karşı en uygun şekilde korumuştur. Aynı zamanda unutulmaması gerekir ki Danimarka ve Türkiye aynı değildir ve korkunç marazların gözü kara çözümleri vardır. Her şart altında en iyisini umuyoruz. [...] Gericiler Jön Türklerin gücünü kırmak istiyorlardı ve bu yüzden İTK'nin

önde gelen müttefikleri olan Ermenileri öldürdüler. Bu zavalı insanların Türkiye'nin özgürlük ağacını sulayacak kurbanlar olarak seçilmiş oldukları görülüyor. Zor bir kader...²⁸

Ancak, Jön Türklere son derece pozitif yaklaşan Karen Jeppe, İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Urfa'da Ermenileri imha etmesinin her aşamasına tanık oldu. Bu yaşananlar onun özellikle İttihatçılara ve genelde de Türklere karşı duyduğu sempatiyi yok etti. Savaşın ilan edilmesinden soykırıma, yerli Müslüman halkın artan düşmanlığı ve radikalleşmesinden Zeytun, Erzurum ve Harput'tan ilk sürgünlerin Urfa'ya gelmesine, işkenceye, Urfa Ermeni mahallesinin direnişinin kırılmasına, toplu katliamlara ve yollarda ve şehirlerde ölümlere, kısaca her şeye tanıklık etti.²⁹ 1915 yazının başlarının

28 1909 Adana katliamını yaşayan bir misyonerin, İttihat ve Terakki Partisi hakkında daha az iyimser ve ama ilginç bir analizi için bkz. *New York Times*, 28 Nisan 1909; bkz. S. V. R. Trowbridge, "The Old and the New Regime in Turkey", E. M. Wherry vd., eds., *Islam and Missions: Being papers read at the Second Missionary Conference on behalf of the Mohammedan World at Lucknow, Ocak 23-28, 1911*, New York, Chicago, Toronto, Londra, Edinburgh: Fleming H. Revell Co., 1911, s. 170: "Hükümetin herhangi bir can alıcı soruya karşı tutumu daha çok ordunun en iyi unsurları tarafından da desteklenen hükümet dışındaki bir komite tarafından dikte ettiriliyordu. Peki bu komitenin tutumu neydi? Öncelikle liderleri siyasetle ve askerî stratejilerle o kadar çok meşgullerdi ki bu zor görevlerinden dolayı dinî konulara çok az zaman ayırabiliyorlardı. Hatta kimisi, dini milleti bölen bir unsur olarak suçluyordu. Ancak kamuoyu hissiyatını ve fanatizmi tahrik etmedikçe Hristiyan misyonerlik faaliyetlerine karşı çıkmıyorlardı. Bunların politik içgüdüleri o kadar güçlüydü ki İslâmı zayıflatmak her türlü harekete sinirleniyorlardı. Bu tutumları dinî inançlarından dolayı değil, fakat dışarıdan gelecek saldırılara karşı İslâmın ulusal birlik ve savunma için en kuvvetli bağ olması nedeniyleydi. Eğer onlara Hristiyan misyonerliğinin ulusal çıkarlara yararlı ve ulusal birlik ve ilerlemenin sağlanması için gerekli olduğu gösterilmiş olsaydı, bu 'Genç Türkler' klasik İslâmî (dinî) itirazlarından vazgeçerlerdi. Fakat onlar inanç ve teolojiden çok uzaklardı. Politik ve ekonomik düzenlemeleri yapmak kararlıydılar. Bu, Genç Türklerin önemli bir kısmı kalben agnostik (bilinmezci) idiler. Bir şekilde Fransız düşünürlerinden fakat daha da çok İslâmın yozlaştırılmış olduğu gerçekliğinden etkilenmişlerdi. Geleceği öngörmek imkânsız gibidir. Bu arada kilisenin erken tarihi büyüleyici ve anlamlı çalışmaları teşvik etmektedir, [ama] halihazırdaki Osmanlı hükümeti gerçek dinî özgürlüğü sağlayacak gibi görünmüyor."

29 Jeppe'nin Urfa hayatı için bkz. Ingeborg Marie Sick, *Pigen fra Danmark*, Gylendal, 1928, s. 89-132; Karl Meyer, *Armenien und die Schweiz - Geschichte der Schweizerischen Armenierhilfe*, Bern: Blaukreuz-Verlag, 1974, s. 94, 110; Ephraim K. Jernazian, *Judgment Unto Truth: Witnessing the Armenian Genocide*,

dan 1916 Haziranı'na kadar³⁰ sıra halinde ölüme yürüyen binlerce yoksul Ermeni Suriye çölüne giderken jandarmalar tarafından Urfa üzerinden götürüldüler ve çoğunlukla kısa süreliğine çadır kamplara veya geniş deve barınaklarına yerleştirildiler. Bu kabilelerin bazıları daha önce Karen Jeppe tarafından çalıştırılmış ama daha sonra Osmanlı ordusu tarafından el konulmuş Deutcher Hülsbund yetimhanesi gibi binaların dışında da barınıyorlardı.³¹ Bu hayatta kalan Ermenileri mümkün olduğu kadar besleyen ve bakımlarını yapmaya çalışanlar arasında Jeppe de vardı. Alman, Osmanlı, Avusturyalı ve İsviçreli görgü tanıkları –diğerlerinin yanı sıra Jakob Künzler, Fa'iz el-Ghusein, ve Joseph Naayem–³² gibi o da nasıl erkeklerin sürgünün erken aşamasında ayırıldıklarını ve öldürüldüklerini ve sürgün edilenlerin fiziksel koşullarının nasıl giderek daha da kötüleştiğine şahitlik etti.³³

Elimizde, Jeppe'nin İsviçre, Amerikan ve Alman misyonerleri ve yardım görevlileri ve birkaç Kürt ve Arap'la birlikte, ölüm yürüyüşlerinden ve yapılan eziyetlerden kurtulan Ermenilere yardım yapmaya çalışanlar arasında olduğuna dair bol miktarda belge vardır. Jeppe, bu insanlara sadece bakıp beslemedi, aynı zamanda çoğu erkek çocuktan oluşan 30 Ermeniye Alman hastahanesinin yanında ve Künzler'in evinin bitişiğindeki kendi evinde çiçek tarhının altını kazıp orada gizlice sakla-

New Brunswick: Transaction Publishers, 1990, s. 64-67; Bedros Der Bedrossian, *Autobiography and Recollections*, Philadelphia: Aiwa Press, 2005.

- 30 Jakob Künzler, *Im Lande Des Blutes und der Tränen. Erlebnisse in Mesopotamien während des Weltkrieges*, Potsdam, 1921, s. 76 ve devamı.
- 31 Ingeborg Marie Sick, *Pigen fra Danmark*, Gyldendal 1945, 4. baskı, s. 59-60; Meyer, 1974, s. 94, 110; Künzler, 1921, s. 76 ve devamı.; Jernazian, 1990, s. 64-67; Bedrossian, 2005; Helle Schøler Kjær, *Danske vidner til det armenske folkemord*, Forlaget Vandkunsten, 2010, s. 63 ve devamı. Bkz. Hans Lukas Kieser (ed.), *Die armenische Frage und die Schweiz*, Zürich: Chronos Verlag, 1999.
- 32 Joseph Naayem, *Shall this Nation Die?*, New York: Chaldean Rescue, 1920; 1915-06-29-DE-002; 1915-08-13-DE-001; Abraham D. Krikorian ve Eugene L. Taylor, "Filling in the Picture: Postscript to a Description of a Well-Known 1915 Photograph of Armenian Men of Kharpert Being Led Away under Armed Guard", 13 Haziran 2011, *Armenian News Network/Groong*, <http://www.groong.com/orig/ak-20110613.html>
- 33 Sick, 1945, s. 67-69.

dı.³⁴ Sakladıklarının arasında Kevork Garabedian, Bedros der Bedrosyan ve karısı, kızı ve iki oğluyla yörenin Apolistik rahibi Der Karekin (Vosgertsian) da vardı.³⁵ Bunlardan kimisi kurtuldu, kimisi kurtulamadı. Eğer Osmanlı makamları sıklıkla yaptıkları baskınlar sırasında bu durumu tesbit etmiş olsaydı, Jeppe büyük bir olasılıkla saklamakta olduğu Ermenilerle birlikte idam edilirdi. Bir Ermeni görgü tanığının ifadesine göre Jeppe, Ermenilerin imhasının olağanüstü koşullarının ağırlığı altında geçirdiği sinir krizinin yanı sıra yakalandığı sıtma ve tifüs gibi ciddi hastalıklardan dolayı Urfa'daki evinde birkaç kez intihara teşebbüs etti.³⁶

³⁴ Bedrossian, 2005, s. 83. Ev aslında İsviçreli Dr. Andreas Vischer'a aitti. Savaş çıktığında Avrupa'da idi ve Urfa'ya dönemedi; Sick, 1928, s. 28. Künzler hakkında bkz. Jakob Künzler, *In the Land of Blood and Tears: Experiences in Mesopotamia during the World War (1914-1918)*, Ara Ghazarians (ed.), Vahakn N. Dadrian ve Hans-Lukas Kieser önsözleri ile, Arlington, MA: Armenian Cultural Foundation, 2007 (1921). Urfa'da soykırım yıllarındaki genel durum hakkında, Taner Akcam, *The Young Turks' Crime against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, 2012; Gertrud Vischer-Oeri, "Erinnerungen an Urfa", 1919, http://www.aga-online.org/texts/erinnerungen_an_urfa.php?locale=de; Hans-Lukas Kieser, *Der verpasste Friede. Mission, Ethnie und Staat in den Ostprovinzen der Türkei 1839-1938*, Zürich: Chronos-Verlag, 2000; Richard G. Hovannisian (ed.), *Armenian Tigranakert/Diarbekir and Edessa/Urfa*, Costa Mesa, CA: Mazda Publishers, 2006; Hilmar Kaiser (ed.), *Eberhard Count Wolffskeel Von Reichenberg, Zeitoun, Mousa Dag, Ourfa: Letters on the Armenian Genocide*, Princeton ve Londra: Gomidas, 2004, 2. baskı; Sébastien de Courtois, *The Forgotten Genocide: Eastern Christians, the Last Arameans*, Gorgias Press, 2004, s. 251 ve devamı; David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, Gorgias Press, 2006, s. 264-267; Ohvanesse G. Ekindjian, *Édesse: Joyau chrétien aux confins arméno-syriens*, Paris: L'Harmattan, 2013.

³⁵ Bkz. Bedros der Bedrossian ve Kevork Garabedian in DA, 10158, "1919-1949", "Diverse materiale", kutu 10.

³⁶ Sick, 1928, s. 115'te aktardığına göre, ABCFM (The American Board of Commissioners for Foreign Missions) alan görevlisi ve aynı zamanda Amerikan Konsolosu olan Rev. Francis Hayes Leslie, şahit olduğu mezalimler nedeniyle akli dengesini kaybetmiş ve intihar etmiştir. Ayrıca bkz. "Rev. Francis H. Leslie, of Oorfa", *The Missionary Herald*, cilt CXII, no. 1, Ocak 1916, s. 18-19. Konu hakkındaki ilk raporlar (örneğin *New York Times*, 13 Kasım 1915, ve *Indianapolis Star*, 29 Kasım 1915) Leslie'nin "Türklerin" veya Osmanlı yöneticilerin eline esir düştüğünü iddi etmektedir, fakat bunun gerçek olma ihtimali zayıftır. Ayrıca bkz. Charles F. Weedon, Jr., "At the Siege of Urfa", *Amherst Graduates' Quarterly*, cilt 10, no. 1, Kasım 1920, s. 14-21.

Karen Jeppe Suriye'de

Jeppe 1918'de Danimarka'ya geri döndü. Yakalandığı hastalıktan kurtuldu ve iyileşti. Danimarka Ermeni Dostluk Örgütü'ndeki arkadaşları ile birlikte, Ermeni mağdurları ile ilgili çalışmalar yapmak için artık Fransız mandası olmuş olan Halep kentine gidilmesinin uygun olacağını düşündü. 1921 baharında oraya ulaştıktan sonra, Jeppe Milletler Cemiyeti Ortadoğu'daki Kadın ve Çocukları Koruma Komiserliği'ne atandı. Jeppe, Müslüman evlerinden Ermenileri kurtarma, kabul etme ve ön incelemeden sorumluydu. Bu operasyon İstanbul'daki gibi bir Kurtarma Evi kurmayı da içeriyordu. Jeppe Cemiyet'in ilk tercihi değildi. İlk tercih, Nisan 1921'de aday gösterilen Fransız yazar ve gazete muhabiri Madam Berthe-Georges Gaulis idi. Ancak muhtelif uluslararası feminist kuruluş ve Ermeni yanlısı kişi ve kuruluşlar Gaulis'in bu işte deneyimsiz, vasıfsız olduğu ve özellikle de Kemalist Türk rejimi taraftarı olduğu iddiasıyla bu atamaya karşı çıktı ve protesto ettiler. Öte yandan Jeppe'nin, ilgili dilleri konuşup, gerekli pratik deneyimlere sahip ve hali-hazırda Halep'te bulunuyor olması onun üzerinde uzlaşılacak bir aday olarak görünmesine neden oldu. Dahası, Jeppe savaşta tarafsız kalmış Danimarka'dan bir kadındı ve bu durum onu destekçilerinin gözünde daha da nitelikli kıldı.³⁷

Jeppe'nin atanması onun ve organizasyonunun sınırlı olan parasal kaynağını güvence altına almakla kalmadı aynı zamanda önemli miktarda siyasi ve manevi destek ve güvenilirlik de sağladı. Bu gerçekten gerekliydi. Zira Jeppe ve diğer yardım görevlileri devasa bir görevle karşı karşıya idiler: çoğunluğu ka-

37 Bkz. Vahram L. Shemmassian, "The League of Nations and the Reclamation of Armenian Genocide Survivors", Richard G. Hovannisian (ed.), *Looking Backward, Moving Forward: Confronting the Armenian Genocide*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2003, s. 84; <http://www.fredsakademiet.dk/library/ukjeppe.htm>; "Deportation of Women and Children in Turkey and Neighbouring Countries. Appointment of the Commission of Enquiry", *League of Nations Official Journal*, Mayıs 1921, s. 294; Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations*, Constable & Co.: Londra, Bombay, Sydney, 1922, s. 134; Berthe-Georges Gaulis, "A Historical Day in Constantinople", *The Living Age*, 5 Haziran 1920, s. 586-589.

dın ve yoksul, hastalıklı, işsiz, yetim, yetersiz beslenmiş, travma yaşamış 100.000 civarında Ermeni vardı³⁸ ve bunlar Suriye'ye dağılmış birçok mülteci kampına yerleştirilmeliydi. Savaşın sona ermesiyle birlikte, Ermeni ve Amerikan organizasyonları her ne kadar Müslüman esaretinde tutulan Ermenileri serbest bıraktırmaya çalışıyorlarsa da bölgede hâlâ kaçırılmış, zorla evlendirilmiş, tecavüz edilmiş ve 1915 yılından beri soykırımın fiili enstrümanı haline gelmiş, seks kölesi olarak tutulan kadın ve çocuk vardı. Çok sayıda görgü tanığı ifadesine ve diplomatik raporlara göre bunların sayısı 20.000-30.000 civarında idi.³⁹ Ve sonraki yıllarda da Türkiye, milliyetçi politikalarından

38 Razmik Panossian, *The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars*, Londra: Hurst ve Co., 2006, s. 232, n. 83. For various estimates during the 1920s and 1930s, bkz. T. H. Greenshields, *The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon, 1915-1939*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Durham University, 1978, s. 84 ve devamı.

39 Bkz. Matthias Bjørnlund, "A Fate Worse than Dying": Sexual Violence during the Armenian Genocide", Dagmar Herzog (ed.), *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century*, Palgrave Macmillan, 2009, s. 16-58; Ugur Ümit Üngör, "Orphans, Converts, and Prostitutes: Social Consequences of War and Persecution in the Ottoman Empire, 1914-1923", *War in History*, cilt 19, no. 2, 2012, s. 173-192; Ara Sarafian, "The Absorption of Armenian Women and Children Into Muslim Households as a Structural Component of the Armenian Genocide", Omer Bartov ve Phyllis Mack, eds., *In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century*, New York: Berghahn Books, 2001, s. 209-221; *Armeniervennen*, cilt 6, no. 7-8, Temmuz-Ağustos 1926, s. 25-29; Donald E. Miller ve Lorna Touryan Miller, *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide*, Berkeley: University of California Press 1999; KJ Archives, Jeppe'den Benedictsens'a, 30 Mayıs 1922 tarihli mektup; Katharine Derderian, "Common Fate, Different Experience: Gender-Specific Aspects of the Armenian Genocide, 1915-1917", *Holocaust and Genocide Studies*, cilt 19, no. 1, Bahar 2005, s. 1-25; Vahé Tachjian ve Raymond H. Kévorkian, "Reconstructing the Nation with Women and Children Kidnapped During the Genocide" (Fransızcadan çev. Marjorie R. Appel), *Ararat*, cilt XLV, no. 185, Kış 2006, s. 5-14; Lerna Ekmekcioglu, "A Climate for Abduction, A Climate for Redemption: The Politics of Inclusion during and after the Armenian Genocide", *Comparative Studies in Society & History*, cilt 55, no. 3, 2013, s. 522-553; Hilmar Kaiser, *At the Crossroads of Der Zor - Death, Survival, and Humanitarian Resistance in Halep, 1915-1917*, Princeton ve Londra: Gomidas Institute, 2002; Martin Niepage, *The Horrors of Halep, Seen by a German Eyewitness; a Word to Germany's Accredited Representatives*, Londra: T. Fisher Unwin Ltd., 1917; *Report of the Near East Relief for the Year Ending Aralık 31, 1921*, Washington: Government Printing Office, 1922; Peter Balakian, "Raphael Lemkin, Cultural Destruction, and the Armenian Genocide", *Holocaust & Genocide Studies*, cilt 27, no. 1, 2013, s. 57-89.

vazgeçmediği ve ülkede kalan neredeyse bütün Hristiyanları dışarı atmaya devam ettiği için mülteciler gelmeye devam etti.⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı sonrası Halep ve çevresinde DA [Ermenistan Dostları] ve Milletler Cemiyeti tarafından yürütülen çeşitli projeler, başlangıçta Karen Jeppe'nin gözetimi altında daha çok Danimarkalılar tarafından yönetildi. Ancak Kurtarma Evi, klinik, aş evleri, okullar, tarım kolonileri gibi birçok faaliyetleri kapsayan bu projeler, diğer ulusların da katılmasıyla, gerçek anlamda uluslararası projeler haline geldi. Jeppe, çalışmalar sırasında Milletler Cemiyeti görevini ve komiserlik statüsünü olabildiğince geniş çerçevede yorumlamayı tercih etti. Doğrusunu söylemek gerekirse, klinikler ve koloniler kurmak belki de görevlerinin dışında olsa da o ve personeli bu projeleri başlatanlar oldular. Çünkü bu tür projelerin kendisine verilen görevin ruhuna uygun olduğuna inanıyordu. Jeppe, DA yardım görevlisi ve Cemiyet komiseri olmak görevleri arasında fazla bir fark görmüyordu. Cemiyet'ten resmî izin beklemektense önceden harekete geçme eğilimindeydi. Çünkü tıbbi yardım veya barınacak yer sağlanmadan, hayatta kalan Ermeniler için gerçek ve anlamlı bir iyileşme olamazdı. Cemiyet birçok durumda bu tür girişimleri geriye dönük olarak onaylıyordu ama onaylamadığı durumlar da oluyordu! Bu durumda özel ortaklar devreye giriyordu.

1921'den başlayarak 1935'te ölümüne kadar Jeppe'nin personeli Misak ve Lucia Melkonian adlı evli çiftten –her ikisi de yetimdi ve soykırımdan önce Jeppe tarafından Urfa'da evlatlık alınmıştı– ve soykırımdan hayatta kalmış diğer birkaç kişiden oluşuyordu. Eğer bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, aralarında Herartıyan ve Zormisiyan'ın da olduğu ebeleri, Dicle ve Fırat nehirleri arasında Balıh kolu etrafında, Jeppe tarafından Bedevi ve Fransız koruması altında kurulmuş tarım kolonileri ve köylerindeki bir ziraatçıyı, Halep atölyelerinden birisinde çalışan Haritun Çakeriyan'ı, bir Apostolik rahibi, önceden DA'nın Kurtarma Evi'nde, göz kliniğinde ve Halep'teki Fran-

40 Bkz. Jenny Jensen, "Kristenforfølgelserne i Tyrkiet", *Armeniervernen*, cilt 10, no. 1-2, Ocak-Şubat 1930, s. 1-2.

sız St. Louis Hastahanesi'nde çalışıp sonrasında civar köylerde Ermeniler ve Araplara tıbbi yardım verip ilaç dağıtan doktorlar Der Gazariyan ve Zakariya Kiledjiyan'ı sayabiliriz.

Ermeni olmayan personel arasında iki Danimarkalı vardı. Bunlar DA'nın sahada çalışan elemanları Karen Bjerre ve Jenny Jensen'di. Jensen soykırım sırasında Harput/Mamuret-ül-Aziz bölgesinde bir Alman organizasyonu olan *Deutsche Hülfsbund*'a bağlı *Kvindelige Missions Arbejdere/Msyoner Kadın İşçiler/KMA* adlı Danimarkalı organizasyonun eski bir saha çalışanıydı.⁴¹ Neredeyse unutulmuş ama hayati önemi olan yardımcılardan birisi de Leopold F. Gaszczyk'di. Gaszczyk, Avusturya-Macaristan ordusunun Osmanlı İmparatorluğu'na yerleştirilmiş 400 subay ve 8.000 erden oluşan Doğu Kolordusu'ndaki Polonya kökenli subay adaylarından birisiydi. 22 yaşında, Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa cephelerinde tecrübe edinmiş olan Gaszczyk, 1918 ateşkesinden kısa bir süre önce Halep ve Şam'a genç bir tercüman olarak gönderilmişti. Ancak birkaç hafta sonra Halep'ten İstanbul'a geri dönmüş ve ordudan terhis edilmişti.

Savaştan sonra Gaszczyk, yakın zaman önce görüş acımış olduğu Ermeni mültecilere yardım etmek istedi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sona ermesi ve bağımsız Polonya'nın kurulmasını takiben bir Polonyalı olarak Anadolu'ya geri döndü. Yakın Doğu Kurtarma Organizasyonu'na bağlı olarak, Mamuret-ül-Aziz bölgesindeki Harput'un yanı sıra Sivas, Samsun ve Kayseri'de, geride kalan Ermeni ve Rumları çıkartmak için çalıştıktan sonra 1923'te Halep'e geri geldi.⁴² Burada soykırım sırasında tüm ailesi ile birlikte kocası ve çocuğunu da kaybetmiş olan ve soykırımdan tesadüfen kurtulmuş olan Ha-

41 Jenny Jensen hakkında bkz. Bjørnlund, 2013.

42 Leopold Gaszczyk, "Die armenische Flüchtlinge in Halep", DA, 10158, "1919-1949", "Diverse materiale", kutu 10, Halep, 1946. Bkz. Robert-Tarek Fischer, *Österreich im Nahen Osten: Die Grossmachtspolitik der Habsburgermonarchie im Arabischen Orient 1633-1918*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2006, s. 266. Gaszczyk 1896'da o zamanlar Avusturya'nın bir parçası olan Silezya'da doğdu. Belgrat'tan Osmanlı İmparatorluğu'na görevli olarak gönderilmeden önce doğu cephesinde Ruslarla ve Isonzo'da İtalyanlarla savaştı. Avrupa'da savaşırken üç kez yaralandı: Bu hayat hikâyesini Nadir Çelik aktarmıştır. Çelik bu bilgileri 2009 Ağustos'unda Profesör Hermann Goltz'den almıştır.

rome ile tanıştı. Kısa sürede evlendiler. Birlikte Jeppe'nin organizasyonunun üyesi oldular. Leopold, Jeppe'nin sekreteri ve "diplomatik ataşesi"⁴³ olurken, Horome Kurtarma Evi atölyesinin yöneticisi olup Leopold Gaszczyk'ın kız kardeşi Johanne Paritzi'yi de işe aldı. 300 kadar Ermeni kadınla açtıkları atölyede yüksek kaliteli iğne ve dantel işi ürettiler.⁴⁴ Ermeni olmayan çalışan veya iştirakçiler arasında bunlardan başka, Halep mülteci kampındaki DA kliniğinin doktoru Dr. Monnier ve organizasyonun iş birliği yaptığı Rakka'daki Fransız doktoru sayabiliriz.

Arama İstasyonları ve Kurtarma Evi

Jeppe'nin çalışmalarının en kapsamlı kısmı, belki de Milletler Cemiyeti'ne Komiser olmasının asıl gerekçesi olan, bölgedeki Ermeni kadın ve çocukları Müslüman evlerden kurtarma misyonuydu. Bu çalışmalar üzerine oldukça fazla yazılmış eser vardır. Ancak bu çok kapsamlı ve çoğunlukla tehlikeli operasyonların az bilinen kısımları ile ilgili biraz daha bilgi vermekte fayda vardır. Ermenileri bulmak ve onların kaçışını kolaylaştırmak üzere 1922 yılında Jeppe'nin evlatlık oğlu Misak Melkonyan liderliğinde bölgede değişik arama istasyonları kuruldu. Misak bu işi Rakka'dan yönetiyordu. Diğer ana istasyonlardan Der Zor istasyonunu Krikor Ağa (Krikor Haygiyan) ve karısı yönetiyordu. Krikor Ağa savaştan hemen sonra İngiliz işgal güçlerinin Ermenileri bulup kurtarmalarına yardım ettiğinden tecrübe sahibiydi. Rasulayn'daki istasyon, Murat ve Garo tarafından idare ediliyordu. Habur nehri kenarındaki Hasitşe istasyonu ise kendisini bu işe adanmış Vasil Sabah adlı bir Ermeni tarafından idare ediliyordu. Vasil Sabah, "kendi" Ermenile-

43 Jeppe'den Åge Meyer Benedictsen'a, 29 Mart 1924 tarihli mektup, *KJ Archives*, Gylling.

44 Horome Gaszczyk, "Eine liebe Erinnerung", DA, 10158, "1919-1949", "Diverse materiale", kutu 10, Halep, 1946. For an example of the needlework produced at the workshop: "De armeniske Haandarbejder", *Armeniervernnen*, cilt 20, no. 5-6, Mayıs-Haziran 1940, s. 18: http://www.armenews.com/IMG/Armeniervernnen_Maj_Juni_1940.pdf

rini aldığı gerekçesiyle yöredeki Araplar tarafından öldürülünce onun yerini bir Suriye Hristiyanı olan Michael Dome aldı.⁴⁵

Arama istasyonları genellikle Suriye'nin doğu bölgelerinde, Türkiye sınırı boyunca ve güvenlik nedeniyle genellikle Fransız askerî üslerine yakın yerlerde kurulmuştu; (istasyonların haritası için bkz. Ek: C). Bu istasyonları üs olarak kullanan bu gruplar kırsallarda dolaşarak aktif bir şekilde Kürt, Türk, Arap, Çerkez, Çeçen gibi Müslüman evlerde bulunan Ermenileri aradılar. Başlangıçta Suriye'deki İngiliz kuvvetleri zor kullanarak Ermenileri serbest bıraktırıırken hem Jeppe hem de Milletler Cemiyeti ve Fransız yönetimi çeşitli gerekçelerle bu tür zor yöntemlerinin kullanılmasına karşı çıktılar. İşgal yönetimince bazen kuvvetin kullanıldığı İstanbul'un aksine rüşvet ve müzakere yoluyla amaca ulaşmak veya zorla tutulan Ermenilerle gizli ilişkiler kurmaya çalışmak tercih edilen araçlardı. Milletler Cemiyeti'nin Jeppe'ye verdiği yetkilerin arasında, sadece Ermeni ailelerin "yeniden yapılandırılması" hususu değil aynı zamanda halklar –insanlar– arasında uzlaşma ve barışın sağlanması da vardı. Bu sebeple Jeppe sağduyulu ve ihtiyatlı olma çağrısı yapıyordu ve bu çağrının Suriye için özel bir anlamı vardı.⁴⁶

Kurtarılan Ermeniler, uygun ve merkezî bir kurtarma/kabul evi bulununcaya kadar Halep'teki mülteci kamplarında çadırlarda kaldılar. Bu evler ancak 1921'in ikinci yarısında hazır hale gelebildi. Bu işleri yapmak, konut eksikliği yanı sıra hastalıklar, işsizlik, vs.'den boğulmuş bir şehirde hiç de kolay değildi. Bu yüzden Koruma Evi'nin şehrin dış eteklerinde, demiryolunun yanındaki Jeppe'nin kendi evi ve ofisinin yanına yapılmasına karar verildi.⁴⁷ Koruma Evi 1922'nin başlarında açıldı. Bir kere-

45 UM, 6. U. 300, "Folkenes Forbund, Bilag", "League of Nations. Commission for the Protection of Women and Children in the Near East. Second Meeting held at Geneva on Saturday, Eylül 5^h, 1925." "Annex. Report of the Commission", s. 3; Sick, 1928, s. 159-161; Shemmashian, 2003, s. 99. Jernazian, 1990, s. 152, mentions a Vasil Sabagh who was released with Jernazian from a Diarbakir (Diarbekir, Diyarkekir, Tigranakerd) prison in 1922/1923.

46 Shemmashian, Hovannisian (ed.), içinde, 2003, s. 85.

47 Karen Jeppe, "Frk. Jeppe i Syrien", *Armeniernennen*, cilt 2, no. 11-12, Kasım-Aralık 1922, s. 45; *Armeniernennen*, cilt 4, no. 3-4, Mart-Nisan, 1924, s. 11.

de 100 kişiyi barındırabilecek kapasitede olan bu evde kadın ve çocuklar ilk yardım ve tıbbi tedavi alıyorlardı. Sonra fotoğrafları çekiliyor, saçları kesiliyor, banyo yaptırılıyorlar ve soykırım ve esaret süreçlerinde yaşadıkları görevliler tarafından kayıt altına alınıyordu. Milletler Cemiyeti delegesi, feminist, dil bilimci ve eğitimci Henni Forchhammer Halep'e Mayıs 1926'da yaptığı bir ziyaret sonrasında gördüklerini şöyle anlatıyordu:

Son zamanlarda [1926 yılı] bir kez daha Bayan Jeppe'nin kabul istasyonlarına Ermeni kadınlar gelmeye başladı. Kürtler Türkiye'den kovalanıyorlardı ve yanlarında çok sayıda Ermeni kadın vardı. Kabul evine gelen mülteci Ermeniler, bir yıldır bu operasyonu yöneten Bayan Jenny Jensen tarafından en sıcak şekilde karşılanıyorlardı.

Gelenler öylesine pejmürde ve haşarat dolu idiler ki ilk önce banyo yapmaları gerekiyordu. Genellikle baştan ayağa giydiriliyorlardı. Fakat öncesinde fotoğrafları çekiliyor ve hayat hikâyeleri kısaca kayıt altına alınıyordu.

Saatlerce oturup bu protokollere –kayıtlara– bakmak mümkün; her bir görüntü, birbiri ardı sıra perişanlık ve bazen cinsel tacizi gösteriyor. Bir tanesi diri diri gömülmüş, bir diğeri- nin vücudunda yanıklar var –böylesi bariz zalimlikler ender görülüyor– çoğu hastalık taşıyor, özellikle frengi ve verem. Onlar derhal tıbbi tedavi görüyorlar ve genellikle inanılmaz bir hızla iyileşiyorlar. Bu 4 yıl içinde sadece birkaç kişi hayatını kaybetti.⁴⁸

Bazen DA tarafından, Danimarka'da yayınlanmak üzere bu kısa kayıtların uzun versiyonları da kaleme alındı (örnekler için bkz. Ek A).

Hayatta kalanlar Kurtarma Evi'ne girdikten sonra civardaki yurtlarda barınabiliyor ve aynı zamanda evde veya yakınlarda-

48 Henni Forchhammer, "Karen Jeppes Aktiviteter i Halep", *Armeniervernen*, cilt 6, no. 7-8, Temmuz-Haziran 1926, s. 29-30. *Armeniervernen* dergisinin çeşitli sayılarında bazı mağdurların ifadelerini okumak mümkündür. Bu dergiler Karen Jeppe arşivinde mevcuttur. Ayrıca bkz. A. Hopf, *Unter Verfolgung und Trübsal: Missions- und Kulturbilder aus dem Orient*, Meiringen: Walter Loeptihen Verlag, 1928, s. 153-58.

ki okul ve atölyelerde öğrenim ve mesleki eğitim alabiliyorlardı. Bu eğitim ve öğretim sadece hayatta kalmaları ve kendilerini geçindirebilmeleri için değil aynı zamanda gerçek bir Ermeni olmak için de gerekliydi. Ermenice konuşmayı, okuma ve yazmayı öğrenmek ve Hristiyan dinî eğitim Ermeni olmanın esaslarından sayılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda konuşulan dilden çok Apostolik Hristiyan olmak Ermeni olmayı belirleyen faktördü. İmparatorluğun neresinde yaşadıklarına bağlı olarak Ermeniler çok dilli olabiliyorlardı. Kimisinin ana dili Türkçe veya Kürtçe veya imparatorluğun başka bölgelerindeki Ermeniler tarafından anlaşılamayan Ermeni diyalektiği idi. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve soykırımdan sonra ulusal ve bireysel kurtuluş ve yeniden diriliş yaratılırken, Diaspora en büyük önceliği (Batı) Ermeni diline verdi ve Ermenice kimliğin “özü” olarak algılandı ve öğretildi.⁴⁹ Halep Kurtarma Evi'ndeki yetimlerden birisi olan Harutiun Tchakeriyan bunu, “bu ev bir Babil idi. Orada, uzun yıllar süren esaretten sonra birçoğunun yeni veya yeniden öğrenmesi gereken Ermenicenin yanı sıra Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Lazca konuşuluyordu,” diye ifade etti.⁵⁰ Birçok Batılı misyoner ve yardım görevlisi de yapılanın bir nevi bilinçli ve aktif bir ulusal kurtuluş projesi olduğunu biliyordu ve çabalarıyla bu projeye katkı sundular. Benzeri gözlemleri, savaş sonrası Amerikalılar tarafından işletilen çok sayıda Ermeni yetimhanesi için de yapmak mümkündür:

Amerikalılar tarafından personeli sağlanan ve işletilen iki yüz yetimhane hayatta kalan [Ermeni] çocukların geleceklerini yeniden kurmada önemli bir rol oynadı. Bu yetimhanelerin yöneticileri kültürel emperyalistler olabilirlerdi ancak onlar yetimlere kendi geçmişlerini öğretmenin yanı sıra Müslümanların evlerinde yaşarken birçok çocuğun unutmuş olduğu ana dillerini öğrenmelerine yardımcı olmaları gerektiğinin önemi anladılar. Ayrıca yetimhanelerin çocuklara sunduğu eği-

49 Panossian, 2006, s. xi.

50 Harutiun Tschakerian, “Zum 10 jährigen Todestage unserer geliebten Mutter Karen Jeppe 7.7.1935 - 7.7.1945”, DA, 10158, “1919-1949”, “Diverse materiale”, kutu 10, Halep, 1945.

tim fırsatları da yaşamsal bir öneme sahipti. Nitekim görüştüğümüz mağdurlardan anne ve babalarını kaybetmiş fakat yetimhanede büyümemiş olan birkaç tanesi okuma yazma bilmiyordu.

Amerikalı ve Avrupalı yetimhane personeli eğitim hedeflerine ulaşmak için erkek çocuklar kadar kız çocuklarını da teşvik ettiklerinden, kızlar başka şartlar altında sahip olamayacakları imkânlardan yararlanmışlardır. Kızların çoğu hemşirelik veya öğretmenlik kariyerlerine devam etmek üzere yetimhanelerden ayrıldılar ve görüştüğümüz mağdurlardan bazıları evlenmeye ve daha geleneksel Ermeni cinsiyet rolünü benimsemeye karşı durduklarını ifade ettiler. Dolayısıyla, bakmakta oldukları çocukların yaralarını sarmakta olan bu kurumların önemi ne kadar abartılsa azdır. Yetimhaneler annesi, babası ve aynı zamanda kardeşlerini kaybetmiş olan yetimler için bir “aile” görevi gördü. Burada, yetimler aileleri ile kurabilecek oldukları yakınlığı yeniden bulma arayışı ile birbirlerine bağlandılar.⁵¹

Batı Ermenicesi olduğu kadar Arapça dilini okuma ve yazmayı öğretmenin dışında Halep Kurtarma Evi'nde kadın ve çocuklara din, matematik ve müzik (özellikle ilahiler ve yurtsever şarkılar) gibi dersler de verildi. Bütün bunlar onları evin dışında yaşama hazırlamak ve sürgünde aktif katılımcı bir Ermeni toplumu yaratmak içindi.

Koloniler

DA ve Milletler Cemiyeti'nin projeleri, Tineh'de Balıh nehri kıyısında (Jeppe ve personelinin Beyaz Ev olarak adlandırılan tatil konutunun olduğu yerde) bir okul ve bir yetimhane ile Halep'in doğusundaki Tel Armen, Tel Samen ve Charp Bedros gi-

51 Miller ve Miller, 1999, s. 121-22. ABD'nin, Ortadoğu'da Ermenilere yönelik yardım faaliyetleri için bkz. Balakian, 2003; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Foreign Policy, 1810-1927*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971; Jay Winter (ed.), *America and the Armenian Genocide of 1915*, Cambridge University Press, 2003; James L. Barton, *Story of Near East Relief (1915-1930): An Interpretation*, New York: Macmillan, 1930.

bi tarım kolonilerini kapsıyordu. Eğitim çabalarının yanında, Jeppe mülteci sorununa en uygun uzun vadeli çözümün tarıma dayalı kolonileşme yani, dışa kapalı yerleşim olduğunu düşünüyordu. Ermeniler için, Anadolu toprakları içinde, bağımsız bir ulusal ev kurma beklentisinin gerçekleşme ihtimali 1923-1924'te Lozan'ın yürürlüğe girmesi ile birlikte ortadan kalkmıştı. Sadece sınırlı sayıda Ermeni, Suriye dışına, Kıta Avrupası ve Amerika'ya göç edebildiğinden ve geride kalanlar Suriye'de kalmak ve geçinmek zorunda olduklarından dolayı, Jeppe savaştan önce Urfa'da başlattığı ve yarım kalan kırsal alanda kalıcı tarımsal yerleşim yerleri kurma fikrine yeniden el attı.⁵² Bu Jeppe için, sadece pratik bir çözüm anlamına gelmiyordu; aynı zamanda onun, şehir hayatının Ermenileri gettolaşmaya iteceği, ahlâki ve fiziksel bozulmaya sebep olacağı ve Ermeni kültürü ve dininin kaybolmasına yol açacağı inancına da uygun bir çözümdü.⁵³

Genelde Karen Jeppe de birçok meslektaşı ve Ermeni mağduru gibi, Batılı güçlere fazla güvenmiyordu. Buna politik ve ekonomik çıkarlarını Ermenilerin refahına tercih eden Suriye'deki Fransız sömürge gücü de dahildi. Ve tarih zaten çoktan bu tür şüphelerin sağlam temellere oturduğunu göstermişti.⁵⁴ Bu güvensizlik sebebiyle Jeppe, başlangıçta Miletler Cemiyeti Komiserliğine aday gösterilmeyi kabul etmekte tereddüt

52 Örneğin, sömürgelerin oluşturulması için gerekli mali destek sadece Fransız otoriteleri veya büyük ölçüde Milletler Cemiyeti'nce değil, yukarıda bahsi geçen Müslüman ve Hristiyanların barış içinde yan yana yaşaması için çalışan ekümenik Uluslararası Barış ve Uzlaşma Örgütü'nün İsveç şubesi örneğinde olduğu gibi STK'lar tarafından sağlanmıştır. Bu organizasyon hâlâ faaliyet göstermektedir: bkz. www.swefor.org/default.asp. Yukarıdaki kaynağa ilave olarak katkıda bulunan diğer örgütler için bkz. Rigsarkivet (Danish National Archives), Udenrigsministeriets Arkiver (Archives of the Foreign Ministry, hereafter UM) 6. U. 300, "Folkenes Forbund, Bilag", "League of Nations. Commission for the Protection of Women and Children in the Near East. Second Meeting held at Geneva on Saturday, August 5th, 1925." "Annex. Report of the Commission", s. 4.

53 Jonas Kauffeldt, *Danes, Orientalism and the Modern Middle East: Perspectives from the Nordic Periphery*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida State University, 2006, s. 135.

54 *Armeniervennen*, cilt 4, No. 11-12, Kasım-Aralık 1924, s. 49-50.

etmişti.⁵⁵ Batılı ulusların, Ermeni insanına yönelik ilgisinin kısa süreli olduğunu ve kendi işini çok daha sağlam, uzun vadeli ve somut temellere oturtması gerektiğini biliyordu. İnşa edeceği yapı ancak yerli Ermeni, Bedevi ve Kürt nüfusunun barış içinde bir arada yaşamasıyla mümkün olabilecekti. İdeal olanı, özlenen güven ve kalıcı barışın tarım kolonileri üzerine inşa edilmesiydi.

Mülteci kampı

Halep mülteci kampı 20.000 kişinin yaşadığı bir şehir gibi idi. Yapılan işler arasında bir aş evi, yıllık 3.000-4.000 muayenin yapılabilirdiği göz kliniği, atölyeler, kıyafet yardımı ve ev tamirleri ile Ermeni mağdurlarına Suriye içinde ve dışında iş ve ailelerini bulma yardımının organize edilmesi gibi işler vardı. Kurtarma Evi, verdiği muhtelif derslerin yanında, yerel Ermeni eğitim kurumlarına doğrudan mali veya malzeme yardımları da yapıyordu. Özellikle de yakınlarındaki Saint Gregory Kilisesi'nde Apostolic Sahagyan Okulu Kurtarma Evi'nden 308 kız ve erkek öğrenciyi aldı. Bu 308 okul çocuğu doğrudan Danimarkalılar tarafından desteklendiler. (Bu konu hakkında yazılmış bir rapor örneği ve bu öğrencilerden birinin kaleme almış olduğu mektup için Ek B'ye bkz.)⁵⁶ Ancak DA aynı zamanda evrensel Usumnasirads (Ousomnasiratz) Okulu ve bir Protestan Ermeni okulunun yanı sıra Halep kampında ve civarındaki anaokulları, Apostolik Kilikya, Girtasiratz (Grtasirats) ve Mesrob-yan okullarına da destek verdi.⁵⁷

Bu girişimler, Jeppe'nin Cemiyet misyonundan ziyade bireysel bağışçılar ve uluslararası STK'ların yardımları ile DA tarafından finanse edilip yürütüldü. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Cemiyet'in ve DA'nın projeleri arasındaki çizgiler belir-

55 KJ archive, Jeppe'den Benedictsen'e mektup, 30 Mayıs 1922.

56 Leopold Gaszczyk, "Karen Jeppe und das armenische Schulwesen", DA, 10158, "1919-1949", "Diverse materiale", kutu 10, Halep, 1946.

57 Bu tür benzeri okullar için bkz. Nicola Migliorino, (Re)Constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural Diversity and the State in the Aftermath of a Refugee Crisis, New York ve Oxford: Berghahn Books, 2008, s. 71-72.

gin olmanın ötesinde, hiç de net değildi çünkü çoğu zaman barınaklardan, çorba mutfağından, kolonilerden, okullardan, vs. yardım alanlar aynı Ermeni mağdurlardı.

Atölyelere gelince, soykırımdan az miktarda yaşlı kadın ve erkek kurtulmuş olduğundan, çeşitli geleneksel Ermeni el sanatlarının genç kuşak tarafından tekrar öğrenilmesi gerekiyordu.⁵⁸ Ancak kısa bir süre sonra Koruma Evi'nin içinde ve dışında bir endüstri oluştu ve bu işler sayesinde Ermeni mülteciler sadece kendilerini geçindirmekle kalmadılar, örneğin iğne oyası ihracatında olduğu gibi, aynı zamanda artan kurtarma çabalarına finansal kaynak da yaratılabildi. Jeppe ve Protestan misyonerlere göre bu iş aynı zamanda bir terapi hatta birçok Ermeni tecavüz mağdurunun "temizlenmesi" olarak da algılandı.⁵⁹ Kasım 1924'te DA yönetim kurulu üyesi Ballerup, Danimarka'dan Ivara Nyholm'a yazdığı mektupta; "bazıları belki bu işlerin tecavüze uğramış genç kadınların kendi halklarının ruhuna asalet verici etkisini anlayacaktır. [Yapılan] bu amaca giden araçlardan birisidir."⁶⁰ Veya Jeppe'nin 1925'te Milletler Cemiyeti'ne verdiği raporda belirttiği gibi; "aynı öneme sahip iki amacımız var, kadın ve çocukları kurtarmak ve kurtarılanları eğitmek ve onların düzgün bir yeni hayata başlamalarına imkân vermek."⁶¹

Ortaklar

Suriye'deki çalışmalar kısa sürede uluslararası bir görünüm kazandı. Bu sadece Karen Jeppe ve çalışma arkadaşlarının isteklerinin yansıması olmanın ötesinde, bir ihtiyaçtan da doğmuştu. Milletler Cemiyeti ve Danimarkalı Ermeni Dostları'nın yanı sıra, birçok başka örgüt ve kuruluşla da daha fazla veya az kapsamlı ve resmî işbirlikleri yapıldı. Yerel Bedevi liderlerin-

58 KJ archive, Jeppe'den DA'ya mektup, 21 Nisan 1923.

59 The New Near East, Mart 1926, s. 7.

60 KJ archive, Jeppe'den Nyholm'a mektup, 22 Kasım 1924.

61 UM, 6. U. 300, "Folkenes Forbund, Bilag", "League of Nations. Commission for the Protection of Women and Children in the Near East. Second Meeting held at Geneva on Saturday, Eylül 5th, 1925." "Annex. Report of the Commission", s. 3. Italics in original text.

den Hadjim Paşa; Fransız makamları;⁶² Lübnan'da Danimarka KMA ve Maria Jacobsen; Norveç KMA (misyoner Bodil Biørn); Johannes Lepsius'un örgütü,⁶³ Dr. E. Riggenbach tarafından yönetilen İsviçre Fonu,⁶⁴ Ermeni ve Amerikan Kızılhaçı, İngiliz Lord Mayor Fonu (Ermeni Mülteciler Fonu); Gertrude Patterson ile Londra Piskoposu'nun Fonu; İngiliz Çocukları Kurtarma Fonu⁶⁵ ve Amerikalı Bayan Anna Gilpin (bir Ford otomobil bağışladı) bu örgütlerden sadece bazılarıdır.

Jepp'e'nin çalıştığı kuruluşlar bunlarla sınırlı değildi. Milletler Cemiyeti Fridtjof Nansen Vakfı; Yakın Doğu Yardım Organizasyonu [*Near East Relief*], Estonyalı misyoner Anna Hedvig Bull⁶⁶ aracılığı ile Fransız *Action Chrétienne en Orient* (ACO) organizasyonu; Amerika'daki Danimarkalı göçmenler; Halep Norveç yardımcı konsolosu; Cenevre Uluslararası İstihdam Bürosu; getirdiği diğer birçok şeyin yanı sıra, bir tarım kolonisine bir traktör getirmiş olan İsviçreli pasifist ilahiyatçı ve vaiz Natanael Beskow⁶⁷ Jepp'e ile işbirliği yapan diğer kişi ve kuruluş-

62 KJ archive, Jepp'e'den Benedictsen'e mektup, 6 Ekim 1924.

63 Bkz. the Lepsius Archives, Dr. Johannes Lepsius-Archiv an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, LAH 1504-15183, Benedictsen'dan Lepsius'a mektup, Copenhagen, Haziran 1921; LAH 311-3250, Lepsius'tan Benedictsen'a mektup, Potsdam, 31 Ocak 1925. Genel olarak ayrıca bkz. Hans-Lukas Kieser, "Johannes Lepsius: Theologian, humanitarian activist and historian of Völkermord. An approach to a German biography (1858-1926)", Anna Briskina-Müller, Armenuhi Drost-Abgarjan, Axel Meissner, *Logos im Dialogos: Auf der Suche nach der Orthodoxie*, Berlin: LIT Verlag, 2011, s. 209-229; Wolfgang Gust, "Verständnislose Auswüchse des Militarismus", *Historicum*, Herbst 2007, s. 19-25.

64 Emanuel (Eduard?) Riggenbach için bkz. Hans-Lukas Kieser, "Beatrice Rohner's work in the death camps of Armenians in 1916", Jacques Sémelin, C. Andrieu, S. Gensburger (eds.), *Resisting Genocide: The Multiple Forms of Rescue*, Londra: Hurst & Co., 2011, s. 367-382; 1915-09-22-DE-002.

65 İngiliz Çocukları Kurtarma Örgütü ve sadece Ermeni çocukları ile olmayan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Ortadoğu'daki kurtarma çalışmalarının zorlukları ile ilgili olarak bkz. *British Review*, (ed.) Austin Harrison, Haziran 1920, s. 5.

66 Paul Berron tarafından kurulan ve Hollanda ve İsviçre'de şubeleri olan ACO hakkında bkz. Gerald H. Anderson, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1999, s. 57-58; *Dans la Fournaise: Epreuves des jeunes Arméniens*, Strasbourg-Meinau: ACO, 1938.

67 Beskow hakkında onun tarafından yazılmış bir eser, Natanael Beskow, *Ett Martyrfolk i det Tjugonde Århundradet* [A Martyred People in the Twentieth Century], Stockholm: Birkagårdens Förlag, 1921.

lardı. Bundan başka, Danimarka ve Almanya'dan mülteci kam-
pında dağıtılmak üzere kullanılmış giysiler yollandı; Avrupa ve
ABD'den Avustralya'ya kadar dünyanın çeşitli ülkelerinden ba-
ğışlar alınıp ürünler satıldı.⁶⁸ Eklemeye gerek yok ki, Jeppe ay-
rıca çeşitli Ermeni yardım kuruluşları ve Apostolik Kilisesi ile
çok sıkı bir iş birliği içinde çalışıyordu.

Çalışmaların son bulması

Milletler Cemiyeti'nin Halep'teki çalışmaları maddi destek ye-
tersizliği, siyasi destek eksikliği ve kamuoyunun yeteri ilgiyi
göstermemesi gibi nedenlerle 1927 yılında sonlandırıldı. Fa-
kat çalışmalar devam etti. 1927'den sonra da Kemalist rejim ta-
rafından sürülen binlerce Kürt gibi Ermeniler de hâlâ Suriye'ye
akmaya devam ediyorlardı. Sayıları çok fazla olmasa da bu Er-

68 Konuyla ilgili diğer kaynaklar şunlardır: Henni Forchhammer, "Kolonierne i Syrien", *Armeniervernen*, cilt 6, no. 7-8, Temmuz-Ağustos 1926, s. 31; *Armeniervernen*, cilt 6, no. 11-12, Kasım-Aralık 1926, s. 48; Hanne Rimmen Nielsen, "Den hvide slavehandel. Bekæmpelse af handel med kvinder 1900-1950", *Kvinder, Køn & Forskning*, cilt 19, no. 3, 2001, s. 10-24; Katherine Storr, *Excluded from the Record: Women, Refugees, and Relief, 1914-1929*, Bern: Peter Lang, 2010, s. 282 ve devamı; Gyoung Sun Jang, *The Sexual Politics of the Interwar Era Global Governance: Historicizing the Women's Transnational Movements With(in) the League of Nations, 1919-1940*, Ann Arbor, MI: ProQuest, 2009, s. 105 ve devamı; Gorman, 2012, s. 6n the 1920s, pp. International Society, nages in and around Constantinople: Gomidas... ofependent Poland; g villagese-arn or re6-67; Vicken Babkenian, "'An S.O.S. from beyond Gallipoli': Victoria and the Armenian Relief Movement", *Victorian Historical Journal*, cilt 81, no. 2, Kasım 2010, s. 250-276; Panayotis Diamadis "'Save the Greek and Armenian Refugee Children': South Australian Relief Efforts in the Hellenic, Armenian and Assyrian Genocides", M. Tsianikas, N. Maadad, G. Couvalis, M. Palaktsoglou, eds., *Greek Research in Australia: Proceedings of the Biennial International Conference of Greek Studies, Flinders University Haziran 2011*, Flinders University Department of Language Studies - Modern Greek: Adelaide, s. 143-156; Niels Storgaard Simonsen, "Johannes Hage og De Danske Armenierven-ner", *Rytterskolen - Medlemsblad for Karlebo Lokalhistoriske Forening*, cilt 7, no. 3, 2013, s. 11-12; Eva Lous, "Karen Jeppe - Danmarks første befrælsesfilosof", 2003, www.fredsakademiet.dk; Panikos Panayi ve Pippa Virdee, eds., *Refugees and the End of Empire: Imperial Collapse and Forced Migration in the Twentieth Century*, Palgrave Macmillan, 2011; Karin Johnsson, "Flyktingslägret vid Halep: De hemlösas hem", *Jorden Runt: Magasin för Geografi och Resor*, cilt 1, no. 2, 1929, s. 538-543.

meniler Kurtarma Evi'nin kapısını çalıyorlardı.⁶⁹ Ermeni erkekler, genellikle hapsedilmiş veya askere alınarak kaçmalarına engel olunmuş olduğundan gelenler çoğunlukla kadın ve çocuklardı. Bu konuda Asnif Meldonyan'ı bir örnek olarak verebiliriz. Asnif 1930 yılında dört çocuğu ile birlikte sınır dışı edildi ve kocası askerde iken Jeppe'nin Kurtarma Evi'ne alındı. Kocasını sonunda Türkiye'den çıktı ve Asnifi Halep'te buldu fakat yoksul Ermeni mülteciler arasında yaygın olduğu üzere çocuklarından ikisi o gelmeden önce ölmüştü. Hayatta kalan iki çocuğa Danimarkalı bir koruyucu anne destek oldu.⁷⁰

Karen Jeppe'nin Suriye'deki faaliyetleri 1935 yılında bir hastalık sonucu ölünceye kadar devam etti. Kurduğu kolonilerin sayısı altıya çıkmıştı. Onun ölümünden sonra faaliyetler iyice durdu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Halep ve çevresinde DA operasyonlarından geride kalmış olanlar toparlandı ve binaların ve okulların çoğu yerel Ermeni organizasyonlarına devredildi.⁷¹ Ama Karen Jeppe'nin anısı, kitaplar ve belgelerin yanı sıra, mekânlarda ve insanlarda, Jeppe'nin mezarının gömülü olduğu Halep'te, Karen Jeppe Ermeni Koleji'nde (*Karen Jeppe Gemaran*)⁷² ve Sahagian Okulu'nda,⁷³ kişisel arşivinin de bulunduğu doğum yeri olan sessiz ve küçük Gylling kasabasında ve onun organizasyonu tarafından kurtarılmış olan yüzlerce mağdurun torunlarının belleğinde yaşıyor.

69 Hampartzoum Mardiros Chitjian, *A Hair's Breadth From Death*, Londra ve Reading: Taderon Press, 2003, s. 264-66.

70 Karen Jeppe'nin yayınlanmış mektupları, "Afskedshilsen fra Karen Jeppe", 1933?, *KJ Archives*.

71 Bkz. *Armenierbladet*, cilt 1, no. 1, Haziran 1949, Leopold'dan Gaszczyk'e mektup, s. 5-6.

72 <http://www.karenjeppegemaran.com/>

73 <http://sahagianschoolHalep.com/>

1926 yılında *Armeniervennen* (*The Armenians' Friend* - *Ermeni Dostları*) adlı DA dergisinde yayınlanmış mağdur tanık ifadelerine bir örnek olarak, Astrig ve Asaduhi hakkında yazılanlar verilebilir. Astrig ve Asaduhi'nin Kurtarma Evi'ndeki kayıt numaraları 945 ve 946'dır; soyadlarını bilmiyoruz. Onların tanıklıkları Jeny Jensen tarafından kaleme alınmış ve bir makale haline sokulmuştur. Amaç, soykırımdan hayatta kalan Ermenilerin Suriye'deki yaşam koşullarına ve kurtarma çalışmalarının zorluklarına dikkat çekmektir. Eğer Ermenilerin karşılaştıkları zorluklar bilinirse, daha çok yardım toplanabileceği ümit edilmektedir.

Aslında birçok durumda Müslüman evlerde tutulanların kurtarılımları fazla sorun yaşanmadan gerçekleştirilmekteydi. Ama aşağıdaki örneğin gösterdiği gibi, bazen ciddi tehlikeler de söz konusuydu. Jeny Jensen'in Astrig ve Asaduhi hakkında yazdıklarını okuyalım:⁷⁴

Astrig ve Asaduhi. *Armeniervennen*, Temmuz-Ağustos [1926] sayısında dans ettikleri görülen iki küçük kızın resmi var. Derginin aynı nüshasında Bayan Marie [Maria] Jacobsen de [KMA misyoner hemşire] onlardan bahseder. Bu hırpalanmış yaratıklardan biraz daha bahsetmek istiyorum ve [makale] ile birlikte şu anda nasıl göründüklerine dair bir de bazı fotoğraflarlar yolluyorum. Bu

74 Gerda Mundt, *Til Østerland - I Ord og Billeder*, Gyldendal, 1929, s. 109; *Armeniervennen*, cilt 6, nos. 11-12, Kasım-Aralık 1926, s. 44-46. Milletler Cemiyeti tarafından yaptırılan ve olmuş olaylar üzerine dayandırılarak hazırlanan drama-belgesel için bkz. *Karen Jeppe*, 10/19 dakika, Fransa, 1926, <http://www.youtube.com/watch?v=O2zfv5x41cQ>

yılın şubat ayında [Kurtarma] evine geldiklerinde isimleri Zekiye ve Fehine idi. Biz derhal Arapça olan isimlerini Ermeni isimleri ile değiştirdik: Asaduhi ve Astrig. Anne ve babaları veya akrabaları hakkında hiçbir şey hatırlamıyorlar. Tehcir sırasında bir Çingene aşiretinin eline düştüklerinde sadece 2 yaşındaymışlar. Küçüklerin yeğâne bildiği çocuklukları boyunca açlık ve dayakla dans etmeyi öğrendikleri. Çingene aşireti bir yerden başka bir yere dolaşırken –güzel ve zarif– bu kızlar onlara sadece dans ederek değil aynı zamanda fahişe [Danimarca’ca “Glædespiger” kelimesinin tam anlamı “keyif kızlardır”] olarak da iyi bir gelir sağlıyorlardı. Zaten 13 yaşındaki küçük Asaduhi buraya geldiğinde yaşlı bir Arap ile evleneli bir yıl olmuştu.

Küçükleri bulan bir Ermeni, onları Der Zor’daki görevlimize getirdi. Fransız hükümetinin yardımı ile [görevli] onları kurtardı ve bir otomobil ile bize yolladı. Aşırı derecede dövmeli olduklarından, özellikle elleri, evde derhal bir heyecan yarattılar. Aslında bu daha çok burunlarında var olan halkalardandı ve biz burada buna hiç alışık değildik. Birkaç ay onları gece gündüz gözetim altında tutmamız gerekti çünkü Çingenelerin şefi onları geri almak için derhal buraya geldi. Rüşvetten hükümete şikâyet etmeye varana kadar her türlü yolu denediler. Hatta bu konuda o kadar ileri gittiler ki, burada birkaç gün sel olmuş ve evimiz sular altında kalmıştı. Bir Arap küçük kızlardan birisinin oturmakta ve oynamak bebeği ile oynamakta olduğu balkona yüzmeye çalıştı. Fakat şansına büyük kızlardan birisi gelip onun kafasına terlik fırlatıp küçük kızı içeri alınca [Arap] kızı tutmayı başaramadı.

Bir müddet Çingenelerden haber almadık ve tacizlerine son verdiklerini düşünerek umutlandık. Fakat bir gün başka bir şey daha başımıza geldi. Çingenelerin lideri,

kızları alabilmek için, Ermeni kıyafetleri giyerek Ermeni kilisesine geldi [ama başarılı olamadı]. Bu kızlar diğer çocuklarla beraber kiliseye kadar gidebildikleri gün mutlulardı. [Danimarka Milletler Cemiyeti yetkilisi] Bayan [Henni] Forchhammer, [çocukların kendilerini] daha rahat hissetmeye başladıkça yüz ifadelerinin nasıl değiştiğini görmenin çok ilginç olduğunu yazmıştı. Astrig ve Asaduhi çabucak değiştiler ve süratle Ermenice konuşma ve yazmasını öğrendiler.

Şimdi Asaduhi'nin babasını Amerika'da bulmuş olmanın sevincini yaşıyoruz. Bir gün buraya Harput'tan birileri geldi ve akrabalarına baktılar. Bir kadın aniden Asaduhi'nin önünde hareketsiz durdu ve "eminim bu benim kız kardeşimin kızı. Tıpatıp benim kız kardeşime benziyor! Nereden geldi? Kaç yaşında?" diye çılgılık attı. Tabii ki biz sadece onun Der Zor bölgesinden geldiğini ve 13 yaşlarında olduğuna inandığımızı söyleyebildik. "Eğer bu oysa o zaman babası Amerika'da. Ona yazıp çocuğunu tanıyabilecek özel bir işaret var mı diye soracağım?", dedi. Cevap geldi: "Eğer o benim kızımsa sağ baldırında bir doğum lekesi ve burnunda bir yara izi olmalı." Teyze geldi ve çocuğu inceledi ve gördük ki çocukta bu işaretler vardı.

Bize göre kurtarılmış olan bu çocuğun bu adamın kızı olduğuna hiç şüphe yoktu. Karısı yolda ölmüştü ve birçok sürgün mağduru gibi onun kızı da çalınmıştı. Adam saklanmayı ve sonra Amerika'ya kaçmayı başarmış. Her iki tarafın da sevinci büyüktü. Şüphesiz bunlar Tanrı'nın mucizeleri. Biz şimdi Astrig'in akrabalarının da ortaya çıkacağını ümit ediyoruz. Çocuklukları olağanüstü kötü geçtiğinden parlak bir gelecekleri olmasını temenni ediyoruz. Bu ve bunun gibi diğer olaylar çalışmalarımızda bize cesaret ve kuvvet veriyor.

Mayıs 1938'de daktilo edilmiş bir rapor ve buna eklenmiş Danimarkaca bir mektup. Rapor Halep'teki Sahagian Okulundan Angel Hagopyan adlı Ermeni bir kız hakkında. Mektup Angel Hagopyan tarafından dikte ettirilmiş ve DA tarafından Danimarkacaya tercüme edilmiş.⁷⁵ Rapor ve mektup Kolding'deki Danimarkalı sponsor Bayan Dagny Olsen'e gönderilmiş. Bu raporda belirtildiğine göre Angel Türkiye'nin Sasun şehrinden, ancak bu durumda Angel'in değil anne ve babasının orada doğmuş olması gerekiyor:

Rapor:

No. 2: Sasun, Türkiyeli Angel Hagopyan, 28 Kasım 1929 doğumlu

Angel'in ailesinin durumu çok acıklı. Babası 7 yıldır felçli ve yatalak. Anne hasta kocasına ve üç küçük çocuğuna bakmaktan bitap düşmüş vaziyette. Ama yiğit bir kadın ve çamaşırcı olarak yardım edebileceği bir iş arıyor. Angel [ailenin] en büyük kızı, uzun boylu, güzel bir kız ve paçavralar giymiş olsa da derli toplu ve temiz. Ermenilerin Dostları tarafından ona gönderilen bir çift yeni ayakkabı onu çok mutlu etti. Eğer bu aile bedava çorba ve ekmek almıyor olsaydı maruz kaldıkları bu zorluklarla asla başa çıkamazlardı. Angel, ailesi talihsizliklerle mustarip olsa da annesi gibi cesaretli ve bütün bu zorlukları yüzünde bir gülümseme ile aşmaya çalışıyor. Angel katlanmak zorunda olduğu tüm zorluklara rağmen Sahagian Okulu'nda üçüncü sınıfa gidiyor ve iyi hali ve notla-

75 DA, 10158, "1919-1949", "Børnemapper", kutu 2, s. 1-44.

rı için öğretmenlerinden takdir alıyor. Angel'in ailesi tüm yardımlara layıktır.

Mektup:

Sevgili bakıcı anne;

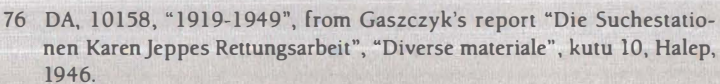
Bana Noel hediyesi olarak 3 kron gönderdin. Bunun için çok teşekkürler. Çok mutlu oldum ve doğru eve koşup parayı anneme verdim. O da çok mutlu oldu. Noel için bir sürü yeni şey alacağız. Şimdi bana önem verdiğinizi biliyorum. Ben de sizi çok önemsiyorum. Okulda ve [okunamayan kelime, muhtemelen "hjemme", "evde"] çok itaatkâr ve şevkli olacağım. Bunun sizi memnun edeceğini biliyorum.

Annem ve benden çok selamlar,

Sizin küçük üvey kızınız, Angel Hagopyan!

Halep, 29 Aralık 1939.

Tarihsiz, elle çizilmiş Milletler Cemiyeti arama istasyonları haritası⁷⁶

Halep Kurtarma Evi, Karen Jeppe ve Ermeni Kadın ve Çocuklar

TANER AKÇAM

Ermeni soykırımının önemli boyutlarından bir tanesi sağ kalan Ermeni kadın ve çocukların başlarına gelenlerdir. Elbette bu nüfusun büyük çoğunluğu genel Ermeni nüfusu ile birlikte fiziki imhaya tabi tutuldular ama hayatta kalmalarına izin verilen veya hayatta kalmayı başaran kadın ve çocuklar bir başka tür imhanın konusu oldular. Ya devlet eliyle zorunlu asimilasyona tabi tutuldular ya da Müslüman ahali tarafından, deyim yerindeyse yağmalandılar ve hizmetçi veya seks köleleri olarak kullanıldılar. Elbette son derece insani nedenlerle Ermeni hayatı kurtaran Müslümanlar da vardı. Eklemek gereksiz ki, onların anıları ve yaptıkları önünde saygıyla eğilmek gerekir.

Elinizdeki kitap, soykırım sürecinde zorla Müslüman evlerine kapatılan kadın ve çocukların 1918 sonrasında kapatıldıkları evlerden kurtarılmaları ile ilgilidir. Savaşın Osmanlıların yenilgisi ile sonuçlanması ile birlikte gerek İttifak kuvvetleri gerek hayatta kalan Ermeni kurum ve toplulukları bu kadın ve çocukların bulunmaları ve kurtarılmasını en önemli görevlerden birisi haline getirmişlerdi. Diğer önsözlerde de okuyacağınız gibi, 1921 yılında Milletler Cemiyeti, bu amaç doğrultusunda Halep'te bir Kurtarma Evi kurdu. Danimarkalı Karen Jeppe'nin yönetiminde 1930'lu yılların ortalarına kadar faaliyet

gösteren bu Kurtarma Evi, kurtardığı 1.600 civarındaki kadın ve çocuğun hayat hikâyelerini kayıt altına aldı.

Bu kayıtlar soykırımın hayata geçiriliş süreci hakkında son derece önemli bilgiler içerir. Dicle Akar'ın ayrıntılı olarak aktardığı bu bilgilerin en önemli tarafı, yaşananların Osmanlı belgeleri ile uyum içinde olmasıdır. Anladığımız, kadın ve çocukların yaşadıklarının, tesadüflerin veya beklenmedik koşulların dayatmasıyla ortaya çıkmış şeyler olmadığı; esas olarak İttihat ve Terakki Partisi tarafından kararlaştırılmış politikaların ürünü olduğudur.

Bu makalede, Osmanlı belgelerinden hareketle İttihat ve Terakki Partisi'nin soykırım sırasında kadın ve çocuklara yönelik izlediği politikalara ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Yapmak istediğimiz bir nevi Osmanlı Arşivi'nde iz sürerek Karen Jeppe ve Kurtarma Evi'nin faaliyetlerini anlamak için gerekli arka plan bilgisi vermektir.¹

Devlet eliyle zorla asimilasyon

Soykırımın sadece veya esas olarak fiziki imha ile sınırlı olduğu yolunda yaygın bir kanaat vardır. Oysa bu doğru değildir. Zorla asimilasyon da soykırım süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim, 1915-1918 Ermeni soykırımı süreci boyunca da Ermenilere, özellikle de kadın ve çocuklara yönelik, merkezî ve sistemli, zorla asimilasyon politikası izlenmiştir. Bu politika üç ayrı biçimde gündeme getirildi. Birincisi, “gönüllü” ve/veya zorla din değiştirmedir. Sürgünün özellikle başlangıç döneminde Ermenilere, eğer isterlerse, din değiştirmeleri imkânı tanındı ve birçok Ermeni sağ kalabilmek için “gönüllü olarak” Müslümanlığı seçti. Daha sonra, bu “gönüllü din değiştirmeye” imkân tanıyan politikalardan vazgeçildi ve özellikle 1916 bahar ayları ile birlikte, sağ kalan Ermenilere iki seçenek sunuldu; “ya İslâm ya Ölüm.”

Zorla asimilasyon politikasının ikinci önemli ayağı özellikle

1 Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Taner Akçam, *Müslümanların Zorla Müslümanlaştırılması*, İletişim, İstanbul, 2014.

12 yaşından küçük erkek ve kız çocuklara yönelik olarak uygulamaya sokuldu. Çocuklar zorla Müslüman yapıldı, yetimhanelerde veya dağıtıldıkları Müslüman evlerde Türk-İslâm kültürüne göre yetiştirildiler. Yanlarına Ermeni çocuk alan ailelere ya aylık maaş bağlandı ya da çocukların ailelerinin mal ve mülklerinin mirasçısı sayıldılar. Asimilasyonun üçüncü ayağı, genç kızların zorla Müslüman erkeklerle evlendirilmeleri idi.

Resmî belgelerde, çocukların Hükümet emriyle toplanarak İslâm-Türk kültürüne göre yetiştirilmeleri, belgelerde onların “**bakım ve terbiyeye**” veya “**talim ve terbiyeye**” tabi tutularak temsilleri [*asimile edilmeleri*] olarak açıkça ifade edildi. Çocukların devlet eliyle asimile edilip Türkleştirilmesine ilişkin bulabildiğimiz ilk belge 26 Haziran 1915 tarihli dir. Eklenmesi gereken önemli bir bilgi, bu telgrafın yollandığı iller arasında olan Trabzon, Sivas, Harput gibi vilayetlerin bulunmasıdır. Telgrafın yollandığı tarihte bu vilayetlerden büyük sürgün kabileleri henüz yola çıkartılmamıştır. Demek ki çocukların toplanması, sürgünlerin beklenmeyen bir sonucu veya yan ürünü olarak ortaya çıkmamış, aksine önceden düşünülmüştü. Zaten belgede de bu politikanın önceden düşünülmüş olduğu açık olarak ifade edilir.

26 Haziran 1915 tarihli telgrafın bir başka özelliği, onun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yollanmış olmasıdır. Telgrapta, “mevki’leri tebdil [*değiştirilen*] veya birer suretle teb’id edilen [*sürülen*] Ermenilerin on yaşından dün [*küçük*] çocuklarını dârüleytâm te’sîsiyle [*yetimhane açarak*] veya müesses darüleytâmlara celb [*toplama*] ile ta’lim ve terbiye etmek mutasavver [*düşünülmüş*] olduğundan bunlardan vilâyet dâhilinde ne kadar çocuk bulunduğunun ve orada darüleytâm tesisi için münâsib bina bulunup bulunamayacağının âcilen iş’arı [*bildirilmesi*]” istenir.²

Telgrafın hem daha sürgünlerin başlamadığı illere de yollanmış olması, hem de Milli Eğitim Bakanlığı’na ait olması, Ermeni çocuklara yönelik olarak önceden düşünülmüş ve alınmış bir

2 BOA/DH.ŞFR., nr. 54/150, Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsusa’dan Diyarbakır, Adana, Halep, Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis, Mamuretülaziz ve Van vilâyetlerine, Maraş Mutasarrıflığı’na 26 Haziran 1915 tarihli şifre.

Bakanlar Kurulu kararının varlığına işaret eder. Bakanlar Kurulu'nca alınmış bir kararın Milli Eğitim Bakanlığı'nca uygulamaya konmaya başlandığı ve bu amaçla da bölgelere, İçişleri Bakanlığı'nın şifresi kullanılarak haber gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu belge göstermektedir ki, Osmanlı yöneticileri sürgün sırasında çocukların öksüz kalacağını önceden biliyor ve de onların İslâm-Türk kültürüne göre asimile edilmelerini kararlaştırmış bulunuyordu.

Bundan iki hafta sonra Dahiliye Nezareti İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti (İAMM) tarafından birçok bölgeye bir başka telgraf emri daha yollanır. 12 Temmuz 1915 tarihli bu telgrafta, “Ermenilerin nakl ve sevkleri esnâsında velisiz kalması muhtemel olan çocuklar” ifadesine yer verilir. Bu ifade, Ermeni çocukların velisiz kalacaklarının, yani velilerinin öldürüleceğinin önceden bilindiği ve bunun hesaplanmış olduğunu da gösterir. Telgraf ayrıca bu çocukların, “bakım ve terbiyeleri” için “Ermeni ve ecnebî [*yabancı*] bulunmayan kurâ [*köy-kasaba*] ve kazalardaki” ileri gelen ve itibarlı kimselere dağıtılması istenir. Eğer geçim durumu iyi olmayan aileler, yanlarına çocuk alacaklarsa, aylık otuz kuruş tahsisat ayrılır.³

Müslüman hanelere dağıtılan veya yetimhanelere yerleştirilen bu çocuklar nasıl bir “talim ve terbiyeye” tabii tutulacaktı? Bölgelere yollanan telgraflarda bu talim ve terbiyeden neyin anlaşılması gerektiği açık olarak dile getirilir. Çocukların İslâm dininin, örf ve âdetlerine göre yetiştirilmesi istenecek; bunun için kız çocukların evlendirilmeleri şart koşulacak; zorunlu Müslümanlaştırma ve zorla evlendirme, “gerekliklik” olarak tanımlanacaktır. Doğrudan Talat Paşa tarafından 30 Aralık 1915 tarihinde çekilen

3 BOA/DH.ŞFR. nr. 54/411, Dahiliye Nezareti İAMM'den Adana, Halep, Diyarbakir, Erzurum, Bitlis, Van, Trabzon, Sivas, Hüdâvendigâr, Edirne ve Musul vilâyetleriyle İzmit, Canik, Kayseri, Mar'âş, Zor ve Urfa mutasarrıflığına 12 Temmuz 1915 tarihli şifre. Önemine binaen telgrafın tam metni: “Ermenilerin nakl ve sevkleri esnâsında velisiz kalması muhtemel olan çocukların bakım ve terbiyeleri zımında Ermeni ve ecnebî bulunmayan kurâ ve kazalardaki vücûh ve mu'teberâna tevzii ve tevziâtından artacak olup da medâr-ı maişeti olmayanlara verilecek çocuklar için muhâcirin tahsisâtından şehri otuz gurusu i'tâsı munasip görülerek icap edenlere teblig edilmiş olmağla ol vechile icâbının ifâsı ve işbu şifrenin lâzım gelenlere irâesinden sonra imhâsı tamamen teblig olunur.”

bir telgrafta, “Mu’însiz [*bakıcısız*] ve kimsesizlerin i’âşeleri [*geçinmeleri*] ve çocukların erbâb-ı İslâmiye üzre [*İslâm esaslarına göre*] terbiye edilmek şartıyla Ermeni ve ecnebî [*yabancı*] bulunmayan Müslüman köylerine ve dârü’l-eytâmlara [*yetimhanelere*] i’tası [*verilmesi*] genç kadın ve kızların da Müslümanlara tezvici [*evlendirilmeleri*] muktezîdir [*gereklidir*]” denir.⁴

Bu sayılanların zorunlu asimilasyon anlamına geldiğini yöneticiler de bilmektedirler. Ve yukarıda da belirttiğimiz gibi, birçok durumda “*temsîl*” ve “*temessül*” kelimelerini açık olarak kullanırlar. 20 Nisan 1916 tarihinde Kastamonu’ya çekilen bir telgrafta, bazı bölgelerde sadece erkeklerin nakledilerek ailelerin parçalanmasının ve geride kalanlarının asimilasyonlarının hedeflendiği açık olarak dile getirilir: “erkekleri nakledilen Ermeni ailelerinin Ermeni ve ecnebi bulunmayan köy ve kasabalara bi’t-tevzi’ [*dağıtılarak*] müteferrik [*dağınık*] surette iskânlarının icrasıyla [*yapılmasıyla*] bulundukları mahallerde temessül ettirilmeleri” istenir.⁵

Hedeflenen asimilasyon politikasının gerçekleşmesi amacıyla bir hususa daha dikkat edilir. Bu politikalara engel olacağı endişesiyle, bazı bölgelere, “yetim çocukların mümkün mertebe Amerikan misyonerlerinin nazarlarından uzak bulundurulması” uyarısında bulunulur.⁶ Ayrıca çocukların “*temsilleri*” için nerenin uygun olup olmayacağı konusunda bölgelere uyarılarda bulunulur. Örneğin, 27 Ekim 1915 tarihinde Der Zor Mutasarrıflığı’na, yetim Ermeni çocuklar için ne yapıldığını soran Bakanlık, “Henüz(?) sevkîyâtın arkası(?) alınmamış ve tamamıyla iskân ve iâşe hususu temin edilmemiş olduğu cihetle velisiz kalan Ermeni çocuklarının talim ve terbiyeleri zımnında şimdiye kadar bir şey yapılamamıştır” cevabını alır.⁷

4 BOA/DH.ŞFR., nr. 59/150, Dahiliye Nezareti IAMM’den Niğde Mutasarrıflığı’na 30 Aralık 1915 tarihli şifre.

5 BOA/DH.ŞFR., nr. 63/60, Dahiliye Nezareti IAMM’den Kastamonu Vilâyeti’ne 20 Nisan 1916 tarihli şifre.

6 BOA/DH.ŞFR., nr. 63/276, Dahiliye Nezareti IAMM’den Kayseri Mutasarrıflığı’na 8 Mayıs 1916 tarihli şifre.

7 BOA/DH.ŞFR. nr. 503/50, Dahiliye Nezareti EUM’den Zor Mutasarrıflığı’na 31 Ekim 1915 tarihli şifre.

Yine yazışmalardan, ailesi öldürülen ve öksüz kalan Ermeni çocukların asimilasyonu için belli bölgelerin merkez seçildiği anlaşıyor. Sivas ve Konya bu tür merkezlerdir. 15 Şubat 1916'da, Sivas vilayetine çekilen bir telgrafta Sivas Valisi'nden, "Haleb'de mevcüd Ermeni eytamının... terbiye ve temsillerine [*asimile edilmelerine*] en müsâ'id zemin Sivas'dır. Haleb'le bi'l-muhâbere [*görüşülerek*] bunların oraya celbiyle [*gönderilmele-riyle*] dârü'l-eytâmlara [*yetimhanelere*] tevzi'ine [*dağıtılmaları-na*] himmet buyurulması" istenir.⁸ Yine Sivas'a 22 Şubat 1916 tarihinde çekilen bir telgrafta, "Haleb'deki eytâm mevcudu esasen beş yüz küsur" olduğu söylenir. Ve bunların "oradaki [Sivas'taki] heyet-i mevcude ile terbiye ve temsîlleri [*asimilasyon-ları*]" için "muhâcirin tahsisâtından [*göçmenler ödeneğinden*] lüzumu miktar sarfiyât [*harcama*]" yapılması istenir.⁹

Seçilen yerlerden bir diğeri de Konya'dır. 1916 başında bölgesinden bir rapor yollayan Musul Konsolosu Hoffmann, şehirdeki Ermenilerin yerleştirilmeleri ile görevli devlet memurunun kendisine, yetim çocukların çok kısa bir süre sonra Konya'da kurulan bir öksüzler yurduna gönderilmeye başlanacağını söylediğini aktarır.¹⁰

Açılan çeşitli yetimhanelere çocukların dağıtımı iki biçimde yapılmaktadır. Ya çocuklar önce İstanbul'a gönderilmekte ve buradan ilgili yetimhanelere dağıtım yapılmakta idi ya da şehirler arasında göndermeler ve dağıtım İstanbul'un kontrol ve denetimi ile yapılmaktadır. 1915 Kasımı'nda Suriye ve Halep vilayetlerine yollanan bir telgrafta, "vilâyet dâhilinde... kimsesiz yetim çocuklar varsa berây-ı ta'lîm ve terbiye [*talim ve terbiye-leri için*] muhtelif dârüleytâmlara gönderilmek üzere Dersaadet'e i'zâmları [*gönderilmeleri*]" istenir.¹¹ 1917 başında ise III.

8 BOA/DH.ŞFR., nr. 61/20, Dahiliye Nezareti IAMM'den Sivas Vilâyeti'ne 15 Şubat 1916 tarihli şifre.

9 BOA/DH.ŞFR., nr. 61/79, Dahiliye Nezareti IAMM'den Sivas Vilayeti'ne 22 Şubat 1916 tarihli şifre.

10 DE/PA-AA/R14093, Musul Konsolosu Hoffmann'dan İstanbul Alman Büyükelçiliği'ne 5 Eylül 1916 tarihli rapor.

11 BOA/ DH.ŞFR., nr. 58/34, Dahiliye Nezareti EUM'den Suriye ve Halep vilayeti ve Medine Muhafızlığı'na 16 Kasım 1915 tarihli şifre.

Ordu Komutanlığı'na yollanan bir tamimde ise Samsun'dan sürülen Ermenilerin çocuklarının alınarak, mevcut dârü'l-eytâmlara dağıtılıp dağıtılmadıkları ve terbiyeleri konusunda tedbir alınıp alınmadığı sorulmaktadır.¹²

Ayrıca çocukların hangi yaşta olduklarının, yetimhanelere konup konmamaları kararında önemli olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, çok küçük yaştaki çocukların Müslüman ailelere dağıtılması, diğerlerinin ise yurtlara konulması istenmektedir. Sivas vilayetine 25 Ağustos 1915'te çekilen bir telde, "küçük yaşta bulunan bîkes [kimsesiz] Ermeni çocuklarının evvelce husûsî sûretde tebliğ olunduğu veçhile [bildirildiği üzere] İslâm karyelerine tevzî olunması [dağıtılması] lâzımdır" denir. "Bunların öksüz yurtlarına konulması âtiyen [gelecekte] birçok mahzûru mücebdır [mahzurlu netice (doğurur)]."¹³ Ankara'ya da aynı tarihlerde yollanan bir telgrafta "Ermeni çocuklarının resmî müesseselerde bulundurulması doğru değildir" denir ve "kalanların kurâ-yı İslâmiyeye tevzî'leri [dağıtılmaları]" istenir.¹⁴ Ayrıca, bölgelere sık sık, "Velîsiz kalan Ermeni çocuklarının ta'lîm ve terbiyeleri zımnında şimdiye kadar ne yapıldığının ve vucûh-ı mu'teberâna [ileri gelen itibarlı kişilere] tevzî olunanlar [dağıtılanlar] miktarlarıyla el-yevm [hâlâ] mevcut bulunanların sür'at-i inbâsı [bildirilmesi]" istenir.¹⁵

Ailelerin bilinçli olarak parçalanması ve genç kızların zorla evlendirilmesi ve Müslüman âdetlerine göre yetiştirilmesi konusunda en kapsamlı belge, Dahiliye Nezareti'nce bir sureti Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya da yollanan 30 Nisan 1916 tarihli telgraftır. Tel emrinde şu hususlara yer verilir: "(1) Erkekleri sevk edilip veyahut askerde olup da kimsesiz ve velîsiz ka-

12 BOA/DH.ŞFR 77/5, Dahiliye Nezareti IAMM'den III. Ordu Komutanlığı'na 2 Haziran 1917 tarihli şifre.

13 BOA/DH.ŞFR., nr. 55/206, Dahiliye Nezaret EUM'den Sivas Vilayeti'ne 25 Ağustos 1915 tarihli şifre.

14 BOA/DH.ŞFR., nr. 55/323, Dahiliye Nezareti EUM'den Ankara Vilayeti'ne 30 Ağustos 1915 tarihli şifre.

15 BOA/DH.ŞFR, nr. 59/111, Dahiliye Nezareti IAMM'den, Adana, Halep, Diyarbakir, Erzurum, Bitlis, Van, Trabzon, Sivas, Hüdâvendigâr, Edirne, Musul vilayetleri ile Izmit, Canik, Kayseri, Mar'aş, Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına 27 Aralık 1915 tarihli şifre.

lan aileler Ermeni ve ecnebi bulunmayan kurâ ve kasabâta [*köy ve kasabalara*] müteferrikan tevzî [*dağınık olarak dağıtılması*] ve muhâcirin tahsisâtından i'âşeleri [*geçimleri, beslenmeleri*] temin edilerek âdât ı mahalliyye ile istînâslarına [*mahalli âdetlere alıştırmaları*], (2) Genç ve dul kadınların tezvîclerine [*evlendirilmelerine*], (3) On iki yaşına kadar olan çocukların mahalli dârü'l eytâm [*yetimhane*] ve öksüz yurdlarına tevzî'ine, (4) Dârü'l eytâmın mevcûdu kifâyet etmediği takdirde [*yetimhaneler yeterli olmadığı takdirde*] sâhib i hâl [*iyi hal sahibi*] Müslümanlar nezdine verilerek âdâb-ı mahalliyye ile [*yerel gelenek-göreneklere göre*] terbiye ve temsîllerine [*asimile edilmelerine*], (5) Bunları kabûl ve terbiye edecek sâhib-i hâl Müslümanlar bulunmadığı takdirde muhâcirin tahsisâtından otuz gurus i'âşe masrafı verilmek şartıyla köylülere tevzî'ine gayret edilmesi ve suver-i sâlîfe dâhilinde [*geçen süre boyunca*] vâki olacak icrâât ve teşebbüsâtın [*yapılan teşebbüs ve icraatlardan*] aded ve erkama müstenid olarak [*rakam ve miktarları bildirilerek*] peyderpey ma'lûmât i'tâsı [*haber verilmesi*].”¹⁶

Ermeni kızların Müslümanlarla evlendirilmeleri o denli yaygın bir pratikti ki, bu kızların Hükümet tarafından geri istenebileceği yolunda bazı haberlerin çıkması üzerine Hükümete başvurular yapıldığı dahi olmuştur. 7 Ekim 1915 tarihinde bir grup Müslüman'ın yapmış olduğu başvuruyu burada bir örnek olarak aktarmakta fayda vardır. Hükümetin Ermeni kızları geri istediğini duyan imza sahipleri, bu işin yapılmamasını istemekte ve bunu da, Hükümetin rızası ile bu evlilikleri yaptıkları ve kızların da şu anda muhtemel hamile oldukları ile gerekçelendirmektedirler: “Hükümetin vech-i müsâ'adesine müsteniden [*iznine bağlı olarak*] hem dîn-i mübîn-i ahmediyle müşerrefiye-ti te'yîd ettirmek [*İslâmiyetle şereflenmelerini sağlamlaştırmak*] hem de mücerrediyet-i [*evlenmemiş*] hâlimize bir netice verilmek emel-i mahsûsu ve dindârânesiyle bîkes [*kimsesiz*] kalan

16 BOA/DH.ŞFR., nr. 63/142, Dahiliye Nezareti İAMM'den Adana, Erzurum, Edirne, Halep, Hüdâvendigâr, Sivas, Diyarbekir, Ma'muretü'l-azîz, Konya, Kastamonu ve Trabzon Vilâyeti'yle İzmit, Canik, Eskişehir, Karahisâr-ı Sâhib, Mar'âş, Urfa, Kayseri ve Niğde mutasarrıflıklarına 30 Nisan 1916 tarihli şifre.

ve evvelce arzu-yı vicdâniyetleriyle ihtidâ eden on dört on beş yaşlı benât mühtedinden [kız dönmelelerinden] birer dâne bazımız dört ve bazımız üç ay evvel beherini ahkâm-ı şer'iyeye tevfiikan [şeriat kurallarına uygun olarak] nikâhla dâire-i zevciyet-i meş-rû'amıza [eş olarak] almış ve belki de şimdi hamile kısmı da mevcûd bulunmuş iken bu misillülerin [benzer durumda olanların] de hükûmete teslimleri tecvîz [uygun olma] buyurulmayacağına binâen vecibe-i kânûniyenin tatbîkinin emr ve tebliği husûsu istirhâm eyleriz ol bâbda.”¹⁷

Mahmut Kâmil Paşa'nın telgrafları

Hükûmetin Ermeni küçük çocuk ve genç kızların asimilasyonu ile ilgili izlediği stratejinin, soykırımın bir aracı olarak düşünüldüğünün en önemli göstergelerinden birisi, III. Ordu Komutanı Mahmut Kâmil Paşa'nın 24 Temmuz ve 1 Ağustos 1915 tarihli telgraflarıdır. Telgraflar Müslüman evlerinde saklanan Ermenilerle ilgilidir. 24 Temmuz 1915 tarihli birinci telgrafta, Mahmut Kâmil Paşa evlerinde Ermeni saklayanların evlerinin yakılacağını ve bu kişilerin evlerinin önünde idam edileceklerini bildirmektedir. Bu işi yapanlar sivil-asker devlet görevlileri ise, görevlerine derhal son verilecek ve sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanacaklardır.

Telgrafın Türkçeleştirilmiş hali şöyledir: “Ahalisi dâhile sevk olunan köy ve kasabaların bazılarında Müslümanların Ermenileri gizledikleri anlaşılmaktadır. Hükûmetin kararlarına aykırı-

17 BOA/DH.EUM. 2.Şube, nr. 12/20/1, Dahiliye Nezareti'ne, bir grup Müslüman tarafından 7 Ekim 1915 tarihinde çekilen telgraf. Telgraf altındaki isimler şunlardır: Cami'-i Kebir mahallesinden Ebuzer Buharalı Osman, Hasan Çelebi mahallesinden Mahmud bin Mehmed, mahalle-i mezkûreden Mustafa bin Mehmed, mahalle-i mezkûreden Mehmed bin Eyüb, Hacı Ömer mahallesinden Bekçi şeyh Zülfikar, Bekir Molla oğlu Bekir, Yervan oğlu Hüseyin, Külabi mahallesinden Kıranzade Hüseyin, Külabi mahallesinden Ali bin Mehmed, Karo Salih, Döşengi şeyh Yusuf, Cami'-i Kebir mahallesinden Mahmud bin Sino oğlu Mehmed, mahalle-i mezkûrdan Eyüb Mako, Calile mahallesinden Kori-kozade Mehmed, Külabi mahallesinden şeyh Mustafa bin Hüseyin, Hacıömer mahallesinden Ali Süleyman, Cami'-i Kebir mahallesinden Hacı Ömer, Ahmed bin Bekir, Çelebi mahallesinden Ali bin Musa, Cami'-i Kebir mahallesinden Mustafa bin Hacı Abidin, Ahmed bin Beko ve Külabi Bey.

rı olarak Ermenileri evlerinde saklayıp koruyan hane sahiplerinin, evleri önünde idamları ile evlerinin yakılması gerekmektedir. Bu hususun ilgililere münasip bir şekilde bildirilmesiyle sevk edilmemiş hiçbir Ermeni bırakılmamasına özen gösterip uygulamalarınız hakkında bilgi veriniz. Din değiştirip Müslüman olan Ermeniler de sevk edilecektir. [Ermenileri] koruyanlar silahlı kuvvetler mensubu iseler, önce ilgili bakanlıklara ihbar edilip sonra yargılanmak üzere derhal askerlikle ilişkileri kesilecek, idari görevli iseler derhal azledilerek yargılanmak üzere sıkıyönetim mahkemesine verileceklerdir.”¹⁸

Bu telgrafın gösterdiği bir gerçek, Müslüman ahalinin Hükümetin izni olmadan ve habersiz Ermenileri evlerinde saklamakta oldukları ve bu durumun tehcir ve imha sürecini olumsuz etkileyecek boyutlara ulaşmış olduğu gerçeğidir. Aksi takdirde hükümetin böyle bir açıklama yapmasına gerek kalmazdı. Evleri yakma ve insanları idam etme tehditleriyle hükümet bu kontrolsüz saklamaların önünde geçmek istemektedir.

Telgrafın gösterdiği bir diğer gerçek ise bu emrin ciddi kafa karışıklıklarına yol açmış olmasıdır. Çünkü, yukarıda da anlattığımız gibi, birçok Müslüman aile hükümet emriyle evlerinde Ermeni çocuk ve genç kız saklamakta ve hatta bundan dolayı maaş da almaktadırlar. Ortaya çıkan bu karışıklığı gidermek için Mahmut Kâmil Paşa ikinci bir telgraf daha yollar. 1 Ağustos 1915 tarihinde bölgelere yollanan bu telgrafta 24 Temmuz tarihli telgrafın yarattığı kafa karışıklığı giderilmeye çalışılır; Mahmut Kâmil telgrafında, “dahile sevk edilmekte olan Ermenileri saklayanların idamları bildirilmişti” der ve ama bu cezanın “hükümet tarafından [Müslüman evlere] resmen dağıtılan... kadın ve çocukları muhafaza edenleri” kapsamadığını söyler. Ceza, “hangi cins ve dinden olursa olsun hükümetin malumatı olmaksızın hanelerine Ermenileri gizleyen[ler]” ile ilgilidir ve bu kişiler idam cezası ile cezalandırılacaktır.

Bu iki telgrafın gösterdiği gerçek şudur ki, Osmanlı Hükümetinin sadece kendi istediği Ermeni çocuk ve genç kızların Müslüman evlere alınarak asimile edilmesini istemekte ve

18 Krikor Gergeryan Arşivi I, Osmanlıca Belgeler, 21-Tehcir Uygulamaları.

planlamaktadır; bunun dışında kalanların ise imha edilmele-ri gerekmektedir.

Konsolosluk raporlarından bazı örnekler

Hükümetin Ermeni çocuk ve genç kızlara yönelik izlediği asimilasyon politikasını Alman ve Amerikan Konsolosluk raporlarından da takip etmek mümkündür. Değişik bölgelerden gelen raporlardan, ailelerin isterlerse çocuklarını Hükümet tarafından ayrılmış yerlere bırakabilecekleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yetimhanelerde talim ve terbiye edilecek çocukların hangi yaş grubundan olması gerektiği konusunda değişik bölgelerden aktarılan bilgiler de birbirleriyle uyum içindedir.

Temmuz 1915 başında Trabzon'dan yazan Amerikan Konsolosu, "Eğer velileri isterse, bırakılan çocuklar şehrin değişik kısımlarında büyük evlere konuyorlardı. Türkler tarafından "yetimhane" olarak adlandırılan bu evlerde aşağı yukarı 3.000 kadar çocuk bulunuyordu. 15 yaş dahil genç kızlar ve 10 yaş dahil erkek çocuklar kabul ediliyorlar. Bu yaşların üzerindeki çocuklar aileleriyle gitmeye zorlanmaktadırlar" diye yazmaktadır.¹⁹ Sivas'tan Malatya'ya kadar Ermeni konvoyu ile birlikte gitmesine izin verilen Amerikan Misyoneri Mary L. Graffam 7 Ağustos 1915 tarihinde Malatya'dan yazdığı mektupta, "on yaş altı erkek çocuklar ve on dört yaş altı kızlar burada yetim olarak kabul ediliyor". diye bildiriyordu.²⁰

Bu raporlarda, hangi yaş gruplarına nelerin yapıldığı konusunda, Osmanlı belgelerinde yeteri kadar ayrıntısını göremediğimiz bazı bilgileri de öğreniyoruz. Örneğin Halep Alman Konsolosu, 29 Ağustos 1916 tarihli raporunda, Halep'te İsviçre, Amerikan ve Alman yardımlarıyla açık tutulmakta olan ve 800 kadar öksüz çocuğa bakan değişik yetimhanelerin kapatıldı-

19 NA/RG59/867.4016/103, Trabzon Konsolosu Oscar S. Heizer'den Büyükelçi Henry Morgenthau'ya 7 Temmuz 1915 tarihli rapor; Ara Sarafian (ed.), *United States Official Records on the Armenian Genocide 1915-1917* (Londra: Gomidas Institute, 2004), s. 126.

20 NA/RG59/867.4016/187, Morgenthau'nun State Department'a yazdığı 13 Eylül tarihli raporun eki. A.g.e., s. 244.

ğı bilgisini aktardıktan sonra geride kalan çocuklara yapılacak olanı şöyle özetlemektedir: “yetimhaneleri Türk idaresine aktarabilmek için Hükümet özel bir komiser atadı. Öğrendiğimiz kadarıyla şu esaslar uygulanacaktır: 13 yaş üstü oğlanlar gönderilecek, genç kızlar (elbette Müslümanlarla) evlendirileceklerdir. 10-13 yaş çocukları, hâlâ yaşadıklarının etkisinde oldukları için, daha küçük yaştakilerden ayrılacak ve bir sanat (meslek) öğrenecekleri salt Türk yetimhanelerine yerleştirilecek; 10 yaş altındaki çocuklar özel yetimhanelerde yetiştirileceklerdir. Diğer bir ifadeyle: Türk yetimhane idaresi sağlanır sağlanmaz 13 yaş üstündeki oğlanlar öldürülecek, genç kızlar hareme tıkalılacaklardır... küçük çocuklar Müslümanlaştırılacaklardır.”²¹

Konsolosun aktardıklarında bir abartma olmadığını, bu yetimhanelere toplanmış ve sonra hayatta kalmış çocukların anılarından öğreniyoruz. Harput’un Peri kazasından²² Hampartzoum Mardiros Chitjian, “korkunç bina” ismini taktığı okula, diğer üç kardeşiyle birlikte aile sürgüne gönderilmeden bırakılır. Orada kaldıkları sürece çevre köylerden sürekli dört ile on altı yaş grubu arasında Ermeni erkek çocukları getirilmektedir. Grup sayısı kısa sürede 200’ü bulacaktır.²³

Toplanan çocuklara yönelik planlı bir program uygulanır ve asimile edilmeye başlanırlar. Hampartzoum kendilerine neler yaptığını çok iyi hatırlamaktadır ve “Türkleştirildik” diye özetler. “İlk yaptıkları iş Ermeni isimlerimizi değiştirmek ve Türk isimler vermektir. Benim adım Rüştü oldu. Ertesi gün Ermenice konuşmamız yasaklandı. Sadece Türkçe konuşmamız için baskı yaptılar.” Hampartzoum Türkçeyi nasıl ve ne kadar çabuk öğrendiklerine değil, Ermenice konuşmayı ne kadar hızlı unuttuklarına şaşırmıştır. “Ermenice konuşmayı tamamıyla unutmuştuk,” der.²⁴ Daha sonra İslâmlaştırma faslı başlar,

21 DE/PA-AA/R14093, Halep’te Konsolos temsilcisi Hoffmann’dan İstanbul Alman Konsolosluğu’na 29 Ağustos 1916 tarihli rapor.

22 Bugünkü adı Akpazar. Tunceli’ye bağlı Mazgirt kazasının bir beldesidir, bazen Çarsancak olarak da geçer.

23 Hampartzoum Mardiros Chitjian, *A Hair’s Breadth From Death* (Londra and Reading: Taderon Press, 2003), s. 98-99.

24 A.g.e., s. 100.

“bir gün *mullah* [imam] diğer gün *hoja* [öğretmen] geldi”; “iki haftadan daha fazla sabahları ve akşamları zorla Müslümanların dualarını okumaya zorlandık. Her hafta sonunda da imtihan edildik.”²⁵

Bir diğer uygulama çocukların yaş gruplarına göre ayrılmasıdır. “Üç hafta sonra, hiçbir uyarıda bulunmadan, sabah saat on civarında üç jandarma geldi... tek bir kelime söylemeden, hemen çocukları fiziksel yapılarına ve yaşlarına göre ayırmaya başladılar.” Hamparatzoun bu ayrımın niçin yapıldığını da öğrenecektir: “ortaya çıktı ki, yaşları büyük olan çocuklar aynı gün öldürülmek için ayırt ediliyorlardı. Türkler biliyordu ki yaşları büyük olanlar inançlarını değiştirmeyecek ve Türkleşmeyecekler ve bundan dolayı da tehdit olmaya devam edeceklerdi... öldürülmeye mahkûm olduğumuzu biliyorduk.”²⁶

Ölümden, kaçarak kurtulan Hamparatzoun; 2003 yılında, 102 yaşında iken yazdığı kitabında, kendisi ile birlikte seçilen diğer çocuklar için şunları söyler: “bugüne kadar öteki çocukların akıbetleri konusunda tek bir şey duymadım. 88 yıl onları aradım ama hiçbir sonuç alamadım.”²⁷ Geride yetimhane de kalan diğer çocuklar daha sonra Müslüman ailelerin yanına yaşama olarak verilmişler ve herhangi bir işe yaramayacak kadar küçük olanlar ise, büyük yaştakiler gibi öldürülmüşlerdir. Hamparatzoun’un en küçük kardeşi de öldürülenler arasındadır.²⁸

Asimilasyonu teşvik programı

İttihat ve Terakki Hükümeti, Ermeni çocuk ve genç kızların asimilasyonuna büyük önem vermektedir ve bunu bir tesadüfe bırakmak istememektedir. Yukarıda aktardığımız gibi, yanlarına Ermeni çocuk almak isteyen ama mali durumları yeterli

25 A.g.e., s. 101. İtalik kelimeler orijinal metindedir.

26 A.g.e., s. 104.

27 A.g.e., s. 105.

28 A.g.e., s. 156-157.

olmayan ailelere aylık 30 kuruşluk maaş bağlanması karar altına alınmıştı. Ama Hükümet bunu da yeterli bulmayarak başka özendirici tedbirler alma yoluna gitmiştir. “Asimilasyonu teşvik programı” olarak tanımlanabilecek bu programın özü, Ermeni çocukları yanlarına alan veya Ermeni kız ile evlenen kişilerin, otomatik olarak bu çocuk ve kızların mirasçısı sayılmaları idi.

11 Ağustos 1915 tarihinde tüm Emvâl-i Metrûke Komisyon Başkanlıklarına çekilen bir telgraf bu bakımdan çok önemlidir. Telgraf şöyledir: “İhtidâ eden [din değiştiren] veyâhüd izdivâc edenlerle [evlenenlerle] berây-ı talim ve terbiye [talim ve terbiye maksadıyla] şâyân-ı itimâd [güvenilir] zevât nezdine bırakılan çocukların emlâk-i zâtiyyeleri ibkâ [şahsi malları (kendilerine) bırakılır] ve mûrisleri [miras bırakanları] vefât etmiş ise hisse-i irsiyyeleri i'tâ olunur [hisseleri kendilerine verilir].”²⁹

Hem hükümet hem de yerel halk biliyordu ki, sürgüne yollanan her kişi aslında bir ölü idi. Amerikan misyoner Rigg, Harput valisinin kendisine, “sürgüne gönderilen her kişi hükümet tarafından ölü telakki edilmektedir,” dediğini aktarır.³⁰ Bu nedenle, bu emri takiben, zengin Ermeni aile çocuklarını evlatlık edinmek veya kocaları sürülmüş kadın ile genç kızlarla evlenmek için bir yarış ortaya çıktığını tahmin etmek zor değildir. Paris Barış Görüşmeleri için Ermeni heyeti tarafından, sağ kalanların anlatılarına dayanarak hazırlanan bir raporda, sürgünün başlaması ile birlikte, yerel halkın, “en zengin kişilerin mirasçılarını... seçi(p)” konvoylardan ayırmalarının yaygın bir pratik olduğu söylendikten sonra, bir örnek verilerek, “Erzin-can’da, önde gelen Türkler şahsen ya da araya aracı katarak tehcir konvoylarına girdi ve zengin ailelerin mirasçısı kızları zor-

29 BOA/DH.ŞFR., nr. 54-A/382 Dâhiliye Nezâreti, İAMM İstatistik Şubesi’nden, Adana, Ankara, Erzurum, Bitlis, Haleb, Hüdâvendigâr, Diyârbekir, Sûriye, Sivas, Ma’mûretü’l-azîz, Musul, Trabzon, Van Vilâyâtıyla, İzmit, Urfa, Eskişehir, Zor, Canik, Kayseri, Mar’aş, Karesi, Kal’a-i Sultâniyye, Niğde, Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıflıklarına, Adana, Haleb, Mar’aş, Ma’mûretü’l-azîz, Diyârbekir, Trabzon, Sivas, Canik, İzmit Emvâl-i Metrûke Komisyon Riyâseti’ne 11 Ağustos 1915 tarihli şifre.

30 Henry H. Riggs, *Days of Tragedy in Armenia, Personal Experiences in Harpoot, 1915-1917* (Ann Arbor, Michigan: Gomidas Institute, 1997), s. 93.

la kaçırdı” denir.³¹ Ermenilerin geride kalan mallarını yağmalamanın bir yolu da bu idi.

Misyoner raporları, şehrin Müslüman ileri gelenlerinin, zengin çocukları kapmak için verdikleri kavganın örnekleriyle doludur. Mallarına el koyabilmek için Harputlu bir kızın, şehrin ileri gelen bir Türk tarafından haremine dahil edilmesi, Erzurum konvoyunda bulunan bazı zengin Ermeni kadınların, mallarına hukuken el koyabilmek için zorla evlendirilmeleri verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır.³²

Devlet görevlileri ve kadın ve kızlara yönelik şiddet

Soykırım boyunca kadın ve çocuklara yönelik yapılanlar, sadece devlet eliyle uygulanan Müslüman evlere dağıtma, yetimhanelere konulma veya zorla evlendirme gibi politikalarla sınırlı değildi. Hayatta kalan kadın ve çocuklar başka türlü şiddet uygulamalarına da maruz kaldılar. Sürgün sırasında, yol boyunca yaygın olarak uygulanan ırza geçme vb. gibi pratikleri bir kenara bırakırsak, kadın ve çocukların zorla evlere kapatılmaları veya hizmetçi ya da seks kölesi olarak kullanılmaları bu tür uygulamaların başında geliyordu.

Bu uygulamayı da iki ayrı düzeyde ele almak mümkündür, birincisi devlet görevlileri tarafından yapılanlar, diğeri ise sivil halk tarafından doğrudan yapılanlardır. Osmanlı arşivi, özellikle devlet görevlileri tarafından kadın ve genç kızlara yönelik yapılan şiddet uygulamalarına ilişkin şikâyet belgeleri ile doludur. Burada sadece iki örnek vermekle yetinelim.

Sivas vilayetine 18 Eylül 1915 tarihinde “mahrem ve müs-

31 Raporu tanınmış Ermeni feminist yazar ve edebiyatçı Zabel Yeseyan hazırlamıştır. Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie*, Nubarian Kütüphanesi, (Ermeni) Ulusal Delegasyon Arşivi, Boghos Nubar Paşa'ya 18 Mart 1919'da iletilen 11 sayfalık rapor, s. 2-3. Raporu okumama izin veren Ümit Kurt'a teşekkür ederim.

32 Citiert in Hans-Lukas Kieser, *Der Verpasste Friede, Mission, Ethnie und Staat in den Ostprovinzen der Turkey, 1939-1938* (Zürich: Chronos Verlag, 2000), s. 426-427.

ta'cel [gizli ve acil]" notuyla çekilen bir telgrafta bir jandarma komutanı hakkında yapılan şikâyetler konusunda bilgi istenir: "Tokat Jandarma Kumandanının merkeze bir saat mesafede Malkaysı sayfiyelerinde yanına aldığı dört Ermeni kızıyla ve iş u işretle [zevki sefa ve içki ile] vakit geçirmekte ve haftada birkaç gün temaruz ederek [kendini yalandan hasta göstererek] vazifesi başına gelmemekte olduğu ve şimdiye kadar birçok Ermeni kızlarının ırzlarına tecavüz ettiği ve rezâil-i ah-lâkiyesinin kahvehanelere kadar intişâr eylediği [rezilliklerinin kahvelere kadar yayıldığı] mevsûkan [sağlam delillerle] haber alındı. Keyfiyetin tahkikiyle netîcesinin serî'an iş'arı [bildirilmesi]."33

Benzeri şikâyet Amasya mutasarrıfı hakkında yapılır: "Amasya Mutasarrıf-ı sâbıkı Rauf Bey'in bir muhacir kızını hizmetçi sıfatıyla evine alarak cebren birkini izâle eylediği [el değmemişliğini bozduğu] diğer bir kadını da kezâlik [bunun gibi] evine aldıktan sonra iffetine tecâvüz ederek intihârına sebebiyet verdiği Üçüncü Ordu Kumandanlığından bildiriliyor. Fi'l-i vâki mâhiyetine nazaran [olayın niteliği itibarıyla] cerâim-i âdiyeden [adli suç olarak] görüldüğü cihetle eğer böyle ise Adliyece icâb eden ta'kibâtın sür'atle îfâ etdirilmesi [gerekli soruşturmanın yapılması] ve şâyed vazîfe-i me'mûriyetine ta'alluk eder bir ciheti var ise [memuriyeti ile alakalı bir durum var ise] hemen bir vâsita-i mü'temene [güvenilir bir tarzda] ile tahkikât-ı ibtidâiyenin icrâ [ilk tahkikatın yapılması] ve ma'lûmât i'tâ edilmesi [bilgi verilmesi]."34

Asker sivil devlet görevlileri tarafından Ermeni kızlarının kaçırılması o denli yaygındır ki, özellikle Almanların yoğun şikâyetleri nedeniyle, konu İstanbul hükümetini de rahatsız edecek boyutlara ulaşmış ve bazı bölgelere gönderilen yazılarda bu rahatsızlık, "memur jandarma ve ahâlînin sırf hiss-i hayvânîlerinin sevkiyle hetk-i ırza ve sirkata ictisârları [ırza ve hırsızlığa

33 BOA/DH.ŞFR., nr. 56/68, Dahiliye Nezareti EUM'den Sivas Vilayeti'ne 18 Eylül 1915 tarihli şifre.

34 BOA/DH.ŞFR., nr. 70/191, Dahiliye Nazırı Talat'dan Sivas Vilayeti'ne (?) Kasım 1915 tarihli şifre.

yönelik rezillikleri] merkezce pek ziyâde tevcîh-i teessûf olmuştur [üzüntüyle karşılanmışır]” sözleriyle dile getirilmiştir.³⁵ 29 Ağustos 1915'te tüm bölgelere yollanan bir başka yazıda ise, devlet görevlileri, haklarında yargılama yapılmakta tehdit edilmiştir: “Kâfilelere ta'arruz ve bi'l-hâssa gasb ve hiss-i hayvâniyesine mağlûb olarak gasb ve hetk-i ırza ictisâr [gasp ve ırza yönelik rezillik] edenlerle bunlara önayak olan me'mûrîn ve jandarma hakkında bilâ-terâhî [hiçbir gecikmeye yol açmadan] derhâl ta'kibât-ı kânûniyyeye tevessül olunarak [kanunun gerekleri yerine getirilerek] şiddetle te'dîbleri ve me'mûrînden bu kabîl eşhâsın hemen azilleriyle dîvân-ı harblere teslimi ve isimlerinin inbâsı ve bu kabîl vekâyî'in tekrârından vilâyet/livânın mes'ûl tutulacağı beyân olunur.”³⁶

Konunun önemine binaen, Talat, Enver Paşa ile doğrudan yazışmak zorunda kalacak ve 17 Eylül 1916'da “mahrem” kodu ile yazdığı bir yazıda, bu suçu işleyen bazı subayların isim ve görev yerlerini saydıktan sonra, ilgili kişilere tebligat yapılabilmesi için kendisinden izin isteyecektir.³⁷ Söylemeye gerek yok ki, daha çok Almanların şikâyetleri sonucu yapılan bu yazışmalardan herhangi bir sonuç alınmış değildir!

Zorla satışlar ve eve kapatmalar

Çocuk ve kızlara “el konulması”, Türk evlerine kapatılmaları bir tek resmî kanallar üzerinden gerçekleşmemiştir. Sürgüne çıkmadan veya sürgün sırasında, Ermeni ailelerin, “gönüllü” olarak çocuklarını Müslüman ailelere teslim etmeleri; sürgün sırasında aileler ikna edilerek çocukların “satın alınması”; ya da görevlilerin göz yummasıyla zorla kaçırılmaları veya

35 BOA/DH.ŞFR., nr. 55/290, Dahiliye Nazırı Talat'tan Ankara Vilâyeti'ne 29 Ağustos 1915 tarihli şifre.

36 BOA/DH.ŞFR., nr. 55/292, Dahiliye Nezareti EUM'den Hüdâvendigâr, Ankara, Konya, İzmit, Adana, Mar'aş, Urfa, Halep, Zor, Sivas, Kütahya, Karesi, Niğde, Ma'mûretü'l-azîz, Diyarbakır, Karahisâr-ı Sâhib, Erzurum, Kayseri'ye 29 Ağustos 1915 tarihli şifre.

37 BOA/DH.EUM. 2.Şube, nr. 28/6, Dahiliye Nazırı Talat'dan Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya 17 Eylül 1916 tarihli şifre.

zorla satışa çıkartılmaları en çok karşılaşılan uygulamalar arasında idi.³⁸

Çukurova'dan gönderilen bir mektupta, "Ermeni kadın ve kızlar tanesi 60 kuruştan satılıyor" denir.³⁹ Konvoylara eşlik eden jandarmaların en önemli gelir kaynaklarından birisi de bu satışlardı. Birçok anıda, sürgünlerin mola yerlerine çevreden gelen Müslümanların jandarmaların izniyle girdikleri, "Gâvurlar satılık çocuklarınız var mı? Satın almak istiyoruz," diye bağırarak dolaştıkları aktarılır.⁴⁰ "Şam'da sürgünler, alıcılar değerlerini daha iyi anlasınlar diye çıplak pazarlanarak, seks kölesi olarak açık artırma ile satılıyorlardı... sadece Müslümanların satın almasına müsaade ediliyordu."⁴¹

"Arap kabileleri arasında Ermeni kadınlar bir mobilya parçası gibi, bir liradan on liraya veya bir koyundan beş koyuna kadar çok düşük fiyatlara satılıyorlardı."⁴² Musul Alman Konsolosu Holstein, gezdiği bölgelerde bir kadının fiyatının maksimum 5 kuruş olduğunu aktarmaktadır.⁴³ Harput'ta konaklayan Ermenilerin topluca tutuldukları kampları ziyaret eden Amerikan Harput Konsolosu Leslie A. Davis şu gözlemini aktarır: "Kamp boyunca yürürken anneler [bize] çocuklarını teklif ediyor ve bi-

38 Bu konuda bazı örnekler için bkz. Donald E. Miller ve Lorna Touryan Miller, *Survivors, An Oral History of the Armenian Genocide* (Berkley, Los Angeles, Londra: University of California Press, 1993), s. 94-117; Richard G. Hovannisian, "Intervention and Shaded of Altruism during the Armenian Genocide", Richard G. Hovannisian (ed.), *The Armenian Genocide, History, Politics, Ethics*, s. 173-208.

39 NA/RG59/867.4016/190, Bükreş Taşnak Komitesi'nin 5 Eylül 1915 tarihli raporu, Ara Sarafian (ed.), *United States Official Record on the Armenian Genocide*, s. 259.

40 İtalikler metinde Türkçe yazılmıştır. Abraham H. Hartunian, *An Odyssey of Faith, Neither to Laugh nor to Weep, A Memoir of the Armenian Genocide* (Belmont, Massachusetts: NAASR, 1999), s. 102; Benzeri bir hikâye için bkz. Yervant Yeravant Odian, *Accursed Years: My Exile and Return from Der Zor*, s. 99.

41 Katharine Derderian, "Common Fate, Different Experience: Gender-Specific Aspects of the Armenian Genocide, 1915-1917", *Holocaust and Genocide Studies*, 19:1 s. (2005): 11-12.

42 Fâ'iz el-Ghusein, *Martyred Armenia* (New York: George H. Doran Company, 1918), s. 33-34.

43 DE/PA-AA/R14090, Halep Konsolosu Rößler'den Büyükelçi Wolff-Metternich'e 3 Ocak 1916 tarihli rapor; Holstein'in 15 Kasım 1915 tarihli mektubu, 2 no.'lu ek.

rini almamız için yalvarıyorlardı. Gerçekten de Türkler seçtikleri bu çocuk ve kızları köle veya daha kötü [amaçlar için] almak-
taydılar. Hatta, en iyi kızları seçebilmek için yanlarında doktor
getirenler bile vardı.”⁴⁴ Bazen çocuk seçim ve dağıtımları, doğ-
rudan Hükümet konakları önünde veya özel hanlarda yapıl-
maktaydı. Bayburt davası sanıklarından Kaymakam Nusret hak-
kındaki ölüm cezası ile ilgili karar suretinde, öldürmeye götür-
düğü Ermeni ailelerinin çocuklarını topladığı ve bunları dağıttı-
ğı aktarılır. Tanık ifadelerine göre Nusret “yüz elli kadar kız ve
erkek Ermeni çocuğunu Binbaşı Han’ı denilen mahalle” doldur-
makta ve “herkes oraya gidip, istediğini” almaktadır.⁴⁵

Dönemin Ermeni Patriarch’ı Zaven Der Yeghiayan, yaban-
cı elçilikler ve yurtdışındaki çevreler için hazırladığı 15 Ağus-
tos 1915 tarihli bir raporunda, bir görgü şahidinin ifadelerine
yer verir: “sürgünler ulaştığında... konvoy hükümet binasının
önünde durdu, tüm erkek ve kız çocuklar annelerinden alındı
ve bir odaya sokuldular; kervan, zorla yoluna devam ettirildi.
Gelip bu çocuklardan istediklerini almaları için çevre köylere
çağrı yapıldı. Bu biçimde, kadın ve çocuk konvoyları bir kasaba
veya kaleye gelir gelmez, Müslümanlar kendi istedikleri seçimi
yapabilsinler diye [kadın ve çocuklar] hükümet binası önünde
sergilendiler.”⁴⁶

Kadınlara yönelik her türlü cinsel taciz ve bu amaca uy-
gun evler açılması vb. son derece yaygın bir pratik idi. Os-
manlı ordusunda görev yapan Alman ordu mensuplarının cin-
sel isteklerini tatmin için, bizzat Alman subayların öncülüğün-
de Der Zor’da açılan bir genelev burada bir örnek olarak veri-
lebilir.⁴⁷ Paris Barış Görüşmeleri için hazırlanan, yukarıda sö-

44 NA/RG59/867.4016/127, Mamuret-ül-Aziz (Harput) Konsolosu Leslie A. Da-
vis’in Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau’a 11 Temmuz 1915 tarihli ra-
poru; Ara Sarafian (ed.), *United States Official Record on the Armenian Genoci-
de*, s. 172.

45 *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ağustos 1920.

46 Zaven Der Jeghiayan, *Armenian Patriarch of Constantinople 1913-1922, My
Patriarchal Memoirs* (Barrington, RI: Mayreni Publishing, 2002), s. 88.

47 Yervant Odian, *Accursed Years: My Exile and Return from Der Zor* (Londra: Go-
midas Institute, 2009), s. 196-7; 209-211.

zünü ettiğimiz raporda, sistematik olarak uygulanan bir yöntemden bahsedilir; buna göre, konvoylara refakat eden jandarmalar, konvoyları bir-iki gün yürüttükten sonra bir su kaynağı veya akarsu yanında durduruyor, ama susuzluktan perişan olmuş bu zavallıların su içmesine müsaade etmiyorlardı. “Susuzluktan yanmış insanların suya kavuşma izni elde etmenin bedeli, bilmem kaç tane bakire ya da genç kızın kendilerine teslim edilmesi idi.”⁴⁸ Konvoylara eşlik etmekle görevli askeri komutanların, “onlara ne isterseniz onu yapın”, diyerek askerlerine “[Ermeni] kadınlar üzerinde tam kullanım hakkı” verdikleri birçok anıda yer alır.⁴⁹ Genç kız ve çocuklara istenilen her şeyi yapabilme özgürlüğü, tüm bir sürgün sürecini Hannah Arendt’in deyişiyle “mutlak kontrolün laboratuvarları” haline çevirmişti.⁵⁰

Bir görgü tanığı, “kadın ve kızların ırzına geçilmesi sıradan günlük işlerdendi,” derken haksız değildir.⁵¹ Çukurova bölgesinde yaşananları aktaran bir raporda, “[kız, erkek] çocuklara tecavüz edilmesi ne aşağı yukarı tahmin edilebilecek ne de tarif edilebilecek boyutlardaydı” denir.⁵² Toplu tecavüz neredeyse bir tören havasında yapılmaktadır; “özel bir tarzda borazan çaldı. Bu işareti... duyan kadınlar önceden belirlenen bir yerde toplanmak zorundaydı. Bu iğrenç emel için tespit edilmiş

48 Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie*, s. 2-3.

49 DE/PA-AA/R14086 Büyükelçi Wangenheim’dan Reichskanzler Bethmann Holweg’e 27 Mayıs 1915 tarihli rapor; Alman missionar Blank’in aktardıkları EK-3. Alman raporlarında benzeri hikâyeler için bkz. Wolfgang Gust, *Der Völkermord an den Armeniern 1915/16...*, s. 36-39.

50 H. Arendt, *Essays in Understanding - 1930-1954* (New York, 1994), s. 304’ten aktaran, Matthias Bjørnlund, “A fate worse than dying: sexual violence during the Armenian genocide”, Dagmar Herzog (ed.), *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe’s Twentieth Century* (Palgrave: Macmillan 2009), s. 24.

51 Arnold Toynbee ve James Bryce, *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, Documents presented to Viscount Grey of Falldon, Secretary of State for Foreign Affairs By Viscount Bryce* (Princeton ve Londra: Gomidas Institute, 2005), s. 551.

52 NA/RG59/867.4016/190, “Türkiye’de Ermeni Halkının İmhası”, Bükreş Taşnak Bürosu’nun 5 Eylül 1915 tarihli raporu; Büyükelçi Morgenthau’nun 17 Eylül 1915 tarihli mektubuna ek; Ara Sarafian (ed.), *United States Official Record on the Armenian Genocide*, s. 259.

asker toplulukları da oraya gelir ve güpegündüz ve birçok kişinin gözü önünde –ki o birçok kişi arasında Müslüman kadın ve çocuklar da olurdu– bu kadınlara tecavüz etmeye başladılar.”⁵³

8-10 yaş civarındaki kız çocukların ırzına geçilmesi ve sonra öldürülmeleri;⁵⁴ sürgün ve imhalar da görev alan birçok üst düzey yöneticinin kendilerine harem kurmaları ve seks partileri düzenlemeleri neredeyse olağan uygulamalardı.⁵⁵ Örneğin Trabzon’daki Kızılay’a ait hastane, Vali Cemal Azmi ve diğer görevlilerin genç kızları seks objesi olarak kullandıkları bir eğlence merkezine dönüştürülmüştü. Trabzon davasının 26 Mart tarihli oturumunda konu gündeme gelmiş ve hâkim sanık ve şahitlerin olay hakkındaki bilgisine başvurmuştur.⁵⁶ Bunun gibi, genç kızların birbirlerine hediye olarak sunulması da son derece yaygın bir pratikti. Amerikan Trabzon Konsolosu “kızlar içinde en güzellerinin ... çete üyelerinin [cinsel] zevkleri için evlerde tutulması burada kuraldan gözüküyor... İttihat ve Terakki’nin bir üyesi, kendisi ve arkadaşları tarafından kullanılmak üzere en güzel kızlardan on tanesini şehrin merkezî yerindeki evinde tutuyor” diye yazıyordu.⁵⁷ Bağdat demiryollarında çalışan üç Alman görevli kendilerine de Tel Ebiad Kaymakamı tarafından gece boyunca eğlenmek üzere Ermeni kız teklif edildiğini aktarırlar.⁵⁸ Tüm bunlar, binlerce benzeri arasından seçilmiş bazı sınırlı örneklerdir.

Sonuç olarak söylemek gerekir ki, kadın ve çocuklara yö-

53 Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie*, s. 5.

54 A.g.e., s. 128; Başka örnekler için bkz. Donald E. Miller ve Lorna Touryan Miller, *Survivors, An Oral History of the Armenian Genocide*, s. 102-103.

55 Matthias Bjørnlund, “A fate worse than dying...”, s. 23 ve dipnot 53.

56 *Yeni Gazete*, 27 Mart 1919.

57 NA/RG59/867.4016/128, Oscar S. Heizer’den Büyükelçi Henry Morgenthau’ya 28 Temmuz 1915 tarihli rapor; Ara Sarafian (ed.), *United States Official Record on the Armenian Genocide*, s. 181.

58 DE/PA-AA/R14087, Deutschen Hülfsbundes für christliches Liebeswerk im Orient direktörü Friedrich Schuchardt’an Alman Dışişleri Bakanlığı’na 20 Ağustos 1915 tarihli mektup. Başka örnekler için bkz. V. N. Dadrian, “The Armenian Genocide: An Interpretation”, Jay Winter (ed.), *America and the Armenian Genocide of 1915* (New York ve Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 83-84.

nelik yapılan bu sistematik cinsel tacizleri, sadece bazı kişilerin kendi zevklerini tatmin ile açıklamak doğru olmaz. Ermeni kadın yazar Zabel Yeseyan'ın haklı olarak belirttiği gibi, düzenli bir biçimde işlenen bu suç Ermeni milletinin aşağılanması amacıyla da yapılmaktadır.⁵⁹ Ermeni kadın ve kızlarının vücutlarına saldırı, o ulusun onuru ile oynamak olarak telakki edilmekte ve suçu işleyenlere, “düşman ulusa” ait bir alanın işgal edilmesi tatminini vermektedir.⁶⁰

Rakamlar

Sonuçta ne kadar kadın ve çocuğun Müslüman evlere dağıtıldıklarını bilmiyoruz. Zabel Yeseyan, zorla kaçırılıp götürülen ve Müslüman evlere dağıtılan kadın, kız ve erkek çocukların sayısını, “kesin olmamakla birlikte 200.000” olarak verir.⁶¹ Savaş sonrası, Almanya'nın rolünü aklamak amacıyla Alman belgelerini yayınlayan Lepsius da “Müslümanlaştırılmış Ermeniler, kaçırılan ve satılan kadın, kız ve çocukların sayısı 200.000 civarında olabilir, ama bu [rakamın] hiçbir garantisi yoktur”, der.⁶² Gerçekten de bu rakamlar sadece tahminden ibarettir. Birçok çalışmada 1915'i takip eden süreçte, Osmanlı Ermenilerinin % 5-10'unun Müslüman evlerde emildiği söylenir; bu da yüz-iki yüz bin civarında bir rakam anlamına gelir.⁶³

59 Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie*, s. 5.

60 Selim Deringil'in, Irvin Cemil Schick, Zoran Milutinovic ve David Nirenberg gibi akademisyenlere dayanarak yaptığı bazı teorik izah denemeleri için bkz. Deringil, *Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012), s. 3-8.

61 Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie*, s. 1.

62 Lepsius, *Deutschland und Armenien 1914-1918, Sammlung diplomatischer Aktenstücke*, s. LXV.

63 Ara Sarafian, “The Absorption of Armenian Women and Children into Muslim Households as a Structural Component of the Armenian Genocide”, Omer Bartov ve Phyllis Mack (eds.), *God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century* (New York: Berghahn Books, 2001), s. 211; Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), s. 5-53.

Konu hakkında bir başka rakam Beyrut Ermeni Ulusal Birliği tarafından verilir. Ocak 1919 tarihinde Beyrut'tan, Paris'e, Ermeni heyeti başkanı Boghos Nubar Paşa'ya bir rapor yollayan Beyrut Ermeni Ulusal Delegasyonu, Çukurova bölgesinde, Pozantı'dan Halep, Musul, Bağdat ve Süveyş Kanalı'nı kapsayan alanda, "her iki cinsten toplam 150.000 yetim çocuk, kadın ve kız satılmış veya zorla Müslüman yapılmışlardır" biçiminde bir rapor yollar.⁶⁴

Bu çocuklardan ne kadarının devlet kontrolündeki yetimhanelere alındığı veya ne kadarının hükümet eliyle Müslüman ailelere dağıtıldığı konusunda da net bir bilgiye sahip değiliz. Elimizde çok farklı rakamlar vardır. Örneğin Murat Bardakçı'nın yayınladığı, Talat Paşa'ya ait ve üzerinde tarih bulunmayan resmî evraka göre, Müslüman ahaliye dağıtılan Ermeni çocuk sayısı 6.768'dir. Yetimhanelerdeki çocuk sayısı ise 3.501'dir. 1918 yılında hazırlanmış olduğunu tahmin ettiğimiz bu belgedeki rakamların son derece eksik olduğunu tespit etmek son derece kolaydır. Osmanlı Vilayet ve bağımsız Mutasarrıflıklarının toplam sayısı 46 (25 Vilayet ve 21 Mutasarrıflık) ve bunun aşağı yukarı 35'i sürgün ve dağıtımlardan doğrudan etkilenmişken, Talat Paşa listesi (10 Vilayet 6 Mutasarrıflık) toplam 16 yerleşim yeri ile ilgili rakamları içermektedir ve bunun dışındakiler hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁶⁵

1917 yılında Meclis-i Ayan'da, yetimhanelere ilişkin bir kanun teklifi üzerine yapılan görüşmeler sırasında Milli Eğitim Bakanı, Mart 1917 itibarıyla, toplam 69 yetimhane bulunduğunu ve buradaki çocuk sayısının 20.000 kadar olduğunu söy-

64 Vahram L. Shemmassian, "The Reclamation of Captive Armenian Genocide Survivors in Syria and Lebanon at the End of World War I", *Journal of the Society for Armenian Studies* 15 (2006): 114.

65 Murat Bardakçı, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi* (İstanbul: Everest, 2008), s. 89. Suriye, Ankara, Mamuretülaziz, Kastamonu, Konya ve Beyrut gibi merkezi öneme has birçok vilayetin listede olmaması bu duruma verilebilecek bir örnektir. Listede olan yerleşim yerlerine ait verilen rakamların da eksik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin listeye göre, Kayseri, Der Zor, Urfa, İzmit, Musul ve Halep gibi yerlerde Müslüman ahaliye tevzi edilmiş hiçbir nüfus görünmemektedir ki bunun doğru olmadığı da aşikardır.

ler. Bunların beş bini kız, diğerleri erkektir. Elbette bunlar sadece Ermeni yetimler değildir. İçlerinde Müslüman yetimler de vardır. Konuşmasında Bakan bu çocukların ne kadarının şehit asker ailesine ne kadarının diğer çocuklar olduğunun bilinmediğini söyler ve “yarı yarıya” olabileceği yönünde bir tahminde bulunur.⁶⁶

İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin 1921 yılında hazırladığı bir raporda “hâlâ Müslüman evlerde kurtarılmamış Ermeni yetimler ve genç kızlar vardır” denir ve bu sayıyı tahminen 63.000 olarak verir.⁶⁷ Yine 1921 yılında, Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan bir raporda ise, 30 Ekim 1918 Mondros silah bırakışması antlaşmasından bu yana 90.819 yetimin Müslüman evlerden kurtarıldığı bildirilir. Bu rakamın 23.819’u Anadolu’nun çeşitli yerlerinden kurtarılanlara aittir. 23.819 rakamının dağılımı hakkında ise şu bilgi verilir: Anadolu’nun Müttefiklerce işgal edilmemiş bölgelerinden kurtarılanlar 12.480; işgal edilmiş bölgelerinden kurtarılanlar 11.339. Ermenistan, Gürcistan, Mısır ve Kıbrıs gibi yerlerden toplanan yetim sayısı ise 67.000’dir. Raporda hâlâ Müslüman evlerde saklı olduğu tahmin edilen, yetim çocuk sayısı ise 73.350 olarak verilmektedir.⁶⁸

Demek ki, Milletler Cemiyeti rakamlarına dayanarak da 175.000 civarında kadın ve yetim çocuğun varlığından söz etmek mümkündür. Çoğu tahminlere dayanan rakam tartışmalarına girmeye gerek yoksa da bu tahmini rakamların bile gösterdiği şudur ki, kadın ve çocukların Müslüman evlere kapatılmaları son derece yaygın bir pratik idi.

66 *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, İçtima Senesi: 3, 27 Mart 1917 tarihli oturum (Ankara: T.B.M.M. Basımevi, 1990), s. 397.

67 NA/RG867/4016/398, belgeyi aktaran Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, s. 120-126.

68 Milletler Cemiyeti adına İstanbul’da görevli Bayan E. D. Cushman’ın 16 Temmuz 1921 tarihli mektubu; League of Nations, Assembly of Fifth Committee, *Deportation of Women and Children in Turkey Asia Minor and the Neighbouring Territories, Report Submitted to the second Assembly by the Fifth Committee*, Cenevre, 22 Eylül 1921. Bundan sonra Rapor, diye geçecektir. Raporun tam metni için bkz. http://www.genocide-museum.am/eng/word/League_%20of_%20Nations.doc (giriş, 2 Ağustos 2014).

Savaş sonrası kurtarma çalışmaları

Osmanlılar savaştan yenik çıktılar ve İttihatçı önderler yurtdışına kaçtılar. Sıra soykırımın ve savaşın yarattığı inanılmaz yıkımlarla uğraşmaya; yapılmış büyük haksızlıkların giderilmesi doğrultusunda çok sınırlı da olsa bazı tedbirler almaya gelmişti. Alınacak tedbirlerin başında Müslüman evlere kapatılmış kadın ve çocukların kurtarılması geliyordu. Bu doğrultuda çok değişik düzeylerde girişimler oldu. Bu girişimleri ilk başlatanlar, hayatta kalan ve diaspora Ermenileri oldular. İstanbul, Halep, Bağdat ve Kudüs Ermeni Kiliseleri, hayır kuruluşları, şehir ve kasaba dernekleri hatta bağımsız kişiler, Müslüman evlerde kalmış kadın ve çocukları kurtarma çalışmalarına başladılar. Müttefik Kuvvetler, Amerikan, İngiliz, Fransız yardım kuruluşları, Arap askerî ve politik çevreler de bu çalışmalara katıldılar ve destek verdiler.

Özellikle Lübnan ve Suriye'nin İngilizlerin kontrolü altına girmesi ile birlikte Ermeniler saklandıkları yerlerden çıkmaya ve seslerini duyurmaya başlamışlardı. Adalet isteyen toplantılar ve gösteri yürüyüşleri yapıyorlardı. Bu tür gösterilerin en büyüğü 4 Aralık 1918 tarihinde Halep'te yapıldı. 50.000 kişinin katılımıyla yapıldığı söylenen gösteride, katılımcılar adına 7 ayrı karar alındı ve Paris barış görüşmelerine katılacak olan taraflara gönderildi. 6. karar, "tehcirden önce, tehcir sırasında veya sonrasında hangi gerekçe ile olursa olsun, kaçırılan ve kendilerine zarar verilen; zorla evlendirilen veya satılan tüm kadın ve çocukların kurtarılması" ile ilgiliydi.⁶⁹

İngiliz işgal kuvvetleri de konuya ilişkin çalışma yapılması gerektiğinin farkındaydı. İngiliz diplomat Sykes, bölgedeki komutanların görüşlerini de alarak 3 Aralık 1918'de kadın ve çocukların kurtarılmaları için bir yol haritası bile hazırlamıştı. Buna göre, Suriye'de bir soruşturma komisyonu kurulmalı ve Ermeni kadın ve çocukları getirenlere uygun bir ücret de ödenmeliydi. Yaşları itibarıyla Müslüman ailelerde kalmak iste-

69 Vahram L. Shemmassian, "The Reclamation of Captive Armenian Genocide Survivors...", s. 116.

yenlere bu imkân tanınmalıydı. Evlilikler iptal edilmeliydi ama bu evliliklerden doğan çocukların akıbeti için mahkeme kararı aranmalıydı. Arapların yoğun yaşadığı yerlerde, yerel yönetimlerle beraber hareket edilmeliydi ama bunun dışındaki yerlerde buna gerek olmayabilirdi.⁷⁰ Bu yol haritasının ne kadarının hayata geçtiğinden bağımsız gerçek şu idi ki ortada son derece karmaşık bir tablo mevcuttu.

Kurtarma faaliyetlerine bazen Arap ve Kürt kabileler de katılıyordu. Her ne kadar bazılarının amaçları, işgalci İngilizlerle iyi geçinmek ve İngiliz desteği alabilmek olsa da sonuçta bu aşiretler ellerinde tuttukları kadın ve çocukları gönüllü olarak teslim etmeye başladılar. Bu amaçla İngiliz makamlarına özel dilekçeler yazdılar. Örneğin, 30 Aralık 1918 tarihinde yazılmış bir dilekçede, “köylerimizde ve çadırlarımızda çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 650 Ermeni var; komşularımızın elinde olan Ermeni sayısı 800’ün üzerindedir. Biz bu 650 Ermeni’yi Ermenilere yardım eden Avrupalı güçlere vermek isteriz. Eğer Müttefik kuvvetler bölgemize subaylarını yollarlarsa iyi komşularımızın da isteğinin bu olduğuna inanıyoruz. Biz, Ermenileri toplamak için [Müttefik kuvvetlerle] birlikte çalışmak istiyoruz. İyi komşularımızın da bunu istediklerinden eminiz. Ama eklemek zorundayız ki bu ancak Türklerin bölgemizi terk etmeleri ve Avrupa Hükümetlerinin onların yerini alması ile mümkündür.”⁷¹

Arap ve Kürt kabilelerinin ellerindeki Müslümanları teslim etmek istemelerinde gerek Müttefik kuvvetlerin gerek yerel Arap yöneticilerinin sık sık yaptıkları çağrıların önemli bir etkisi vardı. Örneğin, Beyrut’ta bir tamim yayınlayan Fransız makamları, Müslümanların ellerindeki Ermenileri teslim etmelerini, bunu yapmayanların cezalandırılacaklarını duyurur. Benzeri bir açıklamayı Şam’da yapan İngilizler, ellerinde tuttukları Ermenileri teslim etmeyenlerin çok ağır biçimde cezalandırılacağını bildirir. Şam’daki Arap yönetimi de değişik tarihlerde yaptığı açıklamalarda benzeri emirleri tekrar eder. Yerel gaze-

70 Vahram L. Shemmassian, *a.g.e.*, s. 120-121.

71 Vahram L. Shemmassian, *a.g.e.*, s. 124.

terlerde konuya ilişkin yayınlar yapılıyor ve halk Ermenileri serbest bırakmaya teşvik ediliyordu.⁷²

Tüm bu girişimlere rağmen Ermeni kadın ve çocukların kurtarılması kolay olmuyordu. Çünkü çoğunluk bu kadın ve çocukları bir nevi ganimet olarak telakki ediyor ve bu kazançtan vazgeçmek istemiyorlardı.

Ermeni kişi ve kuruluşların ve diğer yerel kuruluşların yanı sıra, Osmanlı Hükümeti, İstanbul İşgal Kuvvetleri ve Milletler Cemiyeti de Müslüman evlerde kapalı tutulan kadın ve çocukların kurtarılması ile ilgili değişik çalışmalar yapıyorlardı.

Osmanlı Hükümeti ve Milletler Cemiyeti'nin girişimleri

1918 Ekim ayı ile birlikte, yeni kurulan Hükümetlerin ilk uygulamalarından birisi, savaş süresince Ermenilere yönelik gündeme getirilen bazı politikaları esastan değiştirmektir. 21 Ekim 1918 tarihinde, zorla Müslümanlaştırılmış Ermenilerin eski dinlerine geri dönmelerine izin verildi. Bu tarihte tüm vilayetlere yollanan bir telgrafta, Ermenilerin ölüm korkusu ile din değiştirmek zorunda kaldıkları; korku ile yapılmış bu işlemin resmî olarak kabul edilmesinin imkânsız olduğu ve Anayasa'nın Osmanlı vatandaşlarının vicdan özgürlüğünü garanti altına alan temel ilkesine de aykırı olan bu duruma derhal son verilerek, Ermenilerin eski dinlerine dönme işleminin bir an önce yapılması istendi.⁷³

Yine 21 Ekim 1918'de tüm bölgelere yollanan bir başka emirle, evlerde zorla tutulmakta olan Ermeni kadın ve kızların ve çocukların serbest bırakılması ve yakın veya uzak akrabalarına

72 Vahram L. Shemmassian, *a.g.e.*, s. 126-128. Bu makaleden konuya ilişkin son derece ayrıntılı bilgi elde etmek mümkündür.

73 BOA/DH.ŞFR., nr. 92/205, Dahiliye Nezareti EUM'den Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Halep, Hüdâvendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'muretü'l-aziz, Musul, Van Vilâyetleriyle Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Karesi, Kale-i Sultaniye, Mentеше, Teke, Kayseri, Karahisar-ı Sahib, Maraş, Erzincan, Niğde Mutasarrıflıklarına 21 Ekim 1918 tarihli şifre.

teslim edilmesi bildirilir. İnsanları zorla evlerde tutmanın Osmanlı anayasasına aykırı olduğu söylendikten sonra bu durumun memleket için de son derece zararlı sonuçlar doğuracağı'nın altı çizilir. Açık ki burada beklenmekte olan Paris barış görüşmeleri kastedilmektedir.⁷⁴ 23 Ekim 1918'de sürgün edilen Ermeni ve Rumların sağ salim memleketlerine dönebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması istenir ve bu hususlarda kusuru görülenlerin cezalandırılacakları bildirilir.⁷⁵

28 Ekim 1918'de hemen tüm bölgelere yollanan bir telgrafta, özellikle zorla evlendirilmiş Ermeni kadınların durumu açıklığa kavuşturulur ve kadın ve kızlarla yapılmış nikâh akitlerinin geçersiz olduğu ilan edilir.⁷⁶

Paris'te 1919'da başlayan barış görüşmelerinde de zorla din değiştirme ve kadın-kız ve çocukların Müslüman evlerde zorla tutulması konusu çok önemli bir sorun teşkil eder ve sonuçta 1914 sonrası yapılan tüm uygulamaların geçersiz olduğu kabul edilir. Sevr Antlaşması'nın 142. maddesi özel olarak bu konuya ayrılır. İlgili maddede 13 Kasım 1914 tarihinden itibaren Türkiye'de bir tedhiş rejiminin egemen olduğu ve bu nedenle din değiştirmelerin normal yollardan yapılmadığı söylenir. Bu nedenle "13 Kasım 1914 tarihinden evvel gayr-i Müslim bulunmuş olan her şahıs gayr-i Müslim kalmış addolunacaktır" denir. Elbette bu serbestlik insanlara tanındıktan sonra kendi rızasıyla din değiştirmek isteyenler, bunu yapmakta özgürdüler.

74 BOA/DH.ŞFR., nr. 92/196, Dahiliye Nezareti EUM'den Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Halep, Hüdâvendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'mûretü'l-aziz, Musul, Van Vilâyetleriyle, Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Karesi, Kale-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri, Karahisar-ı Sahib, Eskişehir, Maraş, Erzincan, Niğde Mutasarrıflıklarına 21 Ekim 1918 tarihli şifre.

75 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı* (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 2007), s. 397-398.

76 BOA/DH.ŞFR., nr. 93/300, Dahiliye Nezareti EUM'den Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdâvendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'mûretü'l-aziz, Musul, Van, vilâyetleri ile Eskişehir, Urfa, İç il, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Çatalca, Zor, Karahisâr-ı Sâhib, Kal'a-i Sultâniye, Karesi, Kayseri, Kütahya, Mar'aş, Menteşe ve Niğde mutasarrıflıklarına 28 Ekim 1918 tarihli şifre.

Yine aynı maddede kadın-kız ve çocukların Müslüman evlerde tutulması konusuna da değinilir. Ve Osmanlı hükümetinden bu uygulamaya son vermesi istenir ve hükümet ciddi yükümlülük altına sokulur. Buna göre Osmanlı hükümeti savaş sırasında, başta Ermenilere karşı olmak üzere, işlenmiş tüm cinayetler ve kayıplardan ortaya çıkan zararları tazmin ile yükümlü kılınır. Ayrıca, zorla Müslüman evlere dağıtılmış Ermeni çocuk ve genç kızları bulmak ve hâlâ hayatta ise ailelerine teslim etmek zorundadır. Bu amaca uygun olarak Milletler Cemiyeti tarafından kurulacak çeşitli komisyonların çalışmasını sağlayacak ve aldıkları kararları uygulayacaktır.⁷⁷

Antlaşmayı takiben, konu Milletler Cemiyeti tarafından ele alınır. Aslında doğrudan Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olmasa bile, Cemiyet'in 28 Haziran 1919'da kabul edilen kuruluş tüzüğünün 23. maddesi, kadın ve çocuk ticareti ile ilgili idi ve ilgili ülkeleri bu konuda tavır almaya çağırıyordu. Yani Milletler Cemiyeti, Müslüman evlerde zorla alıkonulan kadın ve çocukların akıbetiyle uğraşmak için hukuki bir zemine sahip bulunuyordu. Konuya ilişkin ilk girişim 30 Ağustos 1920 tarihinde yapıldı ve bir komisyon oluşturulması için bir önerge sunuldu. Önerge, 15 Kasım ve 18 Aralık 1920 tarihlerindeki genel kurul toplantılarında ele alındı ve Cemiyet'in üst organı olan

77 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt 1, *Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1953), s. 571-572. Önemine binaen ilgili maddenin tüm metni, uzunluğuna rağmen ilgili maddeyi buraya aynen almakta fayda vardır: "Hükümet-i Osmaniye harbin devamı müddetince Türkiye'de irtikâp olunan kıtaller esnasında efrada karşı ika olunan zararların vasi bir surette tazmini için 1 teşrinisani 1914 tarihinden beri herhangi bir ırk veya dine mensup olursa olsun kaybolmuş veya cebren kaldırılmış veya hilâf-ı usul hapis (kapatılmış) veyahut esir edilmiş olan bilcümle eşhasın zahire ihraç ile teslimleri için ifa-yı muavenet etmeği ve memurlarının muavenetini temin eylemeği taahhüt eyler.

Hükümet-i Osmaniye bizzat mutazarrır olan eşhasın ve aileleri ile akrabalarının şikâyetlerini istima, tahkikat-ı muktaziyeyi ifa ve eşhas-ı mezkûrenin tahliye-i sebillerine kemal-i istikrar ile karar ita etmek üzere Cemiyet-i Akvam Meclisi tarafından nasbolunacak muhtelit komisyonların icraatını teshil etmeği taahhüt eder.

Hükümet-i Osmaniye mezkûr komisyonların mukarreratına riayet ettirmeği ve hukuku bitamamiha iade olunmuş olan eşhas-ı mezkûrenin emniyet ve hürriyetlerini temin eylemeği taahhüt eyler."

Konsey'e, konuyla ilgili bir komite oluşturması çağrısında bulunuldu.⁷⁸

15 Aralık 1920'de kabul edilen bu karar, 15 şubat 1921 tarihli Konsey toplantısında karara bağlandı ve resmî adı, "Yakın Doğu'da Kadın ve Çocukların Korunması için Araştırma Komisyonu" olan bir komisyon kuruldu. Komisyon savaş sırasında anne babalarını kaybetmiş veya evsiz-yurtsuz kalmış çocuklarla, Osmanlı Hükümeti tarafından zorla Müslümanlarla evlendirilmiş veya Müslüman evlere dağıtılmış çocuklar arasında hiçbir ayırım yapmadı. Amaç, hem tamamıyla insani bir hüviyet vermek hem de Türk Hükümetinin desteğini alabilmektir.

Üç kişiden oluşan Komisyona "Dr. Kennedy ve Bayan Emma Cushman İstanbul ve Bayan [Karen] Jeppe Halep için atanırlar."⁷⁹ Komisyonun İstanbul'da Müttefik kuvvetler komutanlığından yardım alarak çalışması istenir. Ermeni Patrikliği ve Müttefik kuvvetlerin yardımıyla da çeşitli kanallardan, Müslüman evlerden kadın ve çocukların toplanmasına başlanır.⁸⁰

Komisyonun görevleri arasında Koruma Evleri kurmak ve buralara gelen Ermeni kadın ve çocukları sonra başka yerlere dağıtmaktı. Bu komisyondan başka, işgal kuvvetleri de kendi çalışmalarını organize etmiş, örneğin, İngiliz Yüksek Komiserliği bünyesinde *Armenian-Greek Section* oluşturulmuştur. Bu grup da diğer görevlerin yanı sıra Müslüman evlere dağıtılmış Ermeni çocukları toplama işiyle de uğraşıyordu.⁸¹

78 Konu hakkında etraflı bilgi için bkz. Vahram L. Shemmassian, "The League of Nations and the Reclamation of Armenian Genocide Survivors", Richard G. Hovannisian (ed.), *Looking Backward, Moving Forward* (Transaction Publishers: New Brunswick ve Londra), 2003, s. 81-113.

79 League of Nations, Assembly of Fifth Committee, Rapor, s. 1.

80 Milletler Cemiyeti'nin konuya ilişkin yaptığı çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için şu iki makaleye bakılabilir: Keith David Watenpaugh, "Between Communal Survival and National Aspiration: Armenian Genocide Refugees, the League of Nations and the Practice of Interwar Humanitarianism", *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 5:2 (Yaz 2014): 159-181; ve Watenpaugh, "The League of Nations' Rescue of Armenian Genocide Survivors and the Making of Modern Humanitarianism, 1920-1927", *American Historical Review* 115:5 (2010): 1315-1339.

81 Komisyonun faaliyetleri ve oturum tutanakları hakkında bkz. Vartkes Yeghian (ed.), *British Reports on Ethnic Cleansing in Anatolia, 1919-1922: The Arme-*

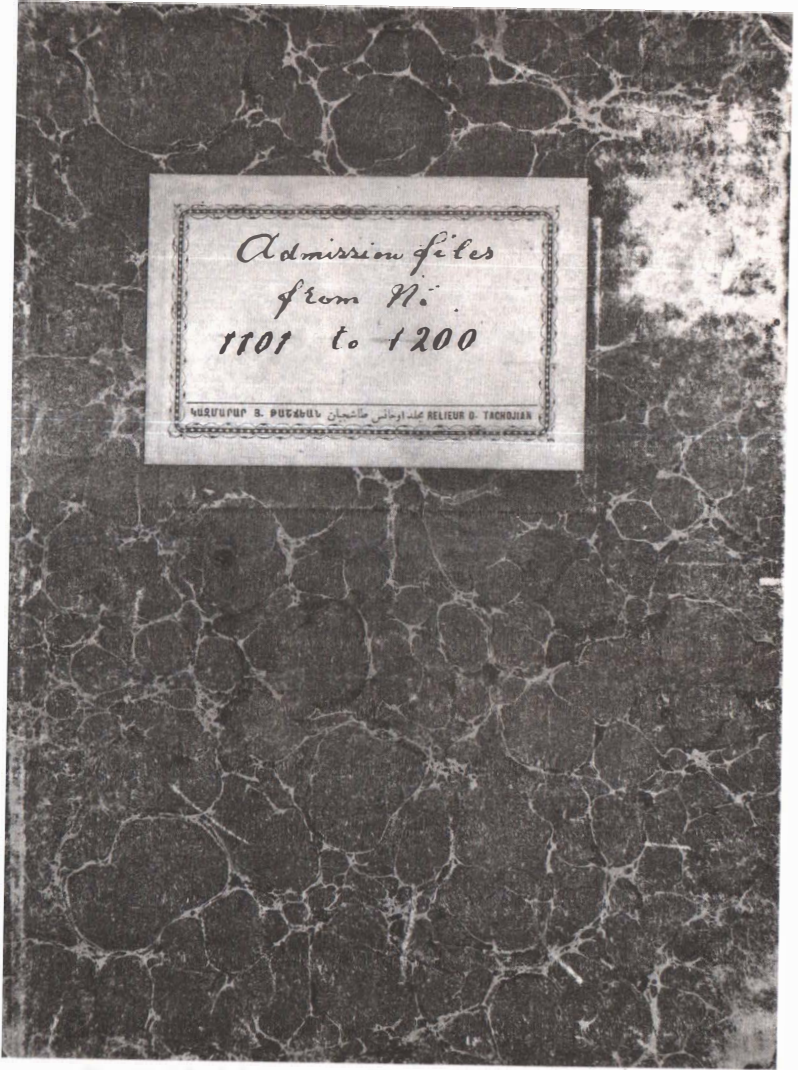
Bu kitapta okuyacağınız belgeler, Milletler Cemiyeti bünyesinde, “Yakın Doğu’da Kadın ve Çocukların Korunması için Araştırma Komisyonu”na bağlı, Karen Jeppe denetiminde Halep’te kurulmuş olan Koruma Evi’ne aittir. Koruma Evi’nin faaliyetleri diğer önsözlerde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Sonuçta, evlerden Ermeni çocukların toplanması için yapılan girişimlerin çok başarılı olduğu söylenemez. Ermeni Patrikliği’nin 1921 raporunda söylediği gibi, “birçok Ermeni İttihatçılar ve diğer benzerleri tarafından organize edilen tarıfsız cınayet ve takiplerden kurtulabilmek için Müslümanlığı kabul ettiler... değişik bölgelerde saklanarak yaşadılar... birçok Ermeni hâlâ saklanıyor... ve hâlâ takip edileceklerinden korktukları için [saklandıkları yerden] çıkmaya cesaret edemiyorlar.”⁸²

Bu kitabın yayınlandığı 2018 yılında bile hâlâ saklandıkları köşelerden çıkan Ermenilerin var olduğu düşünülürse, Patrikliğe bu konuda hak vermemek elde değildir.

nian-Greek Section (Glendale, California: Center for Armenian Remembrance, 2007).

82 NA/RG867/4016/398, aktaran Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, s. 126.

Milletler Cemiyeti, Halep Kurtarma Evi 1101-1200 numaralı kayıt defteri (Milletler Cemiyeti Arşivi).

No.	Name and Surname	Father's Name	Mother's Name	Native Country	Age	Admission Date
1207	Horhannus Kotahastian	Stepan	Martha	Sivas	18	3 Dec 1926

During the winter, when the Armenian people of Sivas reached Kharput, men were separated from their families and sent to the village Vertah, where the Turks butchered them by every means in their power. Among these unhappy people was Horhannus father too.

On reaching Sivas a Kurd dragged his mother away. He sawing his sister was taken from him, so he alone went on with the caravan and reached Horden. There, a rich man, named Gaudellat Bey, took him to his house and later sent him to his village "Kurs" where he had to work 12 years as a peasant.

One day our agent heard about Horhannus and sent one of his assistants, who, in kindred affliction, went to that village and without much difficulties he succeeded in persuading the boy to follow him.

At night Horhannus reached our headquarters at Harritah, whence to us.

Left our care 7/12.27. Sefiapp.

No.	Name and Surname	Father's Name	Mother's Name	Native Country	Age	Admission Date
1208	Hores			Sivas	18	5 Dec 1926

At the beginning of the deportation his father fled to Russia. The rest of the family, Hores, his mother and one brother were united to the regime of Harritah. The gendarmes pushed the caravan forward with water leaving them thirsty on the way. His mother had made all possible efforts to continue the journey with her children, but her knees gave way and she fell exhausted on the road.

Near Harritah two Kurds quarrelled for the possession of his mother, but the quarrel ended with his mother's death. As for Hores, he was taken to the house of a Kurd named Rudi Bey, to whom he served 12 years as a shepherd in other misery and suffering from dawn till evening when the thorny hells of winter, naked and barefooted.

One day our Constantinian agent was informed and succeeded in taking him out of his cruel fortune.

Left our care 7/12.27. Sefiapp. and
rel. Fereh
Married in our colony to 6/16/27

Halep Kurtarma Evi Kayıtlarından Seçmeler

Aşağıda, elimizde bulunan 1.564 kayıttan seçilmiş 300 üzerinde örnek bulacaksınız. Aktardığımız kayıtların tümü Dicle Akar tarafından önsözde kullanılmıştır.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1	Setrag	Hagobian	Tshemishguezek (Harpoot) Çemişgezek		20 Mart 1922

- 1915'te sürüldü. Annesi ve iki erkek kardeşi ile birlikte Rakka'ya geldi. Kıtılık sırasında annesi onu Suruç'lu Hoerdjo Bey aşiretinden bir Kürt'e verdi. Bütün bu yıllar boyunca çoban olarak bu Kürt'e hizmet etti. Kendi insanların hâlâ hayatta olduğunu duyunca, bir gün koyunları dağda bırakarak Rakka'ya kaçtı, organizasyonumuza geldi ve Halep'e gönderildi.

Burada amcasını buldu ve ondan babasının Amerika'da olduğunu öğrendi. Amcası babasına gönderilene kadar Setrag'a bakacak.

- Setrag bizim bakımımızda beş gün kaldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Mart 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
4	Choren	Boghosian	Harput	14	08 Nisan 1923

- Sürüldü, fakat kaçmayı başarıp dört yıl boyunca Karacadağ'lı Kürt aşireti Karakeçili'lerle yaşadı.

Kuzeninin hayatta olduğunu duyunca Harput'a kaçtı. Orada onu bulamayınca Halep'e aramaya gitti.

Biraz parası vardı, fakat yolda her şeyi çalındı. Urfa'da kendisini Halep'e gönderecek olan Harput'luların organizasyonunu buldu. Yol masraflarının yarısını biz ödedik.

Babasının Amerika'da hayatta olduğu öğrenilince, babasına gönderilene kadar Yakın Doğu Yardımlaşma Komitesi yetimhanesine yerleştirildi.

- Horen yanımızda bir gün kaldı ve sonra Yakın Doğu Yardımlaşma'nın yetimhanesine yerleştirildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 8 Nisan 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
8	Hagob		Shalbkhani Kara-Hissar	14	10 Nisan 1922

- Diyarbakır'a kadar sürüldü. Orada bir Türk evinde yaşadı.

Bu ilkbaharda annesi ile birlikte Bab'a geldi ve orada bir şekilde kimsesiz kaldı. Bunun üzerine bir Ermeni onu Halep'e yolladı.

Ona iyi baktık, fakat kısa zaman sonra kendisini daha ziyade "Türk" hissetti. Sonunda eski sahibini buldu ve ona geri döndü.

- Agop 10 Nisan'dan 20 Nisan'a kadar bizimle kaldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Nisan 1922.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
9	Hagob	Ohanneslan	Eski-Shehir	20	8 Nisan 1922

- Der Zor'a kadar sürüldü. Araplar arasında yaşadı.

Bu bahara kadar kendi halkının hepsinin yok edildiğini söyleyen Araplara inandı. Ama daha sonra Halep'te hâlâ Ermenilerin kalmış olabileceğini duydu. Gidip kendisi bakmaya karar verdi. Etrafındaki genç Ermenilere, eğer halkı hayattaysa geri gelip onlara haber vereceğine dair söz vererek gitti. Bu durumda hepsi ayrılıp Halep'e gelmeyi deneyebilecekti.

Şu anda akrabalarını aramaktayız ve onu Der Zor'un günündeki yurттаşlarıyla haberleşmeyi sağlamak üzere elçi olarak çalıştırmak niyetindeyiz.

- Kısa süre sonra Agop ve Krikor'u (no. 10) Der Zor'a yolladık fakat kendilerinden bir daha hiçbir haber alamadık.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Mayıs 1922.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
11	Krikor	Ghasaroslan	Zeltoon	14	1 Mayıs 1922

- Der Zor'a kadar sürüldü. Orada Araplar arasında kaldı. Anne ve babası ölmüş, ancak Beyrut'ta iki amcası var. Şimdi onları bulmaya çalışıyoruz. İsimleri Nuri ve Krikor Krdojan, Maraş yakınlarında Giebeni'denler.

Krikor'un küçük erkek kardeşi Maraş'taki Amerikan yetimhanesinde yaşıyormuş ve ikisi de bir diğeri'nin ölmüş olduğuna inanıyormuş. Amerikan yetimhanesi Halep'ten Beyrut'a geçerken kardeşler birbirini buldu ve çok mutlu oldular. Amerikalılar bir kez daha ikisini ayırmadı ve Krikor'u da beraberlerinde Beyrut'a götürdüler.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Haziran 1922. Y.D.Y. (Yakın Doğu Yardımlaşma) Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
16	Chathadur	Stepanlan	Lenleus (Brussa)	18	1 Haziran 1922

- Kafilenin öldürüldüğü Rasulayn'a kadar sürüldü. Ailesi de orada öldü. Kendisi bir köyde 300-400 çocukla beraber koyun gibi satıldı.

Bir Zaza Kürt, Haçadur'u 3 mecidiyeye satın alıp Diyarbakır yakınlarında, Fari köyündeki evine götürdü.

Kürt duymasını engellemek için çok uğraşsa da sonunda Haçadur'a Ermenilerin toplandığı haberi ulaşınca Diyarbakır'a kaçtı. Orada no. 15 (Haçadur Dikranyan) ile karşılaştı ve birlikte Halep'e yürüdüler.

- Haçadur doğduğu köye dönmek istedi. Ailesinin orada mülkleri vardı. Birkaç arkadaşı ona yardımcı oldu ve yolculuğuna başladı.
- Bakımevinden ayrılışı: 01 Ekim 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
17	Antranig	Mygriditjan	Haraml (Erzerum)	12	1 Haziran 1922

- Antranik'in anne ve babası kendi köylerinde öldürüldü. Bir Kürt, küçük çocuğu alıp, Hene'ye götürüp, başka bir Kürt'e verdi. Bir Ermeni kadın onu da yanına alarak Diyarbakır'a kaçırana kadar burada bir müddet kaldı.

Orada, Türk hükümeti kadını yakaladı ve öldürdü. Çocuk da öldürülebilirdi, ama o ağırlarken bir Kürt kadın ileri fırlayıp onun kendi oğlu olduğunu iddia etti. Daha sonra kadın onu iki mecidiyeye bir Türk berbere sattı.

Bu arada Antranik anne ve babasını iyice unuttu. Hatta kendi ismini ve ulusunu bile bilmiyordu. Bir gün bir Ermeni kız sokakta kendisine yaklaşıp onu öptü. Onun kim olduğunu bildiğini ve kendisinin de kuzeni olduğunu söyledi. Bundan sonra kız ona elinden geldiğince iyi baktı. Ona daha iyi

bir Türk evinde yer buldu ve sonra Ermenilerin arasında yaşayabileceği Mardin'e kaçmasına yardımcı oldu. Fakat hiç kimse ona bakabilecek durumda değildi ya da bakmak istemiyordu. O da tekrar yollara düşüp Rasulayn'a gitti. Burada Fransız askerleri onun Halep'e gitmesini sağladılar.

Amcalarından birisinin Amerika'da yaşıyor olması konusunda biraz umut var gibi görülüyor.

- Antranik, 15 Haziran'da Amerikan yetimhanesine kabul edildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 15 Haziran 1922. Yetimhane Y.D.K.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yarı	Yaşı	Kabul tarihi
18	Serkis	Nigorossian	Heudsar (Harpoot)	15	1 Haziran 1922

- Babasının öldürölüp, cesedinin Fırat nehrine atıldığı Malatya yakınlarındaki Soli'ye kadar sürölldü. Üvey annesi onu bir Kürt'e verdi. Onunla hasat bitene kadar kaldı. Sonrasında Ermeni oğlanları toplanarak dağlara götürölldü. Serkis bir ağaç kovuğuna saklanarak hayatını kurtardı ve sonra Kürt bir kadının yanına yerleşti. 2,5 yıl sonra kadın onu 2,5 okka tütüne bir adama sattı. 3 yıl boyunca o adamın çobanlığını yaptı. Kendisini Ermeni hissedecek kadar büyüdüğünde, Harput'taki Amerikan yetimhanesine kaçtı. Kendi dilini unutmuş olduğu için, onun Kürt olduğunu düşündüklerinden, oraya kabul edilmedi. Bir Türk onu hizmetkâr olarak yanına aldı, onun yanında bir yıl kadar kaldı. Sonunda Diyarbakır ve Mardin üzerinden kaçıp Halep'e ulaştı.

Abisi Amerika'da.

- Serkis bir müddet Kabul evimizde kaldı. Serkis, kendisine yardım eden akrabalarıyla irtibat kurdu. 1 Haziran'dan 1 Kasım 1922'ye kadar bizim nezaretimizde kaldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 01 Kasım 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
29	Tuma	Ohanneslan	Diarbeker	29	

- Kocası Giragos Barutciyan 1915 başlarında öldürüldü. Tuma tüm ailesi ile birlikte sürgün edildikten bir gün sonra babası öldürüldü. Annesi ve Tuma'nın küçük çocukları da Siverek'te öldüler. Küçük kız kardeşi ise Kürtler tarafından kaçırıldı.

Tuma, kızı Viktorya, kız kardeşi Bayzar ve erkek kardeşi Mıgırdıç ile Rakka'ya kadar gelebildi. Orada Araplar, Tuma ve Bayzar'la evlenip onların hatırına Viktorya ve Mıgırdıç'ı da yanlarında tuttular.

Bu ilkbaharda Fransız birliklerine kaçtılar. Araplar onları geri almak için her yolu denedi, ama sonunda bir konvoyla Halep'e geldiler ve biz onları içeri aldık.

- Tuma ve Bayzar bir ev kurdular. Dikiş dikerek yaşıyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: Eylül 1922. Dikişçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
33	Avedis	Karaoghli Missakian	Shabın Kara Hissar	18	17 Haziran 1922

- Akrabalarının da bulunduğu kafilenin Kürtler tarafından öldürüldüğü Mardin yakınlarına kadar sürüldü.

Kendisi de birkaç yara aldı ve iki gün boyunca cesetlerin arasında ölü gibi yattı. Daha sonra zorlukla ayağa kalkıp kendisini evine alacak bir Kürt bulmayı başardı. Bu ilkbahara kadar 7 yıl orada kaldı. Harput'tan bazı Ermenilerle birlikte yürüyerek Halep'e ulaştı.

- Annesinin adı Varteni'ydi ve dayısı Bogos Bornigyan Amerika'da yaşıyor olmalı.

Avedis'in ciddi şekilde hasta olması sebebiyle onu Kabul evimize aldık.

- Başlangıçta kendisine yardım ettik ve bir garajda ona yer bulduk.
Avedis bir arabacı ile çalışıyor ve bu mesleği öğreniyor.
Birkaç ay sonra Avedis eğitilmiş bir şoför oldu ve kendisini geçindiriyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1922. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
39	Harutjun	Digranlan Atarogallan	Erzerum	17	15 Haziran 1922

- Rakka'ya kadar sürüldü. Malatya bölgesi civarında kafiledeliklerin bir kısmı öldürüldü, kendisi ağır yaralanmıştı ve ölümlerin arasında bilincini kaybetmiş bir halde yattı. Gece hava karardığında, ölmek üzere olan yaralıların korkulu inleyişleri ve ağlayan kadınların sesine uyandı. Açık yaralarından kan fışkıran erkekler koşarak geliyordu. Annesini ölmek üzereyken buldu ve çok geçmeden bütün akrabalarını kaybetti.

Amcası İstanbul'da yaşıyor. Kız kardeşi Musul'a kadar geldi. Amcası kız kardeşini orada buldu. Biz şimdi amcasının adresini bulmaya çalışıyoruz. Adı Arşavir Ataragalyan.

- Harutyun İstanbul'a ulaşabilmek umuduyla, Amerikan yetimhaneleri ile birlikte Beyrut'a gitti. Kendi kararı ile ayrıldı ve biz, başarıp başaramadığına dair ondan haber alamadık.
- Bakımevinden ayrılışı: Eylül 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
46	Hovhannes	Stepan Nalbandian	Mezreh Harpoot	16	Ağustos 1922

- Urfa'nın 8 saat doğusunda, Viranşehir yolu üzerinde bulunan Beşik'e kadar sürüldü. Yolda annesi, erkek ve kız kardeşi

hastalıktan öldü. Viranşehir civarında da erkek kardeşi Aram Kürtler arasında kayboldu. Sonunda kafile tamamen çırılçıplak kalana kadar soyuldu.

Ohannes orada bir Kürt'ün yanında 7 sene kaldı. Toprak sürüp, diğer çiftçilik işlerini yaptı, tabii ki karşılığında hiçbir ödeme verilmedi.

Bu ilkbaharda, Fransızların Tel Abyad'a girdiğini duyunca, kaçıp iki gün içerisinde oraya ulaştı. Oradan Ermeni bir şoför onu Halep'e götürdü.

Köyde halihazırda 7 Ermeni oğlan, bir kadın ve iki kız çocuğu var. Oğlanlar ve küçük kızlar [buraya] gelmek istiyor ama kaçmaya korkuyorlar. Ohannes'in babası Amerika'da yaşıyor. Savaştan 4 yıl önce, henüz Ohannes küçük bir çocukken babası Amerika'ya gitmiş. Onu bulmaya çalışacağız.

- Ohannes, akrabalarıyla ilişkiye geçti. Babası ölmüş ama geride azımsanamayacak miktarda para bırakmış. Ohannes bir zanaat öğrendi, 28 Şubat 1923'te kampımıza katıldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Şubat 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
49	Vartouhi	Der Mikaellan	Malatia	15	Haziran 1922

- Vartuhi'nin babası Malatya'da öldürüldü. Vartuhi, ailesi ile birlikte sürüldü. Samsat'ta kız kardeşi bir Kürt tarafından alındı. Diğerleri yolda öldü. Birecik'e yalnız başına ulaştı ve bir hareme alındı.

Sonunda haremden kaçıp Halep'e gönderilene kadar Ermeni kilisesinde kendisine sığınacak bir yer buldu.

- Vartuhi, akrabalarını buldu ve onlarla birlikte yaşamaya Şam'a gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Şubat 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
53	Khazal	Howhannes Sarkisian	Khinls	22	20 Temmuz 1922

- Ailesi Kürtler tarafından memleketlerinde öldürüldüler. Annesi Rusya'ya kaçtı. Kendisi bir Kürt'le evlenip 7 yıl onunla yaşadı. Birkaç kez kaçmayı denedi ama başarılı olamadı. Her seferinde geri getirdiler ve ona çok kötü muamele ettiler. Bir gün, birkaç genç Ermeni, iş için köye geldi. Bir fırsatını bulup onlarla Urfa'ya kaçtı, oradan da Halep'e gönderildi.

Annesi ve dayısı Rusya'da. İstanbul'da da bir amcası var.

- Hazal, Halep'te bir Ermeni ile evlendi.
- Bakımevinden ayrılışı: Ağustos 1923. Evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
65	Bedros	Manoug Yeremian	Mezreh Harpoot	15	27 Temmuz 1922

- Annesi savaştan önce öldü. Erkek ve kız kardeşleri, babası ve kendisi sürgüne gönderildi. Yolda babası öldürüldü. Geride kalanlar Urfa'ya geldi ve değişik Türk evlerine dağıtıldılar. Bedros bir Süryani'nin evinde 3 yıl yaşadı. Savaş zamanı her şey çok pahalılandı ve Süryani aile artık onu daha fazla yanlarında tutamadı. Bedros, Safa gidip bir Kürt'ün evinde bahçıvan oldu. Oradan kardeşlerini bulmak için Urfa'ya kaçtı ama hiçbirini bulamadı. Ermeni kilisesine gitti ve oradan Halep'e gönderildi.
- Dayıları Amerika'da.
Bedros da şehir hayatına uyum sağlayamadı ve kaçtı.
- Bakımevinden ayrılışı: Ağustos 1922.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
66	Sisak	Mugurditş Demirdjian	Erzeroum	12	27 Ağustos 1922

- Tehcir başladığı sırada babası Türk ordusunda askerdı. Annesi ile birlikte Rakka'ya kadar sürgün edildi. Annesi Sisak'a bakamadığından ona göz kulak olması için Sisak'ı bir Arap'a verdi. Arap, birkaç gün sonra fikrini değiştirdi ve Sisak'ı bir avuç un karşılığı bir başka Arap'a sattı.

Sisak ikinci sahibiyile 7 yıl yaşadı. Bir gün buğdayları değirmene götürürken yolda kendisini tanıyan bir Ermeni ile karşılaştı. Her şeyi bırakıp bu Ermeni ile Halep'e kaçtı.

- Sisak'ın amcası, dedesi ve ninesi Rusya'dalar.
- Sisak, Yakın Doğu Yardımlaşma Komitesi'nin yetimhanesine kabul edildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Nisan 1923. Y.D.K. Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
69	Tzuko	Sarkis Kasabian	Diarbeker	12	2 Ağustos 1922

- Annesi kendi kasabasında öldürüldü. Tzuko 1915 başlarında Severek'e kadar sürüldü. Orada bir Kürt onu evine aldı ve 7 yıl yanında tuttu. Tzuko Kürt'ün bağ bekçisiydi. Birçok kez kaçmayı denedi ama başarılı olamadı. Efendisi ona çok kötü muamele ediyordu.

Bir gün satmak için Urfa'ya biraz üzüm götürmesi emreldi. Bu onun kaçması için eşsiz bir şanstı. Ermeni kilisesine ulaştı, birkaç gün orada kaldı. Bu kısa dinlenmeden sonra, birkaç Ermeni çocukla birlikte Jerablus'a doğru yola çıktı. Tabii ki sadece geceleri hiç durmadan yürüyerek seyahat edebiliyordu. Hepsı güvenli bir şekilde Jerablus'a ulaştı ve organizasyonumuz tarafından Halep'e gönderildiler.

- Tzuko'nun hiç akrabası yok.

10 Nisan 1923'te Yakın Doğu Yardım Komitesi Yetimhanesi'ne kabul edildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Nisan 1923. Y.D.K. Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
89	Yervant	Abrahamian	Broussa (Bursa)	15	19 Eylül 1922

- Babası savaştan kısa bir süre önce öldü. Yervant ailesi ile birlikte Rasulayn'a kadar sürgün edildi. Bütün aile burada öldürüldü. Tarım yapan bir Arap ile yaşadı. Kuzeni Meskene'deydi. Onunla bir kez yolda karşılaşmış ve ondan, kuzeninin köyünde yaşayan bir adam tarafından Halep'e gönderilebileceğini öğrenmişti. Yukarıda bahsi geçen adamın desteğiyle Arap'ın yanından kaçarak bu şehre geldi.

Yervant'ın hiç akrabası yok.

- Yervant kötü karakterliydi, kendi insanlarına karşı nefret doluydu. Müslümanlara dönmek ve tabii ki Müslüman olmak için birkaç gün sonra bizi terk etti.
- Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1922.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
90	Nazeni	Kevork Karamanougian	Sivas	23	

- Babası tehcirden önce öldü. O, Sivas Amerikan Okulu'nun diğer öğrencileri ile birlikte sürgün edildi. İki Amerikalı öğretmen kızları Malatya'ya kadar takip etti. Onlarla birlikte oldukları sürece kızlar emniyettedir. Malatya'da Türk hükümeti bu öğretmenleri kafileyi terk etmeleri için zorladı. Bundan sonra kızlara kötü davranılmaya başlandı.

Birçoğu ya Türkler ya da Kürtler tarafından zorla alınıp götürüldü. Nazeni Kulik'e kadar gitti. Orada bir Kürt onu

evine aldı. Nazeni, bu Kürt'ten kaçıp o zaman Togharis'te olan Hacı Osman Paşa'ya gitti. Hacı Osman Paşa ona çok iyi davranıyordu ama kısa bir süre sonra öldü. Kızları, Urfa'ya giderken, Nazeni'yi de beraberlerinde hizmetçi olarak götürdüler. Beş yıl sonra Nazeni kız kardeşinin İstanbul'da hayatıta olduğunu duydu. Gitmek için izin istedi. Sahibi oldukça uzun bir süre reddetti ama sonunda onu serbest bıraktı.

- Nazeni akrabalarını buldu ve onlarla birlikte yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Mayıs 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
93	Erhen	Garabed Koselian	Harpoot	17	15 Temmuz 1922

- Savaş sırasında babası Türk ordusunda askerdi. Annesi Erhen'in hayatını kurtarmak için onu bir Türk'e verdi. Türk onu köyüne götürdü. Orada on gün kaldı. Erhen oradan, başka bir köydeki bir Türk'ün evinde yaşamakta olan büyükannesinin yanına kaçtı. Oraya kabul edilemeyince sokaklarda kaldı. Bir Türk polisi onu gördü ve birkaç dakika içerisinde onu yola çıkacak bir kabileye kattı ve Mardin'e sürdü.

Orada yine bir Türk onu evine hizmetçi olarak aldı. Erhen hastalanınca Türk onu kovdu. Bir Kürt kadın çadırına alıp ona baktı. Erhen hep onun yanında kaldı. Bir gün Kürt kadın onu bir Türk ile evlendirmek istedi. Erhen reddetti ve Urfa'ya kaçtı. Urfa'daki Ermeniler ona yardım ettiler ve Halep'e yolladılar.

- Erhen'in Amerika'da iki erkek kardeşi var. Erhen nakış yapmayı öğrenemedi, hizmetçi olarak yerleştirildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor. Evlendi ve şehri terk etti.

No.	Adı	Baba adı	Doğumyeri	Yaşı	Kabul tarihi
94	Anna	Kessirlian	Buzmishan (Harpoot)	17	15 Ağustos 1922

- Anna, ailesi ile birlikte, kendisi hariç herkesin öldürüldüğü Toğris'e kadar sürüldü. Bir başka kızla beraber dağlara kaçtı. 10 gün boyunca büyük acılar içinde yaşadılar. Bir Arap onu orada buldu ve çadırına götürdü. Arap ona bir yıl boyunca baktıktan sonra iki kilo buğday karşılığında Anna'yı onunla evlenmek isteyen bir başka Arap'a sattı. Anna bunu bildiğinden gece vakti bir başka köye kaçtı.

Orada gene aynı zorluklarla karşılaştı. Tehlikeli olduğu için daha fazla kaçamadı. Arap onunla zorla evlendi ve Urfa'ya kaçma fırsatı bulana kadar onunla birlikte yaşadı. Oradan Halep'e gönderildi.

- Amerika'da bir kız kardeşi var.
Anna'nın akrabaları ona para gönderdi. Kendi parası ile yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1922. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
96	Filor	Krikor Pamboukdjian	Broussa	30	17 Eylül 1922

- Tehcir sırasında Filor'un kocası İstanbul'da askerdi. Babası, erkek kardeşi ve kızıyla birlikte Nusaybin'e kadar sürüldü. Babası orada öldürüldü.

Filor, kızı ve erkek kardeşi bir Kürt tarafından bir köye götürüldü. Bir gün kardeşi Kürt tarafından çok feci şekilde dövüldü, kısa süre sonra da hastalandı ve öldü. Kürt, Filor ile evlenmek istedi fakat Filor istemediği için başka bir yere kaçtı. Bu sefer ikinci sahibi de Filor ile evlenmek istedi. Filor kaçmak istedi, ama Kürt, kızı Yegsabet'i ona vermedi. Filor, başka bir Kürt'e 500 pasterse satıldı. Aslında yeni sahibinin hizmetçisi olacakken karısı oldu. Altı yıl aradıktan sonra kızını

bulmayı başardı. Onunla Mardin'e kaçtı. Halep'e gitmeden önce, orada bir Amerikan misyoneri ona birkaç gün yardım etti.

Mezopotamya'nın uçsuz bucaksız çöllerini 20 günde yürüyerek geçtikten sonra Halep'e geldi ve Kabul evimize kabul edildi. Kızı da kendisi ile birlikte.

Filor'un kocası İstanbul'da.

- Filor, hizmetçilik yapacak bir yer buldu ve kendisini geçindiriyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.
- Filor'un kızı, no. 97, Yegsabet, 10. 31 Aralık 1923'te Danimarka yetimhanesine alındı. Daha sonra Mısır'da yaşayan annesine gitti, fakat 1927'de orada öldüğünü duyduk.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
101	Panos	Shadarevian	Gleban	19	26 Eylül 1922

- Babası savaştan birkaç yıl önce Adana'da öldürüldü. Annesi ikinci kez evlenince Panos, dedesi ve ninesi ile yaşamaya gitti. Tehcirin başında hep birlikte Der Zor'a sürgün edildiler. Dedesi ve ninesi orada öldürüldü, Panos kaçabildi. Bir Arap onu evine götürdü ve Panos yedi yıl orada yaşadı. Orada başka Ermeni çocuklar da vardı. Hepsi kendi milletine geri dönmek istiyordu. Fakat hiçbirisi hayatta kalan Ermeni olup olmadığı hakkında gerçek bilgiye sahip değildi. Panos, gerçeği öğrenmeye karar verdi ve onlara haber getireceğine dair söz vererek yanlarından ayrıldı. Bir kez buraya gelince de zalim efendisinin korkusundan geri dönemedi.
- Panos'un hiç akrabası yok.
Panos bir zanaat öğrendi. Kendisini geçindirebiliyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Şubat 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
106	Araksi	Chralan	Adıaman	11	22 Ekim 1922

- Tehcir başladığında babası Türk ordusundaydı. Annesi ile birlikte Çinpolat'a sürüldü. Annesi sürgünün bütün sefaletini biliyordu ve yegâne çocuğunun hayatını kurtarmak için Araksi'yi bir Kürt'e verdi, kendisi yola devam etti.

Kürt çok yoksuldu ve ona bakamadı. Araksi neredeyse yedi yıl boyunca dilenerek yaşadı. Kürt, bir gün onu satmak niyetiyle Urfa'ya götürdü. Hiç kimse bu küçük kızı satın almak istemedi, Kürt de köye geri götürmek istemediğinden Urfa sokaklarında onu yalnız bıraktı. Araksi yine dilendi. Bir gün, zengin bir Türk onu evine götürdü ve orada dört ay kaldı.

Halep'e giden Ermeni bir kadın onu da Halep'e getirdi ve Araksi'yi bize teslim etti.

Araksi akrabaları hakkında hiçbir şey bilmiyor.

- Araksi, Yakın Doğu Yardımlaşma Yetimhanesi'ne alındı.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Nisan 1923. Y.D.Y. Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
107	Haroutioun (Harutyun)	Sahag Parsaghian	Erzeroum	15	21 Ekim 1922

- Bütün aile Malatya'ya sürgün edildi. Orada babası öldürüldü. Annesi ve üç kız kardeşi onunla birlikte Urfa'ya sürüldü. Annesi Urfa'ya geldikten sonra öldü. 1915 Ekimi'nde üçüncü kez sürülünce, kız kardeşlerini de kaybetti. Suruç'ta bir polis onu bir Kürt'e sekiz kuruşa sattı. Harutyun 10 gün sonra oradan Rumkale'ye kaçtı. Orada 7 yıl bir Kürt ailesinin yanında çobanlık yaparak yaşadı.

Ermeni yetimhanelerini duyunca, gece vakti oradan Birecik'e ve daha sonra Halep'e kaçtı. Bize bir Türk çocuğuna benziyor gibi geldi.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Harutyun Jerablus'ta amcasıyla birlikte yaşamaya gitti. Harutyun, 29 Temmuz 1923'te, beraberinde Jerablus bölgesinde Müslümanların arasında yaşayan No. 333, Ohannes Nacaryan'la geri döndü. Harutyun kız kardeşini getirmek üzere bakımevimizden ayrılıp bu bölgeye geri gitti.
- (Bakımevinden 2. ayrılışı: 15 Ağustos 1923)
Bakımevinden ayrılışı: 31 Mart 1923. Akrabalarına.
Daha sonra annesini Müslümanlardan alıp getirdi ve ona baktı.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
108	Garabet	Khachadour Yezujjan	Bafra	16	19 Ekim 1922

- Garabet'in babası kendi kasabasında öldü. Kendisi annesi ile birlikte Kahta'ya kadar sürgün edildi. Orada annesini kaybetti. Garabet Besni'ye gidip bir Türk evinde yaşadı. Türk aile önceleri ona iyi baktı ve okula gönderdi, ama onların işlerine yardımcı olabilecek kadar büyüdüğünde artık okula göndermediler. Bir gün sahibi onu çok acımasızca dövdü. Garabet artık bu hayata dayanamıyordu ve Malatya'ya kaçtı. Orada bir Türk'ün hizmetkârı oldu. Malatya'da Antepli bir katırcı onu gördü ve ayda dokuz meci diye karşılığında onun için çalışmasını teklif etti. Garabet bu teklifi kabul etti.

Bir gün, efendisi ile Halep'e geldi, burada yetimhaneleri duydu. Derhal kendi insanlarına dönmek için burada kalmaya karar verdi.

Garabet'in hiç akrabası yok.

- Garabet, kötü karakterliydi ve hiç şüphesiz Müslüman olmak için Müslümanlara geri döndü.
- Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1922.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
110	Garabet	Giragos Kondouradjian	Diarbekir	20	28 Ekim 1922

- Babası, annesi ve iki erkek kardeşinin öldürüldüğü Alia'ya kadar ailesi ile birlikte sürgün edildi. Garabet Mardin yakınlarında bir köye gönderildi. Orada 7 yıl boyunca bir Türk evinde hizmetçi olarak yaşadı. Bu dönemde gözlerinden birini kaybetti (birisi ona ateş etti).

Mardin'deyken, Amerikalıların Suriye'nin büyük şehirlerinde yetimhaneler açtığını duydu. Bir gece Türklerden kaçıp Der Zor'a doğru yola koyuldu. Oraya ulaşınca civardaki köylerde erkek kardeşlerini buldu. Hemen Halep'e gitmeye karar verdiler.

10 günlük çabayla uçsuz bucaksız çölleri geçtikten sonra bize geldiler.

- Garabet bir zanaat öğrendi ve kendisini geçindirebiliyor. Amerika'ya gitmek için ayrıldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Şubat 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.
- Erkek kardeşleri Ohannes, 18 (no. 111) ve Mihran, 15 (no. 112), onu takip edip Güney Amerika'ya gittiler.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
129	Djemile	Frances Batani	Diarbekir	30	

- Cemile, kocası ve üç çocuğu ile birlikte sürgün edildi. Yolda kocası öldürüldü. Zengin bir Türk, çocuklarıyla beraber, onu Diyarbakır'a geri götürdü. Cemile karısı olup yedi yıl onunla birlikte yaşadı.

Cemile, Amerikalıların kendisini koruyabileceği umuduyla birkaç kez Mardin'e kaçtı, ama Türk her seferinde onu takip ettiği için başaramadı ve onunla geri dönmek zorunda kaldı. Ona Halep'e kaçması tavsiye edilince o da öyle yaptı.

- Türk onu yine takip etti. Halep'e geldi ve onu Diyarbakır'a geri götürmek istedi.
Tüm bu zorlukları gördüğümüzden, onu çocuklarıyla birlikte Beyrut'a gönderdik.
Bize, Cemile'nin üç çocuğuyla birlikte Beyrut'taki Katolik yetimhanesine alındığı bilgisi verildi.
- Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1922. Katolik yetimhanesi.
- Çocukları: No. 130 Sofia, 14, no. 131 Levon, 12 ve no. 132, Euginie, 10.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
141	Armenag	Dikran Derderian	Osnag (Harpoot)	23	17 Kasım 1922

- Babası tehcirden önce öldü. Annesi tekrar evlendi. Armenak amcası tarafından evlat edinildi. Tehcir başladığında tüm aile Kolikan'a sürüldü. Oraya ulaştıklarında, Kürtlerin saldırısına uğradılar. Armenak, dağlara kaçarak kurtuldu. Ot ve yabani meyve yiyerek iki hafta dağlarda kaldı. Armenak buna daha fazla devam edemeyeceğini anladı ve köye geri döndü. Orada bir Türk'ün yanında adamın çobanı olarak yaşadı. Rus ordusu Erzurum'a saldırıp işgal ettiğinde bu şehre ulaşmaya çalıştı ama başaramadı. Yönünü değiştirip Dersim'e gitti. Halep'e kaçmak için bir fırsat bulana kadar orada yaşadı.
- Amcaları Kaçadur, Krikor ve Vahan Derderyan ve dayısı Ohannes Mosigyan Amerika'dalar.
Armenak kendisine bir iş buldu ve kendisini geçindiriyor.
- Bakımevinden ayrılışı: Aralık 1922. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
149	Boghos	Hampartzoumlan	Khoubeg	16	13 Kasım 1922

- Tehcirin başında babası Rusya'ya kaçtı. Boghos annesi ile birlikte Has Köy'e kadar sürgün edildi. Orada, ertesi gün yola devam etmek üzere bir eve yerleştirildiler. Boghos, gece vakti Has Köy'den çok uzak olmayan Han'a kaçtı. Bir Kürt onu aldı. Boghos, çoban olarak orada dört yıl kaldı. Savaş sırasında yiyecek fiyatları her gün artıyordu, Kürt yoksuldu ve Boghos'a iyi bakamıyordu.

Boghos Kiği'ya gitti ve bir Türk'ün evinde bir yıl yaşadı. Orada kendisine kötü davranılınca Kürt efendisine geri döndü. Kürt onu kabul etti. Boghos, Ermenilerin Türkiye'yi terk etmesine izin verilene kadar onunla yaşadı. Efendisinin izni ile Türkiye'yi terk etti ve Halep'e geldi.

- Amcaları Philipos, Paravon, Mihran ve Mıgırdıç Hampartzumyan Amerika'dalar.

Boghos, akrabalarıyla temas kurdu. Ona yardım ediyorlar.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
156	Boghos	Mardirosian	Moosh	16	28 Kasım 1922

- Babası savaştan önce öldü. Muş isyanı sırasında bir Kürt onların hayatını ve mallarını kurtarmak amacıyla annesini ve amcasının ailesini evine aldı. Rus ordusu Erzurum'u işgal edene kadar hep birlikte Portrak'ta yaşadılar. Daha sonra hepsi Çarsancak'a sürgün edildi. Annesi orada öldü. Boghos, Diyarbakır'a birlikte geldiği katırcılarla karşılaşana kadar Kürt'le birlikte yaşadı.

Diyarbakır'da Rum mültecilerle karşılaştı ve onlarla Halep'e geldi.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Boghos, Şam'daki hemşerilerinin yanına gitti. Orada iş daha kolay bulunuyor.
Şimdi yine Halep'te, çok iyi bir terzi.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
157	Yeghlazar	Ohan Haroutiounian	Moosh	18	28 Kasım 1922

- Tehcirin başında babası Rusya'ya kaçtı. Bu sırada Kürtler köye saldırıyordu. Ermenilerin çoğu öldürülürken sadece çok azı Rusya'ya kaçmayı başardı.

Yeğiazar, Arlosig adlı bir Kürt köyüne götürüldü. Orada yaklaşık üç ay yaşadı. Rus ordusu bu bölgeyi işgal ederken efendisiyle birlikte sürgün edildi. Birkaç ay sonra doğduğu kasabaya geri döndü ve orada bir Türk'ün hizmetinde yaşadı. Kasım 1922'de Harput'a kaçtı, bir Rum mülteci kafilesine katıldı ve onlarla birlikte Halep'e geldi.

- Yeğiazar Şam'daki hemşerilerinin yanına gitti. Orada daha kolay iş bulunuyor.
Şu anda Beyrut'ta yaşıyor ve çok iyi durumda.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
161	Hovhannes	Haroutioun Djeldjellan	Malatya	14	2 Aralık 1922

- Ohannes'in babası tehcir sırasında öldürüldü. Kendisi annesi ile birlikte sürgün edildi. Yolda annesinin elinden alındı ve zorla bir Kürt köyüne götürüldü. Orada üç yıl çiftçilik yaparak yaşadı.

Ohannes, Kürt'ten kaçıp Malatya'ya gitti. Yanına sığına-

bileceği hiçbir Ermeni ailesi bulamadı. Kendisine bakamadığından bir Türk ailesine gitti. Birkaç ay içerisinde efendisi onu oğlu olarak benimsedi ve bundan sonra ona çok iyi davranıldı.

Ermenilerin Türkiye'yi terk etmelerine izin verilmişti ve çoğu Malatya'dan geçiyordu. Ohannes efendisinden kendisine gitmesi için izin vermesini istedi, Türk kabul etti ve Ohannes onlarla [Ermeniler] Halep'e geldi.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
Ohannes bir zanaat öğrendi ve kendisini geçindirebiliyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
167	Khoren	Krikor Bormousian	Mazgerd	16	12 Aralık 1922

- Annesi tehcirden önce öldü. Ailenin geri kalanı İzolli'ye sürüldü. Babası ve üvey annesi bu kasabada öldürüldü. Sür-gü'den bir Türk Horen'i evine aldı. Orada dört yıl çoban olarak yaşadı.

Yetim çocuklar (NER Arşivi).

Horen Hozat'a kaçtı. Orada Türklerle evlenmiş olan amcasının kızlarıyla karşılaştı. Başka Ermeniler ile Halep'e kaçma fırsatı bulana kadar onlarla birlikte yaşadı.

Kafile Karadağ yakınlarında, Kürt eşkıyalarının saldırısına uğradı. Tamamen soyuldular ve bu şehre neredeyse çıplak geldiler.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok. Sonunda Horen'in akrabalarını bulduk ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 6 Haziran 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
181	Gadar	Garabed Terzian	Diarbeker	30	8 Aralık 1922

- Kocası tehcir sırasında öldürüldü. Gadar dört çocuğu ile birlikte Mardin'e sürgün edildi. Yolda hepsini kaybetti. Mardin'de bir Türk'ün karısı oldu.

Türk ile evliliğinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra oğullarından birisini buldu. Oğlan onunla beraber Türk'ün evinde yaşadı.

Ermenilerin Türkiye'yi terk etmesine izin verildiğinde oğlunu Amerikan Yetimhanesi'ne verdi ve 3 ay sonra bir katırıya yolu göstermesi için para ödeyip Halep'e kaçtı.

- Gadar akrabalarını buldu ve onlarla birlikte yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: Haziran 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
188	Beg-Zade	Krikor Margosian	Paloo	30	20 Aralık 1922

- Beyzade'nin kocası tehcir sırasında öldürüldü ve kendisi beş çocuğu ile birlikte sürgün edildi. Üç saatlik bir yürüyüşün

sonunda dört tanesi kayboldu. Son çocuğu da Fırat'a düş-tü. Bu kritik anda bir Kürt gelip onu zorla evine götürdü ve onunla evlendi. Beyzade yedi yıl bu Kürt ile birlikte yaşadı.

Kürtler arasında yaşamaya kendisini adapte edemedi ve kaçtı. Kocasını onu takip edip ağır yaraladı. Kürt, onu köye geri götürdü. İyileştikten sonra kocasına onu Harput'a götür-mesi için yalvardı. Ona çocuklarının yerini bulmak istediği-ni anlattı. Kürt kabul etti ve birlikte Harput'a gittiler. Beyza-de, Türklerin evinde olan iki çocuğunu bulmayı başardı. Her ikisini de Amerikan yetimhanesine yerleştirdikten sonra Ermeni kilisesine kaçtı. Ermeni piskopos onun sorumluluğunu üstlendi ve sonra onu Halep'e gönderdi.

Bildiğimiz kadarı ile hiç akrabası yok.

- Akraba yok.
Hizmetçi olarak yer buldu ve gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ağustos 1923. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
189	Nartoohi	Levon Hagopian	Khight (Harput)	12	1 Aralık 1922

- Nartuhi, annesi ve teyzesi ile birlikte sürgün edildi. Yolda an-nesini kaybetti. Bir Kürt, onu ve teyzesini Haralı adlı köyü-ne götürdü. İkisi de orada iki yıl yaşadı. Beraberce Bakır Ma-den'e kaçtılar. Orada bir Türk ailesi ile yaşadılar.

1922'nin yazında Harput'a kaçtılar. Bir ay sonra Ermeni-ler Türkiye'yi terk edebiliyordu. Bir gruba katılıp bu şehre geldiler.

- Babası Amerika'da ve ailesinin yok olduğunu duyunca delirdi. Nartuhi, annesi ile birlikte yaşamaya gitti. Aynı zamanda kendisini nakışçılık yaparak geçindiriyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ağustos 1923. Akrabalarına.
Akrabaları onu Amerika'ya götürdü.

Nakış yapan Ermeni yetim kızlar Karen Jeppe (sol üstte) ile birlikte, 1925.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
202	Sisak	Vagharshag Sanosian	Erzeroum	18	9 Ocak 1923

- Bütün aile Kemah'a sürgün edildi. Orada babası öldürüldü. Anne ve çocuklar Mardin'e devam etti, orada da annesi öldürüldü. Sisak ve Paylazun (no. 203) farklı Türk evlerine alındılar. İki kardeş bir yıl Mardin'de yaşadı. Türklerden bir tanesi kız kardeşi ile evlenmek istedi. Sisak, gece olunca kız kardeşiyle birlikte Diyarbakır'a kaçtı. Diyarbakır'da tekrar bir Türk'ün evine her ikisi de hizmetçi olarak gittiler. Orada altı yıl yaşadılar, fakat bu Türk de kız kardeşiyle evlenmek istedi. Sisak reddetti ve kız kardeşiyle Amerikan Yetimhanesi'ne kaçtı. Paylazun oraya alındı. Sisak, kız kardeşini Halep'e götürmek için bir fırsat kolluyordu.

Ermeniler göçmeye başladığında o da kız kardeşini aldı, bir gruba katıldı ve bu şehre ulaştı.

Her ikisini de evimize aldık.

- Amcası Amerika'da.
Paris'e gitmek için ayrıldı. Orada amcası var.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Eylül 1923. Akrabalarına.
- Kız kardeşi Paylazun (no. 203), 15, erkek kardeşi ile birlikte Paris'e gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
204	Haroutioun	Arshag Shahoian	Erzeroom	17	7 Ocak 1923

- Harutyun'un babası Aşkale'de öldürüldü, annesi ise Malatya'da öldü. Harutyun Malatya'da 3 yıl bir Türk ailesinin hizmetçisi olarak yaşadı. Sonra Harput'a gitti ve bir Türk eczacının yanında çalıştı. Kaçmaya karar vermiş birkaç Ermeni çocukla karşılaştı. Onlarla gitmesine izin vermelerini istedi, kabul ettiler ve Halep'e gelmek niyetiyle hep birlikte kaçtılar. Ancak yolda Kürtlerin saldırısına uğradılar ve soyuldular. Çocuklardan bazıları Harput'a geri döndü. Kendisi, diğer çocuklarla birlikte Diyarbakır'a gitti. Orada bir Türk'ün evinde 3 yıl yaşadı. Bir gece fırsatını bulup kaçtı ve Halep'e giden bir Rum grubuna katıldı. Karlar içinde süren üç haftalık bir yürüyüşten sonra Halep'e ulaşmayı başardı.
- Erkek kardeşi Amerika'da bulunacak.
Harutyun iş buldu ve kendini geçindirmeye başladı.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Şubat 1923. Kendini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
210	Mariam	Donabedian	Vank (Harput)	30	18 Ocak 1923

- Sürgünler sırasında Maryam'ın kocası öldürüldü. Kendisi iki çocuğu ile birlikte sürüldü. Yolda bir Kürt onu zorla alıp Miadun adındaki köyüne götürdü. Maryam yedi yıl boyunca bu Kürt'ün karısı olarak yaşadı.

Ermeni ve Rumların Türkiye'yi terk etmelerine izin verildiğinde, köyün papazı ona Halep'e gidecek olan kafiye katılmak için hazır olmasını bildirdi. Birkaç gün sonra kocası yakınlarındaki bir köye iş için gittiğinde, Maryam çocuklarıyla birlikte papazın evine kaçtı ve sabah yolculuklarına başladılar. Kocası eve dönüp Maryam'ın gitmiş olduğunu anladığında bütün büyük şehirlere telgraf çekerek onun 200 lirasını çaldığını bildirdi. Kafiler durduruldu fakat kimse 200 lirayı bulamadı. Esasında Maryam bu parayı çalmamıştı, fakat Kürt, hükümet onu geri gönderebilir diye bu iftirayı atmıştı. Yolda bütün mülteciler ona iyi baktılar ve sonunda bu şehre ulaştı.

- Erkek kardeşi ve kayınbiraderi Amerika'da.
Kabul Evi'nde işçi.
Maryam akrabaları ile temas kurdu, şimdi onlar kendisini ve çocuklarını destekliyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: Mart 1924. Akrabalarına.
- Maryam'ın kızı no. 211 Antika, 10, oğlu no. 212 Hovhannes, 8.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
214	Tervis	Sumpad Azolan	Moosh	23	28 Ocak 1923

- Muş'taki Ermeni-Türk çatışması sırasında kocası öldürüldü. Bir polis, bebeğiyle birlikte onu Palu'ya götürdü, sonra orada onunla evlendi. Altı ay sonra Bakır Maden'e kaçtı, fakat Türk onu takip edip kendisiyle dönmeye mecbur bıraktı. Tervis beş yıl bu Türk ile birlikte yaşadı. Bu yerden kaçmanın imkânsız olduğunu görünce kocasını zehirledi. Ceset hükümetçe incelendi ve Tervis'in kocasını zehirlemiş olduğu ortaya çıkınca hapse atıldı. Altı ay sonra Harput'a gönderildi. Orada valinin evinde yaşamakta olan bir Ermeni'yi tanıyordu, bu adam ona yardım etti. Valiyi, kızın masum olduğu konusunda ikna etti ve çok kısa süre sonra Tervis serbest

birakıldı. Halep'e gitmekte olan bir Ermeni grubuna katıldı ve onlarla birlikte bu şehre geldi.

- Erkek kardeşi ve kayınbiraderi Amerika'da. Tervis akrabalarıyla temas kurdu ve şimdi onlar tarafından destekleniyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ağustos 1923. Akrabalarına. Amerika'da evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
230	Zaghig	Hagob Kooyoumdjian	Seghert (Silirt)	35	16 Mart 1923

- Kocası savaşın başında öldürüldü. Çocukları ile birlikte sürgün edildi. Şehirden iki saat uzaklaşmışlardı ki hepsini kaybetti. Bir Türk, köyüne gelmesi için onu zorladı. Bundan birkaç gün sonra onunla evlendi. Türkle yedi yıl yaşadı. Zamanla farklı Türk evlerine dağıtılmış olan çocuklarının hepsini buldu.

Zağig kaçmak istiyordu ama fırsat bulamıyordu. Bir gün Mardin'e gitti. Oradaki Ermeni kilisesini hatırladı. Rahiple kısa bir konuşma yaptıktan sonra kaçmaya karar verdi. Çocuklarını aldı ve Katolik kilisesine gitti. Korumaya alındı ve sonra bize gönderildi.

- Akrabalarını buldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Mart 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
237	Khanoom	Baghdasar Hampolan	Moosh	25	22 Mart 1923

- Tehcir başladığında kocası Türk ordusunda askerdi, fakat ondan hiçbir haber alamadı. Muş isyanı sırasında bir Türk onu evine aldı. Onunla birlikte bir yıl yaşadı. Rus ordusu bu

bölgeyi işgal ettiğinde Müslüman nüfus Diyarbakır'a sürgün edildi. Hristiyan ve Müslümanlar Diyarbakır'a geldi. Türk çok yoksul olduğu için onu daha fazla tutmak istemedi. Hanım Kürtlerin arasında yaşamak durumunda kaldı, kendisine bakamayacak kadar yoksuldu. Kürtler de yoksuldu, ona bir Türk ailesine hizmetçi olarak gitmesini teklif ettiler. Kabul etti ve kendisine barınacak bir yer buldu. Orada 7 yıl kaldı. Kaçmak istiyordu, ancak bunu denerse öldürülmekle tehdit ediliyordu.

Hanım'ı çok çalıştırıyorlar ve kötü davranıyorlardı. Buna daha fazla dayanamadı ve Diyarbakır'a kaçtı. Yolda bir Rum mülteci grubuyla karşılaştı, onlara katıldı ve 22 Mart'ta bu şehre geldi.

- Kabul Evi'nde işçi.
Hizmetkârlık yapacağı iyi bir yer buldu ve kendisini geçindirebilir hale geldi.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
246	Farfure	Manoog Amoershadjian	Khunoos (Hınıs)	28	4 Nisan 1923

- Savaşın başında kocası öldürüldü. Kayınvalidesi ile şehirden iki saat uzaklığa kadar sürgün edildi. Sürgün kafilesi Kürtler tarafından saldırıya uğradı. Bu bahtsız insanların birçoğu ya öldürüldü ya da yaralandı. Farfure, Ermeni bir kadınla beraber kaçabildi. Civardaki köylerden birisine gittiler, fakat orada Türk hükümeti yetkililerince yakalandılar ve tekrar sürüldüler. Yolda tekrar kaçtı, bu sefer köye gitmeyip kendisine toprak altında bir sığınak yapıp birkaç ay burada yaşadı. Türk Hükümeti bulunduğu yeri yine tesbit etti ve bu kez Hani'ye gönderildi. Orada bir Kürt onunla evlendi ve Farfure yedi yıl onunla yaşadı.

Rum ve Ermenilerin Türkiye'yi terk etmesine izin verilince Kürtten kaçtı ve bir Rum mülteci grubuna katılarak Halep'e geldi.

- Kuzeni Amerika'da.
Şehirde hizmetkâr.
Daha sonra bu şehirden bir Ermeni ile evlendi.
- Bakımevinden ayrılışı: 29 Haziran 1923. Eşinin akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
247	Hormig	Hagop Mughtzian	Severek	35	2 Nisan 1923

- Hormik'in kocası savaşın başında öldürüldü. Kendisi çocukları ile birlikte sürgün edildi. Yolda Kürtler kabileye saldırdı, sürgün edilmiş çoğu kadın ve çocuk öldürüldü, sadece birkaçı kaçabildi. Bu korkunç zamanda çocuklarını kaybetti, kendisi Kürtlerin arasında tutsak edildi. Daha sonra serbest bırakıldı ve Karacadağ'a gitti. Orada çocuklarını buldu, fakat onları alamadı. Çocuklar farklı Müslüman evlerinde yaşıyordu. Büyük kızı bir Kürt ile evliydi.

Bir gün iş için Siverek'e giderken Halep'e gitmekte olan bir Ermeni adamla karşılaştı. Adam ona kendisi ile gelmesini teklif etti ve daha sonra çocuklarını da Halep'e göndereceğine söz verdi. [Hormig] kabul etti ve onunla gitti.

- Kabul Evi'nde işçi.
Hormig şehirde hizmetkârlık yapacağı bir yer buldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
248	Zuvar	Khachadur Markarian	Kerasound	18	4 Mart 1923

- Zuvar, annesi ve kız kardeşi ile birlikte doğduğu kasabaya üç gün uzaklıkta bir yere sürgün edildi. Üçüncü gün kabile Kürtlerin saldırısına uğradı. Onları soyduktan sonra çoğunu öldürdüler. Annesi ve kız kardeşlerini orada kaybetti. Bazı Ermeni kadınlar kaçabildi. Zuvar da geceleyin onlarla birlikte Ağın'a kaçtı. Ağın'a geldikten birkaç gün sonra Viranşehir'e sürgün edildiler. Bu kasabadan bir Arap onu evine aldı ve yedi yıl onun hizmetkârı olarak orada yaşadı. Bu kasabanın Arapları göçebedir. Çok geçmeden buradan ayrıldılar ve Zuvar kaçamadı.

Savaş sırasında Viranşehir harap oldu ve efendisi onu da alarak Diyarbakır'a gitti. Zuvar gece vakti kaçtı ve Halep'e gitmekte olan Rum mültecilere katıldı. Bu sefer başardı ve sorunsuz bir şekilde bu şehre ulaştı.

- Babası Amerika'da.
Nakışçılık öğrendi ve kendisini geçindirmeye başladı. Bu arada akrabaları ile temasa geçti, ona para gönderiyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Nakışçı, kendisini geçindiriyor. Akrabalarına.
Paris'te yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
251	Krikor	Magar Barsomian	Yarasar (Sivas)	18	3 Nisan 1923

- Ailesi ile birlikte Samsat'a kadar sürgün edildi. Orada iki abisi öldürüldü. Babası kendisini nehre attı. Annesini de kaybetti ve bir daha ondan haber alamadı. Krikor bir Kürt ailesine gitti ve onların hizmetkârı oldu. Orada üç yıl yaşadı fakat kötü muamele görüyordu ve Adıyaman'a kaçtı. Adıyaman'da yine bir Kürt evinde iş buldu ve dört yıl orada kaldı.

Türk hükümeti ordu için asker topluyordu. Krikor askerlik görevini yapacak yaşıydı. Askerlikten korktuğundan, askerlerin kötü şartlarını bildiğinden, Halep'e kaçtı.

- Kendisine bakamadığından onu aldık. Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok. Kendisini geçindirebiliyor. Dericilik öğrendi.
- Bakımevinden ayrılışı: 16 Temmuz 1923. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
252	Roopen	Bedros Vartanian	Moosh	13	7 Nisan 1923

- Babası şehirdeki isyan sırasında öldürüldü. Rupen kaçıp tarlalarda saklandı. Başka bir kasabaya kaçabilme fırsatı kolluyordu. Bir Kürt onu takip etti ve birkaç dakika içinde yerini bulup onu öldürmek istedi. Bir başka Kürt geldi ve onu kurtarıp kendi evine götürdü.

Rupen Kürt efendisi için çalışıyordu. Rus ordusu bu bölgeyi kuşattığı zaman Kürtle beraber Diyarbakır'a sürgün edildi. Üç yıl sonra Kürt çok yoksullaştı ve artık onu yanında tutamadı. Rupen, bir başka eve gitti ve dört yıl orada yaşadı. Bir gün kasabada yürürken annesini gördü ve onu tanıdı. Aynı gece ona kaçtı, birkaç gün sonra ikisi birden Halep'e kaçtılar.

- Rupen, Yakın Doğu Yardımlaşma Yetimhanesi'ne alındı.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Nisan 1923. Y.D.Y. Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
257	Pariz	Kaspar Garolan	Khighi (Harpoot)	18	19 Nisan 1923

- Babası Amerika'ya gitti ve orada öldü. Pariz, annesi ile birlikte Harput'a sürgün edildi. Amerikan yetimhanesine alındı ve

orada yaşıadı. Daha sonra annesi onu oradan alıp bir Ermeni beyle evlendirdi. İki ay sonra Pariz, kocasının başkası ile evli olduğunu ve ilk evliliğini inkâr ettiğini anladı. Yetimhaneye geri dönmek istedi fakat Halep'e gelinceye kadar onunla yaşamak zorunda bırakıldı.

Halep'te ondan kaçtı, fakat her seferinde dönmeye zorlandı. Onu dışarıda koruyamayacağımızdan evimize aldık.

- Dayısı Amerika'da.
Pariz, Amerika'ya akrabalarıyla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Mayıs 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
258	Benjamin	Sarkis Makhanadjian	Kalsseri	15	21 Nisan 1923

- Tüm aile Halep'e sürgün edildi. Annesi bu şehirde hastalandı ve öldü. Kurtulanlar Rasulayn'a gönderildi. Babası çok yaşlıydı, bu uzun ve zor yolculuğa dayanamadı, hastalandı ve daha öteye gidemedi. Benjamin babasına ne olduğunu hiç öğrenemedi.

Benjamin, erkek ve kız kardeşleri Nisibin'e yollandı. Kendisi bir Kürt evine alındı fakat erkek ve kız kardeşleri orada öldürüldü. Benjamin sekiz yıl Kürt'ün yanında çiftçilik yaparak yaşadı. Birkaç kez kaçtı ama başaramadı. İşin gerçeği o bir köleydi. Efendisi iki Fransız polis tarafından hapse atılınca, Benjamin fırsatını buldu ve tren istasyonuna kaçtı, oradan da Halep'e.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
Amcasını Beyrut'ta bulduk ve Benjamin'i ona gönderdik.
- Bakımevinden ayrılışı: 23 Haziran 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
264	Siranoosh	Mugerditsh Minasian	Tshemishguezek (Harpoot) (Çemişgezek)	26	30 Nisan 1922

- Siranuş, savaş başlamadan önce yetim kaldı. Erkek ve kız kardeşleri ile Suruç'a kadar sürgün edildi. Orali bir Kürt onu ve erkek kardeşini kendi çadırına aldı. Kürt göçebe bir aşırettendi ve çölde onunla evlendi. Erkek kardeşi de çoban yapıldı.

Diğer erkek ve kız kardeşleri yola devam ettirildi ve bir daha onlardan hiç haber alamadı.

Siranuş birkaç kez kaçmayı denedi ancak başaramadı, çünkü Kürt'ün aşireti çoğunlukla ya çölde veya uçsuz bucaksız ovalarda kalıyordu. Bir gün kocası Siverek yakınlarına geldiğinde kaçtı ve bir Türk evine gidip hizmetçi olarak çalıştı. Daha sonra Ermeniler Türkiye'yi terk ederken bir Ermeni evine kaçtı ve bu aile ile birlikte Halep'e geldi.

- Kuzenleri Amerika'da.
Siranuş kendini nakışçılıkla geçindiriyor. Aynı zamanda Amerika'daki ailesinden az miktarda bir para da alıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 1924 Paskalya'sında. Nakışçı, kendisini geçindiriyor. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
269	Boghos	Stepan Sertoian	Khouloo (Harpoot)	15	15 Mayıs 1923

- Tehcir başladığında babası öldürüldü. Annesi ve iki erkek kardeşi ile birlikte Malatya'ya sürüldü. Kısa bir konaklamadan sonra ailesinden ayrıılıp hapse atıldı. Annesi ve kardeşleri yola devam ettirildi.

Hapishanede kendi yaşında birçok erkek çocuk vardı. Onlardan anladığı kadarıyla Türk hükümetinin niyeti hepsini Fırat'a atmaktı.

Boghos, akşam pencereden kaçıp Hacı Mamu'ya gitti. Bir Kürt evine girmeyi başarıp iki yıl hizmetlileri olarak yaşadı. Kötü muamele görünce oradan Harput'a kaçtı. Orada da bir Kürt için çiftçi olarak çalıştı. Bu Kürt ile beş yıl yaşadı.

- Halep'e göçen bir Ermeni grubuna katıldı ve Halep'e geldi. Onu 5 Mayıs'ta aldık.
Amcası Amerika'da.
Halep'te akrabalarını buldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Eylül 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
270	Stepan	Hovnan Stepanian	Zove (Harput)	18	5 Mayıs 1923

- Tehcir başladığında babası diğer birkaç Ermeni ile beraber Dersim dağlarına kaçtı. Üç ay sonra Türk hükümeti yerlerini tesbit etti ve hepsi hemen orada öldürüldü. Annesi, sürgün edilmeden önce, Stefan ve Garabet'in hayatını kurtarmak için onları bir Türk arkadaşına verdi. Anne ise iki küçük kızı ile birlikte sürüldü. Bu Türk, oğlanları yedi yıl yanında tuttu. Her ikisi de çiftçilik yaptılar.

Ermeniler Türkiye'yi terk ederken Stefan kardeşiyle birlikte bir Ermeni ailenin yanına kaçtı. Sabahın erken saatinde yola çıkmakta olan bir gruba katıldılar ve böylece Halep'e gelmeyi başardılar.

- Amerika'da bir kuzeni var.
Amerika'daki akrabalarıyla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Mart 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
274	Kevork	Artin Dombolan	Sivri Hissar (Angora)	20	8 Mayıs 1923

- Bir askerin ailesi olduklarından tüm ailenin kendi kasabalarında kalmasına izin verildi. Kevork'un babası oldukça uzun zamandır Türk ordusunda askerdi.

Yunan ordusu Sivrihisar'ı işgal ettiğinde tüm aile Ankara'ya sürgün edildi. Orada Kevork ayrıldı ve bir başka kafile ile birlikte Harput'a sürüldü. Bir Türk onu hizmetçisi yaptı. Bir yıl sonra Kevork artık kendisine çok ağır olan bu işi yapmaya dayanamaz oldu ve bir gece vakti Türk'ün evinden kaçtı. Sadece geceleri seyahat ederek yaptığı uzun bir yolculuktan sonra Halep'e ulaştı. Ne yazık ki hiçbir akrabasını bulamadı ve parası da olmadığı için Djidad'da bir Arap'ın hizmetine girmek zorunda kaldı.

Bir gün birkaç Ermeni tüccar, Kevork'un çiftçi olarak çalıştığı bu küçük kasabadan geçerken, bir fırsatını bulup bu Ermenilerle konuştu ve onları kendisinin de bir Ermeni olduğuna ikna etti. Tüccarlar kadın ve çocuk esirler için kurulmuş olan organizasyon ve yetimhanelerden haberdardı. Ona bunlardan bahsettiler ve muhakkak kabul edileceği Halep'e kaçmasını önerdiler.

- Kevork aynı gece kaçtı. Uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra bize geldi.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ağustos 1923. Kendisini geçindiriyor.

Akrabaları Yunanistan'da bulundu.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
278	Surpuhi	Markar Kasabian	Paloo	12	9 Mayıs 1923

- Surpuhi'nin babası tehcirin başında öldürüldü. Annesi, çocuklarını da yanında getirmesine ve sürgünden korumasına izin veren kendi kasabasından bir Kürtle evlendi. Üç yıl boyunca Kürt'ün evinde yaşadktan sonra bir Türk ailesine kaçılar ve dört yıl orada ailenin hizmetkârları olarak kaldılar.

Ermenilere Türkiye'yi terk etme izni verildiğinde kafileler şehirlerinden geçmekteydi. Sahiplerinden gidebilmeleri için izin vermesini istediler. Türk kabul etti ve yol masraflarını ödedi. Anneleri çok zor şartlarda olduğundan Surpuhi ve erkek kardeşi Vahan'ı evimize aldık.

- Danimarka Yetimhanesi'ne alındı.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1923. Danimarka Yetimhanesi.
20 Nisan 1928'de Ermenistan Arkadaşları (Ermenistan Dostları) Pansiyonu'na yerleştirildi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
280	Bedros	Boghos Manoian	Shoogh Hadji (Şeyhhacı)	13	10 Mayıs 1923

- Babası savaştan önce öldü. Bedros, annesi ve küçük kız kardeşleri ile birlikte Bakır Maden'e sürgün edildi. Kendisi zorla alındı. Bir Türk onu önce evine aldı, sonra da çiftliğine.

Bedros dört yıl Bakır Maden'de çiftçilik yaptı. Yola devam ettirilen ailesinden bir daha hiçbir haber alamadı. Çok kötü muamele gördüğü için Harput'tan altı saat uzaklıktaki küçük bir kasaba olan İçme'ye kaçtı. Orada kendisine iyi bir ücret vereceğini söyleyen bir Türk'ün hizmetlisi oldu. Üç yıl sonra ücretini istediğinde efendisi ödemeyi reddetti.

Bedros tekrar kaçtı ama bu kez Halep'e gelmekte olan bir-

kaç katırcıya katıldı. Onlara yardımcı olunca, onlar da Bedros'u Halep'e getirdiler.

- Amcası Amerika'da.
Akrabaları ile iletişim kurdu ve onlardan yardım alıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
281	Vartanoosh	Garabedian	Khosh Kard (Harpoot)	14	11 Mayıs 1923

- Tüm aile sürgün edildi, babası Köynük'te öldürüldü ve kalanlar Bakır Maden'e gitti. Vartanuş yedi yıl boyunca hizmetçilik yapacağı bir Türk'ün evine götürülürken annesi Kürtler tarafından alındı. Vartanuş bir daha annesinden haber alamadı.

Vartanuş'la aynı evde Rum bir kadın çalışıyordu. Kadın Vartanuş'un Ermeni olduğunu anlayınca onu korumak istedi. Yunanlı kadın onu annesinin Harput'ta olduğuna ikna etti ve eğer kendisini takip ederse, onu annesine götüreceğine söz verdi. Vartanuş kabul etti ve ikisi birlikte aynı kasabadaki bir Rum ailenin yanına kaçtılar. Vartanuş, Rum bir çiftçi gibi giyindi ve Rum kadınla yolculuğuna başladı. Aslında kadın Vartanuş'un annesinin nerede olduğunu bilmiyordu ancak onu kaçırmaya ikna etmenin yegâne yolu da buydu. Harput üzerinden gelmeyip on günlük yolculuktan sonra Halep'e ulaştılar. Vartanuş Halep'te annesini arıyordu fakat onu bulamayınca bize geldi ve biz onu evimize aldık.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
Daha sonra annesi Halep'e geldi ve o da onunla yaşamaya gitti. Aynı zamanda nakışçılık yaparak kendisine bakıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Nakışçı, kendisini geçindiriyor.
Halep'te evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
286	Kevork	Roopen Balookdjian	Keramet (Broussa)	14	21 Mayıs 1923

- Kevork, ailesi ile birlikte sürüldü. Anne ve babası yolda öldüler. Bu uzun yolculuğa dayanabilmek için oldukça küçüktü ve dinlenmek için oturdu. İki abisi zorla yola devam ettirildiler. Kevork dinlenirken, bir Kürt gelip onu evine götürdü. Orada yedi yıl çiftçilik yaparak yaşadı.

Kürtten birkaç kez kaçtı fakat her seferinde sahibi onu takip etti ve geri dönmek zorunda bıraktı. Bir keresinde sahibinden gene acımasızca dayak yedi ve artık buna katlanamayacağı için bir kez daha kaçmayı denedi. Bu defa başardı ve Haseke'ye ulaştı. Orada onun Ermeni olduğunu anlayarak arabasına alan bir Ermeni kağını sürücüsüne rastladı. 21 Mayıs'ta buraya ulaştı.

- Sağlık sorunlarından dolayı Danimarka yetimhanesine kabul edildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1923. Danimarka Yetimhanesi. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
287	Khatshatoon (Hatşatun)	Minasian	Tshisguezek (Çemişgezek)	13	23 Mayıs 1923

- Anne ve babası sürgün edildi fakat kendisi bir Türk evinde tutuldu. Anne ve babasının arkadaşı olan bu Türk aile, ona kendi çocukları gibi baktı. Bu aileyle beş yıl yaşadı. Fakat Türk çok yoksul olduğundan artık daha fazla ona bakamadı.

Hatşatun günlük yiyeceğini kazanmak için düşük ücretle çeşitli Türk evlerinde çalışmak zorunda kaldı. Geceleri yoksul bir Ermeni ailesinin evinde uyuyordu. Bu aile diğer mültecilerle beraber Halep'e geldi. Hatşatun'u da beraberlerinde getirdiler ve biz onu 23 Mayıs'ta evimize aldık.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
Bakımevimizden kendi isteği ile ayrıldı.
Akrabaları bulundu, onlarla birlikte yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 27 Haziran 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
293	Azadooli	Baghdassar Tooroondjian	Harput	13	24 Mayıs 1923

- Azaduhi'nin babası, Ermeni tehcirinin başında öldürüldü, fakat kendisi erkek kardeşiyle sürgün edilmeyip değişik Türk evlerinde tutuldular. Her ikisi de Türk aileleri tarafından çocukları gibi benimsendi.

Azaduhi'nin ablası bir Türk'le evliydi. Yakın Doğu Yardımlaşma Harput'a geldiğinde bu organizasyona kaçtı. Daha sonra Harput'ta annesini buldu. O da bir Türk'ün evinde yaşıyordu.

Türkiye'yi terk etmek isteyen Ermenilere izin verildi. Azaduhi efendisinden gitmek için izin istedi. Efendisi izin verdi ve Halep'e kadarki yol masraflarını ödedi. Erkek kardeşini de birlikte alıp bu şehre geldi.

- Annesi Halep'te bulundu ve her iki çocuk da şimdi onunla yaşıyor.
Azaduhi nakışçılık yapıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
295	Armenoohi	Mygrditsh Nadjarian	Erzeroom	17	30 Mayıs 1923

- Annesi savaştan önce öldü. Armenuhi Harput'a sürüldüğünde babası Türk ordusunda askerdi. Türkler ve Kürtler, beraberce onun kafilesini öldürmek istediler. Gece vakti kafi-

den kaçtı. Bir Türk ailenin yanında işçi olarak kalabileceği bir yer bulmayı başardı.

Armenuhi yedi yıl bu ailenin yanında kaldı. Ermeniler Halep'e göç ederken Katolik kilisesine sığındı. Papaz onu alıp birkaç gün koruduktan sonra Halep'e gönderdi.

Dayıları Amerika'da.

- Armenuhi, nakış işlemlerini öğrendi ve kendisine bakabilir hale geldi.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Nakışçı, kendisini geçindiriyor.
1930 Kasım'ında no. 702 Boros'la evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
296	Kaspar	Garabed Kooyoundjian	Severek	14	30 Mayıs 1923

- Babasının ölümünden sonra annesi, abisi ve kız kardeşi ile birlikte Karacadağ'a sürüldü. Annesi ve erkek kardeşi hastalandı ve her ikisi de orada öldüler. Kız kardeşi kendisinden zorla alınarak bir Türk haremine konuldu.

Kaspar, bir Kürt ailesi tarafından alındı ve onların yanında üç yıl çiftçi olarak çalıştı. Efendisi çok hastalanıp, karısı da çok yoksullaşınca, Kaspar'ı daha fazla yanlarında tutamadılar. Kaspar, bu Kürt ailesini terk edip ekmeğini kazanmak üzere iş bakmaya Siverek'e gitti. Orada bir Türk evine girdi ve hizmetkârları oldu. Siverek'te dört yıl kaldı.

Kaspar, bir zanaat öğrenmeyi ve kendi milletine dönmeyi çok arzu ediyordu. Kaçmak istiyordu ama bir fırsatını yakalamak için beklemesi gerekiyordu. Bir gün birkaç katırcı Halep'e giderken onları takip etti ve 30 Mayıs'ta bu şehre geldi.

- Kaspar amcasını buldu ve onunla birlikte yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Akralarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
297	David	Ohannes Berberyan	Urfa	13	30 Mayıs 1923

- Babası Türk ordusunda öldü. David, annesi, erkek ve kız kardeşi ile birlikte Diyarbakır civarındaki köylere sürgün edildi. Annesi orada öldü. O, Nusaybin'e sürülürken erkek ve küçük kız kardeşi Diyarbakır'daki Müslümanların arasında alıkonuldu. Onlardan bir daha hiç haber alamadı.

Urfa'da Ermeniler olduğunu duyduğu zaman, akrabalarını bulabilmek umuduyla kaçıp, bu şehre gitti. Oraya ulaşınca hiç kimseyi bulamadı. Onu kabul edip koruyan ve daha sonra da Halep'e yollayan bir Ermeni ailenin yanına gitti. Bildiğimiz kadarı ile hiç akrabası yok.

David'in akrabalarını Beyrut'ta bulduk ve onlarla birlikte yaşamaya gitti.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Ocak 1924. Akrabalarına. Daha sonra annesi bulundu (no. 1717). David çok iyi durumda.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
305	Lucia	Boghos Tashdjian (Bogos Taşçıyan)	Severek	17	1 Haziran 1923

- Lucia'nın babası katliamlar başladığında öldürüldü. Babasının ölümünden sonra, annesi birkaç gün veya saat sonra sürgün edileceklerin listesine girdi. Annesi, sadece çocuğunun hayatını kurtarmak amacıyla, onu Siverek'in tanınmış bir Kürt'üne verdi. Birkaç saat sonra annesi yüzlerce başka kadın, kız ve çocukla birlikte sürgün edildi.

Lucia, Kürt'ün evinde yedi yıl hizmetçileri olarak yaşadı. Annesine ne olduğunu asla öğrenemedi. Ateşkesten sonra efendisi onu Türk hizmetçisi ile evlendirmek istedi, fakat Lucia Ermeni olduğunu ve Müslüman olmadığını bildiğinden reddetti. Onurunu kurtarmanın tek bir yolu vardı ve

o da Ermeni bir ailenin yanına kaçmaktı. Lucia kaçtı ve bir “pasaport” almayı başardı. Ermeni mültecilerden oluşan bir kabile ile Halep’e geldi. Bu kasabanın Rumlarından birisi onu hizmetçi olarak aldı, fakat hiç maaş ödemedi. Lucia’nın kalacak yeri olmadığından bu Rum’un evine gitti. Kısa bir süre sonra hastalandı ve hastahaneye kaldırıldı. İyileştikten sonra sahibesine geri gitti ancak sahibesi artık onun hizmetini istemiyordu. Lucia iş aradı. Hiçbir şey bulamayınca bize geldi. Onu 6 Haziran’da aldık.

- Beyrut’ta akrabalarını buldu ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Şubat 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
309	Novart	Movses Kasabian	Bitlis	20	8 Haziran 1923

- Rus-Türk savaşı başladıktan kısa bir süre sonra bütün Ermeniler sürgün edildiler. Binlercesi ve binlercesi katledildi, kurtulanlar esir olarak alındı, kadınlar ve kızlar zorla Müslümanların haremine alındı.

Novart, annesi ve erkek kardeşi birlikte sürgün edildi. Harzan’da bir Türk, Novart’ı alıp Diyarbakır’a götürdü. Ailenin geri kalanı yola devam ettirildi. Novart, yedi yıl hizmetçileri olarak Türk ailesinin yanında yaşadı. Ailesinden hiçbir haber alamadı.

Ermeniler göç etmeye başlayınca sahibesinden kendi ulusuna geri dönebilmesine izin vermesini istedi. Sahibesi kabul etti. Novart bazı kıyafetlerini sattı, biraz nakit para yaptı, yolculuk için katırcının parasını ödedi ve Halep’e geldi.

- Babası savaştan önce öldü.
Novart’ın dayısı Amerika’da.
(Daha sonra düzeltildi: dayısı değil teyzesi)

- Bakımevinden ayrılışı: 12 Eylül 1924. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.
Marsilya'ya gitti. Şimdi bir fabrikada çalışıyor ve Amerika'daki akrabalarının yanına gitmeye çalışıyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
310	Garabed	Sarkis Kooyumdjian	Adıaman	18	8 Haziran 1923

- İstanbul'dan sürgün emri geldi ve birkaç saat içinde Adıaman'daki Ermenilerin çoğu Urfa'ya sürgün edildi. Garabed, annesi ve küçük erkek kardeşi ile birlikte bu kasabaya sürüldü. Annesi onu bir Amerikan yetimhanesine yerleştirmeyi başardı. Kendisi ise Halep'e doğru yollandı.

Urfa isyanı sırasında, Türkler yetimhaneyi işgal edip erkek çocukları toplayıp Mardin'e sürdüler. Bu kasabadan bir Türk polis, onu evine aldı ve Garabed, bir yıl onun hizmetkârı olarak yaşadı. Daha sonra bu polis onu bir başka Türk'e hediye olarak verdi ve Garabed burada at arabası sürücüsü oldu. Bir keresinde iş için Halep'e geldi. Her yerde annesini aradı ama onu bulamadı ve efendisine geri dönüp altı yıl onunla birlikte yaşadı. Bir kez daha efendisi ile bu şehre geldi. Bu kez Halep'i farklı gördü. Kasabada bir sürü Ermeni vardı, onlarla konuştu ve onlardan yetimhaneleri ve bizim karşılama evini duydu. Annesini bulamasa bile en azından kendi milletine ve dinine dönebileceğini bildiğinden kaçmaya karar verdi. Efendisini terk etti ve 8 Haziran'da bize geldi.

- Erkek kardeşleri Amerika'da.
Teyzesi ile birlikte yaşamak için Beyrut'a gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 17 Eylül 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
314	Azniv	Melkon Shehreslan	Haine	20	12 Haziran 1923

- Azniv, annesi ve bebeği ile birlikte sürgün edildiğinde kocası Türk ordusunda askerdı. Memleketinden bir günlük yürüyüş mesafesinde annesinden zorla kopartılıp bir Türk evine alındı. Türk onunla evlendi, fakat bebeğini istemedi ve bir başkasına verdi.

Azniv, üç yıl bu Türk ile birlikte yaşadıktan sonra adam hastalandı ve öldü. Türk'ün ölümünden kısa bir süre sonra onu bir kez daha bir Türk ile evlendirmek istediler, ama o bunu kabul etmedi ve o sırada Diyarbakır'da olan kız kardeşinin yanına kaçtı. Oradan da kız kardeşi ile kaçtı ve 12 Haziran'da bize geldi.

- Kocasının İstanbul'da hayatta olması lazım. Kocası İstanbul'dan geldi, Azniv onunla birlikte Halep'te yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ağustos 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
317	Antranig	Manoog Vanlian	Shaghshagh (Broussa)	19	18 Haziran 1922

- Bütün aile İslahiye'ye sürüldü. Annesi hastalandı ve orada öldü. Birkaç gün sonra hayatta kalanlar Karababa'ya gönderildi. Antranig'in babası bu kasabada öldü. Kız kardeşi Nizib'te bir Ermeni ile evlendi. Kendisi erkek kardeşini de yanına alarak Kırkıs'a gitti.

Antranig ve küçük erkek kardeşi farklı Türk evlerinde çiftçi olarak çalışıyorlardı. Haziran 1922'de küçük kardeşi oradan kaçtı ve bize geldi. Küçük erkek kardeşi Minas (no. 57) onu kurtarmak için geri döndü. Kırkıs'a gitti, kardeşinin efendisine iki paund altın (£ 2) ödedi ve bunun karşılığında kardeşini alıp bize geldi.

- Amcası Şağşak'da.

Bir zanaat öğrendi (dericilik) ve kendini geçindiriyor.

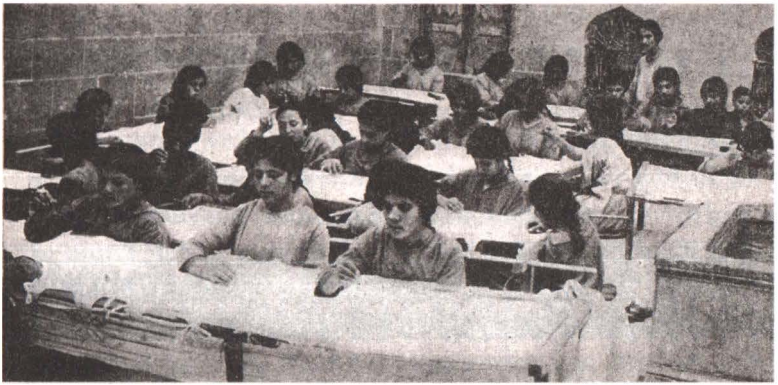
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Mayıs 1924. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
329	Khanoom	Matios Otrakdjian	Diarbekir	17	17 Temmuz 1922

- Hanum'un babası savaştan önce öldü. Annesi küçük çocukları ile sürgün edildi. Hanum, sahip olduğu tüm malları ile bir Türk ailesine kabul edildi. İki yıl sonra Türk, onu kapının önüne koydu. Türk, mallarını geri almasını veya malları karşılığında bedel ödemeyi reddetti. Hanum, başka bir Türk evine gitmek zorunda kaldı. Bu sefer günlük ekmeğini kazanmak için hizmetkâr olarak çalıştı. Birkaç ay sonra bu Türk onu bir polis ile evlendirdi ve o polisle birlikte altı yıl yaşadı.

Ermeniler göçerken kendisine gizlice bir pasaport temin etti. Ne yazık ki kocası bu durumdan haberdar edildi ve böylece kaçması neredeyse imkânsız oldu. Çok dikkatli olması gerekiyordu. Bir gün kocasına misafirlğe gideceğini söyleyerek bir köye gitti. Orada bir katırcı buldu, yol parasını ödedi ve onunla birlikte Halep'e geldi. Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Kendisini geçindiriyor. (Dr. Çıracıyan'ın hizmetkârı)
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Temmuz 1923. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

Dikiş nakış işi yapan Ermeni yetim kızlar, 1924 (NER Arşivi).

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
330	Yeghsabeth	Giragos Baghdasarian	Harpoot	17	22 Temmuz 1923

- Tehcirin başlarında babası Türk ordusunda askerdi. Annesi çocukları ile sürgün edildi, fakat Yeğisapet ağanın ailesi tarafından alınıp sekiz yıl bu aile ile onların çocuğu gibi yaşadı. Daha sonra Yeğisapet büyüdüğünde sahibesi onu oğlu ile evlendirmek istedi. Bunu duyduğunda kaçmak istedi ve kendisini buna hazırladı. Birkaç Ermeni ile konuştu. Onların yanına kaçabilirse kendisini koruyacaklarına ve Halep'e götüreceklerine söz verdiler.

Yeğisapet onurunu kurtarmak için Türk ailenin yanından kaçtı. Ermeniler sözlerini tuttu ve onu da kendileri ile birlikte bu şehre getirdiler. Nakış öğrendi ve kendisini geçindiriyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Nakışçı, kendisini geçindiriyor.

Marsilya'da evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
332	Raphael	Hagob Chahlanian	Chunkoush	12	29 Temmuz 1923

- Annesi Ermeni katliamı başlamadan öldü, babası tehcir sırasında öldürüldü.

Savaş sırasında kuzeni bir Türk'le evlendi. Ondan hayatlarını kurtarabilmeleri için kendilerini evlerine almasını istedi. Türk, karısına böyle bir iyilik yaptı ve ikisi de Türk tarafından korundu.

Ermeniler göç ederken bir Ermeni evine kaçtılar. Daha sonra bir katile ile Halep'e geldiler. Küçük kardeş Raphael kendisine bakamadığından onu bizim Kabul evimize aldık.

- Halep'teki Yakın Doğu Yardımlaşma Yetimhanesi'ne girdi.
- Bakımevinden ayrılışı: 18 Ağustos 1923. Y.D.Y. Yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
333	Hovhannes	Dikran Nadjarian	Malattia	15	30 Temmuz 1923

- Babası Türk ordusunda askerdi ve Rus-Türk Savaşı sırasında öldü. Annesi, onun ve kız kardeşinin hayatını kurtarabilmek umuduyla, onları tanınmış bir Türk'e verdi. Annesi diğer birçok kadın ile birlikte sürgün edildi. Ohannes annesinin gittiğini gördüğünde acıyla ağlayınca Türk buna dayanamadı ve ikisinin de kafileyi takip etmesine izin verdi. Ohannes, kız kardeşini alıp sürgüne ve ölüme götürülmek üzere ayrılmakta olan kafilenin arkasından annesini bir kez daha görebilmek umuduyla koştu. Ne yazık ki çok küçüktü ve katile kilometrelerce yol yapmıştı. Yolda Ohannes ve kardeşini gören birkaç Kürt onlara doğru gelmekteydiler. Birkaç dakika içerisinde onları alıp, kendi köylerine götürdüler. İçlerinden bir tanesi kız kardeşiyle evlendi ve kendisi de köyün ağasına hediye olarak verildi. Ohannes, sekiz yıl o köyde çiftçi olarak çalıştı. Halep'e gitmekte olan bir Ermeni çocuk ona

yetimhanelerden bahsetti. Ohannes Türkten kaçtı ve Ermeni çocukla bu şehre geldi. Kendisini geçindiremediğinden onu Kabul evimize aldık.

- Ohannes'in kız kardeşi hâlâ köyde yaşıyor. Ohannes kız kardeşini bulup bize getirmeye gitti ama geri dönmedi.
- Bakımevinden ayrılışı:

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
336	Avedis	Hovhannes Kalhyaian	Marash	18	4 Ağustos 1923

- Ermeni katliamının başında Türkler babasını öldürdü. Kendisi, annesi, erkek ve kız kardeşi ile birlikte Haseke'ye sürgün edildi. Haseke'de o ve erkek kardeşi ailelerinden ayrıılıp, ikisi de farklı Arap evlerine götürüldü. Ailenin geri kalanı yola devam ettirildi ve sekiz yıl boyunca Avedis bir çoban olarak Arapların arasında kaldı.

Halep'te çok sayıda Ermeni olduğunu duyunca, kendi milletine dönmek istedi. Efendisinden gitmek için izin istedi. İzin alınca Avedis Halep'e geldi. Biz onu 4 Ağustos 1923'te evimize aldık.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
- Kız kardeşi Bağdat'ta bulundu, onunla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: Mayıs 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
339	Satenig	Andon Garabedian	Khonoos	31	6 Mayıs 1923

- Ermeni tehciri başladığında köyü Kürtlerin saldırısına uğradı. Birçoğu öldürüldü. Kocas da öldürülenler arasınday-

dı. Kadın ve kızlar Türklerin evlerine veya haremlerine alındılar. Bir Türk olan Satenig'in komşusu onu evine alıp, zorla evlendi. Bu Türkle altı yıl yaşadı. Daha sonra Divriği'ye kaçtı. Orada tehcir başladığında İslâmlaşmış olan Ermeni bir aileyi tanıyordu. Divriği'de hizmetçilik yaparak iki yıl kaldı.

Ateşkesten sonra Ermeniler göçmeye başladılar. O da Diyarbakır'a kaçtı ve Halep'e gelmek üzere hareket etmekte olan bir gruba katıldı.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.
- Kendisini geçindirmeye başladı. (Hizmetkâr)
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Temmuz 1924. Kendisini geçindiriyor, Hizmetkâr.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
341	Garabed	Krtkor Jamgotzian	Mardin	15	6 Ağustos 1923

- Tehcir başladığında babası Türk ordusunda askerdi. Garabed, annesi ve kız kardeşiyle birlikte sürgün edildi. Diyarbakır'da annesi hastalandı ve öldü. Garabed ve kız kardeşi yola devam ettirildi. Uzun bir yürüyüşten sonra Harput'a geldiler. Orada kız kardeşi öldü.

Garabed bir Türk'ün evine gitti ve onların hizmetçisi oldu. Altı yıllık bir hizmetten sonra Diyarbakır'a kaçtı. Orada kör bir kadınla üç yıl yaşadı. Ermeni göçü sırasında bir kafileye katıldı ve Ermeni ilticacılarla birlikte Halep'e geldi.

- Hiç akrabası yok.
Garabed'in gözleri oldukça kötü durumdaydı ve kör olma tehlikesi vardı. On aylık bir bakımdan sonra gözleri çok daha iyi durumda. Bir zanaat öğrenememiş olsa da geçimini sağlıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 6 Haziran 1924. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
343	Mardiros	Kakoosd Mughtzian	Paloo	18	9 Ağustos 1923

- Babası, tehcirden birkaç gün önce iş için Adana'ya gitti ve bir daha dönemedi. Muhtemelen yolda öldürüldü.

Mardiros, annesi ile sürüldü. Üç saatlik yürüyüşten sonra Kürtler kafileye saldırdılar. Sürülmüş insanların çoğu öldürüldü. Geri kalanı yaralandı, kadın ve kızlar Türk ve Kürtlerin evlerine alındılar. Kimisi hizmetçi, kimisi işçi, diğerleri de haremlere konuldular. Mardiros'un annesi Kelhasa adlı bir köye götürüldü. Orada hizmetçi oldu. Mardiros Aldoom'da bir Türk ailenin yanına gitti ve orada üç yıl kaldı. Daha sonra annesi onun nerede olduğunu bulup kendi köyüne aldı. Ana-oğul dört yıl Kelhasa'da birlikte yaşadılar. Ateşkesten sonra annesi hastalandı ve öldü. Ermenilerin göçü başlayınca Mardiros Türk ailenin yanından kaçıp göçenlere katıldı ve onlarla birlikte Halep'e geldi. Kendisine bakamıyordu, onu içeri aldık.

- Akrabası yok.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Temmuz 1924. Kendisini geçindiriyor, ticaret. Marsilya'ya gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
345	Zumroot	Garabed Godjanian	Urfa	28	16 Ağustos 1923

- Babası öldürüldü. Annesi, iki kız kardeşi ve kendisi Rakka bölgesine sürgün edildiler. Oradan kabile Urfa'ya yöneltildi. Zümrüt ve annesi kabile gözden kaybolana kadar yerin altındaki bir çukura saklandılar. Bundan sonra Haseke'ye gittiler ve bir değirmende kendilerine bir barınak buldular. Kısa bir süre sonra annesi hastalandı ve öldü. Araplar onu değirmende buldular, köye götürdüler ve bir tanesi onunla evlendi. Dört ay sonra beş koyuna bir başka Arap'a satıldı ve onunla sekiz yıl birlikte yaşadı.

Tesadüfen oradan geçmekte olan bir Türk araba sürücüsü onunla konuştu ve ona Ermeni olduğunu, eğer kendisi ile evlenmek isterse onu Araplardan kurtaracağını söyledi. Zümrüt onun sözlerine inandı ve onunla Rakka'ya gitti. Oraya ulaşınca Ermeniler adamın Ermeni değil Türk olduğunu söylediler. Zümrüt, aynı gece yeni kocasından kaçtı ve bir Ermeni aileye gitti. Birkaç gün burada tutuldu ve daha sonra bizim Kabul evimize gönderildi.

- Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok. Evimizdeki dikiş odasında çalışıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Subat 1925. Kendisini geçindiriyor. Tel Samen'de bir Ermeni çiftçi ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
346	Rebeka	Stepan Berberian	Arslan Beg (İsmidt)	15	16 Ağustos 1923

- Rebeka'nın ailesi Meskene'ye sürgün edildi. Oralı bir Arap onu anne ve babasının elinden aldı. Arap onu evlat edindi ve [Rebeka] onunla altı yıl yaşadı. Bir keresinde amcası onu görmeye geldiğinde, ona anne ve babasının hayatta olduğu bilgisini verdi. Memleketlerine dönmüşlerdi. Amcası onu anne ve babasına götürmek istedi fakat Rebeka kaçamadı. Çok tehlikeliydi. Bu olaydan sonra yıllar geçti ve Arap onunla evlendi.

Ateşkesten sonra bir Katolik tüccar bu kasabadan geçiyordu. Rebeka'nın bir Ermeni kızı olduğunu anlayınca onunla konuştu ve kendi milletine dönmek istemesi halinde onu Halep'e götüreceğine söz verdi. Arap bu konuşmayı dinlemişti ve onu çok acımasızca dövdü. Fakat tüccar güçlü bir adamdı. Köyün ağasına gitti, kızı zorla aldı ve bu şekilde onu kurtardı.

16 Ağustos'ta bizim Kabul evimize aldık.

- Bakımevinden kendi isteği ile ayrıldı.
Şu anda hizmetkâr olarak yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Eylül 1923. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
348	Varter	Boghos Bozolan	Harput	67	17 Ağustos 1923

- Varter Bozoyan. No. 349 ve 350 numaralı Anahid ve Ardik'in anneannesi. Kızı sürüldü, ama kızının çocukları Varter ile kalabildi.

Varter, Harput yakınlarında Hüseyinik'te çalışıyordu. Kızının çocuklarına bakmak zorundaydı. Büyük zorluklarla da olsa altı yıl boyunca onları farklı Türk ailelerinin yanında barındırabildi.

Ateşkesten sonra tüm Ermeniler Türkiye'yi terk ediyordu. Varter bir katırcıyla anlaştı, ona yol paralarını ödedi ve çocuklarla birlikte Halep'e geldi. Varter çok yaşlı, hizmetçi olarak daha fazla çalışamaz ve kendisi ile çocukları geçindirebilecek parası da olmadığından bize geldi ve biz onları Kabul evimize aldık.

- Varter'in oğlu Amerika'da.
İşçi.
Akrabalarınca destekleniyor.
- Bakımevinden ayrılışı: Mayıs 1924. Akrabalarına.
- Torunları Anahit (no. 349), 10, ve Ardik (no. 350), 12, 31 Aralık 1923. Danimarka Yetimhanesi'ne alındılar. Şimdi akrabaları ile yaşıyorlar.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
354	Hagop	Melkon Derderian	Mardin	11	23 Ağustos 1923

- Tehcir başladığında babası Türk ordusuna alındı. Birkaç ay sonra annesi sürüldü. Agop ve kardeşi Türk ailelerince hizmetkâr olarak alındılar. İki yıl sonra annesi Mardin'e döndü ve ikisini de buldu. Türklerin evlerinde çalışıyor ve bu şekilde iki çocuğuna bakıyordu.

Daha sonra bir Türk onunla zorla evlendi. Çocuklar kapının önüne konuldular. Agop ve Cerces Der Zor'a kaçmaya karar verip, kaçtılar. Orada onları Halep'e gönderecek olan Ermenilerle karşılaştılar.

- Amcası Amerika'da.
Danimarka Yetimhanesi'ne alındı.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1923. Danimarka Yetimhanesi.
15 Eylül 1925'te terk etti. Annesi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
364	Takoohi	Ohan Mugerdishian	Van	36	22 Eylül 1923

- Ermeni katliamlarının başında Kürtler şehre saldırdı. Hıristiyan topluluğun büyük çoğunluğu öldürüldü ve yaralandı. Kurtulanlar esir alındı ve sürgün edildi, kadın ve kız çocuklar Müslüman evlerine alındı.

Takuhi oğlunu kaybetti, kendisi ve kızı tanınmış bir Kürt ailece alındı. Rus ordusu bu bölgeyi işgal ettiği zaman Kürt aile ile birlikte Urfa'ya sürüldü. Savaş sırasında her şey her geçen gün pahalılaşıyordu. Kürt aile ona bakamaz hale geldi. Takuhi günlük ekmeğini kazanabilmek için civar köylerdeki çiftliklerde çalışmaya gidiyordu. Yaşlı bir Kürt onunla zorla evlendi, onunla dört yıl yaşadı. Bir keresinde onunla iş için Urfa'ya geldi. Kızıyla beraber Ermeni kilisesine gidip

rahipten onları korumasını talep etti ve geri dönmedi. Oraya alındı ve korundu, sonra kızıyla beraber bizim Kabul evimize gönderildi.

- Takuhi'nin erkek kardeşi ve kocası Amerika'da. Akrabalarıyla iletişime geçti ve onlardan yardım görüyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Akrabalarına.
- Kızı Vartanuş (no. 365), 12, beraber gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
369	Toorfanda	Kevork Mesolan	Moosh	14	5 Ekim 1923

- Şehirdeki ayaklanma sırasında Ermeniler Kürtlerin saldırısına uğradı. İnsanların çoğu öldü. Az sayıda erkek Rusya'ya kaçabildi ve geri kalan kurtulanlar sürgün edildi.

Bu sürgün sırasında Turfanda annesini kaybetti ve kendisi Çerkez bir aileye alındı. Kötü muamele gördüğünden oradan kaçtı ve Harput'a gitti. Bir Türk ailesi onu evlatlık aldı ve sekiz yıl Müslümanların arasında yaşadı.

Turfanda büyüdükçe anlıyordu ki bir gün bir Türklerle evlendirilecekti ve bu yüzden kaçmaya bakıyordu. Birkaç Ermeni kafilesi Halep'e doğru yola çıkmak üzereydi. Türk anne ve babasından kaçıp, yola çıkan bir gruba katıldı ve bu şehre ulaştı.

- Akrabalarıyla iletişime geçti ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Ocak 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
372	Anna	Ghazar Dabaghlan	Severek	12	5 Ekim 1923

- Babası Amerika'da. Ailesi ile birlikte Aman'a sürgün edilirken Kürtler gelip onu kendi köylerine götürdüler. Akrabaları yola devam ettirildi.

Anna, sekiz yıl Kürtler arasında yaşadı. Onu tanıyan bir kadın ona anne ve babasının Bağdat'ta hayatta olduğunu haber verdi fakat Anna Ermeni olduğunu hatırlamıyordu. Ateş-kesten sonra bazı akrabaları Siverek'e geldi ve onu zorla alıp doğrudan Halep'e getirdiler.

Onu içeri aldık ve anne ve babasına verilene kadar yanımızda tutacağız.

- Annesi Bağdat'tan geldi. Babası Amerika'da hayattaydı. Böylece onu ebeveynlerine geri verebildik.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Kasım 1923. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
377	Misak	Vartevan Cholakian	Tshepni Sivas	14	29 Ekim 1923

- Babası Türk ordusunda asker olduktan sonra Misak, annesi ve küçük erkek kardeşi ile birlikte Hama'ya sürgün edildi. Hama'da altı ay kaldıktan sonra bir gün, Misak pazarda dilerken, akrabaları Homs'a sürüldü.

Misak akrabalarını bulamadı ve dilenerek yaşadı. Kısa zaman sonra hastalandı. Onu gören bir Arap haline acıdı ve onu evine aldı. Sekiz yıl bu ailenin bir ferdi gibi yaşadı.

Daha sonra birkaç Ermeni ile karşılaştı. Akrabalarını bulabilir umuduyla onu Halep'e gönderdiler.

- Akrabalarını bulduk ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Ocak 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
388	Verjine	Krikorian	Adana	18	12 Kasım 1923

- Babası, savaştan önce bir Türk tarafından öldürüldü. Virjine annesi, iki kız kardeşi ve erkek kardeşi ile birlikte sürgün

edildi. Yolda annesi ve bir kız kardeşi öldü. Diğer kız kardeşi ve erkek kardeşi daha fazla devam edemedi ve yolda bırakıldılar.

Habur'da göçebe bir Arap onu çadırına aldı. Orada bulunduğu sekiz yıl içerisinde akrabalarından hiçbir haber alamadı. Komşularının çadırında genç bir Ermeni hizmetkâr vardı. Virjine ile evlenmek istedi ama sahibi kabul etmedi. Virjine de Ermeni çocuğu seviyordu ve Der Zor'a kaçmaya karar verdiler. Başardılar ve oradan Halep'e gönderildiler.

- Onu Araplardan kurtaran No. 389 ile evlendi.
- Bakımevinden ayrılışı: 16 Kasım 1923. Eşinin akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
389	Vartan	Hagop Parshagan	Kiragla	22	12 Kasım 1923

- Ailesi ile birlikte Harput Der Zor'a sürgün edildi. Annesi, babası ve kız kardeşleri orada öldürüldü. Üç erkek kardeşi ile birlikte Habur isimli kasabaya doğru yola devam ettirildiler. Orada katile göçebe Arapların saldırısına uğradı ve neredeyse hepsi öldürüldü. Vartan'ın biraz parası vardı ve onu, kendisini esir olarak çadırına götüren bir Arap'a verdi.

Bu arada komşularının Ermeni hizmetkârı ile tanıştı. Birbirlerinin Ermeni olduğunu anladılar ve kısa süre sonra oğlan onunla evlenmek istediğini kızı söyledi. Vartan efendisinden izin istedi ama reddedildi. Vartan kızı haber yolladı ve ikisi de Der Zor'a kaçtı, oradan da görevlimiz kanalıyla bu şehre gönderildiler.

- İş buldu ve karısıyla Halep'e yerleşti.
- Bakımevinden ayrılışı: 16 Kasım 1923. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
390	Yeghsa	Khachadur Garabedian	Tshiflik Erzeroom (Çiftlik)	19	16 Kasım 1923

- Yeğisa'nın babası savaştan önce öldü. Tehcir başladığında Yeğisa komşularının evinde tutuldu ve bu yüzden akrabalarının başına neler geldiğini bilmiyor. Yeğisa dört yıl bu Türk evinde kaldı.

Rus işgali sırasında Harput'a sürüldüler. Bir yıl sonra dönmelerine izin verildi ama Yeğisa istemedi ve bir başka Türk'ün evine hizmetli olarak girdi. Bir yıl sonra Harput'ta Yakın Doğu Yardımlaşma Yetimhaneleri açıldı ve oraya alındı. Üç yıl sonra yetimhaneden çıkartıldı, akrabası ve geçinecek parası olmadığından bir kez daha bir Türk'ün hizmetkârı oldu. Ermeniler Suriye'ye göç ederken bir kafiyeyle katıldı ve bu şehre geldi.

- Evimizdeki hayata uyum sağlayamadı ve Halep'teki Ermeni akıl hastahanesine alındı.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Kasım 1923. Akıl Hastahanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
501	Anna	Harutlun Terzian	Adıaman	22	4 Mayıs 1924

- Anna'nın babası tehcir sırasında öldürüldü. Kendisi, annesi, iki kız kardeşi ve iki erkek kardeşi ile birlikte Urfa'ya sürüldü. Bu şehre ulaşmalarından birkaç ay sonra bir ayaklanma oldu ve hepsi Suruç adlı kasabaya sürgün edildiler. Bu kasabaya giderken, bir Kürt gelip onu ve kız kardeşi Vartanuş'u alıp köyüne götürdü ve kısa bir süre sonra Kürt onunla evlendi. Kız kardeşi onunla zorla evlenen bir Türk tarafından alındı. Hâlâ Nizib adlı kasabada onunla yaşıyor.

Anna'nın kocası 3 yıllık evli iken öldü. Anna, evli kardeşine gitti ve onunla beş yıl birlikte yaşadıktan sonra Urfa'ya kaçtı. Orada bir kafiyeyle katılıp Halep'e ulaştı.

- Akrabası olmadığından bize geldi ve biz onu çocuğu ile içeri aldık.
- Bakımevinden ayrılışı: 15 Nisan 1925. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor. Evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
503	Zarouhi	Zakaria Bedoyan	Pazmashen Harpout	16	9 Mayıs 1924

- Zaruhi'nin babası Türk ordusunda askerdi ve kendisi annesi ile birlikte sürgün edilirken orada [askerde] öldürüldü. Annesi Hor Köy adında bir köyde bir Kürt ile evlendi ve ikisi de orada kaldılar. İki yıl sonra annesi hastalandı ve öldü. Zaruhi, evin hizmetkârı oldu ve 5 yıl daha orada kaldı.

Zaruhi büyüyordu ve Kürt onunla evlenmek istiyordu. Genç bir Ermeni adam onu Kürt'ün evinden kurtarmak istiyordu ama kasabadaki tek Hristiyan olduğundan korkuyordu. Birkaç ay sonra genç adam Halep'e geldi. Kürt'ün kızla evlendiği bilgisinin gelmesi çok uzun sürmedi. [Genç Ermeni] Türk bir katırcı ile anlaşıp kızın yol masrafını ödeyerek onu Halep'e getirdi. Halep'te hiç akrabası olmadığından bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Kasım 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
504	Yaghisapet	Garabed Minaraklan	Haboussi Harpoot	30	12 Mayıs 1924

- Kocası tek suçu Ermeni olmak olan birçok zavallı erkekle beraber hapse atıldı. Onlar hapishanedeyken, bina içine hapsedilmiş insanlarla birlikte yakıldı. Yeğisapet, çocukları ve diğer birçok aile ile birlikte Malatya'ya sürgün edildi. Orada çocuklarını Türk yetimhanesine yerleştirmeyi başardı ve Der Zor'a sürgün edildi.

Bu kasabada bir Arap ailenin yanında hizmetkâr olarak yer buldu. Gelişinden birkaç ay sonra Ermeni çocuklar toplandı ve şehrin dışında çok acımasız şekilde öldürüldü. Daha sonra Ermeni kadınlar da toplandı. Yeğisa da onların arasındaydı. Ölüm yolundayken sahibesinin gönderdiği bir adam geldi ve onu kurtarıp Der Zor'a geri götürdü. Kafilenin geri kalan zavallı insanları ya öldürüldü ya da çölde yakıldı. 3 yıl Arap bir aileye hizmet ettikten sonra ailenin oğlu ile evlenip beş yıl onunla yaşadı. Evlendikten bir yıl sonra kocasıyla Jerablus'a gitti. Bir keresinde kocası iş için bir köye gittiğinde onu tanıyan Ermeniler, onu otomobille bizim Halep'teki Kabul evimize yolladılar.

- Akrabalarını Halep'te buldu ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Mayıs 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğumyeri	Yaşı	Kabul tarihi
512	Lousia	Meguerditch Casoyan	Diarbekir	20	15 Mayıs 1924

- Lousia'nın babası Ermeni katliamları başlar başlamaz öldürüldü. Annesi daha fazla eziyet çekmemesi için onu bir Türk'e verdi. Türk, Lousia ile evlendi ve annesini, kız ve erkek kardeşini evinde tuttu ve böylece sürgün edilmediler.

Evliliğinin ikinci yılında erkek kardeşi hastalandı ve öldü. Lousia, Türkle sekiz yıl yaşadı ve iki çocuğu oldu. Diyarbakır'da bazı akrabaları onu gördü ve Halep'teki Kabul evimizden bahsettiler. Lousia, kendi milletine dönmek konusunda endişeliydi. Sahip olduklarını sattı, yolculuk için gerekli parayı topladı ve kocasını terk edip, çocuklarını yalnız bırakarak bir gece vakti kaçtı.

Annesi ve kız kardeşi hâlâ Diyarbakır'da.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Mayıs 1925. Akrabalarına. Şam'da evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
515	Mansoura	Youssouf Madigian	Mardin	30	21 Mayıs 1924

- Mansura'nın kocası tehcirin başında öldürüldü. Kendisi oğlu ve kızı ile birlikte Der Zor'a sürüldü. Suriye çöllerinden geçerek yaptıkları çok uzun ve yorucu yolculuktan sonra Der Zor'a ulaşılar.

Gelmelerinden kısa bir süre sonra bu kasabanın Türkleri ve Arapları büyük Der Zor katliamını organize etti. Onu tanıyan bir Arap, onları koruyabilmek için Mansura ile evlendi ve çocuklarını da evine aldı. Mansura bir yıl Arapla birlikte yaşadıktan sonra Sincar isimli köye kaçtı. Orada bazı arkadaşlarını buldu ve çocuklarına bakabilmek için değişik Kürt evlerinde iki yıl çalıştı. İki yıl sonra bir miktar para yapmıştı ve elli Ermeni kadın ve erkekle birlikte memleketi Mardin'e doğru yola çıktı.

Yolda Arapların saldırısına uğradılar ve tamamen soyuldular. Hepsi tekrar çok zor bir duruma düşmüştü. Nusaybin'e kadar yollarına devam ettiler. Orada iş buldular, tabii ki çok düşük ücretle. Bir Alman tren yolu firmasına çalışıyorlardı. Mansura kendisi ve oğlu için yeteri kadar kazanıyordu. Hatta biraz arttırabiliyordu bile. Daha sonra Mardin'e gitti. Evi Türk hükümeti tarafından ona geri verilmişti ve dört yıl orada yaşadı.

Ermeniler Suriye'ye göç etmeye başladığında evi gene Türk hükümeti tarafından basıldı ve polis merkezi olarak kullanıldı. Bir polis onunla evlenmek istedi, fakat o rahibe gitti. Rahip onu derhal bizim Haseke görevlimize, o da Der Zor üzerinden bizim Kabul evimize gönderdi. Küçük kızı hâlâ Arapların arasında yaşıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 2 Haziran 1924. Akrabalarına.
- Kızı no. 986 - Zekiye, 12. 29 Nisan 1926'da kurtarıldı.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
522	Bedros	Yemendjian	Peuturge Malatia	12	27 Mayıs 1924

- Bedros'un babası tehcirin başında hapishaneye atıldı. Bir Türk arkadaşının yardımı ile hapishaneden kaçtı, Türk onu ve ailesini evinde sakladı. Bedros'un babası, ailesi ve milletin içinde bulunduğu durumdan korkuyordu. Hastalanıp ölmesi uzun sürmedi.

Babasının ölümünden sonra Bedros, ailenin geri kalanı ile birlikte sürgün edildi. O sırada çok ufak olduğundan akrabalarına ne olduğunu hatırlamıyor.

Bedros Arapların arasında bir köleydi ve bizim görevlilerimizin çabalarıyla kurtarıldı. Küçük erkek kardeşi de (no. 523, Mardiros - 10) onunla birlikte kurtarıldı.

- Hemşerileri ona baktılar.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Mayıs 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
525	Krikor	Hagop Malkhassian	Arabguir	17	28 Mayıs 1924

- Ermeni tehciri Türk hükümeti tarafından organize edildiğinde Arapgir'in çoğunluğu Ermeni idi. Ermeni erkekler toplanıp hapsedildi ve birkaç gün sonra civardaki köylerde katledildiler. Ancak, Krikor'un babası bir polise para ödeyerek hapisten kaçtı. Ailesinin yanına gitti ve aynı gece Harput'a doğru yola çıktılar. Birkaç gün sonra babası bir jandarma tarafından öldürüldü. Ailesi sakin bir yer bulmak umuduyla Harput'tan Malatya'ya kaçtı. Malatya'da Krikor'un annesi ve abisi hastalandı ve öldü. Krikor kız kardeşi ile yalnız kaldı.

Bir gün kız kardeşi yiyecek bir şeyler almak için pazara gitti ve bir daha geri dönmedi. Krikor onu aradı ama bulamadı.

Malatyalı bir Türk Krikor'u evine hizmetkâr olarak aldı. İyi muamele gördü ve dokuz yıl bu ailenin yanında kaldı.

Fakat Türk'ün niyeti Krikor'u İslâmlaştırmaktı. Onu iyi bir Türk kızıyla evlendireceğine söz verdi, fakat Krikor bu konu hakkında hiçbir şey bilmek istemiyordu ve birkaç diğer Ermeni ile bu kasabaya kaçtı.

Akrabası olmadığından biz içeri aldık.

- Bakımevinden ayrılışı: 12 Ağustos 1924.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
528	Nevart	Nasrî Sayeghian	Veran Shehîr	26	29 Mayıs 1924

- Nevart Diyarbakır'da evlendi. Tehcir başlamadan önce ailesini ziyaret etmeye gittiği Viranşehir'deyken Türkiye müttefik devletlere karşı savaş ilan etti ve Ermeniler ya katledildi ya da sürgün edildi. Nevart, kocasına geri dönemedi ancak anne ve babası ile birlikte Mardin bölgesine sürüldü. Farklı köylerden Kürtler sürgün kafilesine saldırdılar ve kendisi kız kardeşi ile birlikte bir Kürt köyüne götürüldü. İki yıl sonra Nevart sahibi tarafından kendisi ile evlenecek olan bir başka Kürt'e satıldı.

Daha sonra Kürt kocası kız kardeşini de satın alınca dokuz yıl Kürtler arasında birlikte yaşadılar. Ermeniler Türkiye'yi terk ederken Ermeni bir rahibe gitti. Rahip onu ve kız kardeşini bizim Der Zor'daki görevlimize gönderdi.

Eniştesi Amerika'da.

- Halep'te akrabalarını buldu ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 8 Haziran 1924. Akrabalarına.
- Kız kardeşi - no. 529 - Habbe, 12.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
537	Yester	Sarkis Sarııamanglan	Marash	18	3 Haziran 1924

- Yester, annesi, erkek ve kız kardeşleri ile birlikte Antep bölgesine sürgün edildi. Babası Maraş'taki diğer erkeklerle birlikte bu kasabada katledildi.

Yester kendisiyle evlenecek olan bir Türk askeri tarafından akrabalarından alındı. Onunla yedi yıl yaşadı.

Kocası ordudan kaçtı ve onunla birlikte Halep'e geldi, fakat onun evden çıkmasına hiç izin vermiyordu. Bir gün kocası pazara gittiğinde Yester de dışarı çıktı. Bir hemşerisi ile karşılaştı ve ondan kendisini Ermeni kilisesine götürmesini istedi. Adam kabul etti ve götürdü. Halep'teki Ermeni kilisesinde "kadınlar için özel sığınma" olanağı vardı ve onu orada tuttular. Buna rağmen Türk onun nerede olduğunu buldu ve onlardan karısını talep etti. Kilise onu daha fazla orada tutamadı ve böylece bize yolladılar. Onu içeri aldık ve baktık.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Hizmetçilik yapacağı bir yer buldu ve ayrıldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Haziran 1924. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
545	Hovsep	Armenag Daikeranlian	Bafra	21	6 Haziran 1924

- Tüm aile Hasan Çelebi'ye sürgün edildi. Yolda erkekler kafilden ayrılıp öldürüldü. Annesi, kocasının katledilişini görmeye dayanamadı. Hastalandı ve birkaç gün sonra da öldü. Sürgün kafilesinden hayatta kalanlar Malatya'ya doğru gönderildi. Hovsep o kasabanın Ermeni kilisesine, iki kız kardeşi ise bir başka kiliseye yerleştirilince Hovsep kız kardeşlerinden ayrılmış oldu ve onlardan bir daha hiç haber almadı.

Kilisede birkaç gün kaldıktan sonra Hovsep bir Kürt köyüne götürüldü ve orada dokuz yıl çiftçilik yaparak yaşadı.

Hovsep Ermeni olduğunu hatırlıyor ama kendisini çok iyi kontrol ediyordu.

Kürtler Malatya'ya sıklıkla gelip gidiyorlardı. Aralarında siyasetten konuşuyorlardı ve son haberleri eve getiriyorlardı. Hovsep, birkaç kez Suriye'ye göç eden Ermeniler hakkındaki konuşmaları duymuştu.

Bir keresinde köylerinden bir Kürt Malatya'ya giderken Hovsep de ona eşlik etti. Kürt, yolda, aniden Hovsep'e saldırıp soydu ve hatta onu yaraladı. Bu fanatik Kürt onu öldürmek niyetindeydi ama Hovsep kendisini nehre atarak hayatını kurtardı. Bir veya iki saat sonra Hovsep Malatya'ya doğru yoluna devam etti ve gecenin geç saatinde şehre ulaştı. Bir Ermeni onu tanıdı ve kendi evine alıp, iyileşene kadar ona baktı.

İyileştikten sonra bir Ermeni kafilesi ile bu şehre geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Nisan 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
550	Sarkis	Bedros Mardoyan	Hazro Diarbekir	15	10 Haziran 1924

- Tehcir başladığında Sarkis bir Kürt'ün dükkânında çalışıyordu. Akşam üstü eve geldiğinde evi bomboş buldu. Kürt komşusuna, anne ve babasına ne olduğunu sorunca, kendisine bütün Ermenilerin sürgün edildiği söylendi. Dükkâna geri döndü ve ustasına duyduklarını anlattı. Kürt onu evinde iki yıl tuttu. Kötü muamele gördüğünden Hazro adlı kasabaya kaçtı. Orada kendisine bir Kürt ailenin yanında hizmetkâr olarak yer buldu ve altı yıl orada kaldı.

Sarkis, Kürtlerin hayatına dayanamıyordu ve Kürtlerden ebediyen kaçtı. Diyarbakır'da, Halep'e gelmekte olan, Ermeni ilticacılarla karşılaştı, onlara katıldı ve Halep'e geldi. Hiç akrabası olmadığından bize ulaştı ve biz de onu içeri aldık.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Temmuz 1924. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
555	Antranig		Farghın Diarbekir	10	17 Haziran 1924

- Antranik küçük bir bebekken ailesi ile birlikte sürgün edildi. Yolda anne ve babası öldü. Bir Kürt onu ailesine aldı ve dokuz yıl çocuğu gibi yanında tuttu.

Köyün Kürt çocukları ona birkaç kez Allah'a inanmayan anlamına gelen Gâvur olduğunu söylediler. Zamanla Antranik bunun ne anlama geldiğini öğrendi. Bir Ermeni olduğu kesindi. Bu arada Halep'teki Ermeni yetimhaneleri hakkında duyum aldı ve Haseke'ye kaçtı. Halep'e gelmekte olan bir Ermeni kadın onu buldu ve yanına aldı. Kadın çok yoksuldu ve ona bakamayacak durumdaydı ve bu yüzden onu bizim Kurtarma evimize getirdi.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Eylül 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
559	Beatris	Nazar Ghazarossian	Choroom	21	22 Haziran 1924

- Beatris, annesi, babası, iki kız ve bir erkek kardeşi ile birlikte Der Zor'a sürgün edildi. Orada annesi, babası ve kız kardeşleri öldürüldü. Bir jandarma tarafından kendisi ile evlenecek olan Muş'lu bir Türk'e satıldı. Onunla beş yıl yaşadı ve Mar-din'de bir çocuk dünyaya getirdi.

Ancak kocası asker oldu. Bu onun kaçabilmesi ve kendi milletine dönebilmesi için iyi bir fırsat oldu.

Beatris, çocuğunu da alıp Haseke'ye kaçtı. Orada görevlimizle buluştu. Der Zor'a gönderildi ve oradan da Halep'e.

Akrabası ve parası olmadığından onu içeri aldık. Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Haziran 1924. Akrabalarına.
- Çocuğu: No 560 - Garabet (Rıfat), 5.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
566	Hovsep	Hovhannes	Farkhın Diarbekir	16	22 Haziran 1924

- Ermeniler sürülürken, babası, doğduğu kasabada öldürüldü. Hovsep annesi ve dört erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Dört saatlik bir yürüyüşten sonra Kürtler kabileye saldırıp bu bahtsız insanların birçoğunu öldürdüler.

Ancak Hovsep kaçmayı başardı ve doğduğu kasabaya geri döndü. Köyün ağası evinde kalmasına izin verdi ve Hovsep onun hizmetkârı oldu.

Hovsep, sekiz yıl Kürtlerin arasında yaşadı ama bir Ermeni olduğunu hep hatırladı. Bir keresinde kaçtı fakat parası olmadığından yola devam edemedi ve geri dönmek zorunda kaldı. Ermeniler göçerken bir daha kaçıp, ayrılmakta olan bir Ermeni kafilesine katıldı. Haseke'de onu doğrudan bize gönderecek olan görevlimiz ile buluştu.

- Hovsep 15 Nisan 1925'te öldü. Annesi geldi ve son günlerinde ona baktı. Hâlâ bizim evimizde kalıyor ve bir başka çocuğa bakıyor.
- Öldü, 15 Nisan 1925.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
567	Hovsep	Dono	Farkhın Diarbekir	15	22 Haziran 1924

- Türkler babasını katlettikten sonra onu, annesini ve erkek kardeşini sürgün ettiler. Yolda Hoşköy'lü bir polis bütün

hepsini evine aldı. Birkaç gün sonra polis annesi ile evlenmek istedi fakat annesi reddetti. Reddedildiğine kızan polis Hovsep'in annesi ve erkek kardeşini öldürdü. Hovsep'i de öldürmek istedi fakat oğlan kaçıp bir Türk evine sığındı. O ailenin hizmetkârı oldu ve sekiz yıl onların yanında yaşadı.

Hovsep, Halep'teki yetimhaneleri duyduğu anda kendi milletine dönmeye karar verdi. Haseke'ye kaçtı, görevlimiz onu karşıladı ve onu bize gönderdi.

Hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Nisan 1925. Zanaatkâr, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabel tarihi
574	Horom	Movses Balvorian	Kor-TzorMoosh	48	29 Haziran 1924

- Kocası, Türk hükümetince organize edilen katliamlardan kurtulabilmek için diğer Ermenilerle birlikte dağlara kaçtı. Kürt arkadaşları onlara yiyecek temin ettiler fakat bir gün Türk askerleri tarafından kuşatılıp orada öldürüldüler.

Horom, küçük kızı ve iki oğlu ile birlikte sürgün edildi. Kızı birkaç gün içinde öldü. Kış zamanıydı ve çok soğuktu. Kored yakınlarında iki oğlu açlıktan ve soğuktan öldü.

Horom'un parası ve akrabası yoktu. Günlük ekmeğini kazanmak için farklı Kürt evlerinde çalışmak zorunda kaldı.

Ancak Ermeniler Suriye'ye kaçmaya başlayınca Horom da kaçtı. Haşitşe'ye gelirken görevlimiz onu gördü ve bizim Karşılama evimize gönderdi.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 5 Eylül 1924. Hizmetçi, kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
577	Mariam			12	6 Temmuz 1924

- Küçük bir çocukken sürgün edilmiş olduğundan aile adını hatırlamıyor.

Annesi ve kız kardeşi Rasulayn'da Arap evlerine alındılar. Kendisi 20 £ (sterlin) karşılığı Arap bir köle tüccarına satıldı.

No. 576 ile birlikte satılmak üzere Haseke'ye getirildi. Görevlimiz kasabanın "Fransız" valisinin yardımıyla her ikisini de kurtarmayı başardı.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1924. Danimarka Yetimhanesi.

Hizmetçi kendisini geçindiriyor.

1928'den beri "Ermenistan Dostları" yurdunda.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
579	Ovsanna	Khatchadour Avakian	Mezire Harpoot	25	11 Temmuz 1924

- Babası Palu'da avukattı. Türk hükümeti tarafından iyi tanınıyordu ve hatta birkaç kez Türk valinin yokluğunda vali vekilliği yapmıştı. Buna rağmen, Ermeni tehcirinden 15 gün önce hapse atıldı ve sonrasında Palu yakınlarında öldürüldü.

Birkaç gün sonra Ovsanna'nın kocası ve erkek kardeşi de öldürüldü. Ermeni tehciri başladı fakat Ovsanna sürgün edilmedi çünkü bir Türk yetkili onunla evlenmek istedi. Ovsanna bütün gücü ile buna karşı koydu. Daha sonra bir yetkili gelip onunla zorla evlendi ve onu da yanına alarak Mardin'e gitti. Kocası sıklıkla yer değiştiriyordu ve onu da her zaman yanına alıyordu. Mardin'den kaçmak istedi fakat başaramadı. Daha sonra Rasulayn'a gittiler ve iki yıl sonra Mardin'e döndüler. Kocası aniden hastalandı ve öldü. Ovsanna rahatladı ve onu Haseke'ye gönderecek olan Ermeni rahibe sığındı. Görevlimiz onu yolda karşıladı ve Der Zor'a getirdi. Oradan da Halep'e geldi.

- Annesi ve bir erkek kardeşini Halep'te bulduk.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Temmuz 1924. Akrabalarına.
- No. 580 - Kızı Viktoria, 8.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
581	Margrit	Kasbar Orguljian	Mezire Harpoot	28	11 Temmuz 1924

- Margrit, annesi, babası ve erkek kardeşleri ile birlikte sürgün edildi. Kızınhan'da Türkler babasını öldürdüler. Diğerleri Mardin'e doğru yola devam etmek zorundaydı. Mardin'de kafilenin Suriye çöllerine gitmesi emredildi. Mardin'e birkaç saat mesafede, kafile Türklerin saldırısına uğradı ve soyuldu, kadınlar ve çocuklar Türklerin haremlerine atıldılar.

Margrit Mardinli bir Türk ile evlendi ve onunla birlikte 10 yıl yaşadı. Bir ay önce Türk'ten kaçtı ve onu Haseke'deki görevlimize gönderecek olan Ermeni rahibe sığındı.

Birkaç gün sonra motorlu araçla Halep'e yollandı.

Bildiğimiz kadarıyla hiç akrabası yok.

- Margrit gizlice fırsat kollayan Suriyeli bir polis tarafından Müslümanlara kaçırıldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Eylül 1924.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
583	Elmas	Meguerditch Mikhsı Baghsarian	Urfa	30	11 Temmuz 1924

- Üç çocuğu ve annesi ile birlikte sürgün edildiğinde kocası Türk ordusunda askerdi. Sürgün kafilesi Siverek'e ulaştığında [artık kucagında] taşıyamadığı çocuklarından birisini yolda bırakmak zorunda kaldı.

Siverek'e altı saat mesafedeki Cizre kasabasına geldiklerinde çocuklarını taşımaktan bitap düştüğünden ikinci ço-

cuğunu da yolda bırakmak zorunda kaldı. Bu esnada gelen bir Kürt onu köyüne götürdü. Onunla evlenmek istiyordu fakat o korunma talebiyle devlete sığındı. Köydeki resmî bir görevli onu evine götürdü. Onun da niyetinin aynı olduğunu anlayınca büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Onunla evlendi. Birkaç gün sonra adam kalan son çocuğunu da kendisinden alıp nehre attı.

Çocuğunun katili ile yaşamak zorunda kaldığı çok acıklı bir kaderi vardı. Yedi ay boyunca bu memurun evinde bir mahkûm gibi tutuldu. Daha sonra Türk, iş için Mardin'e gittiğinde onun yokluğunda bu köyden kaçtı ve Gâvur'a gitti.

Orada zengin bir Türk'ün evinde hizmetçi olarak kalabileceği bir yer buldu. Altı yıl burada çalıştı. Yaklaşık iki yıl önce Halep'te olan kocasından haber aldı. Sınırı geçebileceği umuyla derhal kaçtı fakat Türk askerleri tarafından yakalanıp Mardin'e geri gönderildi. Orada tarım müdürünün hizmetlisi olarak iki yıl kaldı. Bir Ermeni rahip ona maddi yardımda bulununca Haseke'ye gitmeyi başardı. Oradaki görevlimiz kendisini karşıladı ve sonrasında onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 12 Temmuz 1924. Akrabalarına, Kocası.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
587	Takvor	Nazaret Stamboolian	Afion Kara Hissar	17	11 Temmuz 1924

- Takvor ve Maksud (no. 588) 1915'in başlarında annesi, babası ve erkek kardeşleri ile birlikte sürgün edildi. İslahiye'ye ulaştıklarında annesi hastalandı ve ona yardım edemediler. Sadece Meydan Ekbez'e kadar bir araç kiraladılar. Akşama kadar onu oraya ulaştırabilmeyi umuyorlardı. Fakat bu kasa-baya ertesi gün gelebildiler ve annelerini orada bulamadılar. Kafilenin on gün orada kalması emredildi. Şehrin dışında çadırlarda kaldılar.

Yoksullardı ve birkaç gün içerisinde yiyecek bir şeyle-

ri kalmadı. Babaları onları bir Kürt'e verdi ve savaştan sonra eğer hayatta ise gelip onları alacağına söz verdi. Babaları yola devam ettirildi ve iki hafta sonra da Kürt öldü.

Takvor ve erkek kardeşi bu dünyada tamamen yalnızlardı ve günlük ekmekleri için dilenmek zorunda kaldılar.

Köyden hiç çocuğu olmayan bir Türk, Takvor'u evlat edindi ve onu çoban olarak kullandı. Birkaç hafta sonra Takvor erkek kardeşini de Türk'ün evine götürdü ve kaçınıcaya kadar orada yaşadılar. Türk'ün karısı ve annesi onlara karşıydı ve bu yüzden Takvor erkek kardeşini alıp Hammam'a kaçtı. Ermeniler onu oradan Bursa vatandaşları birliğine gönderdi ve oradan bize getirildiler.

- Takvor çok hasta. Devamlı hastahanede kalıyor.
- Eylül 1925'te öldü.
- Bakımevinden ayrılışı: 6 Mayıs 1924. Ermeni topluluğuna verildi.
- Maksud, 12 Ekim 1925'te ayrılıp, akrabalarının yanına gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
592	Tutube	Hovhannes Gumushian	GanErzeroum	16	27 Temmuz 1924

- Babası tehcirden önce öldü. Tutube, annesi, kız ve erkek kardeşleri ile birlikte Gümüş Maden adlı bir yere sürgün edildi. Bu kasaba Türkiye'nin doğu bölgesinden gelen tüm Ermeni sürgünlerinin toplandığı merkezdi. Bütün erkekler ailelerinden ayrılarak jandarmalar tarafından katledildi. Bunun üzerine annesi hastalandı ve öldü. Tutube, kız ve erkek kardeşleri ile yemeksiz ve parasız yapayalnız kaldı. Tutube yakınlardaki bir köye akrabaları için dilenmeye gitti. Geri döndüğünde kimseyi yerinde bulmadı. Bilinmeyen bir yere götürülmüşlerdi.

Gümüş Maden'de jandarmalar onu sokakta buldular ve kaymakamın evine götürdüler. Orada bir müddet tutuldu ve

daha sonra Erzurumluların kafilesi ile sürgün edildi. Kafile, hiçbir kasabaya uğramadan Mardin'e götürüldü. Mardin'de bir Türk yetkili onu evine aldı ve hizmetkârı olarak tuttu. 12 yaşına geldiğinde yetkili onunla zorla evlendi ve [Tutube] bir ay öncesine kadar onunla yaşadı.

Kocası uzun süredir uzaktaydı, Tutube Halep'e gitmek istiyordu fakat bir pasaport temin edememişti. Bunun üzerine Katolik rahibe gitti. [Rahip] maddi yardımda bulundu ve onu at sırtında Haseke'deki görevlimize gönderdi.

Oradan bize yollandı.

Hiç akrabası yok.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Temmuz 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
602	Garabed	Aroush Denkdjian	Severek	20	1 Ağustos 1924

- Garabed'in babası ve abisi hapse atıldı ve sonrasında da öldürüldüler. Garabed, annesi, iki erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi.

Çorum yakınlarında bir Türk görevli kız kardeşini aldı ve onunla evlendi. Birkaç saat sonra iki erkek kardeşi Kürtler tarafından bir köye götürüldüler ve tabii ki öldüler mi hayat-talar mı bilmiyor. Garabed, annesi ile Urfa'ya ulaştı. Birkaç gün sonra tekrar Halep'e sürgün edildiler.

Halep'te annesini kaybetti ve buradan çok da uzak olmayan bir köyde Arap bir aile tarafından alındı. Uzun yıllar orada kaldıktan sonra kendi başına oradan ayrıldı.

Akrabası olmadığından buraya, bize geldi.

- Garabed bir zanaat öğrendi. Bir marangoz oldu ve kendisini geçindiriyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 8 Ağustos 1924. Kendisini geçindiriyor, zanaat.

Hastalık sebebi ile geri döndü. 1 Ekim 1926'da ayrıldı.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
603	Anastas	–	Hazro Diarbekir	14	1 Ağustos 1924

- Ermeni katliamları başladığında babası kendi kasabasında öldürüldü. Anastas, annesi ile birlikte Mardin yakınlarındaki bir köye sürüldü. Yolda bir Türk askeri annesiyle evlenmek istedi, annesi reddedince asker onu öldürdü. Anastas yapayalnız Mardin'e gitti. Ona bakacak hiç kimsesi yoktu.

Pazar yerinde bir Arap onu gördü. Ucuz bir hizmetçiye ihtiyacı vardı ve onu evine götürdü. Anastas, dokuz yıl bu Arap ailesinin yanında yaşadı. Sahibi ona iyi davranıyordu ama karısı onu hiç istemiyordu ve hemen her gün dövüyordu.

Anastas Ermeni olduğunu biliyordu. Her zaman "Gâvur" diye çağrılıyordu. Ermeni papazına gitti, o da onu Haseke'deki görevlimize gönderdi. Oradan motorlu araçla Kabul evimize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 14 Ekim 1924. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
607	Gulbeng	Sarkis Khetemian	Indje-Sou Evereg Caisarie	22	8 Ağustos 1924

- No. 608 Eugenie Khetemian'ın kocası
Gulbeng'in babası savaştan önce öldü. Kendisi ailesi ile birlikte Halep'e sürüldü. Birkaç ay süren yürüyüşten sonra Halep'e ulaşılar. Annesi, bir kız ve bir erkek kardeşi yolda öldüler. Onlara mezar yapmalarına izin verilmediği gibi, son anlarında yanlarında dahi olamadılar. Sadece ilerlemeye zorlandılar.

Halep'ten Ermenilerin ana sürgün merkezi olan Der Zor'a yollandılar. Yolda ablası zorla bir Arap'la evlendirildi. Küçük kız kardeşi de yolda kayboldu.

Gulbeng Der Zor'a yapayalnız geldi. Çölde katledilmeye gönderileceklerden oluşan bir başka kafileye konuldu. Fe-

ci son ile karşılaşmaya giderken bir Arap onu kafileden alıp hizmetlisi yaptı. Gulbeng çok çalışıyordu. Arap onu beğeniyordu, özellikle de çalışma gücünü. Birkaç yıllık hizmetinden sonra Arap ona bir deve ve biraz da para verdi. Gulbeng bir başka aşirete gitti. Orada bir Arap'la evlendirilecek olan Eugenie (no. 608) ile karşılaştı. Gulbeng bu duruma karşı çıktı ve aşiret reisinden bu kızla evlenmesine izin vermesini istedi.

Aşiret reisi başlık parası olarak devesini ve altı Türk altını parayı Eugenie'ye karşılık kabul etti ve böylece evlenebildiler. Birkaç yıl sonra Gulbeng karısıyla birlikte Der Zor'a kaçtı. Birçok tehlikenin üstesinden gelerek Der Zor'daki görevlimizin evine gitmeyi başardı.

Görevlimiz motorlu bir araç ayarladı ve ikisini de bize yolladı.

- Bakımevinden ayrılışı: 9 Eylül 1924. Kendisini geçindiriyor, akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Boğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
614	(Ghasarus) Garabed	Karekin	~	(16) 14	16 Ağustos 1924

- Garabed doğduğu şehrin adını hatırlamıyor. Sadece annesi, babası ve kız kardeşleri ile birlikte Bab'a sürgün edildiğini biliyor. Orada bir Arap kız kardeşini zorla alıp onunla evlendi. Birkaç gün sonra babası öldü.

Bab'da iki ay kaldıktan sonra Cizre'ye gönderildiler. Orada da bir başka Arap annesi ile evlendi ve öbür kız kardeşini de beraberinde aldı. Garabed köyde yapayalnız kalmıştı.

Ne var ki, Roomanie'den bir Arap, Garabed'i görüp haline acıdı ve onu evine alıp evlat edindi. Garabed on yıl bu Arap'ın evinde kaldı. Yaklaşık üç ay kadar önce bir Süryani memur bu köye görevli olarak geldi. Garabed'in Ermeni olduğunu anladı ve onu evine aldı. Memurun evinde kaldığı sırada damdan düşüp ayağını kırdı. Orada iyi bir doktor olma-

dığından adam onu Halep'e gönderdi. Bu şehirde ona bakacak kimse olmadığından biz onu aldık.

- 1927, Ghasarus (Garabed) uzunca zamandır hastahane de kaldı ve hâlâ hasta. Şu anda bizim evimizde ve her gün doktoru görmeye gidiyor.

Garabed 1929'da birkaç ameliyat geçirdi. Bir zanaat öğreniyor.

Ocak 1930'da bizden ayrıldı. Şimdi Dr. Basmadyan'ın evinde.

Masraflarını biz karşılıyoruz.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
626	Nazaret	–	Fendiak Zeitoon	18	7 Ekim 1924

- Nazaret'in ailesi Yafa'ya sürüldü. Anne ve babası yaşlıydı ve gitmek zorunda oldukları uzun yolun zorluğuna dayanamadılar ve hastalanıp öldüler.

Nazaret kendisinden küçük iki erkek kardeşiyle yalnız kaldı. O yaşta çalışması olanaksız olduğundan kardeşlerine bakamadı. Her şeye rağmen onları kurtarmak istedi ve onları Hama'daki Araplara verdi. Kendisi daha sonra Halep'te bir Türk yetimhanesine konuldu. Bir gün pazara giderken Küfre'den bir Arap onu at arabasına alıp götürdü. Nazaret onun hizmetçisi ve çobanı oldu ve dokuz yıl Müslümanlar arasında tutuldu.

Ancak bir Ermeni iş için Küfre'ye geldiğinde Nazaret'i gördü, onun bir Ermeni olduğunu anladı ve Halep'e dönerken onu da beraberinde bu şehre getirdi ve bize ulaştırdı. Amcası Beyrut'ta ve dayısı Şam'da.

- Şam'da akrabalarını buldu ve onlarla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 29 Ekim 1924. Şam'da akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
630	Veronika	Artin Avakian	Saktshakh Broussa	16	8 Ekim 1924

- Veronika'nın babası ve annesi Ermeni tehciri sırasında yolda öldüler. Kendisi iki kız kardeşi ve erkek kardeşi ile birlikte Adana'ya ulaştı. Orada iki kız kardeşi Türkler tarafından alındı. Bu Türkler onlarla evlendi.

Veronika ve erkek kardeşi kabileyle Djaboora gitti. Suriye çölüne giden yolda çok açlık çektiler. Bir Arap her ikisini de alıp çadırına götürmeye geldiğinde ikisi de ölmek üzereydi. Bir müddet sonra Arap, erkek kardeşini göçebe bir aşirete sattı. Veronika bir daha ondan haber alamadı. Üç yıl sonra Anboo-Serail'den bir Arap'la evlendi. Adam beş ay sonra onu bir başkasına sattı.

Veronika üçüncü sahibinden kaçtı ve Der Zor'a gidip birkaç yıl bir Arap ailenin yanında çalıştı. Orada da onu evlendirmek istediler ama Veronika bizim oradaki Kurtarma merkezimizden haberdardı ve görevlimizin evine kaçtı. Görevlimiz bir Ermeni şoförüyle kendisini bu şehre gönderene kadar korudu ve birkaç gün yanında tuttu.

- Bakımevinden ayrılışı: 12 Kasım 1924. Kendisine bakıyor, Hizmetçi.
Sonra akrabaları Marsilya'da bulundu ve onların yanına yerleşti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
631	Anna	Bedros Panian	Gurun	14	8 Ekim 1924

- Anna'nın babası Dünya Savaşı'nın başında öldü. Kendisi, annesi, erkek ve kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Çok uzun bir yolculuktan sonra hep birlikte Nizip'e ulaştılar. Anna ve annesi (no. 634) değişik Türk ailelerinin yanında çalışarak dokuz yıl kendilerine baktılar.

Annesi bir Türkle evlendi ve hâlâ onunla yaşıyor. Annesi büyük kızını kurtarmak için bir fırsat beklediğinden hâlâ bu Türkle beraber. Bir gün Jerablus'a geldiklerinde görevlimiz Anna'yı gördü ve onu bir motorlu araçla bizim Kabul evimize gönderdi.

Burada kimsesi olmadığından annesi Türkiye'den gelene kadar kendisini kabul ettik.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Ekim 1924. Akrabalar.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
634	Yeghsabet Panian	Khatchig Fermanian	Gurun	48	14 Ekim 1924

- No. 631'in annesi

Büyük kızını kurtarmak için Türkiye'ye geri gitti.
Bir yıl önce oğlunu da getirmişti.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Aralık 1924. Amerika'da akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
641	Verkine	Mardiros Guiragossian	Room Tekrek Erzindjan	20	5 Kasım 1924

- Verkine'nin babası doğduğu şehirde öldürüldü. Üç erkek kardeşi Türk ordusuna alındı. Kendisi annesi, kız kardeşi, erkek kardeşlerinin karıları ve onların aileleri ile birlikte sürüldü. Mezre yolunda Verkine bir Türk tarafından akrabalarının yanından alındı ve Malatya'ya götürüldü. Türk onu kızı olarak evlatlık aldı ve daha sonra bir arkadaşı ile evlendirdi.

Verkine isteği dışında Malatyalı bir Türkle evlendirilmişti. Daha ilk günden itibaren kaçmak için fırsat kolladı fakat başaramadı. Kaçmak için Ermeni bir komşusundan yardım istedi. Ermeni komşusu Halep'e gitmeyi isteyip, istemediğini sordu. Verkine "evet" dediğinde onu evine aldı ve birkaç

hafta yanında tuttu. Daha sonra Verkine'yi Halep'e götürecek bir Türk katırcı ayarladı. Türk koca onun kaçma planlarını biliyordu ve kaçmasını önlemek için askerleri gönderdi ama katırcı çok cesur birisiydi, onu saldırganlara karşı saatlerce savaşıyor korudu. Sonunda kavgayı kazandı ve Verkine'yi sağ salım bize getirdi.

1915'ten beri ailesinden ayrılmış olduğundan ve bu zamana kadar onlardan hiç haber alamadığından akrabası olup olmadığını bilemiyor.

- Marsilya'da akrabalarını buldu ve oraya gitti. Verkine'den mektup aldık, evlenmiş.
- Bakımevinden ayrılışı: 30 Ağustos 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
646	Nevart Khanım	Sarkis	Adlaman	6	23 Kasım 1923

- Hanım sürgün sırasında doğmuş ve geçmişini bilmiyor. Adıyamanlı Ermeniler onun bir Ermeni olduğunu onaylıyorlar. Annesi ile birlikte yaşamak için Jerablus'a gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 19 Ekim 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
650	Asadoor	Napo Manoogian	Bezhout Sassoun	17	14 Aralık 1924

- Savaş başladığından Asadur'un babası Halep'te fırıncıydı. Asadur, annesi ve erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Yolda annesi hastalandı ve birkaç gün sonra da öldü. Birkaç yıl önce abisi, Türkiye'den çıkartılması için bir katırcı gönderen babası tarafından kurtarıldı. Ancak Asadur çiftçi olarak çalıştığı bir Kürt köyünde dokuz yıl kaldı. Babası biraz para yaptıktan sonra onun da kaçmasına yardımcı ol-

du. Asadur babasından gelen parayı aldı, onu Suriye'ye götürecektir katırcıya ödedi.

- Asadur'un babası hâlâ Halep'te yaşıyor ve oğlunu kendi evine aldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 14 Aralık 1924. Akrabalarına (Babası).

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
658	Lutfi				16 Ocak 1925

- Lütfü ve kız kardeşi Maryam (no. 659) Sabit'te çalışan Suriyeli bir terzi tarafından bize getirildi. Adam, çocukların ölen babasının bir arkadaşı olduğunu iddia ediyor ve ikisini de Halep'teki yetimhanelere yerleştirmek istiyordu.

Adamın konuşmalarından her iki çocuğun Sabit'teki Müslüman bir ailece alındığını anlıyoruz.

Çocukların annesi ölmüştü, babası da bir fırtınada ölünce iki çocuk yetim kaldı. Böylece aynı evde yaşadıkları Müslüman aile çocukları aldı. Biz her halükârda [çocukları] evimize aldık ve Türkiye'deki akrabalarını bulmaya çalışıyoruz. Bize çocukların amcasının İstanbul'da yaşadığı bilgisi verildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Nisan 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
661	Anna Sarkissian				

- Babası savaştan önce öldü. Kardeşi Amerikan Misyoner Okulu'nda öğretmendi ve onunla birlikte yaşıyordu. Ermenilerin tehciri sırasında, erkekleri seçip öldürüyorlardı. Anna'nın erkek kardeşi Harput yakınlarındaki bir köye kaçtı ve herkesten saklandı.

Anna'nın annesi ve teyzesi de Harput'taydı, bu yüzden Anna onların yanına gitti. Kısa bir süre içinde kadın ve çocuklar da sürgün edildi. Anna annesi ve teyzesi ile köyündeki erkek kardeşine gitti. Birkaç gün sonra Türk ona kardeşi ve annesini yanında tutabileceğine dair söz vererek evlenme teklif etti. Eğer reddederse erkek kardeşini hükümete teslim edecekti. Anna, korkudan adamla evlendi. Türk sözünü tuttu ve savaşın sonuna kadar kardeşini korudu. Malatya kardeşini korumak için zor bir yer olduğundan birkaç adamla kardeşini Dersim'e yolladı.

Anna, tüm bu yıllar boyunca Türkle beraber yaşadı, müşfik sevgisi ve Hristiyan duygularıyla kocasının karakterini değiştirmeyi başardı. Zamanla [kocasını] kazandı, onun üzerinde büyük etkisi vardı. Kocasını mütarekeden sonra Hristiyan olmaya ve birlikte Türkiye'yi ilelebet terk etmeye söz verdi. Gerçekten de Malatya'yı terk ettiler ve Suriye'ye geldiler. Burada Anna Beyrut'ta yaşayan annesiyle buluştu. Kocasını Beyrut'a kadar Anna'ya eşlik etti ve etrafta iş aradı fakat Türkçeden başka bir dil bilmediğinden hayatını kazanacak bir iş bulamadı ve Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı.

- Anna annesiyle kaldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 14 Ocak 1925. Akrabalar.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
678	Ovsanna	Sarkis	Urfa	17	30 Mart 1925

- Tehcir başladığında Ovsanna'nın babası diğer önemli kişilerle beraber Diyarbakır'a götürüldü ve sonra da öldürüldü. Sonrasında o, annesi ve üç kız kardeşi ile birlikte sürüldü. Mardin yakınlarında, yolda annesi soyuldu ve Kürtler tarafından öldürüldü. O ise bir Türk tarafından Mardin'e götürüldü. Orada sekiz yıl boyunca hizmetkâr olarak kaldı. Sonra Türk onu bir başka Türkle evlendirdi. Onunla iki yıl yaşa-

dı. Teyzesi Halep'teydi. Ovsanna'dan haberdar olunca Haseke'deki istasyonumuzdan ona bir mektup gönderdi. Ovsana mektubu alınca, iki aylık bebeğini bırakarak, bir Suriyelinin evine sığındı, oradan Haseke'ye, sonra Der Zor'a ve sonrasında da bize yollandı.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Nisan 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
681	Anna Melkon Bishar	Melkon HamamdJjan	Diarbekır	40	3 Nisan 1925

- Savaşın başında Anna'nın kocası Türk ordusuna alındı. Onu bir daha görmedi. Bir yıl sonra kızı ve iki oğlu ile birlikte Mardin'e sürüldü. Orada yedi yıl değişik Türk evlerinde çalışarak çocuklarına baktı. Sonra kızını bir Ermeni ile evlendirdi.

Hayat pahalılaşınca onlara bakamaz oldu, çocuklarını açlıktan kurtarmak için bir Türk ile evlendi.

İki yıl önce iki oğlunu bize gönderdi ve her zaman kendisini de kurtarmak için bir fırsat kolladı. Sonunda fırsat doğdu.

Bir gün görümcesini ziyarete gitmek için kocasından izin aldı ve Haseke'ye kaçma şansı oldu. Sonrasında Halep'e gönderildi.

Anna'nın burada bizim evimizde iki oğlu var. Kendisi hizmetçi olarak Halep'e gitti.

- Ocak 1926, şimdi Amerika'dan ona para geliyor ve bu şekilde iki oğluna bakabiliyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Mayıs 1925. Kendisini geçindirebiliyor. Hizmetçi. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
684	Djemile	Garoudje Vanessian	Alntab	9	3 Nisan 1925

- Bu zavallı kızın kaderi çok üzücü. Açıkçası o bir genelevden kurtarıldı ve daha da acıklısı, oraya kendi öz annesi tarafından götürüldü. Zavallı kadın savaş sırasında ve sonrasında içine işleyecek kadar çok eziyet çekti ve nihayetinde kocasının ölümünden sonra namus ve vicdanından vazgeçip geneleve gitti. Bu berbat yerde yaşayan diğer Ermeni kadınlarda hâlâ o kadar edep kalmış olacak ki orada küçük bir kız çocuğunu görmeye tahammül edemediler ve onu kiliseye götürdüler. Bundan sonra onun sorumluluğunu biz aldık ve annesi artık ne olursa olsun onun üzerinde hak iddia edemez. Fakat tabii yine o onun annesi. Çocuğunu tutmak için her türlü yolu deneyebilir, bu sebeple Cemile'yi ülkenin öbür tarafındaki bir yetimhaneye yerleştirmenin daha uygun olduğunu düşündük. Bayan Frearson şefkatle onu evine aldı. Cemile şimdi "Ermenistan'ın Dostları" nca desteklenen Beyrut'taki Bayan Frearson'un yetimhanesinde.
- Bakımevinden ayrılışı: 15 Nisan 1925. Bayan Frearson'un yetimhanesi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
685	Khatoon	Arakel Yeghlar	Herseg Harpoot	35	6 Nisan 1925

- Hatun'un kocası Türk ordusunda askerdi ve askerlik hizmeti sırasında öldürüldü. Kendisi biri kız, üçü oğlan dört çocuğu ile birlikte sürüldü. En genci ancak bir buçuk yaşındaydı. İlk başta bir eşiği vardı, çocuklar biniyordu, fakat çok kısa süre sonra eşek ondan alındı ve en küçük çocuğunu yolda bırakmak zorunda kaldı.

Kafile Jerablus yakınlarında Zareg'e geldiğinde birkaç gün kamp kurdu. Orada bir Kürt en büyük oğlunu götürdü. Bir

başka Kürt Hatun'u bir oğlu ve kızı ile birlikte evine götürdü ve köle olarak tuttu. Çok geçmeden kızını bir Kürt'e sattı. Zavallı kız o kadar eziyet çekti ki bir yıl sonra öldü.

İki ay sonra Hatun ve oğlu çok hastalandı. İyileştiğinde oğlunun canlı canlı dışarı atıldığını ve köpekler tarafından yenildiğini duydu.

Hatun iki yıl hizmet etti, daha sonra 8 yıl yaşayacağı bir Kürt ile evlendi. Oğlu Harutyun büyümüştü ve Kürtleri terk etmeyi çok istemekteydi. Böylece bir gün bize sığındı. Akrabalarını bulmak kaygısı içinde idi, bu sebeple iki kez o Kürt köyüne döndü. İki Ermeni oğlan çocuğunu ve sonunda annesini de getirmeyi başardı.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Ağustos 1925. Akrabalarına, Jerablus.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
686	Vartanoosh Sherbetjian	Kevork Jaryan	Kighi	25	16 Nisan 1925

- Vartanuş'un kocası 3 yıl Türk ordusunda hizmet etti, sonra kaçtı ve Vartanuş onu 6 ay kadın kıyafetleri içinde sakladı. Bir kadının kıyafetleri içerisinde o da karısı ve oğlu ile birlikte sürgün edildi, fakat kısa sürede askerler tarafından keşfedildi ve öldürüldü.

Kafile Haçim'e gönderildi. Orada bir Arap onu aldı ve çadırına götürdü. Orada 3 yıl hizmet etti ve sonra onunla evlenecek olan bir başka Arap'a satıldı. Onunla birlikte 4 yıl yaşadı. Daha sonra kocası bir Kürt tarafından öldürüldü ve zavallı Vartanuş Rakka'da bir başka Arap ile evlenmek zorunda kaldı.

O adamın bir karısı ve üç kızı vardı ve Vartanuş'u çok kısıkanıyorlardı. Onu öldürmeye kararlıydılar.

Bir gün Arap iş için gittiğinde, fırsattan istifade edip Vartanuş'u öylesine hırpalayıp dövdüler ki bilincini kaybetti. Öldüğünü düşünüp bir mezara atıldılar ve üstünü toprak ile ört-

tüler. Oradan çıkmayı başarıp Rakka'ya geldi. Görevlimiz onu gördü ve oğlu [no. 687, 14] ile onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Nisan 1925. Hemşerilerine. Ocak 1926'da öldü.
- Oğlu 5 Aralık 1927'de bakımevinden ayrıldı. Kendisini geçindiriyor. Marsilya'da akrabalarına gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
691	Khatoun ve Yegsabeth	Krikor Tcholakian	Eurzerli Deurt-Yol	25	29 Nisan 1925

- Hatun'un babası savaştan bir yıl önce öldü ve erkek kardeşi askere alındı. Kendisi, annesi ve iki kız kardeşi "Katma"ya sürüldü. Orada annesi hastalandı ve öldü. Kalanlar Rasulayn'a gönderildi.

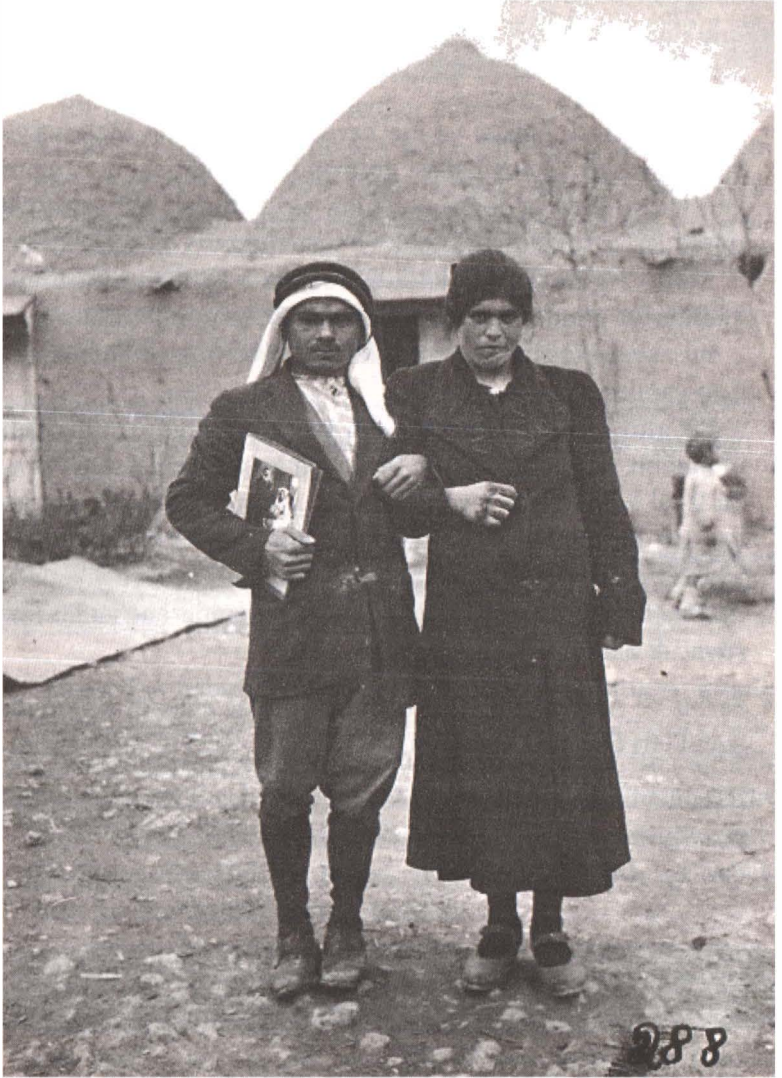
Oraya kısa bir mesafede kabile Kürtler ve Arapların saldırısına uğradı. İnsanların çoğu öldürüldü, bazıları köle olarak tutuldu, diğerleri Kürtler ve Araplarla evlendirildi. Sadece çok azı yollarına devam etti.

Hatun, bir Arap tarafından alındı. Arap onu evine götürdü ve onunla evlendi. Bu Arap'ın iki karısı daha vardı. Onlar Hatun'a kötü davrandılar. Evdeki her ağır işi yaptırmaktan başka koyunlar ve diğer hayvanlara da bakmak zorundaydı.

Bir gün bir inek kayboldu. Kocasını onu araması için yolladı. Gece yarısına kadar aradı, fakat bulamayınca feci şekilde dövüldü.

Aynı gece Haseke'ye kaçtı. Oradan onu ve çocuğunu bize yolladılar.

- Hatun'un çocuğu 21 Mayıs 1925'te vaftiz edildi ve Ursabet adını aldı.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Aralık 1925. Akrabaları Iskenderiye'de.

Karen Jeppe'nin tarım kolonisinde evlenmiş olan iki Ermeni yetimi, 1927.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
692	Sarkis	Mateos Barsigulan	Ala Kilisa Sivas	23	5 Mayıs 1925

- Sarkis, annesi, babası ve kız kardeşi ile birlikte Malatya'ya sürgün edildi. Orada babası götürüldü ve öldürüldü. Ailenin geri kalanı Urfa'ya doğru yollandı. Yolda birkaç kez saldırıya uğradılar ve soyuldular. Açlık ve susuzluktan çok acı çektiler.

Kafile 3 gün Urfa'da kalıktan sonra 3 ay kamp kurduğu "Rakka"ya gönderildi. Ardından Der Zor'a gönderildiler.

Bu zavallı insanların çoğu hastaydı ve onlara hiçbir yardım yapılmadı.

Bir gün bir Arap, Sarkis'i aldı ve çadırına götürüp çoban olarak bir yıl yanında tuttu. Sonra bir başka Arap'a sattı. Orada 9 yıl kaldı. Onu seven efendisi, onun köyde köle olarak tutulan bir Ermeni kızla evlenmesine izin verdi. Fakat Sarkis'e kızgın olan sahibesi onu ve karısını öldürmeye niyetlendi. Bu sebeple Tel Samen'de onları bize gönderene kadar koruyacak olan bir Ermeni'ye sığındılar.

- Sarkis ve Annig (no. 693) bizim evimizde evlendi ve küçük çocukları (no. 694, Asaduhi, 1) 21 Mayıs 1925'te vaftiz edildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Mayıs 1925. Kenidisini geçindiriyor. Bir köyde denetçi (muayene memuru).

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
698	Annar Korkoyan	Donabed Hooheannessian	Farghin - Diarbekir	45	9 Mayıs 1925

- Annar'ın kocasının ailesi tanınmış kişilerdi. 5 erkek kardeşlerdi ve büyük bir köyde bir hanları ve çokça büyükbaş hayvanları vardı.

Annar 13 yaşında evlendi ve 7 tane oğlu oldu. Tehcir emri geldiğinde en büyük oğlu Hovsep 10 yaşındaydı. Bütün aile Der Zor'a sürüldü. Yolda erkekler katledildi ve teker teker 6 çocuğunu da kaybetti.

Kafile Mardin'e geldi ve orada kendisi de bir Kürt tarafından alındı. Köle oldu ve 10 yıl çok ağır çalışma şartlarında orada kaldı.

Bir gün ona bizim evimizden bahseden ve onu bizim Kabul evimize getireceğine söz veren bir katırcı ile karşılaştı. Elbette gitmek istiyordu. Oğlu Hovsep ölmeden hemen önce onu görebildi. Şimdi evimizdeki hasta bir çocuğa bakıyor.

- Annar'ın baktığı çocuk öldü. Annar'ın bakıcı bir annesi var, ona yeteri kadar para gönderiyor, böylece o da kendisini geçindirebiliyor. Şehirdeki dikiş atölyemizde yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Nisan 1926. Kendisini geçindiriyor. Dikiş atölyesinde ve ofisinde kapıcılık tarzı bir iş yapıyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
701	Garabed	Artin Boyadjian	Marash	18	7 Mayıs 1925

- Garabed'in babası Türk ordusuna alınmıştı. Annesi, küçük erkek kardeşi, kız kardeşi ve kendisi Der Zor'a sürgün edildi.

Nehri geçtiler ve öbür tarafta Arapların saldırısına uğradılar. Araplar, kafileden birkaç çocuk seçip çadırlarına götürdüler. Kafilenin geri kalanı çınlçıplak soyuldu ve nehre atıldı. Aynısı Garabed'in annesi ve henüz küçücük bir bebek olan kız kardeşinin başına da geldi.

Garabed, bir aşirete, kardeşi Kurken bir başka aşirete alındı. Birkaç gün sonra kardeşi, Arap çocuklar tarafından öldürüldü. Bir gün de Garabed'in etrafı Çerkez çocuklar tarafından sarıldı, onu ölü gibi yere düşürünceye kadar taşladılar ve 3 gün boyunca orada yemeksiz kaldı.

Bir Arap onu buldu ve çadırına götürdü. Orada kısa zamanda düzeldi. Arapla 10 yıl kaldı ve onun çobanı ve hizmetkârı olarak çalıştı.

Garabed büyüdü. Bir zanaat öğrenmeyi ve kendi milletine dönmeyi çok istiyordu. Efendisine sordu. [Efendisi] iyi birisi

olduğundan Garabed'e izin verdi ve Haseke'ye gitti. Oradan görevlimiz onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Haziran 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
708	Azad			12	5 Haziran 1925

- Tehcir emri geldiğinde bu çocuk sadece iki veya üç yaşındaydı. Bu yüzden annesi, babası, ailesi, doğum yeri ve hatta kendi adı hakkında hiçbir şey bilmiyor. Ona Azad ismini verdik.

Mez Kanter'de bir Kürt'ün yanında bir çoban olarak yaşıyordu. Her zaman dayak yiyip, kötü muamele gördüğünden bir gün bir Ermeni çocuk onunla kaçıp kaçmayacağını sorduğunda gitmeye hazırdı ve ikisi de Halep'e ulaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 2 Mart 1926. Kıbrıs'a gitti.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
710	Barkev	Minas Varjadbedian	Erzindjian	15	13 Haziran 1925

- Bu çocuk annesi, babası, doğum yeri ve hatta Hıristiyan ismi hakkında hiçbir şey bilmiyor.

Ancak hep Der Zor yakınlarında Tubune'de bir Arap ailede yaşadığını biliyor. Adjel diye çağırıyordu. Bir gün birkaç çocuk ona Ermeni olduğunu söyleyene kadar hep Arap olduğunu düşünüyordu.

Üç kez kaçmayı denedi ama efendisi onu takip etti ve buldu. Dördüncüsünde başardı ve Der Zor'a geldi. Orada görevlimiz onu buldu ve bize yolladı. Teyzesi burada bizim evimizde ve o bize onun kim olduğunu söyledi.

- Bakımevinden ayrılışı: 17 Ekim 1925. Akrabalarına. Geri döndü ve nihayetinde 24 Temmuz 1926'da ayrıldı. Doğramacı.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
716	Aroossiag	Etmekdjian	Aintab	13	22 Haziran 1925

- Arusyak'ın babası Türk ordusunda askerdi. Zavallı annesi biri erkek, biri kız 2 küçük çocuğu ile yola çıktı.

Yolda açlık ve susuzluktan çok acı çektiler. Sonunda Mar-din'e ulaştılar. Orada bir Arap üçünü de çadırına aldı. Birkaç gün sonra adam Arusyak'ın annesini başka bir Arap'la evlendirmek istedi. Annesi istemedi ve bir gece vakti kaçtı.

Arusyak sabahın ilk ışıkları ile uyanıp annesinin gitmiş olduğunu görünce, o da bir Kürt köyüne kaçtı ve uzun yıllar orada kaldı.

Annesini hiç unutmadı ve birçok kez kaçmayı denedi. Üç sefer yakalandı ve efendisine geri getirildi.

- Dördüncü seferinde başardı ve Halep'te bize geldi ve burada annesini buldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Temmuz 1925. Akrabalarına. Anne-si Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
717	Rosa	Yakoub Kolandjian	Alep (Urfa)	12	22 Haziran 1925

- Bir gün bir baba buraya iki kız ve bir erkek, üç çocuk getirdi. Bir zamanlar mutlu bir aileydiler; baba, anne ve iki kız.

Yola büyük bir kabile ile çıktılar. Adam kadın kıyafetleri giymişti. Böylece hayatı kurtuldu. Bir gün kabilede kaçıp bir mağaraya saklandılar. Birkaç gün sonra bulundular ve yola devam ettirildiler.

Bir gün kabile Arapların saldırısına uğradı. Ailemiz bir köye geldi ve koca çoban ve çiftçilik yaparak, karısı da Arap'ın evinde hizmetkâr olarak uzun yıllar kaldı.

Karısının ölümünden sonra adam çok melankolik oldu. Tek düşüncesi çocuklarını Hristiyanlara geri götürmekti.

Birkaç katırcı ona yardım etti ve bir gün Haseke'ye gelmeyi başardı. Oradan görevlimiz onları Halep'teki evimize yolladı.

- Üç çocuk, Rosa, Bedia [no. 718, 10] ve Naim'in [no. 719, 5] Halep'te babaları ve bir büyükbabaları var.
- Bakımevinden ayrılışı: 7 Eylül 1925. Babası ve büyükbabası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
723	Kegham	Hagop Kasbarian	İsmail Tcharsandjak	11	26 Haziran 1925

- Bugün bize üç çocuk geldi. Akraba değiller, ancak Harput yakınlarında aynı köydenler ve hikâyeleri de aynı. Babaları hapse girdi ve ölene kadar işkence gördüler. Anneleri küçüklerle beraber yola çıktı. Harput'a ulaşılar ve oradan da Malatya'ya doğru gönderildiler. Dağları aştıkları ölümcül bir yürüyüş yaptılar. Anneler çocuklarının çoğunu yollarda bırakmak zorunda kaldı.

Kabile Urfa'ya geldi. Orada birkaç hafta kamp kurduktan sonra yola devam ettirildiler.

Yolda onları soyan, öldüren, birçok erkek ve kızı kendi köylerine götüren Arapların saldırısına uğradılar. Üç anne Kegham, Kevork [no. 724, 10] ve Nevart [no. 725, 12] adlı üç çocukları ile birlikte Rakka yakınlarındaki aynı köye geldi. Kadınlar köle muamelesi gördü ve çok ağır şartlarda çalıştılar. Hepsinin Halep'te evli kız kardeşleri vardı ve tek düşündükleri çocuklarının Hristiyanlar arasında eğitim görmeleri için çocuklarını oraya göndermekti.

Görevlilerimizin gözetiminde çocuklar Rakka'dan Tel Samen'e kaçtıktan sonra Halep'e, bize gönderildiler.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Ekim 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğumyeri	Yaşı	Kabul tarihi
732	Apkar	Mardiros Ghareblan	Mezre Kharpoot	14	29 Haziran 1925

- Geçenlerde birkaç katırcı Diyarbakır'dan iki tane çocuk getirdi. Halep'te bir Ermeni, Diyarbakır'da aralarında kendi yeğenlerinin de olduğu birkaç çocuk olduğunu duydu. Katırcılardan onları getirmelerini istedi. Katırcılar yanlışlıkla şimdi destek verdiğimiz iki tane yaşı büyük çocuk getirdiler.

Apkar ve Vahe [no. 733, 14] Mezreh'li. Anne ve babaları ile sürgün edildiler. Onlar öldürüldü ve Kürtler oğlanları aldılar ve katırcılar gelip kurtulmalarına yardımcı olana kadar yanlarında tuttular.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Eylül 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
767	Hovhannes	Najarian	Malatya	17	13 Temmuz 1925

- Ohannes'in babası hapse atıldı ve orada öldü.

Annesi bir Türk tarafından alındı. Ohannes ve kız kardeşi bir sürü insanla birlikte Malatya'ya sürüldü.

Kafile Fırat'a ulaştı. Orada insanların çoğu öldürüldü ve nehre atıldı.

Bir Kürt onu, bir diğeri kız kardeşini zorla birbirinden ayırdı.

Ohannes 10 yıl bu Kürt'ün çobanı olarak yaşadı. Ara sıra kız kardeşini gördü.

Bir gün birkaç katırcı Ohannes'le karşılaştı ve onu Halep'e giderken kendilerini takip etmeye ikna ettiler. Bizim evimize

geldi fakat bir süre sonra kız kardeşini getirmek için geri gitmek istedi. Kız kardeşini birlikte getirmek için gitti.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Temmuz 1925.
Geri gelmedi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
780	Noemie	Artin Tchobanian	Feke Adana	26	3 Ağustos 1926

- Bu kızı uzun zamandır kurtarmaya çalışıyorduk ve sonunda başardık.

Babası Şam'da yaşıyor. Savaş zamanı Türk ordusunda askerde ve Şam'a kaçmış.

Bize kızı hakkında yazdı. Görevlilerimiz uzun zamandır onu arıyorlardı ve en sonunda Rasulayn yakınlarında bir köyde onu buldular.

Kız babasının hayatta olduğu mesajını alınca 2 çocuğunu bırakıp kaçtı. Görevlimiz onun bizim evimize ulaşmasına yardımcı oldu. Buradan da yola devam ettirdik.

- Noyemi'nin babası Şam'da yaşayan bir papaz. Onunla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 9 Ağustos 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
781	Jebrail	Nicola Vasiloghlu	Selefgui Adana	20	4 Ağustos 1925

- Dört yıl önce Rumlar da sürgün edildiler ve Türklerden çok çektiler.

Cebrail, anne ve babası ve diğer akrabaları ile yola çıktı. Kafile yola koyuldu ve Diyarbakır'a ulaştı.

2 yıl bu şehirde kaldıktan sonra Cebrail Mardin'e yollandı. 2 yıl sonra birkaç arkadaşı ile Halep'e kaçtı ve evimizi buldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Ağustos 1925. Akrabalarına.

Jeghsa Hairbediun, 1930. Adıyaman'dan tehcir edildiğinde 8 yaşındaydı. Esaret altındayken dövmelendi. *The Slave Market News* [Köle Pazarı Haberleri] dergisi (Milletler Cemiyeti Arşivi).

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
786	Loucia	Kevork Meguerditchian	Garmoush Ourfa	20	5 Ağustos 1925

- Lucia'nın babası Türk ordusunda askerdı ve öldürüldü. Kendisi yola annesi ile çıktı. Açlıktan, susuzluktan ve özellikle de acımasız askerlerden çok çektiler.

Kafile Der Zor'a ulaştığında bir Arap Loucia'yı zorla anesinden aldı ve kendi çadırına götürdü. Orada bir yıl kaldıktan sonra bir Kürt'e satıldı. Daha sonra bir Arap'a satıldı. Bu Arap'ın yanında 8 yıl kaldı. En sonunda bize sığınmayı başardı.

Loucia'nın sadece bütün yüzü ve göğsü değil aynı zamanda elleri ve parmakları da berbat şekilde dövülenmiş. Bu uygulamadan [elleri] neredeyse kötürüm kalmış. Ona elimizden gelen yardımı yapıyoruz.

- 26 Ocakta Loucia sağ kolundan ameliyat oldu. 1928'de büyük bir ameliyat oldu ve sağ eli kesildi.
- 21 Ocak 1931. Hasta, hâlâ bizim bakımımızda.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
794	Araksi	Matteos Nalbandian	Erzroum	30	14 Ağustos 1925

- Araksi yola kocası ve küçük kızıyla çıktı. Kafile bir uçtan diğer uca sürüldü. Erzurum'dan Urfa yakınında Suruç'a gelmek 9 ay sürdü.

Suruç'ta kocası öldürüldü. Bir Kürt onu ve kızını yakınlarıdaki köyüne götürdü. Orada onunla evlenmeye zorlandı ve onunla 10 yıl birlikte yaşadı.

Bir gün ona erkek kardeşinin Halep'te yaşadığını söyleyen birkaç katırcı ile karşılaştı. Bunun üzerine bir gün kaçıp buraya geldi, fakat kardeşi ölmüştü ve bizim evimize geldi.

- Araksi'nin kızı Satranik No. 795 bizim kolonimizde Danimarka yetimhanesinde.

Araksi'nin kocası hayatta ve Amerika'da yaşıyor. Yeniden evlenmiş.

Kızı Satrenik No. 795 "Ermenilerin Arkadaşları" barınma evinde.

- Bakımevinden ayrılışı: Ocak 1926. Kendisini geçindiriyor, hizmetçi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
816	Minas	Sarkis	Kharpoot	17	11 Eylül 1925

- Minas ve Rafael [no. 817, 15], Harput yakınlarında bir köyde doğmuş iki erkek kardeş. Babaları seçkin bir adamdı. İkisinin de mutlu bir çocukluğu olmuştu.

Birdenbire her şey değişti. Bir gün askerlerin nasıl gelip de babasını hapse götürdüklerini hatırlıyorlar. Babalarına orada işkence edip sonra öldürdüler.

Tehcir emrinin gelmesinden bir müddet sonra güzel evlerini bırakıp anneleri, iki kız kardeşleri ve köyde hayatta kalanlarla birlikte yola çıkmak zorunda kaldılar.

Açlık ve susuzluk çektiler. Geceleri yerde toprağın üzerinde yattılar ve gündüz yakıcı güneşin altında yürüdüler. Mardin yakınlarındaki köylere geldiklerinde onları soyan, tecavüz eden ve öldüren Araplar ve Kürtler tarafından kuşatıldılar. Anneleri bir Arap tarafından zorla alındı ve kız kardeşlerinin nasıl öldürüldüklerini görmek zorunda kaldılar. Kendileri bir Arap tarafından zorla Jibur'a götürüldü. Farklı evlere alındılar ve esaretin en acımasız şeklini yaşadılar. Ekmekten çok dayak yiyorlardı ve hava çok kötü olsa da koyunlarla birlikte olmak zorundaydılar. Aynı zamanda Hristiyan olduklarını bilmelerine rağmen Müslümanların onları İslâma döndürmek istemelerinden çok çektiler.

Bu iki zavallı, bakımsız ve güçlkle yürüyebilen oğlanı görünce kalbim parçalandı. Çektikleri yüzlerinden okunuyor. Özellikle Minas çok vahşice dövüldüğünden omurgası ağrı-

yor. Ciddi bir ameliyata ihtiyacı var. Rafael'in de bacakları ağrıyor ama bakımla iyi olacağını umuyoruz.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Temmuz 1928. Kendisini geçindiyor.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
832	Maritza	Hovhannes Tchelebian	Marash	22	26 Eylül 1925

- Bir gün, genç bir Ermeni, Halep'teki Kurtarma evimize gelip Der Zor yakınlarındaki bir köyde bir Arap ile zorla evlendirilmiş olan küçük kız kardeşini kurtarmamızı istedi.

Tehcirden bir yıl önce yurtdışına gitmişti.

Babasının hapishaneye atılıp en acımasız işkencelere maruz kalmış olduğunu duymak ne kadar korkunçtur. Annesi ve kız kardeşleri sürülmüş.

Yıllarca onlardan hiç haber alamamış fakat bir gün kız kardeşlerinden birisinin hayatta olduğunu duymuş.

Ona evimizi ve çocuklarımızı gösterdim. Özellikle kızlara bakıyordu. Belki de aralarından kendisine bir eş arıyordur diye düşündüm. Aniden gözlerinde yaşlarla ve yüzünde uzun zaman unutamayacağım bir ifadeyle bana döndü ve "Of küçük kız kardeşimi yüzleri dövme bu zavallı kızlar gibi görme ihtimalim var mı?" dedi. Kız kardeşi kurtarıldı. İşte küçük kız kardeşi burada.

- Bakımevinden ayrılışı: 27 Eylül 1925. Annesi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
835	Mariam	Toros Yazidjlan	Diverg Kaisserle	35	28 Eylül 1925

- Maryam'ın kocası savaştan önce Amerika'ya gitti. Kendisi, annesi, babası ve iki çocuğu ile birlikte sürgün edildi. Kafile Osmaniye'ye ulaştı. Orada babası öldürüldü. Yola devam et-

tiler ve Der Zor yakınlarına geldiler. Maryam'ın annesi ve küçükler hastalandılar ve öldüler.

Bir gün Maryam bir Arap tarafından alındı ve onunla evlenmeye zorlandı. On bir yıl sonra bize kaçmayı başardı.

- Maryam, Amerika'daki akrabalarından bir mektup almıştı. Erkek kardeşlerinden birisi onu almayı çok istiyordu. Maryam'ın kocası da Amerika'da. Dört yıl önce Suriye'ye gelip karısını bulmaya çalıştı, fakat muvaffak olamadı ve onun ölmüş olduğu düşüncesiyle yeniden evlendi. Bu Maryam'ın kalbini acıtıyor.
 - Maryam, yasal olarak boşandı ve Halep'ten bir Ermeni ile evlendi.
- 14 Nisan 1928.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
837	Aghonle	Nerses		18	8 Ekim 1925

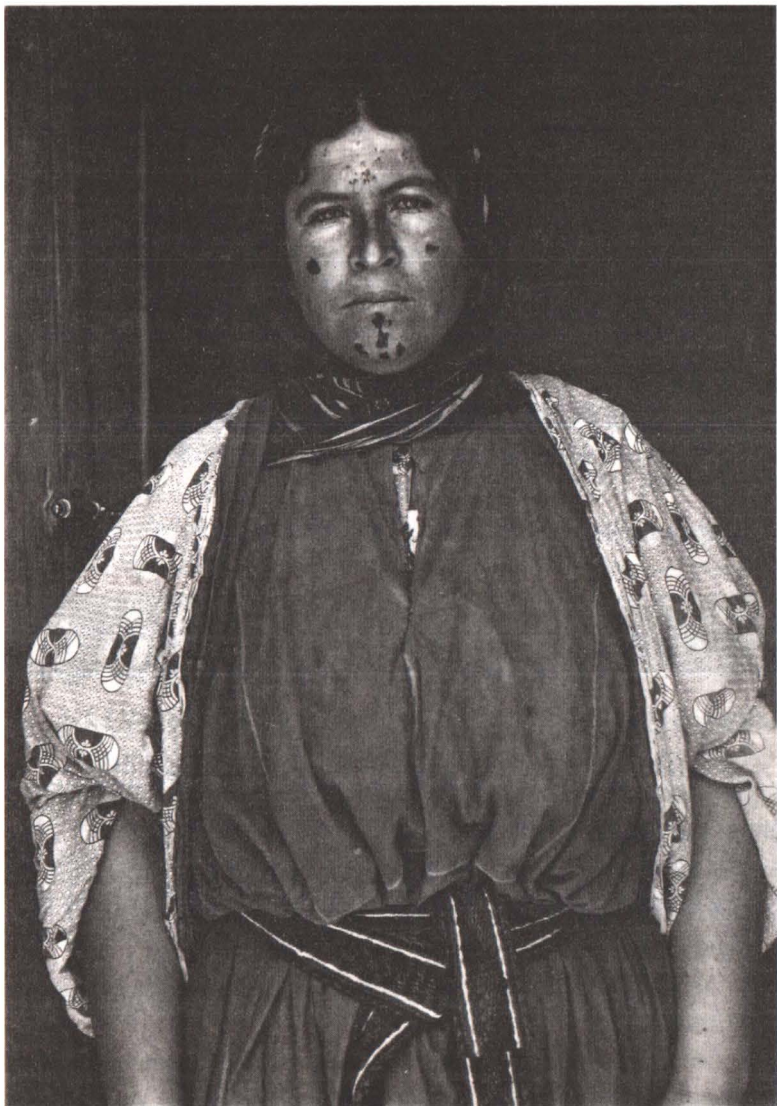
- Onu küçük gelin diye çağırıyoruz. Yaşlı bir Arapla evlenmeye zorlandı, ancak evliliğinin üzerinden 8 gün geçtikten sonra bizim evimize kaçmayı başardı. Çok güzel bir kız fakat berbat bir şekilde dövmelenmiş.

Anne ve babası ile birlikte sürgün edildiğini hatırlıyor. Bir gün kabile Rakka yakınlarında bir vadiye vardı. Araplar başlarına geldi.

Aghavni'nin babası öldürüldü. Annesi hakkında hiçbir şey bilmiyor.

Bir Arap onu zorla alıp çadırına götürdü. Orada on yıl kaldıktan sonra evlendiği başka bir Arap'a satıldı.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ekim 1925.

***The Slave Market News* [Köle Pazarı Haberleri] dergisinde yayınlanmış dövmele Ermeni kadın (Milletler Cemiyeti Arşivi).**

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
840	Ustian	Zadig Keleshoglouyan	Ekrek Caısserle	24	9 Ekim 1925

- Ustian, küçük oğlu Kevork [no. 841, 5] ile birlikte sürgün edildi.

Kocası Türk ordusunda askerdi.

Kafile Mardin'e ulaştı ve orada birkaç hafta kaldı. İnsanlar yola devam ettirilirken Ustian saklandı ve Mardin'de bir Türk ailenin yanında 10 yıl kaldı. Sonra bir Kürt ile evlendi.

Bir gün kaçtı ve Rasulayn'a geldi. Orada görevlimiz onu buldu ve onu Halep'teki Kurtarma evimize gönderdi.

- Ustian buraya geldiğinde küçük oğlu Kevork onunla birlikteydi. Birkaç gün sonra bir Kürt olan baba geldi ve oğlunu istedi. Çocuğu ona verdik.
- Bakımevinden ayrılışı: 26 Haziran 1926. Kendisini geçindiriyor, Hizmetçi.
Babası Amerika'da yaşıyor.
Kolonimizde evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
846	Eliza	Artin		17	20 Ekim 1925

- Eliza, yola annesi, babası ve erkek kardeşi ile çıktı. Kafile Baraha'ya ulaştığında insanlar Arap ve Kürtlerin saldırısına uğradı. Eliza'nın anne ve babası öldürüldü.

Bir Arap Eliza'yı kaçırdı. Zavallı çocuğa kötü davranılıyordu ve bir başka çadıra kaçtı. Oradan geri götürüldü ve 11 yıl sahibi ile kalmaya zorlandı.

Bir gün kaçma fırsatı oldu ve Tel Samen'e ulaştı. Orada birkaç hafta kaldıktan sonra Halep'teki Kurtarma evimize gönderildi.

- Eliza, buraya geldiğinde frengiden çok muzdaripti. Şimdi iyileşti. Evimizde erkek kardeşini buldu [no. 784].

- Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1927. Kolonimizde no. 888 [Stephan Boyacıyan, Kayseri, 19] ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
848	Hripsime	Garabed	Edinçlik Balikessır	22	26 Ekim 1925

- Hripsime anne ve babası ve erkek kardeşi ile birlikte sürüldü. Acımasız jandarmalarca aç ve susuz bilinmeyen bir yere doğru eziyet çekerek, yürüdüler ve yürüdüler. Geceleri toprakta yattılar. Kafile onları soyan, ırzına geçen ve öldüren Arap ve Kürtlerle kuşatılmıştı.

Hripsime'nin babası öldürüldü. Annesi hastalanınca [Hripsime] onu yolda bırakmak zorunda kaldı.

Hripsime ve erkek kardeşi Bab'a ulaştılar. Orada bir Türk onu zorla aldı ve üç yıl evinde kalmaya mecbur bıraktıktan sonra Ermiş'e kaçıp bir Arap'ın çadırında beş yıl kaldı. Daha sonra bir Arap'a satıldı ve üç yıl onunla evli kaldıktan sonra evimizi duydu ve Halep'e kaçtı.

- Bakımevinden ayrılışı: 11 Kasım 1926. Kendisini geçindiriyor, hizmetçi.

Kolonimizden no. 814 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
887	Elias		Garmoush Ourfa	14	6 Aralık 1925

- Geçenlerde zavallı ve hasta bir çocuk evimize geldi.

Bab'daki yardımcımız onu motorlu bir araçla Halep'teki evimize yollamış.

Elias, şimdiye kadar Bedevilerin arasında kalmış ve çok kötü muamele görmüştü. O küçük çobandı ve gece ve gündüz her zaman koyunların yanındaydı. Sıklıkla, acımasızca dayak yiyordu ve her zaman açtı.

Yemekhane, 1924 (NER Arşivi).

Elias buraya geldiğinde göğsünde bir yara vardı. Kadınlar onun sıtma ve karın ağrısını tedavi eder düşüncesi ile [göğsüne] yanmakta olan bez parçaları koymuşlardı.

Buraya geldiği gün banyo yaptı ve yüzündeki gülücükle “Dünya varmış! Hiç böyle bakılmamıştım. Birisi beni yıkıyor, öbürü üstüme su döküyor. Hayatımda hiç kimse bana iyi davranmamıştı,” demesini asla unutmayacağız.

- Elias bize geldiğinde çok hastaydı. Birkaç gün sonra onu hastahaneye gönderdik. Orada dört gün kaldı ve sonra öldü.
- 16 Aralık 1925’te öldü.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
901	Hemayag	Minas Teghdoyan	Haîni Diarbekir	14	19 Aralık 1925

- Geçenlerde katırcılar, Diyarbakır’dan bize 3 çocuk getirdi. Akrabalarının bir kısmı ya öldürülmüş veya sürgün edilmiş. Bu çocuklar, Türkler tarafından ev hizmetkârı veya köle olarak alınmışlar, ancak diğer Ermenilerden, Ermeni ve Hristiyan olduklarını öğrenmişler. Bundan dolayı kaçıp kendi milletinden insanlarla buluşma kararı aldılar ve başladılar.

- Şimdi Halep'teki Kurtarma evimizde çok mutlular. Bir zanaat öğrenmek istiyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: 25 Haziran 1925. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
913	Ovsanna	Garabed Patpatian	Marash	24	26 Aralık 1925

- Ovsanna, savaştan önce evlenmişti. Kocasını Türk ordusuna askere alındı ve öldürüldü. Tehcir emri geldiğinde anne ve babası ile birlikte sürüldü. Yolda kabile Arapların saldırısına uğradı. İnsanların çoğunu öldürdüler. Onların arasında Ovsanna'nın anne ve babası da vardı.

Bir Arap, Ovsanna'yı çadırına aldı. Çok zengin fakat kötü tabiatlı bir adamdı. Üç karısı vardı ve Ovsanna da dördüncü olmaya zorlandı. Her zaman kötü muamele görüyor ve çok ağır çalışıyordu. Birkaç kez kaçıma çalışsa da geri getirilip acımasızca cezalandırıldı. Sonunda bir katırcı kaçmasına yardım etti ve perişan bir halde bize geldi. Şu anda Kurtarma Evimizde çok mutlu.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Aralık 1926. Kendisini geçindiriyor, Hizmetkâr.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1044	Garabed	Ovsanna	Marash	6	21 Haziran 1926

- Garabed, no. 913'ün çocuğu. Annesi uzun zaman önce çocuğunu Arap kocasına bırakarak Kurtarma evimize gelmişti. Arap öldüğünde adamın kız kardeşi çocuğu daha fazla tutmadı ve bizim kapımızın önüne bıraktı. Kimsesiz yaratığı içeri aldık.
- Bakımevinden ayrılışı: 30 Haziran 1926. Bayan Frearson ile.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabel tarihi
916	Nouri		Nissibin	13	31 Aralık 1925

- Geçenlerde 12-14 yaşları arasında birkaç kız ve erkek çocuk bize geldi. Onların kendi milletlerine ve Hristiyanlığa geri dönüşlerini görmek çok memnuniyet vericiydi. Onlardan, bir şansını bulup da tekrar kendi milletine katılmak isteyen daha birçok Ermeni çocuğun Arapların yanında yaşamakta olduğunu duyduk.

Nuri, Rakka yakınlarında bir Arap'ın yanındaydı. Akrabaları hakkında hiçbir şey hatırlamıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1925. Akrabaları.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
920	Begzade	Bedros Sahagulan	Soursouri Harpoot	20	12 Ocak 1926

- Beyzade, anne ve babası ile birlikte sürgün edildi. Mardin yakınlarında bir Arap onu evine aldı ve kendisi ile evlenmeye zorladı. Üç bebeği oldu. Babasına ne olduğunu bilmiyor. Yol-da annesi öldü. Beyzade'nin Amerika'da üç erkek kardeşi var. Kardeşlerinin onu aradığını duyar duymaz 3 küçük çocuğunu bırakıp bir Ermeni'nin (Kerim, No. 921) yardımı ile kaçtı ve sağ salım bize ulaştı.
- Bakımevinden ayrılışı: 15 Haziran 1927. Kendisini geçindiriyor. Hizmetkâr. Amerika'da akrabaları. İki erkek kardeş. Halep'te arkadaşları ile yaşıyor. Halep'te evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
923	Mariam	Bedros	Tel-Emen Mardin	25	13 Ocak 1926

- Maryam bize yeni geldi. Verem olduğu için çektiklerine üzülüyoruz. Zavallı kadın pek çok badireden geçmiş. Acaba bu yüzden mi sağlığını kaybetti?

Savaştan kısa bir süre önce evlenmişti. Kocasına tecavüz edildi ve öldürüldü. Tehcir başladığında akrabaları ile birlikte o da sürgün edildi. Kafile Der Zor'a ulaştığında bir Arap onu çadırına aldı ve onunla zorla evlendi. Birkaç çocuğu oldu. Hastalanınca Arap acımasız bir adam olduğu için ona çok kötü davranmaya başladı.

Bir gün çocuklarını bırakıp Der Zor'a kaçtı. Oradan görevlimizce bize gönderildi.

- Verem: Belediye hastahanesinde öldü. 31 Ocak 1926.

No.	Adı	Baba adı	Boğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
935	Yester	Manoug Sandjian	Marash	36	8 Şubat 1926

- Tehcir başlamadan evlendi. Zulümler başladığında kocası İslâmı benimsedi ve onu da kendisini takip etmesi için zorladı. O bunu reddetti ve 2 çocuğunu alarak kocasının evini terk etti.

Tehcir başladığında çocukları ve akrabaları ile birlikte Halep'e sürüldü. Orada 2 yıl bir Ermeni rahibin evinde hizmetçilik yaparak yaşadı. Bu sırada kocası Maraş'tan geldi ve çocukları annelerinden aldı.

Yester, Idlib'de yaşayan bir Ermeni ile yine evlendi. Bir yıl sonra ikinci kocası veremden öldü. Bir Arap zorla onunla evlenecekken ikinci kocasından olan çocuğunu alıp kaçtı ve Halep'e ulaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Aralık 1926. Kendisini geçindiriyor. 1927 yazında kanserden öldü.

Kızı: No. 936 - Marie Sancıyan, 7.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
940	Ovsanna	Bedros Geoyoghlian	Marash	37	17 Şubat 1926

- Ovsanna'nın kocası tehcirin başladığında öldürüldü. Kendisi 2 oğlu ve bir kızı ile birlikte sürüldü. Yolda, Der Zor yakınlarında, kabile Çeçenlerin saldırısına uğradı. Saldırıda 2 oğlu öldürüldü ve kızı kaçırıldı.

Kendisi Mardin'deki bir Çerkez ailesi tarafından alındı. Orada yedi yıl hizmetkâr olarak yaşadıktan sonra yaşlı bir Arap ile evlendi. Kötü muamele gördüğünden kocasının etrafta olmadığı bir sırada kaçtı ve Der Zor'a ulaşip görevlimiz tarafından bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 18 Şubat 1926. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
945	Zekle Asaduhi			13	28 Şubat 1926

- Zekiye ve Fehima [no. 946, 13] geçmişleri hakkında hiçbir şey hatırlamayan küçük kızlardanlar. Soyadlarını veya doğum yerlerini bile bilmiyorlar.

Bir gün birkaç Ermeni, onları görüp hikâyelerini soruşturunca, onların Ermeni olduklarından emin oldular ve derhal görevlimizi konudan haberdar ettiler. Görevlimiz Der Zor'un Fransız valisinin yardımı ile bu iki zavallıyı kurtarmayı başardı.

Bu kızlar Der Zor bölgesindeki Çingelerin elindeydi. Orada 10 yıl kaldılar. Şarkı söyleyip dans ederek o köyden bu köye dolanıp durdular, böylece efendilerine destek olmuş oldular.

- Babasını Amerika'da bulduk.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Şubat 1927. Amerika'daki babası onu yanına alana kadar Halep'teki akrabaları onu yanlarına aldılar.
1929'da Amerika'ya gitti.

- No. 946 Fehima, 1 Kasım 1926'da ayrıldı. Sonrasında annesi Halep'te bulundu ve Fehima onunla yaşıyor.

1930'da Kırıkhan'dan evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
961	Zabel	Bedros	Arapgir	18	25 Mart 1926

- Tehcir başladığında Zabel'in babası ailesinden ayrıldı ve bilinmeyen bir yere gönderildi.

Zabel, annesi, beş kız ve bir küçük erkek kardeşi ile birlikte sürüldü. Erkekler, kadınlar, kızlar, oğlanlar ve bebeklerden oluşan kafile üç ay boyunca dağları tırmanmaya, vadileri geçmeye, ırmakları aşmaya ve çölde yürümeye zorlandılar.

Jandarmalar bu bahtsız insanları diledikleri gibi öldürebilme emri ve yetkisi almışlardı.

Viranşehir yakınlarında güzel kızları toplayıp, Türkler ve Kürtler arasında dağıttılar. Kafilenin geri kalanı ölmeleri için çöle doğru yola devam ettirildi.

Zabel, bir Kürt'ün payına düşmüştü. Bu Kürt ile evlendirildi. Ta ki bir Ermeni şoför kendisine ailesinin büyük kısmının Halep'te yaşamakta olduğunu haber verene kadar, 11 yıl orada isteği dışında yaşadı.

Kaçışının güvenli olması için Rasulayn'a ulaştıktan sonra görevlimiz tarafından bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 26 Mart 1926. Akrabaları Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
963	Ovsanna	Hovhannes Garmir Hagopian	Urfa	20	28 Mart 1926

- Ovsanna'nın babası tehcirden önce öldü, Türk ordusunda askerdi. Annesi, Urfa'daki Türk hastahanesinde hemşire olarak hizmet etmekteydi. Ovsanna, teyzesi ve iki erkek kardeşi

ile birlikte Der Zor'a doğru sürüldü. Kafilenin daha ileri gitmesi gerekince teyzesi, Ovsanna'nın hayatını kurtarmak için onu Meadin'de (Der Zor yakınlarında bir kasaba) bir Arap jandarmaya bıraktı. Böylece akrabalarından ayrılmış oldu.

Ovsanna Meadin'de bu Arap ailesinin bir ferdi olarak 11 yıl yaşadı. Büyüdüğünde Arap efendisi onu bir Arap'la evlendirmeyi kafasına koydu. Bu sırada annesi Halep'te, Ovsanna hakkında bilgi almış, telaşla kızını kurtarmak için bizden yardım istemişti. Görevlimizin yardımı ile Meadin'e gidip Ovsanna'yı gördü ve kızını geri vermesi için Arap'a yalvardı. Ovsanna'nın efendisi acıdı ve annesinin isteğini kabul etti. Anne ve kızı sağ salım bize ulaştılar. Ovsanna da diğer birçoğu gibi ulusal dilini kaybetmiş.

- Bakımevinden ayrılışı: 29 Mart 1926. Akrabalarına. Annesi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
970	Khoren	Levon Manoogian	Marash	8	13 Nisan 1926

- 1922 yılında Fransız ve Türkler arasındaki savaş sırasında bu iki çocuğun [Horen ve no. 971 - Manug, 6] babası kendi kasabalarında öldürüldü. Bir Türk, bu dul kadını karısı yapmak amacıyla anne ve çocukları evine aldı ama kadın, Hıristiyanlar şehri terk ederken onlarla birlikte kaçmayı başardı. Ancak kış ortasında karda donmasınlar diye çocuklarını Türk'ün orada bıraktı.

Büyük zorluklardan sonra Halep'e geldi ve erkek kardeşinin evine kabul edildi fakat şimdi de çocuklarından ayrılmıştı, onları nasıl geri alabileceğini bilmiyordu. Nihayetinde biz haberdar olduk ve onları elinde tutan Türk'e tazminat ödeyerek ikna etmeyi başardık. Amcalarının evine ulaştılar.

- Bakımevinden ayrılışı: 23 Nisan 1926. Akrabalarına, teyze Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
972	Hripsime	Movses Serablan	Biredjlik	25	19 Nisan 1926

- Hripsime'nin ilk kocası Fransızlar Türk topraklarının bir kısmından çekilmek zorunda kaldıkları sırada öldürüldü. O ise bakmakta çok zorlandığı küçük çocuğu ile kaldı.

Daha sonra, zulüm günlerinde İslâm'ı kabul etmiş ama şimdi tekrar Hristiyanlarla birlikte yaşamaya çalışan genç bir Ermeni ile evlendi. Ancak şartlar onun için çok ağırdı, İslâm'a geri döndü. Karısı bunu kabul edemedi. Kendi inancını terk etmektense sürgüne gönderilmeyi tercih etti.

- Bizim tarafımızdan kabul edildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1926. Kendisini geçindiriyor.
- Çocukları Alman yetimhanesine alındılar.
No. 973 Harutyun, 8
No. 974 Agop, 4

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
978	Garabed	Krikor	Kars (Adana)	18	25 Nisan 1926

- Garabed, annesi, babası ve bir kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Yolda İslahiye yakınlarında erkekler kafileden ayrılıp yola devam ettirildiler. Üç gün sonra 4-10 yaş arası erkek çocuklarının toplanıp İstanbul'a gönderilmesi emri geldi. Türk hükümetinin niyeti onlara İslâm'ı öğretmektir. Garabed, diğer birçok Ermeni erkek çocukla beraber İstanbul'a gönderildi ve bir yıl yetimhanede yaşadıkdan sonra bir Türk evine kaçıp beş yıl hizmetkârları olarak yaşadı. Bir gün onu kendisi ile Urfa'ya gitmeye ikna etmeye çalışan zengin bir Arap ile karşılaştı. Kabul etti ve Urfa'ya gidip beş yıl Arap için tarlalarda çalıştı. Garabed, sahibesinden kötü muamele görüyordu. Görevlimizin onu bize yolladığı Arappınar'a kaçtı.

- Erkek kardeşini Beyrut'ta buldu ve onunla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 4 Mart 1926. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
986	Zekie	Taze	Mardin	12	29 Nisan 1926

- Zekiye, anne ve babası ile birlikte sürgün edildi. Sincar yakınlarında Araplar tarafından saldırıya uğradılar. Saldırı sırasında anne ve babasını kaybetti. Bir Arap onu aldı ve üç ay evinde tuttuktan sonra köyün ağasına sattı.

Pere Joseph adlı Katolik bir rahip bu köyü ziyaret ettiğinde Zekiye'yi gördü ve geçmişini soruşturunca onun bir Ermeni kızı olduğuna emin oldu. Bunun üzerine onu sahibinden istedi. Ağa iyi bir adamdı ve onun bu talebini reddetmedi fakat Zekiye'yi Arap'ın evini terk etmesi için ikna etmek zor oldu. Zira Zekiye, anne ve babasından tamamen bihaber olmasının yanı sıra orada kötü muamele görmüyordu.

Rahip Halep'e geri döndü ve Zekiye'nin annesini (daha önce bizim tarafımızdan kurtarıldı - no. 515) bulup şeyhe kızı için yalvarmaya gönderdi. Annesi gitti ve adam çocuğu annesine verdi. Annesi ona bakamadığından bize gönderildi.

- Amcasını Halep'te bulduk. Onunla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Haziran 1926. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
988	Makrouhi	Lousbaronlan	Sivas	26	20 Nisan 1926

- Tehcir emri geldiğinde on bir kişiden oluşan ailesi ile birlikte sürüldü. Zorlu ve tehlikeli bir yolculuktan sonra kafilе Fırat'ın eteklerine geldi. Erkek, kadın, çoluk ve çocuk jandarmaların süngüleri altında alelacele nehri geçmeye zorlandı-

lar. Dünyada olabilecek en korkunç manzaraydı bu. Büyük bir kısmı nehirde boğuldu. Birçoğu oracıkta öldürüldü, diğerleri ayaklar altında kaldı. Karşı tarafa geçebilenler nehir yatağında onları beklemekte olan haydut (çapulcu) çetesini buldular. Kısaca başına gelen felaketler tarif edilecek gibi değil. Ailesinden tek kurtulan o oldu. Uzun zaman sonra Membiç'teki görevlimiz, bir Türk berberin elinde olan bu zavallı kadını kurtarmayı başardı.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Nisan 1926. Kendisini geçindiriyor, Boumboudsh'da hizmetkâr.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
997	Marle	Krikor Kalaidjian	Roomkale	28	5 Mayıs 1926

- Anne ve babası ile sürüldü. Yolda anne ve babası öldürüldü ve kocası da kayboldu. Kendisini Rakka'da bulana kadar kabile ile birlikte bir uçtan bir uca yürüdü. Orada bir Arap onu sahiplendi ve onunla zorla evlendi. Bir gün görevlimizin tavsiyesine uyarak sahibinin evini terk etti ve bizim yanımıza kaçtı. Onu ve küçük kardeşini Kurtarma evimize aldık.
- Bkz. No. 1004. Kocasını Haseke'de buldu ve onunla birlikte yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Mayıs 1926. Akrabalarına. Haseke'de evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1000	Garabed		Sivas	20	8 Mayıs 1926

- Tehcir sırasında tüm aile Mardin istikametine doğru sürüldü. Kafile yolda masum çocukların hayatlarını bile bağışlamayan düşman çetelerin saldırısına uğradı. Kurtulanlar ara-

sında Garabed ve annesi de vardı. Urfa civarında her ikisi de Çeçenlerin evine götürüldüler. Zavallı kadın aynı gece Çeçen bir kâfir tarafından öldürüldü. Onurunu korumak için hayatını verdi. Garabed'e gelince, bu tehlikeli adamlarla uzun yıllar yaşadı. Zaman zaman kaçmaya teşebbüs ettiğinden ciddi cezalar çekti. En sonunda Garabed kaçmayı başardı ve Jerablus'a ulaştı. Görevlimiz ona acıdı ve bize yolladı.

- Bakımevinden ayrılışı: 11 Mayıs 1926. Kendisini geçindiriyor. Marsilya'daki akrabalarına gitti.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1004	Guhar Arablan	Onnlg	Flor	Broussa	26	8 Mayıs 1926

- Guhar, anne ve babası ile birlikte sürüldü. İslahiye'ye ulaşırken erkekler kafileden ayrıldılar, birbirlerine zincirlendiler ve biraz öteye götürülüp hepsi kurşuna dizildiler. Kafilenin geri kalanı yola devam ettirildi ve Halep'e ulaştı. Burada, Guhar ve annesi bir fıstattan yararlanıp kafileden kaçmayı başardılar. Tehlike geçene kadar şehirde saklandılar.

Bir süre sonra karısını kaybetmiş ve onun ölmüş olduğunu düşünen bir Ermeni ile evlendi. Der Zor bölgesinde on bir yıl birlikte yaşadılar.

Bizim tarafımızdan kurtarılmış olan No. 997 Marie, uzun zamandır kaybetmiş olduğu kocasıyla ilgili haber aldı. Olayı soruşturduğumuzda kocasının on bir yıl önce Guhar'ın evlenmiş olduğu kişi olduğuna emin olduk. Konu Ermeni Kilisesi'ne intikal etti. Kilise Guhar'ın boşanmasına ve Marie'nin kocasına dönmesine karar verdi. Bu sebeple, Marie'yi verip Guhar'ı Kurtarma evimize aldık.

- Babasını Mısır'da bulduk ve onu babası ile yaşamak üzere gönderdik.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Mayıs 1926. Akrabalarına. Babası Mısır'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1010	Loutfie Bilendjian	Asdour	Marlam	Aintab	17	18 Mayıs 1926

- Tehcir başlar başlamaz anesi, babası ve iki erkek kardeşi ile birlikte Der Zor istikametine doğru sürüldü. Yürüyerek Meskene'ye ulaştılar. Birkaç gün dinlendikten sonra kabile tekrar Der Zor'a doğru hareket etti. Zavallı insanlar yolda jandarmaların gözü önünde kurt sürüsü gibi üzerlerine atlayan, onları soyup zevk için öldüren ve talan ettiklerini aralarında paylaşan eşkıyaların saldırısına maruz kaldılar. Lütifiye'nin annesi küçük çocuklarını korumak uğruna öldü. Babası ve küçük erkek kardeşi de öldü. Abisi kayboldu ve kendisi de onu bir Kürt'e satacak olan bir Çeçen'in eline geçti.

Kürt, onu Viranşehir'deki evine yolladı. Sınırı geçip Rasulayn'a ulaşmak için bir fırsatını bulana kadar on bir yıl orada kaldı. Haseke görevlimiz tarafından Rasulayn'dan bize gönderildi.

- Şansımıza geldiğinin ertesi günü kaybolmuş erkek kardeşinin birkaç ay öncesine kadar Marsilya'da olduğu bilgisini aldık. Erkek kardeşinin yerini tesbit edene kadar ona bakacağız.
- Bakımevinden ayrılışı: 19 Mayıs 1926. Akrabalarına, amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1012	Zarife					20 Mayıs 1926

- Zarife sevdikleri hakkında hiçbir şey hatırlamıyor. Fakat uzun yıllar birlikte yaşamak zorunda kaldığı Bedevinin yanında nasıl kaldığını anlatabiliyor. Kötü muamele görüyordu ve birçok kez kaçmayı denedi fakat yakalanıp geri getirildi. Geçenlerde Halep'e ulaşmayı başardı. Zavallı kız yolda o kadar çok korku çekmiş ki çıldırmış.

- Şimdi biraz daha sessiz fakat bilinci hâlâ yerinde değil. Zarife konsantre olamıyordu fakat iyileşti ve şimdi Beyrut'ta hizmetkârlık yapıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 9 Haziran 1928.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1016	Serpouhi Avakian	Sdepan	Meyroube	Izmid	15	29 Mayıs 1926

- Annesi, babası, iki erkek kardeşi ve dört kız kardeşi ile birlikte sürüldü. Erkek kardeşlerinden birisi Pozantı yakınlarında kayboldu, bir diğeri Hamidiye'de öldürüldü, annesi de İslahiye'de öldü. Bab'a ulaşıldığında babası Serpuhi'yi daha fazla acı çekmekten kurtarmak için bir Arap'ın sorumluluğuna bıraktı, kabile yola devam etti.

Büyüdüğünde sahibi onu bir Arap'a veresiye sattı. Arap onunla evlendi, fakat borcunu gününde ödeyemedi. Bu sebeple Serpuhi'yi önceki sahibine geri vermek zorunda kaldı. Tarlada sahibi için çok ağır şartlarda çalıştı. Tüm aileden kurtulmuş olan bir diğer kız kardeşi, Serpuhi ile ilgili bilgi alır almaz bizim yardımımızla onu kurtarmayı başardı.

- Kız kardeşini Halep'te buldu ve onunla yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 29 Mayıs 1926. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1017	Armen	Sarkis	Enni	Adıaman	14	1 Haziran 1926

- Tehcir başladığında tüm aile güneye doğru sürgün edildi. Arappınar'a ulaşılırken babası ve akrabaları trenle yola devam ettirilirken o ve annesi bir vergi toplayıcısı tarafından alındı ve adamın evine götürüldü. Adam, annesi ile evlendi ve Armen onunla kaldı.

Bir gün Arappınar'daki görevlimizle buluştu ve görevlimiz onu kendi milletine dönmeye ikna etti. Armen geri döndüğünde annesine de aynı öneriyi götürdü, fakat annesi Türk'ten olan çocuklarını bırakamadı. Böylece Armen, annesini bırakıp bize geldi. Kendi milletine döndüğü için mutlu hissediyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ekim 1926. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1022	Bedros Elibeayakian	Vozgian	Akabi	Sivas	20	4 Haziran 1926

- Bedros, annesi, babası, iki erkek ve üç kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Babası yola daha fazla devam edemedi, yolda bırakıldı, şüphesiz ki orada öldü. Abisi Kürtlerin bir saldırısı sırasında çıldırdı ve birkaç gün sonra o da öldü.

Birecik'e yaklaşırken Bedros bir jandarmaya birkaç kuruş verip diğerleri yola devam ederken tüm ailesinin orada kalmasını sağladı. Birkaç gün dinlendikten sonra Nizip'e gittiler. Orada üç kız kardeşi Türkler tarafından alındı. İki kardeş, Türk bir fırıncının yanında yaşadılar. Adam onlara verdiği ekmek kadar da dövüyordu. Son Kürt ayaklanmasından faydalanarak kardeşi ile [no. 1023, 18] birlikte kaçıp Halep'e ulaşmayı başardı.

- Şimdi onların annesini ve kız kardeşlerini kurtarmaya çalışıyoruz.
- Bakımevinden ayrılışı: 19 Haziran 1926. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1039	Akabi Elibeayakian	Ohan	Heghine	Sivas	55	19 Haziran 1926

- No. 1022 ve 1023'ün annesi. No. 1023 Arappınar'a gitti ve görevlimizin yardımı ile annesini kurtardı. No. 1022 Bedros

ise annesini bize getirmeyi başardı. Arappınar'a gitti ve görevlimizin yardımıyla her ikisi sağ salım buraya ulaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 19 Haziran 1926. Akrabaları Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1027	Turfania Boghosian	Bedros	Altoun	Yarpouz (Marash)	25	8 Haziran 1926

- Tehcir başladığında Turfania, annesi, babası, bir erkek ve iki kız kardeşi ile sürüldü. Der Zor yolunda önce küçük kız kardeşini, sonra babasını ve ardından da annesini kaybetti. Onların teker teker ölmelerine tanık oldu. Geride kalanlar, iki kız ve bir erkek kardeş, yollarına devam etmek zorundaydılar. Kendisi veya kız kardeşi yorgunluktan devam edemez hale geldiğinde erkek kardeşi sırasıyla onları sırtında taşıdı. Bir gün yine sırtındaki yaşam yükünden dolayı geride kaldı. Allahsız bir jandarma kudurmuşçasına savunmasız adama saldırıp nerede ise öldürecekti. Böylece kendi hayatta kalmak için kız kardeşlerini bırakıp yola devam etmek zorunda kaldı.

Yoldan ilk geçen kişi Turfania'yı çadırına aldı ve onunla zorla evlendi. On bir yıl boyunca dört çocuğu oldu ve hepsi de öldü. Bir gün hayatını tehlikeye atarak kaçtı ve Halep'e ulaştı. Kadını Kabul evimize aldık.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Temmuz 1926. Kendisini geçindiyor, hizmetkâr. Kolonimizden 797 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1028	Armenag	Hadji Nazar	Rahel	Sis	18	7 Haziran 1926

- Armenag'ın babası tehcir sırasında öldü. Annesi dört çocuğuyla birlikte Der Zor yakınlarında bir Arap'ın çadırına götürüldü. Arap, aşiret reisiydi ve bir sürü karısı vardı. Çocukları daima gözlerinin önünde dövölüyordu. Bu kötü muame-

leye dayanamadı. Arapla üç yıl yaşadıkatan sonra, bir şekilde Amerika'da bulunan uzaktan bir akrabası ile ilişkiye geçip onun yardımı ile kaçmayı ayarladı, fakat çocukları çok küçük olduğundan hızlı gidemediler. Bu sebeple tekrar yakalandı ve geri getirildi. İkinci denemesinde çocuklarını bıraktı ve yalnız kaçtı. Başardı ve Halep'e ulaştı. Oradan sahibine defalarca mektup yazıp çocukları için yalvardı fakat onları geri alamadı. Sonunda ümidi kalmayınca Amerika'ya gitti. Kısa süre önce durumu bize bildirdi, ama çok geç kalınmıştı. Sadece bir tanesini kurtarmayı başardık, çünkü diğerleri ölmüştü. Kurtarılan Armenag sevgili annesine kavuşmak için sabırsızlıkla pasaportunu bekliyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ekim 1926. Akrabaları Beyrut'ta. Annesi Amerika'da.
- Armenag'ın çabaları ile erkek kardeşi bulunup kurtarıldı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1029	Siranoush	Kevork	Shushan	Erzeroum	19	11 Haziran 1926

- Dikkatlice bakan birisi Siranuş'un gözlerinin uzun zamandır gözyaşsız olmadığını görür. Neredeyse hiç hatırlayamadığı anne ve babası ile sürülmüş. Belic yakınlarında onu kafilden kaçıran Arap, onu bir köpekten biraz daha fazla beslemiş. Her zaman çok yakından izlendiği için çektiği bütün eziyetlere rağmen orada yaşamak zorundaydı.

Zorlu çalıştığı dönemlerin ardından bir Arap'ın ikinci karısı olarak evlendirildi. Kocasının ilk karısı ona karşı çok insafsızdı. Her gün belli miktarda dövüp, hakaret etmek alışkanlığı vardı. Siranuş bunları sabırla karşılıyordu.

En sonunda hayatından bezip terk etti ve kırlara kaçtı. Yürürken ona acıyıp onu bizim görevlimize götüren birkaç Fransız askerle karşılaştı. Bir araba ile bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Ağustos 1926. Akrabalarına, Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1030	Efkaris Tchaminlan	Manoug	Marlam	Broussa	25	12 Haziran 1926

- Efkaris, annesi, babası ve bir kız kardeşi ile sürüldü. Erkek kardeşi İstanbul'a gitti ve kendisini orada sakladı.

Bursa'dan Halep'e gitmek yedi aylarını aldı. İslahiye yakınlarında kız kardeşi bir Kürt tarafından kaçırıldı ve babası Rasulayn yakınlarında öldü. Mardin ve Nusaybin arasındaki Moza köyünde, bir Kürt jandarmalara birkaç Mecidiye ödeyerek onu kafileden alıp köyüne götürdü. Birkaç ay sonra adam onu Heder Ağa adında bir başkasına verdi. Kendisini ona kocasıymış gibi teslim etmeye zorlandı. Bu süreç içerisinde çocukları oldu ve onlar yüzünden kaçamadı.

Bu sırada İstanbul'daki erkek kardeşi kız kardeşini kurtarmak için büyük çaba harcıyordu. Hatta bu sebeple Mardin'e kadar gitti ama bunun bir faydası olmadı. Sonunda bu konudan biz haberdar olduk ve zavallı kadını bu esareten kurtarmayı başardık. Şimdi tekrar akrabaları ve kendi milleti ile buluşmanın sevincini yaşıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Haziran 1926. Akrabaları. Abisi Fransa'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1031	Satenig Bedrosian	Bedros	Louzin	Bitlis	28	13 Haziran 1926

- Satenig'in kocası zulüm başlamadan birkaç gün önce doğduğu kasabada öldürüldü. İnsanların çoğu belediye binasına sığınmaya çalıştı. Bina ateşe verildi. Kimisi diri diri yandı, kimisi kaçıp kurtulmaya çalıştı, fakat hemen oracıkta vuruldular. Böylece, içeridekiler ya yanarak ya da düşman kurşunlarıyla yok edildi. Satenig, zorla alındığı bir Türk'ün evinden, alevlerin, annesinin de içinde olduğu masum insanları yutuguna şahit oldu.

Türk ordusu ve insanları Ruslar karşısında çekilirken o da sahibi ile birlikte Mardin'e geldi ve bir Katolik Ermeni rahip tarafından kurtarılıp bize gönderilene kadar orada yaşadı. Bizze, esareti sırasında yanında tutabildiği kuzeni ile [no. 1032 - Noyem Kerkoyan, 20] birlikte sağ salim ulaştı.

- Satenig'i Paris'teki amcasına gönderdik.
- Bakımevinden ayrılışı: 22 Haziran 1926. Akrabalarına. Amcası Paris'te. (Noyem'in babası)

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1033	Khanum Bamlayan	Hagop	Horom	Urfa	14	14 Haziran 1926

- Tehcir ilk olarak patlak verdiğinde babası öldürüldü ve ailenin geri kalanı İslahiye'ye sürüldü. Kendisi, bir Çingene tarafından kaçırıldı. Günlük görevi develeri beslemektir. Hanum'un Halep'teki akrabaları bu kızı bulmamız için bizden yardım istedi, fakat hiçbir yerde onun izine rastlamadık. Bir gün Arappınar'daki görevlimiz yazı geçirmek üzere oraya gelmiş olan Çingenelerin yanında bir kız görmüş. Görevlimiz, dikkatlice bakınca kızı tanımış, çünkü kendisi de onun hemşerisiydi. Hanum'u ikna edip Halep'e göndermek zor bir iş olmadı.

Gelişini takiben ofisimizde dünyanın en kutsal ve dokunaklı sahnesine tanık olduk. Kız ve erkek kardeş, gözlerinde yaşlar ve kalplerinde sevinç, hiç kıpırdamadan birbirlerinin gözlerinin içine bakıyorlardı!

Erkek kardeşinden velayet imzasını aldık ve kardeşini ona verdik.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Haziran 1926. Akrabalarına. Erkek kardeşi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1043	Baldzar Gustgarian	Meikon	Halganush	Khouylou (Harpoot)	18	24 Haziran 1926

- Tehcir başladığında babası Amerika'daydı. Baydzar ve annesi sürülmedi fakat her ikisi de doğdukları yerdeki bir Türk tarafından alındı ve onun evinde tutuldu.

Türk, annesi ile zorla evlendi. Zaman içerisinde annesi gizlice Amerika'daki kocası ile ilişkiye geçti. Kocası, Baydzar ile birlikte kaçmasını istedi ama sahibi devamlı onları gözlediği için bunu yapamadı. Sonunda kocası, ailesini kurtarabilmek için Amerika'dan Halep'e geldi fakat bu sonuç vermedi. Zavallı adam, keder ve öfke içerisinde öldü. Baydzar büyüdüğünde Türk onu Türklerle evlendirmek istedi fakat annesi onu Halep'e göndermenin bir yolunu buldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Ekim 1926. Akrabalarına. Amcası Marsilya'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1065	Beatrice Bekiarlam	Krikor	Yester	Aintab	24	17 Temmuz 1926

- Beatris bütün ailesiyle birlikte Der Zor'a sürüldü. Babası onu orada bir Ermeni ile evlendirdi. Kocası hayatının tehlikede olabileceğini görüp İslâm'ı kabul etmişti. Savaş bitince Antep'e geri döndüler ve kocası da kendi dinine döndü. Fransız güçleri Antep'i terk edince Ermenilerin çoğu Fransız güçleriyle birlikte Suriye'ye göç ederken kocası, ikinci kez İslâm'ı kabul edip karısı ve çocuklarıyla orada kaldı.

Bir gün birkaç Türk kocasını pikniğe davet etti. Şehrin dışındaki bir bahçeye geldiklerinde onu öldürdüler. Beatris Antep'teki Amerikalılara gitti. Onlar da Beatris'e bir pasaport düzenleyip çocukları ile birlikte Halep'teki Kurtarma evimize gönderdiler.

- Beatris, Halep'te erkek kardeşi ile birlikte yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Eylül 1926. Akrabalarına.
- Çocukları:
No. 1066 - Adur Semerdjian, 8 - Bayan Frearson ile.
No. 1067 - Avedis Semerdjian, 6 - Bayan Frearson ile.
No. 1068 - Krikor Semerdjian, 2 - Annesine.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1070	Hagop Urfallan	Avedis	Zabel	Adana	18	23 Temmuz 1926

- Bu çocuğun hikâyesi çok çekmiş zavallı varlıklarınkinden bir tanesi.

Annesi, babası ve iki kız kardeşi ile sürüldü. Habur kıyılarına yaklaştıklarında yok etme çalışması vardı. Yaklaşık 400 kadın ve erkek bir saatten kısa bir süre içerisinde öldürüldü ve cesetler nehre atıldı. Kurbanlar arasında annesi, babası ve kız kardeşi de vardı. Böylece tanınmış bir tüccar aile baştan ayağa yıkılmış oldu.

Aileden tek kurtulan Agop, bir Arap'ın çadırına alındı ve bir Arap olarak büyüdü. Tel Ermen yakınlarında Harmendat köyünde efendisi ile birlikte on bir yıl yaşadı ve bu on bir yıl içerisinde olabilecek her şey başına geldi.

Bir gün bir Ermeni seyyar satıcı köyden geçerken onu takip etmesini işaret etti, o da etti ve Haseke'ye ulaştı. Oradan bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 27 Temmuz 1926. Akrabalarına. Kuzeni Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1076	Mariyam Arakellian	Arakel		Urfa (Besu)	22	29 ocak 1926

- Maryam da geçmiş hayatı ile ilgili hiçbir şey hatırlamayanlardan bir tanesi. Kurtarma evimize geldiğinde, Kürtlerin yanında gördüğü kötü muameleden hem hastaydı hem akli da biraz yitmişti.

Kısa bir süre sonra evimizde bir çocuğu oldu ama çocuk birkaç gün sonra öldü.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Mart 1927. Kendisine bakıyor, hizmetçi.

Halep'te akrabaları bulundu.

1928 yılında Maryam kolonimizden no. 1270 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1079	Mariyam Arakellian	Krikor	Noushie	Van	25	30 Temmuz 1926

- Maryam, savaş sırasında tüm ailesini kaybetti. Kendisi, Viranşehir'li bir Kürt'ün esaretine girdi. Çok berbat bir adamdı. Dört tane karısı vardı, Maryam da beşincisi oldu. Yok olmak zorunda kaldığı bu sefil karanlık cehennemden çıkmanın bir yolunu bulup, kurtulmak için tahmin edilemeyecek kadar çok çaba sarf etti, fakat her seferinde yakalandı ve öldüresiye cezalandırıldı. Ancak Maryam tüm tehlikelere karşın kaçmaya çok kararlıydı ve kendisini bu cehennemden kurtarmak için her yolu deniyordu. On bir yılın sonunda nihayet Mardin'e kaçmayı başardıktan sonra görevlimizin yardımıyla Halep'e ulaştı.

Romatizmadan muzdarip.

- Bakımevinden ayrılışı: 28 Ağustos 1926. Kendisine bakıyor, hizmetçi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1091	Valentin	Hagop		Diarbakır	20	16 Ağustos 1926

- Diyarbakır katliamları sırasında babası öldürüldü. Kendisi annesi ve erkek kardeşi ile sürgün edildi. Viranşehir’de bir Türk Molla (dini lider) onu evine götürdü. Annesi ve kardeşi kafile ile birlikte yola devam ettirildiler. Türk uzun yıllar onu yanında tuttu. Büyüdüğünde, altmış yaşındaki bu adam onunla evlendi. Evlendikten birkaç gün sonra Valentin delirince Molla onu kapının önüne koydu. Bir Katolik Ermeni rahibin yardımı ile bize gönderildi.

Ona geçmişi ile ilgili soru sorunca ofisimizde yere düştü. Yüzü vahşi bir görünüm aldı, vücudu titremeye başladı, gözleri kocaman açıldı, burnundan ve ağzından kan gelmeye başladı. Biraz yardımla bir saat sonra kendine gelip normal haline dönünce onu kasabadaki belediye hastahanesine gönderdik.

- Bakımevinden ayrılışı: 8 Eylül 1926. Belediye hastahanesi, Halep.
Doğum için hastahaneye gitti ve ondan sonra bir daha bulunamadı. Ona ne olduğunu bilmiyoruz.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1102	Garabed	Hagop	Siranoush	Mardin Tel Ermen	18	26 Ağustos 1926

- Garabed, tüm ailesiyle birlikte Tel Ermen’den Mardin’e sürüldü. Mardin yakınlarındaki dağlarda Kürtler, kafileye saldırıp insanları öldürdüler. Anne ve babasının ölümüne tanık oldu. Kendisi kaburgalarına bir hançer darbesi aldı. İzi hâlâ görülüyor. Garabed oracıkta öyle yatarken başka bir Kürt gelip onu aldı ve köyüne götürdü. İyileşene kadar ona baktı. Bu köyde (Amudiye) on bir yıl efendisine çobanlık hizmeti yaparak yaşadı. Bir gün sürüsüyle birlikte Türk sınırın-

dan geçip Suriye topraklarına geldi. Orada ona Kürt'ün evini terk edip tekrar kendi milletine katılmasını tavsiye eden bir Ermeni ile karşılaştı. Garabed, teklifi kabul etti ve Haseke'ye ulaştıktan sonra görevlimiz onu bize gönderdi. Kurtarma evimize geldiğinde hastaydı.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Ekim 1926. Akrabaları Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1103	İskender (Syrisch)				15	28 Ağustos 1926

- No. 1103 ve 1104'ü İskender ve Süren [18] diye çağırıyoruz, çünkü bu iki küçük çocuk isimlerini dahi hatırlamıyorlar. Ancak Geidiye köyünün ahalisi onları Ermeniler diye çağırıldığından Ermeni milletine ait olduklarını biliyorlar.

Efendileri Ömer Ağa, onları cezalandırdığında hep Ermeniler veya Gâvurlar diye çağırıyordu. İskender, sonunda kaçmaya karar verdi. Çok sayıda Ermeni'nin Halep'te yaşamakta olduğunu duydu. Süren'i de kaçmaya ikna etti. Bir gece vakti ikisi de Haseke'ye ulaştılar. Onları bize gönderen görevlimizle buluştular.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Ekim 1926. Akrabalarına, Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1106	Sarkis	Dikran	Sarah	Tomarza	21	30 Ağustos 1926

- Sarkis'in akrabalarının hepsi Musul yakınlarındaki çölde yok oldu. Kendisi, çadırı çölün içinde olan bir Arap tarafından alındı. Sarkis, zalim aşiretlerin içerisinde vahşi bir Arap olarak büyüdü. Bir gün aşreti ile birlikte yazı geçirmek üzere Rasulayn yakınlarına geldi. Bir sabah görevlimiz iki adamın tartıştığını gördü. Bir tanesi diğerini "Ermeni domuzu" diye çağırarak aşağılıyordu. Görevlimiz bu fırsattan faydala-

nıp Sarkis'i kendi milletine kavuşturdu. Yetişkin bir çocuk. Ona bir iş bulmaya çalışacağız, böylece günlük ekmeğini kazanabilir.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Kasım 1926. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1108	Yester Bezirgan	Megerdich	Yeva	Diarbekir	18	30 Ağustos 1926

- Yester, annesi, babası, iki erkek ve üç kız kardeşiyle birlikte sürüldü. Derik'e ulaşana kadar on gün dağlarda dolandılar. Kafile üç gün açık havada konakladı. Ertesi gün jandarmalar erkekleri kadınlardan ayırdı. Yarım saat içerisinde yüzlerce erkek, sevdiklerinin gözü önünde yok edildi. Yester, bu katliama tanık oldu, annesini, babasını, üç kız ve iki erkek kardeşini kaybetti. Bir Kürt onu aldı. Orada sadece iki gün kaldıktan sonra Abdullah Çelebi adlı bir şeyh geldi ve Yester'i kendisine aldı. Onu Mardin'e götürdü. Bir Katolik Ermeni rahip onu kurtarıp bize gönderene kadar orada on bir yıl şeyhle yaşadı.
- Bakımevinden ayrılışı: 6 Aralık 1926. Akrabalarına. Kız kardeşi Beyrut'ta.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1109	Sarkis Megerdichin	Hagop	Osanna	Marash	17	30 Ağustos 1926

- Sarkis, Maraş'lı zengin bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Sarkis ölmedi ama çok fazla ve çok uzun bir süre manevi ve fiziksel acılar çekti.

Ailesi Der Zor'a sürüldü. Birkaç günlük bir dinlenme sırasında babası kafileden alınıp hapse atıldı. Sarkis, annesi, üç kız ve iki erkek kardeşiyle birlikte Meskene'ye geldi. Orada ailesinin izini kaybetti. Bir Arapla karşılaşana kadar çölde ge-

Yetimhaneye ulaşan çocuklar yırtık üstbaşlarıyla (NER Arşivi).

lişigüzel yürüdü. Arap onu birkaç çadırdan oluşan köyüne götürdü. Arapların arasında deve çobanlığı yaparak on bir yıl yaşadı. Bir köpekten biraz daha iyi beslendi.

Bir gün aşireti düşman karşısında çekilirken, Sarkis acele ile kendisini bir mağaraya gizledi ve tüm tehlikelere ragmen Rasulayn'a çıplak ve yalınayak ulaştı. Görevlimiz bir araba ile onu bize gönderdi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1111	Novart	Garabed	Sarah	Hadjın	18	3 Eylül 1926

- Novart, annesi, babası ve iki kız kardeşiyle birlikte sürüldü. Rasulayn yolunda annesi açlık ve yorgunluktan öldü. Rasulayn civarında jandarmalar babasını öldürüp, her biri üçer Mecidiyeden üç kız kardeşi Araplara sattılar.

Novart'ın sahibi Hamo Ali onu uzun yıllar çadırında tuttu ve onunla evlendi. Bu adamdan bir çocuğu oldu ama çocuk iki yıl sonra öldü. Kocasını bir başka Arap kadınla evlendi. Kadın Novart'a çok kötü davranıyordu. Bir gün efendisinin çadırını terk edip aşiret reisine kaçtı. Reis yüce gönüllü bir adamdı. Gizlice onu bizim Rasulayn'daki görevlimize yolladı. Oradan bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Temmuz 1928. Evlenebilmek için. No. 1177 [Sempard, 18] ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1112	Megerdich Tashjian	Hovhannes	Haghaper	Urfa	20	4 Eylül 1926

- Zulüm başladığında babası Urfa'nın köylerinden birisindeydi. Köy halkı, kendini düşmana karşı savunmaya çalışıyordu. Babası da orada Türklere karşı savaşıırken öldürüldü.

Mıgırdıç, annesi ve erkek kardeşiyle birlikte sürüldü. Yolda, Rakka yakınlarında annesi hasta düştü ve öldü. Kardeşi, bir Çeçen tarafından öldürüldü. Kendisi, bir Arap'ın çadırına götürüldü. Orada çoban olarak büyüdü ve on bir yıl kaldı. Akrabalarını bulmak için çok istekliydi. Bir gün onun bir Ermeni olduğunu hemen anlayan Ermeni bir şoför ile karşılaştı. Şoför onu Rasulayn'daki görevlimize gitmek için ikna etti. Oradan bir arabayla bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Eylül 1926. Akrabalarına. Amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1113	Parunag Shishlgian	Panos	Khanum	Zeltoon	25	4 Eylül 1926

- Parunag, 25 yaşlarında genç bir adam. Bütün ailesiyle birlikte Rasulayn'a sürüldü. Orada kabile bir çapulcu çetesinin saldırısına maruz kaldı. Katliam başladı ve yaklaşık iki saat sürdü. Parunag başından, bacağından ve kaburgasından olmak üzere üç kılıç darbesi aldı. Yavaşça sürünerek uzaklaştı ve kendisini ölümlerin arasında hendeğe gizledi.

Ertesi gün yaşlı bir Arap kadın Parunag'ı gördü ve onu çadırına götürüp iyileşene kadar ona baktı. Kadının hiç çocuğu yoktu, bu yüzden onu çocuğu gibi kabul etti. Parunag on bir yıl orada kaldı ve büyüdü, ama ağır iş yapamadığından üvey annesine bir faydası dokunamıyordu. Eskiden kalan yaralarından dolayı güçsüzdü.

Bir gün Kurtarma Evimizi duydu ve bir akrabasını bulabilmek ümidiyle bize geldi. Parunag uzun süre çok hastaydı.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Temmuz 1927. Kendisine bakabiliyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1117	Yeghsapet Mangoyan	Manoug	Sesed	Adana	35	11 Eylül 1926

- Tehcirden önce bir Ermeniyle evlenmiş ve kocasından iki çocuk sahibi olmuştu. Onlardan birisi no. 1115 Makruhi [13]. Tehcir sırasında kocası ve iki küçük çocuğu ile birlikte sürüldü. Yolda Çeçenler tarafından öldürülen kocasını kaybetti. Çocuklarından birisini de kaybetti. Makruhi'nin hayatını kurtarmak için onu bir Arap'ın himayesine bırakıp kendisi de bir başka Arap'ın evine hizmetçi olarak gitti. Birkaç ay sonra Arap onunla evlendi.

İngiliz güçlerinin bölgeyi işgal etmesinden yararlanıp kocasını terk etti ve Mardin'in Midyat ilçesinde yerleşmiş bir Süryani ile evlendi. Adam, Yeğisapet'in ilk kocasından olan

kızını da yanında kabul etti. 1925 yılında adam Türk ordusuna alındı ve kayboldu. Yeğisapet yardımımızı istedi. Zavalılı aileyi Halep'e getirdik.

- Bakımevinden ayrılışı: 26 Eylül 1926. Akrabalarına. Kocası Beyrut'ta.
- Kızı Makruhi, no. 1115, 13 yaşında.
Kızı Matyam Shittar, no. 1118, 3 yaşında.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1119	Mariam Paboudjian	Garabed	Yeghsa	Kushne (Araguir)	23	12 Eylül 1926

- Babası Türk ordusuna alındıktan sonra annesi, üç erkek ve bir kız kardeşiyle Urfa'ya sürgün edildi. Kafile birkaç hafta yol aldıktan sonra Der Zor'a ulaştı. Orada bir Arap tarafından kaçırıldı ve bir Çingene'ye bir koyun karşılığında verildi. Çingene onunla evlendi ve böylece Maryam hırsızlık yaparak, fal bakarak, vs. yaşamaya başladı.

Bir gün Halep'teki teyzesi çok kalabalık bir Çingene grubunun Halep'e geldiğini ve Maryam'ın da aralarında olduğunu duydu. Bilgi doğrudu. Derhal bize gelip yardımımızı istedi. Onu arabanın yakınlarına getirecek olan bir Çingene'ye biraz para verdik. Böylece daha kolay ve güvenli kaçabilmiş oldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Eylül 1926. Akrabalarına. Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1122	Krikor Brounsezian	Sarkis		Alntab	18	19 Eylül 1926

- Krikor, annesi, babası ve beş erkek kardeşiyle Der Zor'a sürüldü. Katliam başladığında kafile Rakka yakınlarında nehir kenarında dinleniyordu. İnsanların birçoğu ya öldürüldü ya

da suda boğuldular. Annesi kendisini nehre attı ve boğuldu. Krikor Şammar'lı bir Arap'ın çadırına götürüldü ve orada on bir yıl çobanlık yaparak yaşadı.

İki kez kaçtı ama yakalandı ve çok acımasızca cezalandırıldığından hasta düştü. İyileştikten sonra tekrar bir fırsatını bulup Suvar'a kaçtı. Orada onu bize gönderecek olan görevlimizle buluştu.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Eylül 1926. Akrabalarına, Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1132	Kevork Degirmenjian	Krikor	Mariam	Urfa	15	25 Eylül 1926

- Kevork, Mardin'e sürüldü. Babası, savaş başlar başlamaz öldü. Mardin yakınlarında Türkler iki kız kardeşini kaçırdılar, annesi ise kendini müdafa ederken öldürüldü. Zavalı bebek köşede korkak bir geyik gibi titremekteyken, bilinmeyen birisi geldi ve onu alıp evine götürdü. Bu adam babasının arkadaşısıydı. Kevork onunla on bir yıl yaşadı ve kötü muamele görmedi.

Bir gün halası bize gelip Kevork'u kurtarmak için yardımımızı istedi. Onun nerede olduğunu biliyordu. Sahibi onu akrabalarına geri vermek istediği için Kevork'u Halep'e transfer etmek zor olmadı.

- Bakımevinden ayrılışı: 2 Ekim 1926. Akrabalarına, Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1133	Serpouhi	Manoug	Soghme	Behesni	20	25 Eylül 1926

- Serpuhi (no. 954'ün kız kardeşi), Birecik'li bir Arap'ın evine götürüldü. Arap onunla evlendi. Üç yıl bu adamla yaşadı. Kocasını çok sabit fikirli bir adamdı. Herhangi bir terslik olduğunda bunu karısına bağlıyor ve ona kötü davranıyordu.

Hatta onu öldürmeye dahi teşebbüs etti ama “Allah” korkusu vardı. Sonunda Serpuhi’yi kapı önüne koydu. Yaklaşık altı ay orada burada, farklı evlerde hizmet ettikten sonra İslâm’ı kabul etti ve bu sayede Birecik’te yaşayabilen bir Ermeni ile evlendi.

Kocasından iki çocuğu oldu fakat son Kürt olaylarında kocası öldürülünce Serpuhi iki çocuğu ile çaresiz kaldı. No. 954 kız kardeşine bir mektup yazdı. Kız kardeşi bunun üzerine bizi olaydan haberdar etti. Yol masraflarını ödeyerek dul kadının çocukları ile birlikte Halep’e nakledilmesini başardık.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ekim 1926. Kız kardeşi Halep’te.
- Çocukları:
No. 1134 Viktor Mahlebcıyan, 6.
No. 1135, Germa Mahlebcıyan, 3.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1139	Harutiun	Sarkis	Khanesu	Mersin	18	26 Eylül 1926

- Harutyun, annesi ve abisi ile birlikte sürüldü. Babası savaştan önce öldü. Kafile Halep yakınlarında kamp kurduğunda abisi şehre gitmenin bir yolunu buldu ve bu şekilde kurtuldu. Hâlâ Halep’te yaşıyor. Harutyun, annesi ile birlikte yola devam ettirildi. Rasulayn’a geldiklerinde bir Kürt annesini, bir diğeri de onu evlerine aldılar. Böylece anne ve çocuk birbirinden ayrılmış oldu.

Efendisi Sulo köyünde oturuyordu. Harutyun, basit bir çoban olarak orada on bir yıl yaşadı. Büyüdüğünde bu on bir yıllık çalışmasının karşılığını istedi fakat reddedildi ve kapının önüne konuldu. Der Zor’daki görevlimiz, bir gün onu yolda yalınayak dururken gördü. Arabayla onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 27 Eylül 1926. Akrabalarına. Erkek kardeşi Halep’te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1140	Avedis	Wanlg	Shaslnem	Mersin	18	26 Eylül 1926

- Babası, Türk ordusunda askerdı. Onun hakkında başka bilgi yok. Avedis, annesi, bir kız ve bir erkek kardeşi ile sürüldü. Rasulayn'a geldiklerinde annesi ve erkek kardeşi aşırı yorgunluk ve açlıktan öldüler. Annesinin ölümünden sonra Avedis'in aklına Halep'e geri dönmek fikri geldi ve kız kardeşini de yanına alarak düz yoldan gitti. Üç ayda Halep'e ulaşılar. Bu üç ayda neler oldu? Tahmin edebiliriz.

Halep'e ulaştıklarında bir sığınma yeri buldu ve kız kardeşini oraya bırakıp şehre ekmek almaya gitti. Ne yazık ki jandarmalar tarafından yeniden yakalandı ve yine Rasulayn'a gönderildi. Orada bir Kürt'ün evinde hizmetkâr olarak yaşadı.

İki yıl sonra Kürt ölünce Avedis barınaksız kaldı. Gori adlı bir köye gitti ve orada çoban olarak dokuz yıl kaldı. Bir gün efendisi onu çok kötü dövdü. Avedis kaçtı ve Haseke'ye ulaştı. Oradan görevlimiz tarafından bize gönderildi.

- Uzun zamandır kayıp olan kız kardeşini bulabilmeyi çok arzu ediyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mayıs 1927. Kolonimize gitti. 1930: Avedis Halep yakınlarında bir köyde yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1145	Armenag	Sarkıs		Sivas	18	27 Eylül 1926

- Bir gün efendisi onu öyle acımasızca dövdü ki, zavallı çocuğun dudağından bir parça et koptu. Bunun üzerine bir başka köye kaçtı ve bir Arap'ın evine sığınıp orada beş yıl adamın tarlalarında çalıştı.

Sonunda, Kurtarma Evimizden haberdar olup Jerablus'a, sonra da Membiç'e kaçıp görevlimizce bize gönderildi.

- Armenag Kasım 1926'da dudağından ameliyat oldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 12 Ocak 1927. Kendisine bakıyor. Zanaat.
Rasulayn'da yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1146	Babo Rubulgan	Samuel	Khatun	Gur'in	19	29 Eylül 1926

- Bütün ailesiyle birlikte Rasulayn'a sürüldü. Aileden tek o kurtuldu. Bir Arap onu evine aldıktan sonra aşiret reisine sattı. Babo on bir yıl orada kaldı ve efendisinin güvenini kazandı.

Bir gün görevlimize Babo hakkında bilgi gelince gidip onunla görüştü. Ona Ermeniler hakkında bilgi verdi ve hat-ta akrabalarının Halep'te yaşamakta olduğunu söyledi. Babo, kaçmasının zor olduğuna ikna olmuştu. Görevlimiz derhal onun efendisine gitti ama o kölesinin gitmesine izin vermedi. Neticede görevlimiz çocuğu sahibinden satın almak zorunda kaldı ve böylece Babo Kurtarma evimize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 23 Mart 1927. Kendisine bakıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1151	Aram	Sarkis		Afion Karahisar	19	7 Ekim 1926

- Aram ailesi ile birlikte Konya'ya, sonra Adana'ya ve nihayetinde Der Zor'a varıncaya kadar sürüldü. Oraya ulaştıklarında valinin Ermenilere karşı düşmanca bir tutumu yoktu. Ancak kısa süre sonra Arap ve Çeçenlerin insanlara saldırmasına, onları soymasına izin veren bir başkası onun yerine atandı. Kız kardeşi bu ataklardan birisinde öldürüldü, anne ve babası Habur'a sürüldü ve öldürüldüler. Kendisi, erkek kardeşini Der Zor'da bırakıp Djeesh adlı bir Arap aşiretine gidip

orada on bir yıl çoban olarak yaşadı. Kendisine kötü davranıldığından bir gün Der Zor'a kaçtı ve onu bize yollayan görevlimizle buluştu.

- 1928 - Aram epilepsi hastası.
- 1930 - Şimdi daha iyi. Londra'dan ona para gönderen bir erkek kardeşi var.
- 1 Ocak 1030'da evimizi terk etti ve şimdi Basmacıyan'ın evinde yaşıyor. Onu destekliyoruz.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1157	Mariam Lehad	Garabed	Nedjmi	Avina (Mardin)	30	17 Ekim 1926

- Tehcir sırasında Maryam'ın kocası Türk ordusunda askeri. Maryam, oğlu Yakup (no. 1158, 14) ve annesi ile birlikte sürüldü. Kafile yola çıktı ve Daşhiye köyüne geldiğinde düşman grupların saldırısına uğradılar. Diğer birçok kadın gibi Maryam da bir Kürt'ün esaretine girdi ve onun evine götürüldü. Böylece annesinden ve oğlundan ayrılmış oldu. Maryam'ın sahibi onunla zorla evlendi. Annesine ve oğluna ne olduğunu bilmeden o adamla yaşamak zorunda kaldı.

Zaman içerisinde Mardin'den Hristiyan bir kadın ona oğlunun Bagara köyünde yaşıyor olduğu bilgisini verdi. Hiç vakit kaybetmeden oğlunu tekrar almak üzere hazırlıklar yaptı ve bir gün bahçeden topladığı ürünleri satmak üzere Mardin'e gitmesine izin vermesi için kocasına yalvardı. Bu yolla oğluna kavuşmasını çabuklaştırmış oldu. Mardin'de eskiden tanıdığı Hristiyan bir kadına gitti. Kadın onun altına bir at verdi. Böylece Bagara köyüne ulaşmış, oğlunu geri kazanmayı başardı. Oğluyla Haseke'ye kaçtı. Oradan görevlimiz tarafından ikisi birden bize gönderildiler.

- Bakımevinden ayrılışı: 23 Mart 1927. Akrabaları ile Halep'te yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1159	Gadar Der Ohanesian	Karvallim	Merin	Harpoor	18	22 Ekim 1926

- Babası Gregoryan kilisesinde rahipti. Savaşın başında hapse atıldı ve öylesine korkunç işkence gördü ki bir gece işkencecilerinin elinde öldü. Gadar, annesi ve erkek kardeşi ile yola çıktı.

Kafile Mardin'e ulaştı. Orada bir Arap annesini kaçırmaya çalıştı. Annesi istemedi, adam kızdı, silahını aldı ve onu göğsünden vurdu. Annesi anında öldü. Gadar kafile ile yola devam etti. Aynı gün bir Arap şeyhi olan Garim el Anzar tarafından kaçırıldı. Bu adam Karmi köyündendi. Erkek kardeşine ne olduğunu bilmiyor. Bu adamla birlikte karısı olarak on yıl yaşadıktan sonra şeyh onu Musa adlı bir başka şeyhe sattı. İkinci sahibiyile bir yıl yaşadı.

Bir gün Hristiyan bir Suriyeli onu gördü ve Mardin'deki bir Katolik Ermeni rahibine kaçmasına yardım etti. Rahip onu motorlu bir araba ile bize gönderebilene kadar birkaç gün yanında tuttu.

- Bakımevinden ayrılışı: 8 Ekim 1927. Kendisine bakıyor, hizmetçi.
1929'da Beyrut'ta evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1161	Zaven Seraldarian	Hadji Hamparsum	Takuhi	Kurtbelen	20	23 Ekim 1926

- Zaven'in babası memleketinde öldürüldü. O, annesi, bir kız ve bir erkek kardeşi ile birlikte Dipsi'ye kadar sürüldü. Orada erkek kardeşi öldü ve kız kardeşi Araplar tarafından kaçırıldı. Anne ve çocuk dehşet verici yolculuğa devam etmeye zorlandı. Meskene'ye geldiklerinde Kürtler karavana saldırdı ve sahip oldukları bütün paralarını ve kıyafetlerini çaldıktan sonra Zaven ve annesini kafileden ayırdılar. Onları o

kadar kötü dövdüler ki sekiz gün yerlerinden kıpırdayamadılar.

Bir gün bir Arap gelip onları evine götürdü. Annesi orada öldü, kendisi iyileşip on bir yıl efendisi ile yaşadı. Bir gün iş için Bab'a geldiğinde onu bize gönderecek olan görevlimizle buluştu.

- Bakımevinden ayrılışı: 6 Haziran 1927. Akrabalarına. Annesi Amerika'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1164	Nerses Khelfe Sarkıslan	Sarkıs	Anna	Adıaman	20	26 Ekim 1926

- Nerses ve erkek kardeşi (no. 1165) annesi ve kız kardeşi ile birlikte Fırat nehri kıyılarında Berki köyüne kadar sürüldü. Babaları memleketinde öldürüldü. Berki köyüne ulaştıklarında bir Türk arabacı annesini ve kardeşini, onları memleketlerine götüreceğine dair söz vererek aldı. Fakat kısa süre sonra anneyi Kürtlere sattı ve kız kardeşini de kendisi aldı. Nerses ve erkek kardeşi bir Kürt'ün evine götürüldü. Urfa yakınlarındaki Gerdeg köyünde Kürt için uzun yıllar çalışmak zorunda kaldılar.

Arappınar görevlimiz onlardan haberdar olup kaçışlarını ayarladı ve bize gönderdi.

- 1 Aralık 1926'da kolonimize gönderildi.
- Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1927. Kendisine bakıyor. Köylü. No. 1210 ile evlendi
- No. 1165 Erkek kardeşi, Ohannes, 18. Bakımevinden ayrılışı: Ekim 1928. Kendisine bakıyor. Çiftçi. No. 1405 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1166	Vahan Meymarian			Adana	18	27 Ekim 1926

- Vahan, annesi, babası, iki kız ve dört erkek kardeşi Antep'e sürüldü. Orada annesi hastalığa yenik düştü. Kalanlar yolculuğa devama zorlandı. Suruç'a geldiklerinde babasının ifadesine göre, babası onu bir Arap'ın himayesine bıraktı ve diğer çocukları ile birlikte yola devam etti. Vahan, efendisi ile kaldı ve on bir yıl onun hizmetkârı olarak yaşadı.

Bir gün babası, titrek bir yaşlı adam, bize gelip oğlunu kurtarmamız için bizden yardım istedi. Vahan'ın yerini söyledi. Onun kaçısını ayarlayıp bize gönderecek olan görevlimizi konu hakkında bilgilendirdik. Vahan bize ulaştığında babası onu ofisimizde bekliyordu. Bütün çocuklarının içinden bir tek o kurtuldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Ekim 1926. Akrabalarına. Babası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1167	Misak	Panos	Tervanda	Zeltoon	17	28 Ekim 1926

- Savaşın başında Misak'ın babası hapse atıldı ve öldürüldü. Annesi ve üç erkek kardeşi ile birlikte Der Zor'a sürüldü. Orada bir Arap, abisini kaçırıp götürdü. Kendisi, bir Arap tarafından kaçırılıp on bir yıl adamın hizmetkârı olarak tutuldu.

Bir gün içinde bulunduğu göçebe aşireti Abu Herrara yakınlarına geldi. Oradaki hancı bir Ermeniydi ve arkadaşlarıyla Ermenice konuşuyordu. Misak kendi dilinden birkaç kelime hatırlıyordu. Onların önünde şaşkın bir şekilde duruyor, Ermenilerin hâlâ yaşamakta olduğuna inanamıyordu. Hancı ona bizim Kurtarma Evimiz hakkında bilgi verdi ve onun bizim Haseke görevlimize ulaşmasına yardımcı oldu. Oradan bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Mart 1927.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1172	Bedros Tenekedjian	Aroush	Khanum	Urfa	20	31 Ekim 1926

- Babası, Urfa yakınlarında çok büyük bir çiftliğin sahibiydi. Tehcir sırasında Urfa'daydı. Orada annesi, babası, bir kız ve üç erkek kardeşinin bilinmeyen bir istikamete doğru sürüldüğünü duydu.

Babasının çiftlikte bir Türk ortağı vardı. Bu fırsattan faydalanıp bir gün Bedros'u öylesine acımasızca dövdü ki zavalı çocuk iki dişini kaybetti. Daha sonra onu kapı dışarı attı. Bedros, Kulleç adlı bir Kürt köyüne gitti fakat ertesi gün ortak gelip, onu aldı ve çiftliğe geri getirdi. Orada on bir yıl hizmetkârlık yaptı.

Bir gün efendisi kızgınlık anında kendi kız kardeşini öldürdü ve Bedros'u da yanına alıp Suriye topraklarına kaçtı. Burada Bedros kaçma fırsatı buldu ve Halep'e gidebildi. Çaresizdi, bu yüzden onu aldık. Halep'teki bir hemşerisi bize üç erkek kardeşinin de Bağdat'ta yaşadığı bilgisini verdi. Bedros'un akrabalarını Beyrut'ta bulduk ve Bedros, onların yanına gitti.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Nisan 1927. Akrabalarına. Kendisine bakıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1176	Manug Tcholakian	Megerditch	Baghdad	Derende	20	2 Kasım 1926

- Babası, Türk ordusunda askerdi ve Ruslara karşı savaşmak üzere Erzurum'a gönderildi fakat bir daha geri dönmedi. Manug, annesi ve erkek kardeşi (no. 1177) ile Urfa'ya sürüldü. Yolda, Fırat kıyılarında annesi öldü ve cesedi nehre atıldı. Kafile gece vakti Sütçan köyü yakınlarından geçerken Manug ve erkek kardeşi bir fırsatını bulup, diğerleri aceleyle yola devam ettirilirken, kendilerini bir çukura sakladılar. Ertesi gün bir Kürt onları yolda gördü ve ikisini de köyün ağasına götür-

dü. Orada on bir yıl Şerif Bey adındaki efendilerine çalışmak zorunda kaldılar. Sonunda, bu zor ve karşılığı olmayan hayat-tan bıkip ikisi birden Arappınar'a kaçtı ve bize gönderildiler.

- 1 Aralık 1926'da kolonimize gitti.
- 1930 Manug şimdi Halep'te kalıyor.
- No. 1177'nin erkek kardeşi (Sempard, 18) no. 1111 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1178	Minas	Artin	Berkin	Nıksar	20	2 Kasım 1926

- Minas'ın babası savaştan önce öldü. Annesi ve iki kız kardeşi ile birlikte yola çıktı. Kız kardeşleri Suruç'ta Türkler tarafından kaçırıldı. Annesi ile birlikte Incersi köyüne ulaşana kadar yola devam ettirildiler. Orada annesinden ayrıldı ve Ali Taami adlı bir Kürt'ün evine götürüldü. Minas, bu adamın yanında altı ay kaldıktan sonra Utşan köyüne kaçtı. Orada basit bir çoban olarak on bir yıl kaldı.

Bir gün yaptığı işin karşılığını istedi. Efendisi onu reddetmedi ve her yıl için 1 £ ödedi. Ancak akrabalarını bulmak için Halep'e doğru yola çıktığında, efendisi birkaç hizmetkârını gönderip yolda onu soydurup on bir yılda kazandığı bütün parayı geri aldı. Zavallı çocuk perişan bir halde bizim evimize ulaştı.

- 1 Aralık 1926'da kolonimize gitti. No. 1248 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1179	Ardash		Veronika	Ankara	17	2 Kasım 1926

- Ardaş, anne ve babası ile Urfa istikametine sürüldü. Sumsaç köyüne ulaşırken kabile Arapların saldırısına uğradı. Babası-

nı soyup öldürdükten sonra kendisini annesi ile birlikte kacırdılar.

Bir Arap, annesi ile zorla evlendi. Annesi ile iki yıl kaldıktan sonra Yalağanda köyüne gidip iki yıl çiftçi olarak çalıştı. Ancak sürekli kötü muamele gördüğünden Sutehan'a kaçtı. Orada Muhammed Semi adlı bir adam için uzun yıllar çalıştı. Sonunda Suriye topraklarına geçmeyi başardı. Orada kapısını çaldığı Arappınar görevlimizce Kurtarma evimize gönderildi.

- 1 Aralık 1926'da kolonimize gitti.
No. 1803 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1180	Sara Samurian	Mekhsi Avedis	Yeghsa	Adıaman	30	8 Kasım 1926

- Sara, tehcirden önce evlendi. Tehcir sırasında kocası askere alındı ve bir daha da dönmedi. Anne ve babası Dünya Savaşı'ndan önce ölmüştü. Yola kız kardeşi ve akrabaları ile çıktı.

Yolda, Urfa'da, bir Kürt onu evine kaçırıp zorla evlenirken kız kardeşi kabileyle yola devam etti. İki yıl sahibi ile kaldı. Bu sırada ilk kocasının Türk arkadaşlarından birisini durumdan haberdar etmeyi başardı. Bu adam, Sara'nın memleketine dönmesini sağladı. Orada zengin bir Türk, genç bir Ermeni'yi koruyordu. Bir süre sonra Sara bu genç adamla evlendi ve zaman içerisinde ondan üç tane çocuğu oldu.

Son Kürt ayaklanmasında kocası ailesini terk edip kaçmak zorunda kaldı. (Eğer hâlâ hayattaysa Suriye'de olmalı.) Sara, Kurtarma Evimizden haberdar oldu. Arappınar görevlimizle iletişime geçti ve bir katırcıya biraz para ödeyerek Arappınar'a ulaştı. Oradan görevlimiz onu üç çocuğu ile birlikte bize gönderdi.

- Şu anda kocasını bulmaya çalışıyoruz.
Sara'nın kocasını Halep'te bulduk ve üç çocuğu ile birlikte onunla yaşamaya gitti.

- Bakımevinden ayrılışı: 12 Kasım 1926. Akrabalarına. Kocası Halep'te.
- Çocukları:
No. 1181 - Markrid Samuryan, 6.
No. 1182 - Satanik Samuryan, 4.
No. 1183 - Mikâyel Samuryan, 2.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1184	Ovsanna Kırışhdjian	Garabed	Vartouhi	Adıaman	25	3 Kasım 1926

- Ovsanna, annesi, babası, bir kız ve altı erkek kardeşi ile birlikte Urfa'ya sürüldü. Orada kız kardeşi zorla alınarak bir Türk evine götürüldü. Üç erkek kardeşi kayboldu ve bir kardeşi memleketine geri dönmeyi başarıp komşularından birisi tarafından korundu. Kendisi, bir Türk tarafından Nizip'e götürülüp, aslında genç olmasına rağmen sahibi ile evlendirildi.

Uzun zaman sonra, epeyce önce kaybolmuş olan iki erkek kardeşi memleketlerine dönmeyi başardılar. Tehlike geçince üç erkek kardeş, harap olmuş evlerini yeniden inşa etmeye başladılar. Zengin bir Türk'ün yardımıyla Ovsanna'nın Nizip'ten kaçışını ayarladılar. Böylece kardeşlerine kavuştu.

Kürt ayaklanmasına kadar birlikte yaşadıktan sonra kardeşleri tekrar evlerini ve kız kardeşlerini terk etmek zorunda kaldılar. Bereket versin ki kardeşlerinden bir tanesi sağ salım Halep'e ulaşmayı başardı ve kız kardeşini kurtarmak için bizim yardımımızı istedi. Seyahat masraflarını ödeyerek kızın Halep'e getirilmesini başardık.

- Bakımevinden ayrılışı: 9 Kasım 1926. Akrabalarına. Erkek Kardeşi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1190	Tovmas (Bshar)	Movses	Sara	Paloo	20	10 Kasım 1926

- Tovmas, annesi, babası ve bir erkek kardeşi ile birlikte Diyarbakır'a sürgün edildi. O kasabada kısa bir dinlenmeden sonra kabile Mardin bölgesine ve oradan da Der Zor çölüne kadar gönderildi. Eziyetle geçen birkaç aylık bir duraklamadan sonra zavallı insanlar Haseke bölgesine gönderildiler ve orada en berbat yöntemlerle yok edildiler. Tovmas, omuzundan ağır yaralı bir halde geceyi cesetler arasında geçirdi. Ertesi gün Arap kadınlar ölümler üzerinde değerli bir şeyler bulup, çalmak umuduyla geldiler. Bir tanesi Tovmas'ın hâlâ yaşadığını gördü ve onu alıp evine götürdü. On bir yıl bu Arap aile ile kaldı.

Aşiret bir keresinde Der Zor yakınlarında kamp kurduğunda şehre kaçtı. Görevlimiz haberdar edilince onu Halep'e gönderdi.

- Tovmas erkek kardeşini almaya gitti ama geri dönmedi.
- Bakımevinden ayrılışı: 16 Kasım 1926.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1195	Krikor Berberian	Hovsep	Khanum	Urfa	16	19 Kasım 1926

- Krikor'un babası da birçok diğer Ermeni gibi zincirlendi, hapse atıldı ve sonra öldürüldü. Annesi, büyükannesi, bir kız kardeşi ve teyzesi ile yola çıktı. Tel Abyad yakınlarında Kuzzi köyüne vardıklarında Muhammed Hacı adlı bir Türk, teyzesi ile evlenmek istedi. Muhammed'in bütün aileyi koruması karşılığında bu teklifi kabul etmek durumunda kaldılar. Türk bunu kabul etti ve hepsini evine getirdi.

Birkaç ay sonra teyzesi ve Türk kocası hasta düştü ve öldü. Türk'ün hizmetkârı Ciman bu fırsattan yararlanıp Krikor'un annesi ile evlendi ve efendisinin karısını da ikinci karısı olarak tuttu.

Krikor'un kız kardeşi de İslâm'ı seçmiş olan bir Ermeni ile evlenmişti. Böylece bütün aile kötü şartlarda yaşamak zorunda kalmıştı. Krikor büyüyünce bu uygunsuz hayata katlanamadı ve Tel Abyad'dan ayrıldı. Bizim çalışmalarımızdan haberdar oldu ve doğruca Kurtarma evimize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Mart 1927. Kendisini geçindiriyor. Geri geldi.
Son olarak 29 Ekim 1927'de gitti.

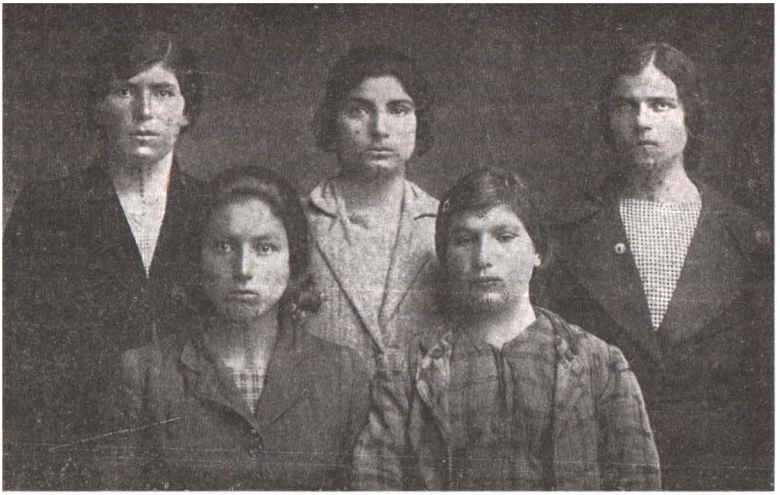
No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yarı	Yaşı	Kabul tarihi
1196	Varteres	Yeghiazar	Shere	Yertmeneg (Harpoot)	18	22 Kasım 1926

- On kişiden oluşan Vartan'ın ailesi Vartatil yönüne doğru sürüldü, fakat hiçbirisi oraya ulaşamadı. Yolda hepsi dağıldı ve birbirlerini kaybettiler. Diğerlerinden ayrılmış olan Varter, Mardin'e kadar yollandı. Orada Golli köyünde çiftçi olarak çalışarak sekiz yıl kaldı.

Bir gün Mardin'e meyve satmaya gitti. Orada erkek kardeşlerinden birisinin şehirden çok uzak olmayan Zunnar köyünde yaşamakta olduğunu öğrendi. Doğru o köye, kardeşinin yanına gitti.

Bir keresinde Vartan komşu köylerden birisine iş için gittiğinde erkek kardeşi yıllarca çalışmışlığının karşılığını talep etti. Efendisi sinirlenip çocuğu öldürdü. Vartan döndüğünde, Türk, kardeşinin Hıristiyanlara gittiği yalanını söyledi. Ama genç bir Kürt acıdı ve ona gizlice kardeşinin öldürüldüğünü ve kendisini de aynı akıbetin beklediğini söyledi. Bunun üzerine Vartan olabildiğince hızlı kaçtı ve Mardin'e ulaştığında bir Katolik rahibin yardımı ile Haseke'ye yollandı. Oradan görevlimiz onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor. Akrabaları, iki erkek kardeşi Amerika ve Marsilya'da.

The Slave Market News [Köle Pazarı Haberleri] dergisinde yayınlanmış dövmeli Ermeni kadınlar (Milletler Cemiyeti Arşivi).

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1205	Manuel Berdigian	Kevork	Lucia	Aintab	17	1 Aralık 1926

- Manuel bize, tehcir sırasında annesi, babası ve bir erkek kardeşi ile birlikte önce Halep'e ve sonra Rasulayn'a sürüldüğünü söyledi. Orada babasının ve abisinin katledilmelerine tanık oldu.

Kafile Rasulayn'dan Mardin'e gönderildi, yolda jandarmalar annesini ondan ayırdılar ve onu sadece beş meciddiyeye bir Arap'a sattılar. Manuel kafile ile birlikte Mardin yakınlarında Bektaşî kasabasına ulaştı. Orada 12 yıl Kürt efendisi için çalışmak zorunda kaldı. Bizim için onun dayanılmaz zorluklarla geçen 12 yıllık hayatını izah etmek zor, onun için sadece kendisine kötü davranıldığını söylemekle yetineceğiz.

Bir gün bu hayatından bıkip kaçtı ve Mardin'e geldi. Şansına orada onu bize gönderecek olan bir Ermeni rahip ile karşılaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Aralık 1926. Akrabalarına. Amcası Halep'te.

Eylül 1927’de geri geldi.

Son olarak 20 Temmuz 1928’de ayrıldı. Kendisini geçindiriyor. Berber.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1206	Bedros	Ohan	Siranoush	Moush	18	3 Kasım 1926

- Tehcir başladığında Türkler Ermeni mahallesine saldırdılar. Ermenilerin yenilgisi ve mahallenin yakılması ile sonuçlanacak normal bir savaş başladı. Zavallı insanların birçoğu canlı canlı yakıldı, birçoğu öldürüldü, kadınlar ve kızlar haremle-re alındı ve zorla Türklerle evlendirildi.

Kurtulanlar toplandı ve ölmeleri için Der Zor çöllerine gönderildiler. Zavallı Bedros da onlar arasındaydı, fakat Midyat’a gelirken bir Kürt tarafından kaçırıldı, Kürt’ün evine götürüldü. Böylece anne ve babasını kaybetti ve onlara ne olduğunu bilmiyor.

Bedros, 12 yıl boyunca Kürtlerin arasında yaşadı ama bir Ermeni olduğunu her zaman hatırladı. Bir gün kaçtı ve Karaman’a geldi. Orada Fransız ordusunda hizmet eden bazı Ermeni askerlerle karşılaştı. Askerler onun Hasitçe’ye ulaşmasına yardımcı oldular. Oradan da bir araba ile bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor.

Akrabalarına, Beyrut.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1207	Hovhannes	Avedis	Narzig	Kighl	17	3 Aralık 1926

- Kısa bir süre önce Haseke görevlimiz Ohannes’i üstü başı eski püskü, yırık pırtık bir halde bize gönderdi.

Geçmişinden anladığımız kadarı ile, tehcir sırasında babası tutuklandı ve hapse atıldı. Ohannes, annesi, bir kız ve iki erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Mardin’de ailesinden kaçırılıp Sarras adlı köye götürüldü. Hazin ayrılık sırasında annesinin yüreği kabardı ve ağlamaya başladı, ama ne çare.

O köyde 12 yıl Molla Mahmut’un evinde çalışmak zorunda kaldı. Molla Mahmut, acımasız bir adamdı ve çocuğa bir köpeğe davrandığından biraz daha iyi bakıyordu. Öyle ki Kürt komşuları bile zavallı çocuğa acıdılar ve bir Hıristiyan’a durumu haber verdiler. O da Mardin’deki rahibe haber verdi ve kısa sürede Ohannes’in kaçıışı ayarlandı. Şimdi evimizde önceden yaşamış olduğu ızdırapları unutuyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1927. Kendisini geçindiriyor. Dokumacı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1208	Joseph	Hagop		Adana	16	3 Aralık 1926

- Ailesi ile birlikte Mardin’e kadar sürgün edildi. Kafile Karaman’dan geçerken bir Türk oğlanı almak istedi. Jandarma Joseph’i iki meci diyeye ona verdi. Ailesinden ayrılıp Türk’ün hizmetkârı oldu. Daha sonra efendisi Mardin’e yerleşti ve orada Joseph’i bir Kürt’e sattı. Uzun yıllar bir kahvede garson olarak çalışarak yaşadı. Bir gün kahvenin bir köşesinde tanımadığı bir adam oturmaktaydı. Oğlan ona yaklaştığında tanınmayan bu adam çok alçak bir sesle ona Halep’teki bir yetimhaneye onunla birlikte gelmesini, orada akrabalarını bulabileceğini teklif etti. Joseph çok sevinmişti ve onun teklifini hemen kabul etti.

Ertesi gün efendisi kölesini bulamadı çünkü o görevlimizin gözetiminde Suriye bölgesine ulaşmıştı. Onu Hasitşe’ye götürdü, oradan bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Şubat 1927. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1210	Mayrig	Armenag	Dudura	Tekirdağ	19	4 Aralık 1926

- Mayrig, annesi, babası, erkek ve kız kardeşi ile birlikte Musul yönüne doğru sürüldü.

Yolda babası öldürüldü, annesi Araplarca alındı ve erkek kardeşi hayatını kurtarmak için kaçtı. O, kız kardeşi ile Musul'a vardı. Kafile şehrin dışında kamp kurdu. Çok geçmeden Arap ve Kürtlerin saldırılarına maruz kaldılar ve Mayrig ve kardeşi Kürtlerin eline geçti.

Mayrig, "Djebour" aşiretine mensup olan Sultan el Ali adlı bir adamla 12 yıl yaşadı.

Büyüdüğünde efendisi onu bir Arap'a iki inek ve 12 Türk parası karşılığında verdi.

Haseke'deki görevlimiz Mayrig hakkında duyum aldı fakat zavallı kıza yardım edemedi. Mamafih, bir gün görevini yapabilmek için tehlikeyi göze aldı ve bu acımasız aşirete gitti, ancak çok geç kalmıştı. Kız beş gün önce evlendirilmişti. Buna rağmen onun kaçışını ayarlamayı başardı ve bize gönderilmesini sağladı.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor. Hizmetçi Akrabalarına. Yunanistan. Topluluğumuzdan No. 1164 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1211	Nerses			Sivas	18	5 Aralık 1926

- Tehcirin başında babası Rusya'ya kaçtı. Ailenin geri kalanı, Nerses, annesi ve bir erkek kardeşi Birecik bölgesine sürüldü.

Jandarmalar kafileye nefes aldırmadan onları yola devam ettiriyordu. Annesi, çocukları ile yolculuğa devam etmek için mümkün olan tüm çabayı harcadı, fakat dizlerinde derman kalmadı ve yolda bitkin düştü.

Birecik'te iki Kürt kız kardeşini sahiplendi, fakat kız kardeşinin ölümü ile bu koruma sona erdi. Nerses'e gelince, Ardi Bey adlı bir Kürt'ün evinde, sabahın ilk ışıklarından akşamın karanlığına kadar, dağların tepesinde neredeyse çıırılçırılak ve yalınayak dolanarak 12 yıl ızdırıp içinde çobanlık hizmeti verdi.

Bir gün Arappınar'daki görevlimiz bilgilendirildi ve onu bu felaketin içinden aldı.

Nerses, 3 Mayıs 1927'de kolonimize gitti. Halep ve Ermenistan'da akrabaları var.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Şubat 1930. Akrabalarına. Halep. Nerses, 1930'da köyden ayrıldı ve Halep'teki akrabalarında kalmaya gitti. Amerika'dan para alıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1212	Khatchadur				15	5 Aralık 1926

- Haçhadur Kürtlerin arasında çok zor bir hayat yaşamış çocuklardan birisi.

Anne ve babasına ne olduğunu hatta adlarını bile hatırlamıyor. Mardin'de Faraj Said adlı bir Kürt, Haçhadur'u evine aldı. O evde hizmetkâr olarak çalıştı. Sahibesi, gün boyu onu belli bir miktarda hırpalıyordu. Bütün gün ağlamaktan neredeyse kör olmuştu.

Bir gün sokakta iki büyük dolu su kovanını taşıırken, uzun süredir orada durmuş ona bakmakta olan bir yabancı ile karşılaştı. Sonra yabancı ona elini uzatıp bir gümüş para vermeyi tektif etti. Haçhadur'un tereddüt ettiğini gören yabancı babacan bir tavırla onu parayı alması için ikna etti ve kendisini takip etmesini teklif etti. Kısa süre sonra tekifi kabul etti, kovalarsa sokağın ortasında kaldı.

Haçhadur birkaç gün sonra Kurtarma Evimizdeydi.

- Gözlerinden ameliyat oldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Şubat 1927. Akrabalarına. Kız kardeşi Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1213	Haroutine				14	5 Aralık 1926

- Onları Harutyun ve Sarkis [no. 1214] diye çağırıyoruz çünkü Ermeni isimlerini hatırlamıyorlar. İkisi de zamanını Ham-sude'de Allahsız bir Kürt'ü semirtmekle geçiriyordu. Geçmişleri bilinmiyor zira annelerinin memesinden çalındıklarında sadece birer bebektiler.

Efendileri onları keyfine göre doyuruyordu. Kürtlerin onları hep çağırdığı gibi Ermeni veya "Gâvur" olmalarından dolayı kötü muameleye uğramaktan da kaçamıyorlardı.

Bir gün Haseke'deki görevlimiz haberdar edilince bir Kürt'ü göndererek gizlice kaçmalarını sağladı. Kürt'e bunun karşılığı ödeme yapıldı.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Haziran 1927. Halep.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1216	Haroutioun	Merhob	Arshalougs	Erzorum	19	8 Aralık 1926

- Harutyun, Erzurum'un zengin bir ailesinde doğdu. Tehcir başladığında ailesi kafile ile gönderildi ve bir daha da geri dönmediler. Kendisi memleketinde bir Türk tarafından tutuldu.

Efendisi oğlanı evinde tutarak mirasını ele geçirmeyi planlıyordu. Birkaç yıl sonra Harutyun'u İstanbul'da bir okula gönderdi. Bütün bu zaman zarfında bir Ermeni olduğunu hiç unutmadı. Bir gün, genel tarih dersi öğretmeni, Ermeni ulusuna kabul edilemez sözlerle saldırınca, Harutyun sinirlendi ve kendi milletine dönmeye karar verdi. Adana'daki akra-

balalarına gitmek için izin aldı, oradan Kilis'e geçerek kaçışını sağladı ve Suriye topraklarına ulaştı.

Kendisine bakamayacağından içeri aldı.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Nisan 1927. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1217	Artin	Hadji Garabed	Annig	Balıkesir	17	10 Aralık 1927

- Artin, annesi, babası ve erkek kardeşi ile Hotimillet'e sürgün edildi. Orada babası bir Türk tarafından öldürüldü. Aynı kişi annesini alıp evine götürdü. Türk, annesi ile evlendi, Artin ve kardeşi de onunla kaldılar.

Artin'in üvey babası kötü bir adamdı ve bazen onu öyle feci döverdi ki yüzünden kan akardı. Annesi buna dayanamadı ve bir gün hasta düşüp öldü. Annesinin ölümünden sonra iki çocuk kapı önüne konuldular. Artin küçük kardeşini (no. 1215) sırtında taşıyarak Toybik köyüne geldi. Orada bir Türk onu evlatlık aldı. İkisi de büyüdüler ve ücret almadan çalıştılar.

Bir gün bir Ermeni şoför kardeşini gördü, ikna etti ve bize getirdi. Artin kardeşini ararken Halep'e geldi. Kurtarma evimize gelip kardeşini geri istedi, fakat kardeşinin berbat halinden nasıl da alımlı bir küçük çocuğa döndüğünü görünce anında onunla kalmaya karar verdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Şubat 1928.
Halep'te akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1220	Eliza Hadji Panosyan	Mihran	Annig	Biledjlik	27	15 Aralık 1926

- Anne ve babası savaştan önce öldü. Ailenin geri kalanı, üç kız ve üç erkek kardeş Halep bölgesine sürgün edildi. Yolda

her an öldürölme korkusuna maruz kalan kabile Bab'a ulaştı. Orada bir bahçeye nakledildiler. Gece yarısı katliam başladı ve en can alıcı manzara sağlanmış oldu. Erkekler öldürüldü, kadınlar yaralandı, kızlar zorla kaçırıldı ve çocuklar atların ayaklarının altında ezildi.

Eliza'nın ağlayarak yalvarması bir Kürt'ü onun hayatını bağışlaması için ikna etti. Kürt bu fırsattan istifade ona kendisi ile evlenmesini teklif etti. O berbat şartlarda bu teklifi derhal kabul etti ve onun karısı oldu. İki yıl sonra Kürt onu Suruç'lu bir Türk'e sattı. Bu adam değirmeninde çok işe yaran bir Ermeni'yi korumuştı. Eliza daha sonra bu Ermeni ile evlendi ve ondan iki çocuk sahibi oldu. 1926'nın başında kocası öldü ve efendisi onu bir Kürt hizmetkârı ile evlendirmek istedi. Eliza zekice ne hayır ne evet diyerek Arappınar görevlimizle temasa geçip iki çocuğu ile birlikte kaçmayı başardı.

- Eliza'nın Amerika'da bir erkek kardeşi ve Yunanistan'da [okunmuyor] var.
- Bakımevinden ayrılışı: Halep'te no. 1130 ile evlendi.
- No. 1221 - Ovsanna Hadji Panosyan, 5.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1231	Ohan	Bedros			14	5 Ocak 1927

- Ohan, annesi ve babası Rasulayn'a gönderildi. Orada yaklaşık iki ay kaldılar. Bu zaman zarfında babası hastalandı ve öldü.

Viranşehir'den bir Kürt annesini kaçırıp Viranşehir'deki evine götürdü. Ohan annesiyleydi. Birkaç ay sonra üvey babası onu kapının önüne koydu. Küçücük çocuk günlük ekmeğini kazanmak için tarlalarda çalışmak durumunda kaldı. Bu yolla Mardin'e geldi. Orada bir Kürt onu alıp evine götürdü ve 10 yıl hizmetkârı olarak tuttu.

Hıristiyan bir Asuri, Katolik rahibi haberdar eder etmez rahip Ohan'ın kaçışını ayarladı ve onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: Ocak 1930. Halep'te akrabalarına. Aralık 1930. Şimdi Rasulayn'da kalıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1232	Giragos	Mihran		Adana	17	10 Ocak 1927

- Babası tehcirden önce öldü. Annesi, üç erkek ve bir kız kardeşinden oluşan ailenin geri kalanı Rakka istikametine doğru sürüldü. Yolda kabile Arapların saldırısına maruz kaldı ve ani baskında sevdiklerini kaybedip dağlarda yapayalnız kaldı. Aneze aşiretinden Adjil adlı bir Arap onu evine götürdü. Orada iki yıl çoban olarak çalıştıktan sonra Sefire köyüne kaçtı ve 10 yıl Ahmet adlı bir Kürtle yaşadı.

Bir gün iş için Sefire yakınlarında bir değirmene geldi. Değirmenci Urfa'dan bir Ermeniydi. Giragos'un bir Ermeni olduğunu doğru tahmin etti ve onu Der Zor görevlimize yolladı. O da onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Eylül 1927. Kendisini geçindiriyor. Değirmenci. Ekim 1927'de geri geldi, hasta. En sonunda 10 Nisan 1928'de ayrıldı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1237	Avadıs	Hovhannes	Khanum	Veranshehir	16	15 Ocak 1927

- Aile savaştan iki yıl önce Viranşehir'e yerleşmişti ve oradan sürgün edildiler.

Rasulayn'a gelirken babası ve iki erkek kardeşi kafileden ayrıldı ve öldürüldü. Ertesi gün Kürtler kafileye tekrar saldırdılar ve annesinin boğazını gözleri önünde kestiler. Kendisi ise bir Kürt tarafından kaçırılıp Urfa'ya götürüldü. Görevlimiz ona ulaşmayı başarınca kadar orada hizmetkâr olarak yaşadı.

Avadis bize, bir kardeşinin bir Türk ile evli olduğunu ve halâ Urfa'da yaşadığını, bir diğersinin de bir Kürt ile evli olduğunu ve Viranşehir'de olduğunu söyledi.

- Avedis, Arappınar'a amcasının yanına gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Nisan 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1238	Azniv Kouyoumdjian	Bedros	Manoosh	Diarbekir	19	18 Ocak 1927

- Tehcir'de anne ve babası ile Mardin'e sürüldü. Anne ve babası yola devam ettirilirken O bir Kürt'ün evine götürüldü. Mardin'de kaldı.

Büyüdüğünde üvey annesi hastalandı ve öldü, fakat son dakikalarında kocasına Azniv ile evlenmesini tavsiye etti.

Azniv bunu istemiyordu. Gizlice görevlimiz olan Katolik rahipten yardım istedi. Görevlimiz kaçışını ayarlama şansı buldu ve böylece Kurtarma evimize gönderildi.

- Azniv Halep'te halası ile birlikte yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 24 Ocak 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1244	Sarkis Mahseredjian	Nazar	Feride	Aintab	17	24 Ocak 1927

- Sarkis tehcirle ilgili fazla bir şey hatırlamıyor. Halep'te bulduğumuz annesi detayları bize verdi.

Sarkis annesi, babası ve iki erkek kardeşi ile birlikte sürgün edilmiş. Der Zor'a ulaştıklarında jandarmaların komutanına oldukça yüklü miktarda para vermek kaydıyla kendi memleketlerine dönmelerine izin verildi. Membiç'e ulaştıklarında göz altına alındılar ve Meskene'ye, oradan Rakka'ya sonra gene Meskene'ye gitmeye zorlandılar. Bu şekilde annesi yorgun-

luktan yolda kalıncaya kadar yaya bir şekilde dolanıp durdular. Kalanlar tekrar Der Zor'a gönderildi. Orada babasını ve iki erkek kardeşini kaybetti ve bir Arap tarafından alınıp adamın Sincar'daki evine götürüldü. Kendisine 12 yıl çoban olarak hizmet ettiği efendisinin adı Abdullah Ciburi idi.

Bir kavga neticesinde Musul yönüne doğru gitmek zorunda kaldı. Orada kendisine kaçmasını tavsiye eden birkaç Ermeni ile konuşma fırsatı oldu. Böylece kaçtı ve Musul'daki Ermeni kilisesine ulaştı. Oradan bize gönderildi.

- Sarkis annesi ile birlikte Halep'te yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 26 Ocak 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğumyari	Yaşı	Kabul tarihi
1245	Antaram Hadjitanlellan	Tanlel	Serpouhi	Tekirdagh	43	24 Ocak 1927

- Kocası ve bir kızı ile beraber sürgün edildi. Yaklaşık 500 aileden oluşan kabile Sauvar'da kamp kurdu. Çeçenler son kurşullarını alana kadar insanları değişik şekillerde soymaya başladılar. Ardından katliam başladı. Önce Maraşlıları gönderdiler, ailelerinden ayrılan erkekleri öldürdüler. Aynısı Adanalı ve Dörtıyollu ailelerin başına da geldi. Üçüncüsünde Antep ve Kilisli erkekleri öldürdüler. Kadın ve çocuklar Şeddade'ye kadar ilerlemeye zorlandılar. Orada anne ve kızı bir Arap'ın evine alındı. 12 yıl orada kaldılar.
- Bir gün aşiret Tel Afar yakınlarına geldiğinde Musul'daki Ermeni Piskoposluğu ile temasa geçme şansı oldu. Kısa sürede kızı ile birlikte kaçıyı ayarlandı ve bize gönderildi.
- Anne Arap'tan Ashken'i alabilmek için 10 £ ödedi.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Şubat 1927. Erkek kardeşi Bulgaristan'da.
- No. 1246 - Kızı Ashkhen Shegoian, 13.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1247	Misak Der Garabedian	Der Garabed	Marlam	Hertif (Erzeroum)	20	27 Ocak 1927

- Misak'ın babası savaş başlamadan öldü. Misak, annesi, büyük annesi ve halası ile birlikte sürgün edildi. Hükümet yola çıkmaya hazırlanabilmeleri için sadece altı saat süre verdi. Her şeylerini geride bıraktılar ve sırtlarında yiyecek torbaları ile yola çıktılar.

Malatya'ya vardıklarında her aile 10 Türk lirası ödemeye zorlandı. Son kuruşlarını alana kadar bu tür soygunlar tekrarlandı. Kahta yakınlarına geldiklerinde erkekler yol onarımı yapmak üzere başka bir yöne gönderildiler. Her bir köyün yakınından geçerken güzel kızlar hareme katmak üzere satılıyordu. Annesi ve büyük annesi yolda öldü. Kendisi, halası ile birlikte Siverek'e ulaştı. Orada bir Kürt onları evine götürdü ve on iki yıl boyunca hiçbir karşılık almaksızın çalıştılar. Bir gün komşularının evinde kalan bir Ermeni kızın abisinin, kardeşinin sahibine, kız kardeşinin Halep'te yanına gitmesine izin vermesi halinde 20 Türk lirası sözü verdiğini duydu. Bundan sonra Misak da Halep'te birkaç akrabasını bulabileceğini düşündü. Haseke'ye kaçtı, oradan Der Zor'a gitti ve sonra da görevlimiz onu bize yolladı.

- Bakımevinden ayrılışı: 6 Ağustos 1927. Kendisini geçindiriyor. Sepici (derici).

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1250	Ghougas Krikorian	Krikor	Güzel	Ouzounova (Palou)	19	4 Şubat 1927

- Gugas, oldukça küçük bir bebekken anne ve babası öldü. O amcaları ile birlikte yaşadı. Tehcir başladığında köyün Ermenilerinin çoğu katledildi, sadece kurtulanlar sürgün edildi. Katliam sırasında dört amcasını kaybetti. Üç tanesi ağaca

bağlanıp vuruldu, bir tanesi de evinde yakılarak öldürüldü.

Babasının bir Türk arkadaşı Gugas ve kuzenine acıdı ve bahçede saklanmalarına yardımcı oldu. Ancak ertesi sabah bulundular ve kuzeni kafasına balta vurularak öldürüldü. Neyse ki kendisi Türk arkadaşlarının evine ulaşabildi. Türk onu bir kez daha kurtarmayı başardı.

Köyde hayat normale döndüğünde halasını buldu ve onunla uzun yıllar köle olarak yaşadı. Bir gün halasını terk etti ve birkaç katırcıyı takip ederek Halep'e ulaştı. Bize çok hasta ve perişan bir halde geldi.

- Çok hastaydı, neredeyse ölüyordu.
- Bakımevinden ayrılışı: 17 Mayıs 1928. Kendisini geçindiriyor. Marangoz.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1251	Hovagim Giderian	Toros	Varte	Adana	19	9 Şubat 1927

- Babası 1908 Adana mağdurlarından birisiydi. Çocuklarına bakamayan annesi iki kızını İstanbul'daki bir yetimhaneye verdi ve tehciye kadar da onlarla hep haberleşti. 1915 yılında iki oğlu ile birlikte sürüldü. Katma'ya ulaştıklarında Hovagim'in abisi Halep'e kaçarken kendisi annesi ile birlikte Rasulayn'a gönderildi. Yolda annesi geride kaldı ama Hovagim ileri doğru itilince annesini kaybetti ve kabile ile birlikte Busaybin, Cezir, Peşabir, vs. kasabalarından geçti.

Birçoğu yolda ekmek karşılığı Kürtlere kıyafetlerini verdiler. Bizen köyünde Mohesofi adlı bir Kürt Hovagin'i evine götürdü ve 12 yıl yanında tuttu. Efendisi ona karşı iyiydi ama bazı Ermeni yolcular ona her zaman kendi milletine dönmesini tavsiye ediyordu. Buna ikna edildiğinden Musul'u geçti ve oradan bize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Temmuz 1927. Akrabalarına. Abisi Beyrut'ta.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1253	Nazar Nigoghasian	Hagop	Mariam	Afion-Karahisar	20	11 Şubat 1927

- Babası çocukluğunun ilk yıllarında öldü, bu yüzden şu anda onu hatırlayamıyor. Nazar annesi ve bir erkek kardeşi ile birlikte Konya'ya sürüldü. İki ay sonra kafile tekrar hareket etti, birçok kasaba ve köyden geçtikten sonra Rasulayn'a ulaşılar. Hükümet kendi evlerini inşa etmelerini emretti ve insanlar oraya bir köy inşa etmeye başladılar, ancak evler hazır hale gelmeye başladığında, insanlar evleri bırakıp gitmeye zorlandılar. İleri gönderildiler.

Bir sabah kafilenin Kürtler, Çeçenler ve Araplar tarafından kuşatıldığını gördüler. Ortaya çıkan manzara korkunçtu, vahşice öldürdüler.

Küçük bir çocuk olan Nazar bir Kürt kadın tarafından kadının evine götürüldü. Bir hafta sonra sağ kalmış olan annesi ile karşılaştı. Birçok köyü dolaşmış, bir yandan ekmek dilenmiş, bir yandan çocuklarını aramış. Kürt kadın ona da baktı ama annesi daha fazla dayanamadı ve öldü.

Nazar'ın üvey kardeşleri köleliği süresince ona kötü davrandılar. 12 yıl sonra görevlimizin yardımıyla Hasitşe'ye ulaştı.

Amcasını Beyrut'ta bulduk ve onu oraya yolladık.

- Bakımevinden ayrılışı: 5 Mayıs 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1257	Megerditsch	Levon		Armoche (Broussa)	20	13 Şubat 1927

- Babası, savaştan önce öldü; kendisi annesi ve bir erkek kardeşi ile sürgün edildi. Eziyetler tahammül edilmezdi. Birçok insan açlık, susuzluk ve yorgunluktan öldü. Mıgırdıç dermansız kalmıştı ve artık yürüyemiyordu. Onu yolda bıraktılar. Orada bir Arap kadın onu buldu ve bir çadıra götürdü. Orada 2 yıl kaldı.

Paçavralar içinde üç yetim, 1922 (NER Arşivi).

Daha sonra efendisi onu bir başka Arap'a sattı. Orada ancak 6 ay durdu. Kötü muamele gördüğünden bir başka aşiretin yanına kaçtı ve şimdiye kadar orada kaldı. Sahibi kızıyla evlenmesini istedi, ama Mıgırdıç Hristiyan olduğunu hatırladı ve İslâmların yanında kalması günahı.

- Bir gece kaçtı. Ertesi gün görevlimiz ile buluştu ve ileri gönderildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Mart 1927. Kendisini geçindiriyor. Aralık 1930 - Mıgırdıç şimdi bir asker.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1264	Marie				13	10 Mart 1927

- Bir gün çalışanlarımızdan birisi Kurtarma evimize bir kız getirdi. Kötü muamele görmüş olduğu belliydi.

Bize, dört yıl önce Halep'te yaşayan Elias isimli bir Suriyeli tarafından bir Arap'tan 4 £'a satın alındığını söyledi.

Şimdiye kadar o Suriyelinin evinde yaşadı ve hep köle muamelesi gördüğünü söyledi.

Evimize ulaşabildiği için seviniyoruz ve hepimiz geçmiş hayatını unutmasını sağlamaya çalışıyoruz.

- Bakımevinden ayrılışı: 5 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor. Hizmetçi.

Geri geldi ve 10 Nisan 1928'de tekrar gitti.

Köyümüzde no. 1080 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1265	Vagharshag Momdjan	Manug	Khatchatun	Hüsenik Kharput	25	11 Mart 1927

- Vağarşag, annesi, abisi ve küçük kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Hüsenik'li hemşehrileriyle birlikte Argana'ya doğru gittiler. Kafiye oraya ulaşınca abisi de dahil olmak üzere erkekler öldürüldü ve kafileden geri kalanlar yola devam ettirildiler. Sonunda Der Zor'a ulaştılar. Orada bazı eski barakalara yerleştirildiler ve hastalıktan korkunç şekilde eziyet çektiler. Hastalara hiçbir bakım yapılmadı. Annesi öldü ve bir gün küçük kız kardeşi bir Arap tarafından kaçırıldı.

İki hafta sonra da kendisi Ali Muhammed adında bir Bedevi tarafından kaçırıldı. Orada 3 yıl kaldı. Çobandı. Her zaman açtı ve vücudunu paçavra ile örtüyordu.

Bir gün kaçtı ve bir Kürt köyüne geldi. Orada 8 yıl kaldı.

Bir gün Salli adlı köyde birkaç Ermeni'nin yaşadığını duydu. Bir gece kaçtı ve oraya ulaştı. Vağarşag Salli'de Maryam [no. 1266] adlı bir Ermeni kızı ile evlendi.

Haseke'deki görevlimizin yardımıyla her ikisi de bir gün evimize ulaştılar.

Vağarşag'ın Amerika'da bir kız kardeşi ve babası var.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Nisan 1927. Akrabalarına. Babası Amerika'da.
- No. 1266 - Karısı, Maryam, 15.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1270	Puzant Nazarlan	Ohan	Zarman	Sivas Zara	20	19 Mart 1927

- Puzant bize, savaşın başında askerlerin babasını ve amcasını diğer birçok erkekle beraber götürüp öldürdüklerini söyledi.

Annesi bir kızı, Puzant ve bütün hemşehrileri ile beraber sürgün edildi. Aylarca bir uçtan diğer uca sürüldüler. Annesi ve kız kardeşi hastalandı ve yolda bırakıldılar. Bir gün bir Arap Puzant'ı çadırına götürdü. Orada on iki yıl köle olarak kaldı. Der Zor'daki görevlilerimiz Araplar arasındaki Ermenileri ararken Puzant'ı buldular ve bize kaçmasına yardım ettiler.

Hay=Ermeni, sözünü ilk kez duyduğunda Puzant'ın yüzünü görmek çok harikaydı. Yüzü parlıyordu ve "Oh!" diye çığlık attı. "Bu kelimeyi son duyduğumdan beri ne kadar uzun zaman geçti. Yatağa gitmeden önce çocuklar dua ediyor ve istavroz çıkartıyorlar," dedi. "Şimdi gene evdeyim."

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mayıs 1927. No. 1076 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1293	Garabed Sallabashlan	Artin	Mariam	Tash-Olook Gergsun	20	18 Nisan 1927

- Garabed bize, annesi, babası, bir erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte Der Zor'a sürgün edildiklerini söyledi. Der Zor'da birkaç gün kaldıktan sonra Habur nehri kıyısında Şadide'ye götürüldüler. Yol eski ve yeni cesetlerle doluydu. Gece yarısı kesim başladıktan sonra en korkunç manzara oluştu. Erkekler öldürüldü, kadınlar yaralandı, kızlar zorla götürüldü, çocuklar atların ayakları altında kaldı. Kan, kıpkırmızı bir dere gibi akıyordu. Garabed'in annesi, babası, erkek ve kız kardeşi öldürüldü. O kendisini ölü bedenlerin altına sakladı. Birkaç saat sonra bir sürü kadın geldi. Ya kullanmak ya da satmak için cesetlerin üzerindeki elbiseleri alıyorlardı. Bir kadın Ga-

rabed'i buldu ve onu çadırına götürdü. Orada on iki yıl köle olarak kaldı. Birkaç katırcı onu buldu ve bize getirdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 5 Mayıs 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1295	Djemile Bayramlan			Kills	35	18 Nisan 1927

- Tehcir ilk başladığında Cemile, kocası, annesi, babası, iki erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte yola çıktı. Kocası, annesi, babası ve erkek kardeşleri gözlerinin önünde öldürüldü. Birkaç gün sonra kız kardeşi hastalandı ve öldü. Cemile binlerce Ermeni'nin arasında yapayalnız kaldı. Yürüyerek yol aldılar ve devamlı yağmacıların saldırılarına maruz kaldılar. Yağmacılar, insanları jandarmaların gözetiminde soyup öldürüyorlar, sonra da ganimeti birlikte paylaşıyorlardı.

Cemile bir Çeçen'in boyunduruğuna girdi. Çeçen onu bir Kürt'e sattı. Kürt ise onu zengin bir Türk'e verdi. Sınırı geçmek için bir fırsat bulana kadar orada on iki yıl boyunca kaldı. Rasulayn'a geldi. Görevlimiz onu oradan bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Nisan 1927. Halep'te akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1298	Ovsanna Messerlian	Chukru	Lima	Marash	23	21 Nisan 1927

- Ovsanna'nın babası doğduğu şehirde öldürüldü. Kendisi annesi ile birlikte sürüldü. Şehirden çok uzaklaşmamışlardı ki bir Türk, kafiyeyle zorla girip Ovsanna'yı kaçırdı.

Ateşkes bitip annesi onu kurtarana kadar o adamla kaldı. Bir müddet annesi ile Maraş'ta yaşadı. Bu süre zarfında bir Ermeni delikanlısıyla nişanlandı fakat daha evlenmeden yeni sorunlar ortaya çıktı ve hepsi Halep'e kaçmak zorunda kaldılar. Ovsanna'nın karısı olması arzusunun hiç vazgeç-

memiş olan Türk, yolda tekrar Ovsanna'yı kaçırdı. Annesi genç delikanlıyla birlikte Halep'e ulaştı. Bizden yardım istediler. Kızı oradan çıkartabilmek için değişik kanallardan haber gönderdik. En sonunda başardık ve tabii ki her iki taraf da mutlu ve minnettar oldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 21 Nisan 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1301	Asdghig	Hagop	Mariam	Bitlis	18	30 Nisan 1927

- Savaş başladığında Asdğig'in anne ve babası sürgün edildi. Altı yaşındaki çocukları Asdğig'i bir kuzenin yanına bıraktılar. Birkaç ay sonra bu ikisi de hemşerileri ile birlikte sürgün edildiler. Yolda kuzeni öldürüldü ve Asdğig, kafilede yalnız kaldı. Bir gün bir Türk onu kaçırdı ve Mardin'deki evine götürdü. Orada altı yıl köle olarak kaldıktan sonra 100 Mecidiyeye Şeyh Necmettin adlı bir adama satıldı. Şeyh bir yıl sonra onu evlatlığı ile evlendirdi. Asdğig kaçmak için hep bir fırsat kolladı. Kısa süre önce bunu başardı ve Haseke'ye ulaştı. Oradan Halep'teki Kurtarma evimize gönderildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 20 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor. Hizmetkâr.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1303	Hovhannes Senagulan	Mihran		Blledjik Yeni Bazar	18	30 Nisan 1927

- Savaşın başlarında anne ve babası öldü. Kendisi, amcası ve binlerce Ermeni ile birlikte yola çıktı. Kafile Konya'yı geçtikten sonra Meskene'ye devam ettiler. Amcası yolda kayboldu. Bir Arap bir gün onu kaçırıp çadırına götürdü. On iki yıl sonra görevlimiz onu buldu ve evimize gelmesine yardımcı oldu.

Birkaç gün sonra kayboldu, ama sonra nedenini anladık. Bir gün evimize Ohannes'in gönderdiği bir çocuk geldi ve ondan bir müddet sonra o da yanında bir başka Ermeni çocukla geldi. Ohannes bizimle kalmanın iyi bir şey olduğunu gördü, burası bir limandı ve o diğer eziyet çekenlerin yanında olmak istedi.

- Ohannes, efendisi ile birlikte yaşamaya gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor. Makinist.
Çok hasta geri geldi ve 13 Kasım 1927'de öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1305	Garabed Avedissian			Urfa	14	2 Mayıs 1927

- Urfa'da Ermeni mezalimi başladığında, Garabed'in babası yabancı bir eve sığınmacı alındı ve böylece erkeklerin genel katliamından kurtulmuş oldu.

Karısı ve üç çocuğu büyük bir eve hapsedildi. Binlerce Ermeni, çoğunun açlık ve hastalıklardan öleceği yerlere gönderilmeden önce tutsak alınmışlardı. İki küçük kızı yenik düştü.

Sonunda karısı, saklanmakta olduğu eve kaçmayı başardı. Küçük oğlu Garabed'i daha sonra alabileceğini düşünüyordu. Ancak çabaları boşunaydı. Kadınlar Garabed'in öldüğünü ona söylediler. Oysa durum böyle değildi. Garabed bir kafile ile gitmiş ve bir Arap tarafından kaçırılmış olmalı.

Şimdi kolonimizde bir köylü olan babası, oğlunu vücundaki belli izlerinden tanıdı. Arap'a çocuğu geri vermesi için yüklüce bir ödeme yapıldı. Garabed şimdi köyde anne ve babası ile birlikte yaşıyor. Çok mutlu ve tam anlamıyla babasına hayran.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Aralık 1927. Akrabalarına, babası. Tel Samen.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1306	Vanes	Khatcher	Marlam	Aintab Alnetch	18	5 Mayıs 1927

- Vanes babasını hatırlamıyor. O, annesi ile birlikte Şam'a sürgün edildi. Bir Arap, Vanes'i kaçırdı ve Hamah yakınlarındaki köyüne götürdü. Vanes annesinden ayrılmadan önce, annesi ona bir bez parçasına dikilmiş küçük bir kâğıt parçası verip koluna bağladı ve Vanes'e dedi ki: onu iyi koru, bir gün ihtiyacın olabilir.

Bir yıl sonra sahibi öldü ve Vanes Çerkezlere kaçıp on bir yıl orada kaldı. İnsanlar onun Ermeni olduğunu bilmiyordu. Koluna bağlı bir şey olduğunu görüyor ve bunun ne olduğunu soruyorlardı. "Bir muska" diye yanıtlıyordu. Bir gün bir mütercim o köye geldi ve sahibi Vanes'in her zaman taktığı bezde ne yazdığını görmek istedi, zorla açtırdı. Kâğıtta Vanes'in bir Ermeni olduğu, tüm adı ve doğum yeri yazıyordu. Vanes derhal kaçtı ve sağ salim bize ulaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 14 Mayıs 1927. Haziran 1927'de kolonimizde öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1307	Arshaloos Patoogian	Megerditch	Armenoohl	Bardizag Constantinople	30	3 Mayıs 1927

- Arşalos Barzidağ'dan annesi, babası ve küçük erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Yolda çok eziyet çektiler. Kafil ile Meskene'ye ulaşınca anne ve babası açlıktan ve hastalıktan öldü.

Bir gün bir Arap kardeşini kaçırdı ve bir başka Arap da Arşalos'u çadırına götürdü. İki yıl sonra onu başka bir Arap'a sattı. Arşalos kötü muamele görüyordu. Kısa süre sonra ilk sahibine kaçtı. Adam onu geri götürmek isteyince, Arşalos kaçtı ve Der Zor yakınlarında bir köye ulaştı. Orada Abu Cuneyd adlı bir Arap onu esir aldı. Orada iki yıl kaldıktan sonra

Abu Cunejd'in bir akrabası ile evlenmeye zorlandı. O adamla beş yıl yaşadı. Hep kendi milletiyle buluşmayı arzuluyordu. Bir gün görevlimiz onunla buluşup onun Der Zor'a kaçmasına yardımcı oldu ve oradan da onu bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 14 Mayıs 1927. Haziran 1927'de kolonimizde öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1308	Vardy	Aris	Shemme	Tel-Ermen	32	5 Mayıs 1927

- Savaşın başında Vardy'nin kocası birçok diğer Ermeni ile birlikte Tel Ermen'de öldürüldü. Kocasını öldüren Kürt Vardy'i kaçırdı ve kendisi ile zorla evlendi. O adamla on iki yıl yaşamak zorunda kaldı. Birçok kez kaçmaya teşebbüs etti ama yakalanıp geri getirildi. Âşık olduğu kocasının katili ile birlikte yaşamak zorunda olmaktan ne kadar da çok eziyet çekti. Bir gün Karaman'a kaçmayı başardı. Orada yardımcımız onu buldu ve motorlu araba ile onu ve kızını Halep'teki Kabul evimize gönderdi.
- Bakımevinden ayrılışı: 4 Ağustos 1927. Akrabalarına.
- No. 1309 - Kızı Vardy, 1.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1316	Feride		Marlam	Moosh Chamlek	18	12 Mayıs 1927

- Feride'nin babası savaşın başında erkeklerin katledilmesi sırasında öldürüldü. Çok güzel bir kadın olan Feride'nin annesi Çamlık'tan bir Kürt tarafından kaçırıldı ve onunla evlenmeye zorlandı.

Dört yıl sonra annesi hastalandı ve öldü. Zavallı Feride ona hor davranan ve çok kötü bir adam olan bir Türk'le henüz 12

yaşındayken evlendirildi. Bir kere kaçtı ama geri getirilip çok ağır cezalandırıldı. Geçenlerde kocası hapse atılınca Kurtarma evimize kaçmayı başardı.

- Çocuk düşürmekten uzun zaman çok hastaydı.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor, hizmetçi.
1 Temmuz 1928'de no. 1399 ile evlendi.
- No. 1317 - Kızı Maryam, 2.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yarı	Yaşı	Kabul tarihi
1323	Hovhannes	Sarkis		Broussa Yenikey	18	22 Mayıs 1927

- Ohannes'in annesi savaştan önce öldü. Kendisi yola, babası, kız kardeşi ve binlerce Ermeni ile birlikte çıktı. Babası Rakka'da öldürüldü. Kız kardeşine ne olduğunu bilmiyor.

Ohannes bize çok kötü bir halde geldi. Frengiden dolayı çok hastaydı ve onu uzun süre izole etmek zorunda kaldık. İyi bir bakımdan sonra neredeyse iyileşti. Evimizde olmaktan dolayı çok mutlu ve iyi bakıldığından dolayı kısa zamanda tamamen iyi olacağını umuyoruz.

Zavallı çocuk on iki yıl Kürtlerin arasındaydı ve kimsenin ona baktığı olmadı. Şansımıza, Arappınar görevlimiz bir gün onu buldu ve bize yolladı.

- Ohannes hep hasta. Frengi zor.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Mayıs 1929. Akrabalarına, Erkek kardeşi Fransa'da.
Temmuz 1929 - Ohannes bize geri geldi ve 1 Ocak 1930'dan beri Basmadyan evinde kalıyor.
Hâlâ hasta ve Fransa'da abisine gidemiyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1324	Hagop Papoudjian	Abram		Yalova Constantinople	17	22 Mayıs 1927

- Savaşın başında tüm Ermenilere olduğu gibi Agop da annesi, babası, bir erkek ve bir küçük kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Uzun ve eziyetli bir yürüyüşten sonra kabile Halep'e ulaştı. Orada babası hastalandı ve öldü. Kabile birkaç günlük bir dinlenmeden sonra Der Zor istikametine sürüldü. Bu zavallı insanlar Habur'a geldiklerinde Arapların saldırılarına maruz kaldılar ve korkunç bir katliam gerçekleştirildi.

Agop'un annesi, erkek ve kız kardeşi Araplar tarafından kaçırıldılar, onların akıbetini bilmiyor. Agop bir sürü kadın ve çocuğun arasında kaldı. Ertesi gün Çeçenler geldi ve hepsini büyük bir çukura attıktan sonra bolca benzin getirdiler ve ateşlediler. Agop kendisini cesetlerin altına sakladı ve gece yukarı tırmanıp yakındaki bir köye kaçtı.

Yaşlı bir Arap kadın onu çadırına aldı. Orada on iki yıl kaldı. Geçenlerde sahibi ile Haseke'ye gitti. Orada görevlimiz onu buldu ve kendisini takip etmeye ikna etti.

- Bakımevinden ayrılışı: 23 Temmuz 1927. Akrabalarına. Babası Fransa'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1325	(Onnik) Sarkis		Khatoun	Urfa	12	23 Mayıs 1927

- Bu küçük çocuk, çocukluğu hakkında hiçbir şey hatırlamıyor. Ona Onnik, Ermeni ismini verdik. Bize hep Haseke'de Arapların arasında olduğunu anlattı. Şimdiye kadar kendisinin de bir Arap olduğunu düşünüyordu. Görevlimizden bir Ermeni olduğunu duyar duymaz derhal onu takip etmeye ve Kurtarma evimize gönderilmeyi kabul etti. Bir gün Halep'teki kampımızdaki daha büyük çocuklarla yürürken bir kadınla karşılaştılar. Kadın onları durdurdu, Onnik'e gözlerini di-

kip baktı ve ona sarılarak “Oğlum, benim sevgili oğlum!” diye ağladı. Onnik şaşırılmıştı ve ne yapacağını bilmiyordu. Kadın onu evimize kadar takip etti ve şunları söyledi: tehcir zamanı kabile Rakka’da durduğunda kabileden ayrılmayı başarmıştı. Birkaç gün için kendisini ve o zaman altı aylık olan oğlunu sakladı. Bir yıl boyunca çeşitli Türk evlerinde çalışarak hayatını kazandı. Sonra bir gün küçük oğlunu sokakta bırakıp ekmek almaya gitti. Sadece bir anlıktı ama döndüğünde oğlunun gitmiş olduğunu görmesinin çaresizliği anlaşılabilir. Oğluyla oynayan çocuklar ona at sırtında birkaç askerin geldiğini ve birisinin onu aldığını söyledi. Karakola koştu ama Rakka’da hiçbir hakkının olmadığını anladı. Halep’e doğru gönderildi ve orada kocasını buldu. On iki yıl sonra ilk çocuklarını bulmaktan ne kadar mutlular.

- Bakımevinden ayrılışı: 9 Haziran 1927. Akrabalarına, anne ve babası Halep’te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1331	Vahridj				15	26 Mayıs 1927

- Ona Vahric adını verdik. Kendisi çocukluğu hakkında hiçbir şey hatırlamıyor. Şimdiye kadar kendisinin bir Arap olduğunu ve kendisine hep iyi davranmış olan anne ve babası ile yaşadığını düşünüyordu. Görevlimiz buraya gelip çocuğu görür görmez onun bir Ermeni olduğundan emin oldu. Anne ve babasına sordu ama onlar bunu inkâr ettiler. Ancak görevlimiz komşularla konuşup haklı olduğunu anladı ve oğlanla konuştu. Ona milletini ve Kurtarma evimizi anlattı. Milliyetçi duyguları hemen uyanan Vahric onu takip etmek istedi. Araplar mahkemeye gittiler. Mahkeme çocuğu tutabileceklerine hüküm verdi. Buna rağmen Fransız hükümetinin yardımıyla görevlimiz onu kurtarmayı başardı.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Haziran 1927. Akrabalarına, erkek ve kız kardeşi Halep’te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1336	Khatoon	Sarkis	Yeghsa	Harpoort	24	29 Mayıs 1927

- Hatun'un babası savaşın başında erkeklerin genel katliamında öldürüldü. Kendisi annesi ile birlikte Siverek'e sürüldü. Orada annesi öldürüldü, Hatun da Kürt tarafından zorla alındı. Dört hafta sonra onu başka bir Kürt'e yedi koyuna sattı.

O adamın bir başka karısı daha vardı ve Hatun o kadının bir kölesi haline geldi. Evde ve tarladaki en ağır işleri yapmak zorunda kaldı. Bir gün evden uzakta gaz arıyordu ki bir otomobil durdu, içinden Ermenileri arayan görevlimiz çıktı. Hatun'un Arappınar'a doğru yola koyulması çok sürmedi ve oradan bize gönderildi.

- Hatun'un babası Halep'te bulundu.
- Bakımevinden ayrılışı: 19 Ağustos 1927.
No. 1342 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1337	Satenig Loosbaronian	Hagop	Akabi	Erzeroom	31	31 Mayıs 1927

- Tehcir gerçekleştirildiğinde babası Türk ordusunda askeri, fakat bu karısını, annesini, ve kız kardeşini hemşerileri ile birlikte sürgün edilmekten kurtaramadı.

Kafile Kemah'a ulaştı. Orada birkaç gün dinlendiler. Bir gün kocası birçok diğer Ermeni ile birlikte geldi. Satenik ne kadar sevinçliydi! Fakat ne yazık ki sevinci çok uzun sürmedi. Ertesi gün bütün erkekler kenara alındı ve öldürüldüler. Sonrasında zavallı kadınlar ve çocuklar onları Mardin'e doğru iteleyen acımasız jandarmaların kötü davranışlarına maruz kaldılar.

Kafile sıklıkla onları soyan, öldüren ve kadınlarla çocukları beraberlerinde alan Arapların ve Kürtlerin saldırısına uğradı. Bir gün bir Kürt Satenik'i kaçırdı. O adamla evlen-

meye ve on iki yıl birlikte yaşamaya mecbur bırakıldı. Beş çocuğu oldu. Dört tanesi öldü ve en küçüğü olan küçük kızı ile bir gün kaçıp Haseke'ye geldi. Oradan Halep'teki evimize gönderildi.

- 19 Mayıs 1928, İran'daki akrabalarının yanına gitmek üzere ayrıldı.

İran'da evlendi.

No. 1338 - Kızı Aşken, 6.

Achkhen frengiden çok zayıftı. Gözler ve kulaklar kötü. Alman yetimhanesinde.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yarı	Yaşı	Kabul tarihi
1344	Kevork	Khatchadour		Diarbekir	18	4 Haziran 1927

- Annesi ile sürgün edildiğinde babası ve erkek kardeşleri Türk ordusunda askerlerdi. Urfa'ya ulaşılar. Orada binlerce Ermeni'nin esir tutulduğu büyük bir binaya hapsedildiler. Her gün birçoğu hastalıktan ve açlıktan öldü ve cesetleri alınmadı. Kevork'un annesi bu eziyetlere dayanamadı, o da hastalandı ve öldü. Tabii ki Kevork umutsuzluğa kapılmıştı.

Evden çıkmayı başardı ve sokaklarda avare dolaşmaya başladı. Bir polis onu Türk yetimhanesine götürdü. Kötü muamele gördü ve kısa zaman sonra kaçtı. Ekmek istemek için bir eve gitti. Türk olan ev sahibi onu aldı ve on iki yıl hizmetkârı olarak tuttu. Bir gün Urfa'daki bazı Ermeniler ona Halep'teki Kabul evimizden bahsettiler. Gece vakti kaçtı ve Arappınar'a ulaştı, oradan görevlimizce bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 5 Haziran 1927. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1345	Avedis	Sarkis	Aghvar	Zeitoon Tash-Oloul	19	8 Haziran 1927

- Avedis'in babası savaştan önce öldü. O, annesi, erkek ve kız kardeşi ile Der Zor yönüne doğru sürüldü. Oradan da Haseke'ye. Orada Çeçenler kabileye saldırdı ve tüyler ürpertici bir katliam yaşandı. Avedis bize kanın kırmızı bir dere gibi aktığını söyledi.

Avedis, bir Çeçen gelip annesini öldürüp, Avedis'i ve erkek kardeşini alıp götürüne kadar annesine sarılı kalmıştı. Kız kardeşine ne olduğunu bilmiyor. Zavallı çocuklar on iki yıl annelerinin katili için çok çalışmak zorunda kaldılar. Bir keresinde kaçmayı denediler fakat yakalanıp öylesine cezalandırıldılar ki bir daha denemeyi düşünemediler bile.

Bir gün yol kenarında koyunlara bakarken bir motorlu araba geçti. Ermeni şoför çocukların Ermeni olduğunu anlayınca onları Haseke'ye getirdi. Abi, Haseke'de kalmak istedi fakat Avedis Halep'teki Kurtarma evimize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 18 Ekim 1927. Akrabalarına, erkek kardeşi Yunanistan'da.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1351	Krikor Kokdedeyan	Minas	Isgouhl	Blledjik Gueul Dag	20	16 Haziran 1927

- Krikor'un babası savaştan önce öldü. Annesi, kız kardeşi ve hemşerileri ile sürülürken abisi Türk ordusunda askere alındı.

Kabile Eskişehir yönüne doğru sürüldü. Yolda açlık, susuzluk ve hastalıktan dolayı eziyet çektiler. Krikor'un kız kardeşi bunlara dayanamadı ve yenik düştü. Kafile Antep'e geldiğinde Krikor'un annesi de hastalandı ve öldü. Zavallı çocuk teselli edilemiyordu. Annesinin cesedinden zorla kopartılıp Der Zor'a doğru yürümeye zorlandı. Bir gün ateşlendi ve yol

• Kızı:

No. 1354, Anahid Melidonian,

22 Ağustos 1928 - “Kuş Yuvası” tarafından kabul edildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1364	Dikranouhi	Sarkis	Cayane	Bourdour Konia	19	23 Haziran 1927

- Dikranuhi, annesi, babası ve erkek kardeşi Mardiros ile birlikte sürüldü. Yürüyerek yaptıkları uzun ve zorlu yolculuktan sonra Hamam’a ulaşılar. Babası kaçtı ve ona ne olduğunu bilmiyor. Onlar Cizre yönüne doğru gittiler. Annesi bütün bu eziyetlere dayanamadı. Bir gün Dikranuhi’ye: “Benim sevgili kızım, benim zamanımın geldiğini hissediyorum, Araplara gidip bir adamla evlenmeyi buradaki bir sürü acımasız jandarmanın kötülüğüne maruz kalmaya tercih et.” Öyle de yaptı. Bir gün bir Arap onu çadırına götürdü. Kısa bir süre sonra onu Hacım Paşa’nın oğlu olan bir Bedevi’ye sattı. Sahibi kötü bir insandı ve Dikranuhi maruz kaldığı muameleden çok çekti. On iki yıllık bir esaretten sonra bizim kolonimize kaçtı.

Sahibi bir sürü silahlı adamla beraber gelip onu geri istedi. Ancak bizim alanımızda güvenlikliydi. Görevlimiz Hacım Paşa’ya gidip konu hakkında konuştu. “Kızı bir motorlu arabaya koy ve onu Halep’teki Kurtarma Evinize gönder. Zavallı Ermeniler bizden çok çektiler, bu kadar yeter,” dedi.

- Annesi Yunanistan’da bulundu ama Dikranuhi ona gitmedi.
- Annesinin onayı ile 7 Mayıs 1928’de no. 1114 ile evlendi. 1930’da annesi Halep’e geldi, şimdi kızıyla birlikte yaşıyor.
- No. 1114 - Kocası, Peniamin Sahagian, 18, derici.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1376	Hagop Nadjraian	Garabed	Loussia	Urfa	20	18 Temmuz 1927

- Agop'un kaderi bizim evimize gelen birçok insandan oldukça farklı. Tehcir başladığında bir gün sokakta diğer çocuklarla oynarken aniden jandarmalar tarafından yakalandılar ve birçok diğer Ermeni ile beraber bilinmeyen bir istikamete sürüldüler. Küçük delikanlılar için akrabalarından kopartılmanın ne kadar korkunç olduğunu anlatabiliyoruz. Agop, annesi, babası, erkek ve kız kardeşlerine neler olduğunu bilmiyor.

Kafile hiç durup dinlenmeden Arabistan'a kadar gitti. Hicaz, Mekke, Cidde ve Yambo'dan geçtiler. Bir gün bir Arap onu zorla çadırına aldı ve o adamın kölesi oldu.

Ana dilini hiç unutmadı. Çölde koyunlara bakarken onlarla Ermenice konuşuyordu. Bir gün Urfa'da Ermenilerin hâlâ yaşadığını duyunca kaçtı ve Der Zor'a geldi. Orada görevlimiz ona Kurtarma Evimizden bahsetti ve onu oraya gönderilmeye ikna etti.

- Bakımevinden ayrılışı: 25 Temmuz 1927. Kendisine bakabiliyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1379	Perouz				18	22 Temmuz 1927

- Tehcir sırasında Peruz dört yaşlarında olmalıydı. Bu sebeple ebeveynleri ve doğum yeri hakkında bir şey hatırlamıyor. Hep Diyarbakır'daki Emin Bey adlı bir ailenin yanında kaldı. Geçen yıl Emin Bey'in oğullarından birisi ile zorla evlendirildi. Bir gün "Beni erkek kardeşimle evlendirmenizi anlayamıyorum?" diye sordu. O zaman Emin Bey onun bir Ermeni olduğunu ve yıllar önce onu bir kafileden aldığını söyledi. Peruz kaçmaya karar verdi ve kısa zaman sonra şans karşısına çıktı. Yakınlarda Emin Bey bir bayramı kutlamak için bütün

ailesiyle birlikte Halep'e gitti. Peruz evden çıkıp kendisine bizim evimize gitmesini tavsiye eden Ermeni bir ailenin evine ulaşmayı başardı. Güvenli bir limanda olduğu için mutlu.

- Bakımevinden ayrılışı: 26 Eylül 1927. Akrabalarına, amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1382	Mihran			Urfa	18	1 Ağustos 1927

- 1915'te Urfa'ya ilk gelen kafilenin çoğunun yarı çıplak kadın ve çocuklardan oluştuğunu gören bu şehrin Ermenileri Türklere karşı kendilerini ellerinden geldiği kadar savunmaya karar verdiler. Türk ordusunun normal askerî birliklerinin topçu birliklerle desteklenmesine rağmen Ermeniler üç hafta direndiler. Ne yazık ki yiyecek ve mühimmat eksikliğinden teslim olmak zorunda kaldılar.

Mihran'ın anne ve babası direniş sırasında öldürüldüler. Kendisi, Türkler Ermeni mahallesini işgal edince hapse atıldı. Askerler onu Tahsildar Bakır Efendi adında zengin bir Türk'e sattılar. Mihran seyis oldu. Aynı zamanda efendisinin üzüm bağlarında da çok çalışmak zorunda kalıyordu. Fanatik bir Türk olan efendisi onun çalışmasından hiçbir zaman memnun olmuyordu, hep kötü davranıyor, onu "Gâvur" diye çağırıyordu. Civarda kaçabileceği hiçbir Ermeni kalmamıştı. Aslında ateşkesten sonra bazıları geri gelmişti ama kısa süre sonra bir kez daha sürgün edildiler ve Suriye bölgesine gönderildiler.

Mihran tekrar özgür olmak istiyordu ve bir gece vakti Türk'ün evini terk etti. Köy, köy dolanarak Suriye sınırına ulaştı. Jerablus'ta ona Kurtarma evimize giden yolu gösteren bir Ermeni ile karşılaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Eylül 1927. Akrabalarına, amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1383	Serop Contalgayna	Simon	Khanom	Seghert Hazro	17	1 Ağustos 1927

- Tehcir sırasında Serop küçük bir çocuktur. Babası kasabadan yok oldu. Kimisi kaçtığını, kimisi de hapiste öldürüldüğünü söyledi. Annesi ise bir Türkle evlenmek istemediği için vahşice öldürüldü. Ancak Serop birkaç yüz Ermeni kadın ve çocukla beraber Bolint adlı küçük bir kasabaya sürgün edildi. Bu köy Hacı Muhammed adlı varlıklı bir Kürt'ün mülküydü. Hacı Muhammed, halihazırda yüzlerce Ermeni'yi almıştı. Çok çalışmak zorundaydılar ve aşağı yukarı köle muamelesi görüyorlardı ama en azından hayatları güvenlikteydi.

Ateşkesten sonra çoğu sürgün edilmiş akrabalarını aramak için köyü terk ettiler. Serop, akrabasının olmadığını düşündüğünden orada kaldı. Sonra bir Ermeni, babasının Beyrut'ta yaşadığı haberini getirdi. Serop derhal Kürt'ün köyünü terk etti, Suriye sınırına doğru gitti. Birkaç günlük yorucu bir yolculuktan sonra Haseke'ye geldi ve görevlimiz onu hemen bizim Kurtarma evimize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Ağustos 1927. Kendisine bakabiliyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1384	Siragan Guzellen	Stepan	Prapriön	Merzifoun	20	2 Ağustos 1927

- Siragan, annesi, babası ve küçük kız kardeşi ile sürgün edildi. Abisinin memleketinde kalmasına izin verdiler çünkü dilsizdi. Siragan, onun başına neler geldiğini hiç öğrenemedi. Sivas yakınlarında babası aileden ayrıldı. Bir daha da geri gelmedi.

Sivas'a geldiklerinde kabile Karadeniz'de bir şehir olan Ordu'ya sürüldü. Annesi yolda öldü, eziyete ve açlığa daha fazla dayanamamıştı. Çocukların onunla kalmasına izin vermediler, zorla ondan koparıldılar ve yola devam ettirildiler. Ay-

nı akıbet küçük kız kardeşini de bekliyordu. Birkaç gün sonra da o öldü.

Siragan çok zor gidiyordu, ayakları şişmişti. Bir köye ulaşılar ve kısa bir dinlenme oldu. Bir Kürt kadın ona acıdı ve “Benim evime git” dedi. Kadın önden yürüdü, Siragan onu takip etti. Son zamanlara kadar bu Kürt kadınla birlikte yaşadı, fakat ilelebet kendi milletinin düşmanlarının arasında yaşamak istemiyor, akrabalarını bulmayı umuyordu.

“Müslüman ol”, “Hayır gidip arayacağım ve Hıristiyanları bulacağım,” dedi. Bir gece vakti kaçtı ve sağ salım Suriye sınırındaki Arappınar’a geldi. Görevlimiz onunla buluştu ve sonunda “Hıristiyanları” bulacağı Halep’e geçmesine yardımcı oldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Ağustos 1927. Kendisine bakabiliyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1387	Shoushan	Hovhannes	Hasmig	Erzroom	18	6 Ağustos 1927

- Şuşan, annesi, babası ve kız kardeşi ile birlikte Diyarbakır bölgesine sürüldüğünde küçük bir kızdı. Hiçbir detay hatırlamıyor. Olaylar hakkında bildiklerini Mardin’de bir Türk ile birlikte yaşayan teyzesinden öğrendi.

Mardin’e giderken Muhammed Ali adında bir Türk onu yalvaran annesinin kollarından aldı ve gitti. Şuşan sonradan bu Türk’ün yeğeni ile evlendirildi. Üç ay sonra artık bu hayata daha fazla katlanamaz oldu. Çok işi vardı ve çok kısıtlı yiyecek veriyorlardı. Kocasını ona çok kötü davranıyordu ve onu hep “kâfirin kızı” diye çağırıyordu. Şuşan bu tarz hayattan bıktı. Ya Müslüman olması gerektiğini ya da bir yolunu bulup Hıristiyan dünyaya dönmesi gerektiğini anlıyordu. Türklerle yaşadığı tecrübeler bir tercih yapmasını sağladı. Mardin’e kaçtı ve onu derhal Haseke’ye yollayacak görevlimizi buldu. Suriye topraklarına varınca seyahat etmekte özgürdü. Görevlimiz tarafından Kurtarma evimize gönderildi.

- Şuşan'ın akıl sağlığı tam yerinde değil.
- 13 Eylül 1928'e kadar hizmetkârlık yaptı. 1929'da hasta olarak döndü. Birçok ameliyat geçirdi. 1930 baharında "Ermeni Dostları" yurduna verildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1389	Hadji Marie	Minas	Yeghisabet	Kalserie	28	20 Ağustos 1927

- Hacı Marie 1915'te annesi, babası, kız kardeşleri ve erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Haseke'ye ulaşmaları aylar süren yorucu bir yürüyüş sonunda gerçekleşti. Orada erkek kardeşi açlıktan öldü. Birkaç günlük bir dinlenmeden sonra yola devam etmek zorundaydılar. Bu kez Tel Roman'a gönderildiler. Yolda bir Türk jandarma gelip Hacı Marie'yi kafileden aldı ve onunla gitmeyi kabul ederse onun akrabalarını da evine götüreceğine söz verdi. Rasulayn yakınlarında ırzına geçti ve onunla evlenmeye zorladı. Zavallı kız anne ve babasını bir daha görmedi. Hacı Marie şimdiye kadar Der Zor'da bu jandarma ile birlikte yaşadı. Kısa bir süre önce erkek kardeşinin Haseke'de hayatta olduğunu duydu. Görevlimiz onu özgür yapmayı başardı.
- Bakımevinden ayrılışı: 10 Ekim 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1390	Loutfig	Hagop	Mariam	Adana	19	11 Ağustos 1927

- Babası doğduğu kasabada öldürüldü. Annesi üç çocuğu ile birlikte sürgün edildi. Yorucu bir yürüyüşten sonra Fırat yakınlarında küçük bir köye, Rakka'ya vardılar. Herkes çektikleri eziyetlerin burada biteceğini ümit etti, ama bu daha başlangıçtı. Suriye çölüne sürüldüler. Yolda iki erkek kardeşi yorgunluk ve açlıktan öldü. Lütfig annesi ile birlikte Ha-

bur'a ulaştı. Lütfiğ'in ayağı yaralandı ve enfeksiyon kaptığından yürümesi söylendiğinde ayağa kalkamıyordu. Jandarmalar onu dövdüler ama nafile daha fazla devam edemedi. Annesi gelip son kez onu öptüğünde bunu gören jandarmalar annesinin üzerine atladılar ve onu öylesine acımasızca dövdüler ki kabileyi zorlukla takip edebildi.

Bölgedeki Bedeviler Lütfiğ'i aldılar ve tedavi ettiler. Tekrar iyileştiği zaman onların develerinin çobanı oldu. Lütfiğ onlara on iki yıl hizmet etti, ancak bozkırların tozu gözlerini çok etkiledi. Neredeyse kör oldu. Şehre gelmek için bir fırsatını kolladı. Bir seferinde iş için Haseke'ye gönderildi. Orada onu Halep'e gönderen görevlimizle karşılaştı.

Halihazırda gözleri tedavi ediliyor.

- Uzun bir göz tedavisine ihtiyaç duyuldu, fakat sonunda iyileşti ve 11 Temmuz 1928'de Beyrut'taki akrabalarına katıldı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1391	Aroush	Avedis	Ovsanna	Urfa	20	11 Ağustos 1927

- Babası Türk ordusunda askerdi, annesi beş çocuğu ile sürgün edildi. Küçük erkek kardeşi yorgun düştü ve durdu. Jandarmalar onu dövdüler, ama yapacak bir şey yoktu. Daha fazla gidemedi. Ertesi gün kız kardeşlerinden birisi aniden öldü. Birkaç gün sonra kabile bir Kürt köyünün yakınından geçti. Sürgünler saldırıya uğradı; kimisi öldürüldü, diğerleri ya yaralandılar ya da esir alındılar. En büyük kız kardeşine gözlerinin önünde tecavüz ettikten sonra zorla köye götürdüler.

Aruş annesi ile birlikte Babulan adlı bir köye sürüldü. Orada bir Türk annesi ile evlendirildi. Aruş mahallenin çobanı oldu. Dört yıl sonra bir başka köye götürüldü ve birkaç ay öncesine kadar orada Kürtlerin arasında yaşadı. Annesinin Bab'da yaşadığını duydu. Kaçtı ve doğru ona gitti ve ona kaçma planlarını anlattı. Halep'e giden yola çıktı. Yolda ona bizim Kabul evimizi gösteren bir Ermeni ile karşılaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Ağustos 1927. Akrabalarına, amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1393	Armen	Garabed	Mariam	Malatla	20 (18)	12 Ağustos 1927

- Dünya Savaşı'nın başında babası birçok diğer Ermeni ile birlikte hapse atıldı. Birkaç hafta sonra Armen annesi ve erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Yolda annesi ve erkek kardeşi hastalandı ve öldü. Armen ise Türk jandarmaları tarafından yürümeye zorlandı. Haftalar boyunca yerlerinden, yurtlarından kopartılmış kadın ve çocuklar Malatya bölgesindeki dağlar boyunca sürülüp, sürüklendiler. Neredeyse hepsinin ırzına geçildi. Erkeklerin ve on iki yaşından büyük erkek çocukların çoğu zaten katledilmişti. Kafile Suruç'a geldiğinde bir Kürt Armen'i köyüne götürdü. Armen o genç yaşında toprağı sürmeyi ve çiftçiliğı öğrenmek zorunda kaldı. On yıl boyunca "sahibi" için çalıştı.

Armen geleceğini düşünmeye başladı ve Kürtten kendisine az miktarda ödeme yapmasını talep ettiğinde Kürt "Seni gidi Hıristiyan köpeğı, bizim yanımızda yaşayabildiğın için müteşekkir olmalısın!" dedi. Armen o anda Ermeni olduğunu hatırlayıp aynı gece kaçtı ve Urfa'ya geldi. Bir Ermeni demircinin dükkânında iş buldu. Kısa bir süre sonra Türk hükümeti yeni bir düzenleme yaptı ve Ermenileri seçip Suriye sınırına gönderdi. Onların arasında patronu da vardı. [Patronu] evini ve her şeyini terk etmek zorundaydı ve gece vakti yola çıkartılmıştı. Ertesi sabah Armen evi ve dükkânı boş buldu. Patronu gitmişti ve [kendisi] bir kez daha Türklerin eline düşmek istemiyordu. Kaçtı ve sağ salım Arappınar'a geldi. Görevlimiz onu hemen bize gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 17 Ağustos 1928. Kendisini geçindiriyor. Teçhizatçı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1394	Sarkis	Garabed	Khanım	Paloo	18	12 Ağustos 1927

- Bütün aile birlikte sürgün edildi. Diyarbakır yolunda, şehre az bir mesafe kala annesi hastalandı ve öldü. Bundan birkaç gün sonra sürgün kafilesi yola devam ettirildi. Şehirden çıkar çıkmaz erkekler ayrıldı, birbirlerine bağlandılar ve zavallı kadın ve çocukların gözlerinin önünde katledildiler. Sarkis korkudan nereye gittiğini bilmeden koşmaya başladı, kendine geldiğinde kendisini bir Kürt'ün evinde buldu. İyi muamele görüyordu ama çok çalışması gerekiyordu. 17 yaşına geldiğinde onu bir Kürt kadın ile evlendirmek ve İslâm yapmak istediler. Sarkis bütün bunlardan korkup Suriye sınırına kaçtı. Orada onun bize gelmesine yardımcı olan görevlimizle buluştu.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ağustos 1927. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğumyeri	Yaşı	Kabul tarihi
1395	Hammas	Garabed	Yeghsa	Erzroom	18	12 Ağustos 1927

- Bu çocuğun babası savaştan önce ölmüş. Erzurumlu Ermenilerin çoğu Harput ve Diyarbakır vilayetlerine sürgün edildiler. Hammas'ın ailesi ilk sürgün edilenlerden. Hammas, annesi ve iki kız kardeşi ile birlikte dağlardan götürülüp birkaç gün sonra bir başka kafile ile birlikte sürgün edildi. Kadın ve kızların çoğu yarı çıplaktı. Her şeyleri çalınmıştı. Birkaç gün içinde annesi ve küçük erkek kardeşi hastalandı. Ertesi gün ikisi de öldü. Hammas iki kız kardeşine bakmak zorunda kaldı. Aç ve susuzlardı fakat herkes aynı şeylere ihtiyaç duyduğundan kimse onlara yardımcı olamıyordu. Kız kardeşlerinden birisi muhtemelen açlıktan öldü.

Sonunda kafile Aragana-Maden denen bir yere ulaştı. Orada Kürtler saldırdılar ve soydular. Bu esnada kız kardeşini kaybetti. Kendisi ise esir alındı ve bir Kürt'ün kölesi oldu.

Bu hayattan yorulmuştu, sınırın öte tarafına kaçıp görevli-mizle buluştu ve Kurtarma evimize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Ağustos 1927. Kendisini geçindiri-yor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1396	Sarkis	Hagop		Sivas Lerek	18	13 Ağustos 1927

- İlk sürgün kafileleri ile birlikte, babası, birkaç yüz Ermeni erkek ve çocukla beraber ailesini terk etmek zorunda kal-dı. Köylerden gelen çiftçiler, yolların yetişkin erkek ve genç erkeklerin cesetleri ile kaplı olduğunu söylüyorlardı. Erme-niler başlarına gelecekleri hemen anladılar. Birkaç gün son-ra sürgün edilen kadın ve çocukların arasında Sarkis, annesi, erkek ve kız kardeşi de vardı.

Bugünkü Suriye sınırında küçük bir kasaba olan Tel Ab-yat'a varana kadar aylarca dolandılar. Arkalarında korkunç bir zaman bırakmışlar, korkunç şeyler görmüşlerdi. Annesi, erkek ve kız kardeşi birkaç gün içinde öldüler. Doktor yok-tu, tedavi yoktu. Hastalar tarlada ya da ahırda kalmak zorun-daydı. Bir Ermeni kadın ona annesi olacağına dair söz ver-di ama ertesi gün Suriye çölüne gitmek zorunda bırakıldılar. Bir Arap kadın geldi ve Sarkis'i zorla aldı, ağlamak ve yalvar-mak işe yaramadı. Onu almaya karar vermişti. Böylece Sarkis ikinci annesini de kaybetmiş oldu.

Arap kadın onu Urfa'ya götürdü ve orada bir Türk'e verdi. Sarkis, onun ayak işlerine bakıyordu. Birkaç yıl sonra Türk sahibi öldü. Sarkis, bir ayakkabı imalatçısının yanında iş bul-du ve bir zanaat öğrenmeye başladı ama gene bir Türk'ün hiz-metkârı olacağından korkuyordu. Kaçtı ve Suriye'ye geldi.

- Onu doğrudan Halep'e gönderen görevlimizle buluştu.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mart 1928. Kendisini geçindiriyor. 15 Ocak 1929'da öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1399	Garabed	Minas	Mariam	Sivas	18	20 Ağustos 1927

- Babasını öldürdükten sonra Garabed'i annesi ve birçok diğer Ermeni ile birlikte sürgün ettiler. Haftalar ve aylar boyunca vahşi taşrada dolandıktan sonra Mardin bölgesine geldiler. Kerbe Ballık bir vadiye serpilmiş küçük bir köydü. Kafiye orada saldırıya uğradı. Türkler, Kürtler ve Çerkezler, Türk askerlerinin yardımıyla, bu bahtsız insanları soyduktan sonra çoğunu katlettiler. Garabed "İnsan sadece kılıç, hançer, bıçak ve kan görebiliyordu," dedi. Annesini öldürmek istediklerinde Garabed'i onun ellerinden aldılar.

Osman adında bir Kürt onu evine götürdü. Onun çobanı oldu. İlk zamanlar çok çalışmak zorunda kaldı. Tabii ki çalışmasının karşılığı hiçbir zaman ödenmedi. Hatta hizmeti karşılığı yeteri kadar yiyecek bile verilmedi. Her zaman "Hıristiyan Köpek" diye çağrılıyordu. İki yıl önce kaçmayı denedi fakat yakalandı ve çok ağır bir şekilde cezalandırıldı. Buna rağmen Garabed, Kürtlerin arasında kalmak istemiyordu. Bir sonraki kaçışını planladı. Birkaç hafta önce efendisi iş için Mardin'e gittiğinde Garabed bu fırsattan yararlandı ve sınırı öte tarafına geçti. Onu otomobil ile Halep'teki Kurtarma evimize gönderecek olan görevlimizle buluştu.

- Bakımevinden ayrılışı: 17 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor, çiftçi.
No. 1316 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1403	Hayganoush Ellkesikian	Manoug	Mariam	Marash	35	22 Ağustos 1927

- Hayganuş, kocası ve kayınbiraderi ile birlikte sürgün edildi. Maraş'tan Antep'e gönderildi, sonra Birecik'e ve oradan da Fırat kenarından Habur bölgesine varana kadar Suriye çölüne gönderildiler. Orada yaşı büyük oğlanlar ve erkekler ka-

fileden ayrılıp Çerkezler tarafından öldürüldüler. Hayganuş günler boyunca yemeden içmeden dere kenarında oturdu. Kocasının ölümünden sonra yaşamak istemiyordu. Hiçbir gözdağı onu korkutamıyordu.

Bir Arap geldi ve onunla evlenmek istedi. Kabul etmedi ama bu zulme karşı kendisini de savunamadı. Aşiretin şefine gidip kendisinin hizmetkârı olmasına izin vermesini istedi. Şeyh Dohem bu teklifi kabul etti ve o adamın yanında on iki yıl kaldıktan sonra kaçmasına yardımcı olan genç bir Ermeni ile karşılaştı. Hayganuş hastalıkları sebebi ile sıklıkla Kurtarma evimize geri geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 14 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor, hizmetkâr.
1929'da anne Müslüman bir yetimhanede.
1930'da Halep'te evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1413	Yervant Barsoomian	Hagop	Varteni	Sis	18	30 Ağustos 1927

- Bu çocuk, annesi, babası, iki erkek ve iki kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Her şeylerini memleketlerinde bırakıp Katma'ya doğru yola çıktılar. Aşırı yorucu bir yolculuktan sonra Bab, Meskene ve sonunda Der Zor bölgesine geldiler. Orada bir yıl kaldıktan sonra Habur'a gönderildiler. Habur'da daha önce binlerce Ermeni katledilmişti. Bu kafile de Arap ve Kürtlerin saldırısına uğradı. Şammar aşiretinden bir Arap, Yervant'ı ayırdı ve onu çadırına götürerek hayatını kurtardı. Yervant, 12-13 yıl boyunca çok çalışmak zorunda kaldı. Yakın zaman önce Musul'a, oradan da görevlimiz tarafından bize gönderileceği Der Zor'a kaçtı.
- Uzun yıllar alıkonulduğu bölgelere geri gitti ve kayda değer sayıda insanı Kurtarma evimize kaçmaya ikna etti.
- Bakımevinden ayrılışı: 7 Eylül 1927. Kendisini geçindiriyor.

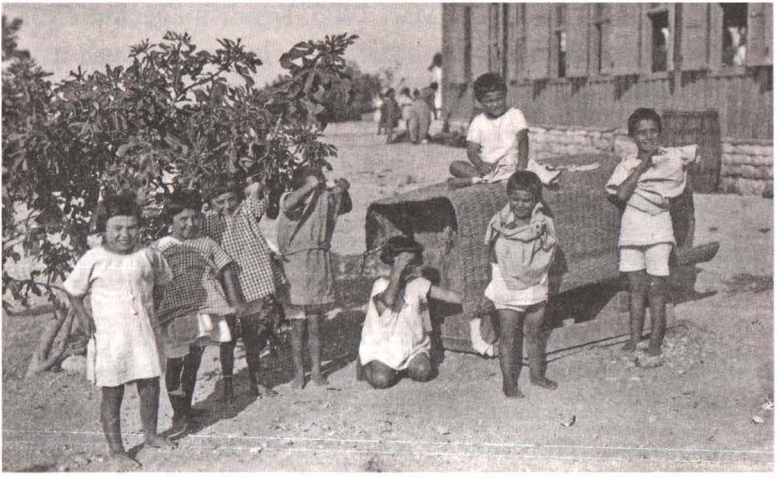
No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1418	Eva	Minas	Marlam	Harpoor Kerani	20	2 Eylül 1927

- Dünya Savaşı'nın başında babası öldürüldü. Komşu Sabelvar köyünden bir Türk Eva ve annesine el koydu. Birkaç ay sonra Eva, Molla Bekir adlı bu adamla evlenmeye zorlandı. Uzun yıllar o adamla beraber yaşadı. Bir gün adam İstanbul'a gitti ve bir müddet orada kaldı. Eva'nın annesi hastalandı ve öldü. Bunun üzerine Eva kocasının dönüşünden önce kaçmak istedi. Birkaç katırcı ile anlaştı ve sağ salim Halep'e ulaştı. Orada Kurtarma evimizi duyup, bize geldi. Tabii ki onu içeri almaktan memnuniyet duyduk. Şimdi güvenli bir limanda.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor, hizmetli.
Harput'ta bir erkek kardeşi var. Evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1420	Makrouhi	Hovhannes	Zarouhi	Adapazarı	22	10 Eylül 1927

- Türkler, babasını öldürdükten sonra Makrouhi'yi annesi, büyükannesi, iki kız kardeşi Siranuş ve Vehanuş ile birlikte Der Zor'a sürgün ettiler. Kafile çölü bir uçtan diğer uca geçirtildi. Annesi ve büyükannesi yola yenik düştüler. Kız kardeşleri, jandarmalarca Araplara satıldılar. Bir gün Makrouhi'nin sırası geldi. O da Tabu'dan [Sabon'dan] Osman adlı bir Arap'a verildi.

Makrouhi büyüdü ve Osman onu 35 meciyeye Meslet adında Jebur'lu [Cabarlı] bir şeyhe sattı. Bu adam on iki Ermeni kadın ve kızın sahibiydi. Makrouhi dört kez kaçmayı denedi fakat sahibi tarafından yakalandı ve geri getirildi. Bir gün başardı. Bir motorlu araba geçerken seslendi. Ermeni şoför durup onu araca aldı ve onu sağ salim Halep'teki Kurtarma evimize getirdi.

Ermeni yetimlere Danimarka'dan bağışlanan kıyafetler dağıtılırken, 1928.

- Bakımevinden ayrılışı: 14 Ekim 1927. Kendisini geçindiriyor. Kolonimizden no. 1087 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1422	Hovhannes	Sarkis	Gundakji	Drabison Ounie	18	18 Eylül 1927

- Ohannes'in annesi Dünya Savaşı'ndan önce öldü. Babası ikisi kız, ikisi erkek dört çocuğu ile sürgün edildi. Küçük erkek kardeşi yorulunca durdu. Jandarmalar onu dövdüler ama yapacak bir şey yoktu, daha fazla ilerleyemedi. Ertesi gün babası öldürüldü. Kafile Hekimhan'a ulaştı. Orada iki kız kardeşi de apansız ölünce zavallı çocuk binlerce Ermeni'nin arasında yalnız başına kaldı.

Birkaç gün sonra bir Kürt onu evine götürdü. Dokuz yıllık kölelikten sonra Cafolar köyüne kaçtı ve birkaç gün öncesi-ne kadar orada çoban olarak çalıştıktan sonra ona bizim çalışmalarımızdan bahseden ve onu kendisini takip etmesi için ikna eden bir katırcıyla karşılaştı. Katırcının dediklerini yaptı ve bir gün sağ salim bize ulaştı.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mart 1928. Kendisini geçindiriyor. 1930'da geri geldi. Çok hasta. Sol bacağı kesildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1427	Arshavir	Setrak	Arshalous	Erzeroom	20	17 Eylül 1927

- Arşhavir yola annesi, üç erkek ve bir kız kardeşi ile çıktı. Kafile Mardin istikametine gitti. Anne yolda öldü, yorgunluk ve açlığa daha fazla dayanamamıştı. Çocukların anneleri ile kalmasına izin vermediler ve zorla yola devam ettirildiler. Birkaç gün sonra babası ve iki abisi ailelerinden ayrıldı ve öldürüldüler. Arşhavir, kız kardeşi ve küçük erkek kardeşi yola devam ettirildiler. Kafile bir gün Mardin'e geldi. Orada Türkler onlara el koydular, küçükler sahiplerinin köleleri oldular. İki yıl önce küçük kardeş Krikor bize kaçtı. Kız kadeşini de kurtarabilmeyi uman Arşhavir orada kaldı. Ancak iki yıl bekledikten sonra durumun umutsuz olduğunu görüp onu bize gönderen Mardin'deki görevlimize başvurdu.
- No. 548'in kardeşi.
- Bakımevinden ayrılışı: 31 Aralık 1927. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1437	Kalane	Hagop			18	2 Ekim 1927

- Gayane, annesi ve babası ile birlikte sürgün edildi. Yolda çok eziyet çekti. Suriye çölüne geldiklerinde, Ahmed el Nonane adlı bir Arap Şeyhi tarafından esir alındı. İki yıl onun çadırında yaşadı. Daha sonra Şeyh Meslet Jeburi zorla onu ilk sahibinden aldı. Henüz on yaşındaydı ki ona tecavüz etti ve onunla evlendi. Son zamanlarda kendisine uygulanan aşırı şiddete ve davranışlara artık dayanamaz oldu. Gece vakti aşı-

retten kaçtı ve doğru Haseke'ye gitti. Orada onu hemen Halep Kurtarma evimize gönderen görevlimizle buluştu.

- Anne ve babasına ne olduğunu bilmiyor, fakat kız kardeşi Araplar arasında yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 27 Ekim 1927. Kolonimizden no. 822 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1445	Anna	Karnig Khatchadour		Diarbekir	45	11 Ekim 1927

- Tehcir sırasında bir köyden bir diğerine sürgün edildiler. 1915'te Anna'nın kocası Türk ordusuna alındı ve yol inşaat taburuna bağlandı. Bir gün bütün Ermeni askerler diğerlerinden ayrıldı ve yol inşaatına gitmek üzere dışarı çıktıklarında Türk arkadaşları tarafından arkalarından vuruldular.

Bir yıllık düşman eziyetinden sonra memleketlerine geri döndüler. Orada tekrar birkaç kez tutuklandılar ama nihayetinde serbest bırakıldılar. Anna, hizmetçi olarak bir Türk ailenin yanına gitti. Çocuğunu bulabilmek uğruna Türklerin haksızlıklarına ve yargılamalarına katlandı. Geçenlerde bir Türk onunla zorla evlenmek istedi, ama o çocuğu ile Mar-din'e kaçtı ve oradan yürüyerek Jerablus'a geldi. Görevlimiz onu Kabul evine gönderdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Kasım 1927. Jerablus'ta akrabalarına.
- Anna'nın oğlu
No. 1446. Karnig, 13.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1450	Krikor (Ali)	Hovhannes	Mayrig		17	20 Ekim 1927

- Hikâyesinden anladığımız kadarı ile Zeytun'un köylerinden birinden geliyor. Savaşın başında anne ve babası ile birlikte Antep bölgesine sürgün edildi. Yolda Türk jandarmaları babasını aldı. Bir daha da ailesine geri dönemedi. Krikor, annesi ile birlikte "Bedia" adında bir köyde tutuldu. Antep'ten bir Türk Krikor'u annesinden ayırdı ve kendi şehrine götürdü. Annesi yola devam ettirildi. Krikor büyüyünce Türk'ün hizmetkârı oldu. Son zamanlarda Türk çocuklardan birkaçı Emeni olduğu için sokakta ona saldırdılar. Kendisini korudu ve hatta birkaçını dövdü. Kısa zamanda yakalanıp hapse atıldı. Ermeni olduğundan siyasi hükümlü oldu ve İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Diyarbakır'a gönderildi. Kendisine Türk jandarmaları eşlik ediyordu. Onlara bütün parasını verdi. Serbest bırakıldı, önce Suriye'ye ve sonra da Halep'e Kabul evine geldi.
- Bakımevinden ayrılışı: 17 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor, çiftçi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1451	Haig (Ahmed)				16	20 Ekim 1927

- Türk efendisi tarafından Ahmed adı verilen Haig anne ve babası sürgün edilildiğinde küçük bir çocuktur. Annesi onu memleketlerinden bir Türk'e vermişti. Birkaç yıl önce Haig bir başka Türk'e hediye olarak verildi.

No. 1450 Türklerin saldırısına uğradığında Haig ona yardıma gidince O da Türk hükümeti tarafından tutuklandı. Diyarbakır'a giderken yanlarındaki jandarmalar uyurken kaçtı. No. 1450 ile birlikte Suriye'ye ve Kabul evimize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Temmuz 1928. Kendisini geçindiriyor, çiftçi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1455	Dikranouhi	Guibenk	Guleki	Yozgat Angora	27	5 Kasım 1927

- Dikranuhi, annesi, babası, iki erkek kardeşi ve bir kız kardeşi ile birlikte Rasulayn'a sürgün edildi. Kendi insanlarından binlercesinin katledildiği bir yer olduğu için Rasulayn'ı gayet iyi biliyorlardı. Sonraki yedi ay başlarının üzerinde bir çatı olmadan o düzlükte yaşadıkdan sonra Arap ve Türk jandarmaları tarafından katledilebilmeleri için çöle gönderildiler. Yollarına giderken Araplar gelip birkaç güzel kızı seçtiler. Dikranuhi de onların arasındaydı. Anne ve babasından zorla alınıp "Kher" adlı bir köye götürüldü. Kısa süre sonra Araplar gittiler ve gecenin geç saatlerde eve gelip kanla kaplı bıçaklarını ve ellerini göstererek, "Anne ve babanızı öldürdük," dediler ve Ermeni kızların üzerine atlayıp onların ırzına geçtiler.

Dikranuhi, anne ve babasının katilinin evinde yedi ay yaşadıkdan sonra Mardin'e kaçtı. Arkadaşlarından bir kısmının Müslümanlığı kabul etmediği için öldürüldüğünü biliyordu. Dört Ermeni kızla kaçtı. Hepsi yakalandı ve tutuklandı. Sadece Dikranuhi serbest bırakıldı. Birkaç ay çeşitli Türk evlerinde çalıştı ama en sonunda bu kasabadan bir Türk ile evlenmek durumunda kaldı. Çok korumasızdı, kim bilir kaç tane adamın karısı olmaksansa onlardan birisi ile evlenmenin daha iyi olacağını düşündü. Dikranuhi Türk kocasından iki çocuk sahibi oldu. Kocasını askere alınacağından Suriye'ye kaçtı. Suriye topraklarına girer girmez Dikranuhi de ondan kaçtı ve iki çocuğu ile birlikte bize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 15 Mayıs 1928. Akrabaları ile Halep'te yaşıyor.
- 1456 - Sardoukht (Nadje), 3.
1457 - Ardemos (Nazire), 2.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1459	Babo Kouyoumdjian	Garó	Varteni	Malatla Hekim Khan	18	19 Kasım 1927

- Dünya Savaşı başladığında babası Türk ordusunda askerdi, ne bir haber gönderdi ne de geri döndü. Babo onun öldüğüne inanıyor.

Sürgün günü kasabadan bir Türk gelip annesini ve çocuğu kafileden alıp onları evine götürdü. Anneye hemen tecavüz ettikten sonra çocuğu kasaba dışına çıkardı. Öldürmek için onu bir köprünün üzerinden nehre attı. Babo, ölmedi. Dağlara kaçtı ve sadece ot yiyerek ormanda birkaç ay saklandı. Küçük yaşında hayatını kazanmak için bir köyden diğerine gitmek zorunda kaldı. Sonunda bir katır arabası sürücüsünün yardımcısı oldu ve Suriye'ye giden yolu öğrendi. Bir gün yaşıtı iki Ermeni çocukla karşılaştı. Beraber konuşup kaçma planı yaptılar. Hepsı Türklerden çok çekti. Kaçtılar ve başarılılar. Onları aldık.

- Beyrut'a gitmek için ayrıldı, 20 Temmuz 1928. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1460	Nishan	Sarkis	[??] Ounieh	.	16	19 Kasım 1927

- Bu çocuk annesi, babası ve memleketi hakkında hiçbir şey hatırlamıyor. Kendisine Ermeni olduğu için sürgün edildiğini söyleyen Ali Osman adlı bir Türk'ün evine verilmiş. Tehcirden beş yıl sonra birkaç Ermeni ile birlikte Diyarbakır'da mahkemeye gönderildiler. Yolda kaçtılar, fakat Türk jandarmaları tarafından yaralandılar. Buna rağmen kendilerini ot tarlasına saklayabildiler. No. 1461 ile birlikte Zieli köyüne kaçtılar. Bir Türk onları evine aldı ve iyileşene kadar onlara baktı. Sonrasında bu Türk'e çobanlık yaptılar.

Daha sonra Babo ile karşılaştılar ve hep birlikte Türkiye'den çıktılar. Nişan'ın hikâyesi no. 1422 ile çok benzerlik gösteriyor. Gerçekten de ikisini karşılaştırdınca, kardeş oldukları hemen görüldü. İkisi de aynı kasabadan ve aynı hikâyeye sahipler. İki kardeşin bizim evimizde buluşmasından dolayı sevinçliyiz.

- 20 Temmuz 1928'de Beyrut'a gitti. Kendisini geçindiriyor.
- 1461 - Mesrob, 16 - 1460, 1461 ile birlikte kabul evimize geldi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1468	Gahzar	Khatchi	Nordi	Bitlis Redvan	20	30 Kasım 1927

- Bitlisli Ermeniler, annesi, babası, kız ve erkek kardeşi ile birlikte Diyarbakır bölgesine sürüldü. El Medine yakınlarında kabile Türkler ve Kürtlerin saldırısına uğradı. Bu bahtsız insanların çoğu katledildi. Gahzar oradaydı, bu korkunç manzara karşısında kaçtı; nereye gittiğini bilmeden koştu, koştu. Bitlis'te bir köye geldi fakat orada bir tane bile Ermeni bulamadı.

Babasını tanıyan bir Kürt onu evine alıp hizmetkârı olarak tuttu. Türk-Kürt çatışmalarında efendisi Diyarbakır'a, oğulları da Konya'ya sürüldü. Gahzar tabii ki orada yalnız kalamazdı. Midyat'a gitti. Kaçana kadar çalışacağı işler buldu. Haseke'ye geldiğinde görevlimiz onu Halep'e gönderdi.

- 1928. Gahzar hasta. Verem. Bademcik iltihabı var.
- Bakımevinden ayrılışı: 28 Ekim 1928. Gahzar Haseke'ye gitti. Orada akrabaları var. 1930'da evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1469	Hrant	Piranlan Garabed	Khatun	Amazla	20	30 Kasım 1927

- Babası Türk ordusunda hizmet verirken Hrant annesi ve iki erkek kardeşi ile birlikte Malatya'ya sürüldü. Annesi sürgünün yorgunluğuna dayanamadı, yolda hastalandı ve öldü. Bir Türk, Hrant'ın iki erkek kardeşini kaçırdı ve kendi şehrine götürdü. Hrant ise bir Kürt tarafından alınıp bir Kürt köyüne götürüldü. Onca zamandır orada Kürt efendisinin tarlasını ekiyor.

Geçenlerde bir katırcı ona bizim kurtarma çalışmalarımızdan, Kabul evimizden bahsetti ve hatta onu alıp bize getirmeyi teklif etti. Hrant bu karanlıktan çıkmaktan sadece mutlu olabiliyordu. Kaçtı ve onu doğruca bize getiren katırcının peşinden gitti.

- Bakımevinden ayrılışı: 30 Nisan 1928. Kendisini geçindiriyor, çiftçi.

Hrant 1929'un ilkbaharında veremden öldü.

Karısı ve küçük çocuğuna biz bakıyoruz.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1470	Mariam	Kaspar	Anna	Harpoat	22	5 Aralık 1927

- Babası savaştan önce öldü. Maryam, annesi ve yengesi ile sürgün edildi. Abisi o sırada Amerika'daydı. Nusaybin'e ulaşmaları aylar aldı. Nusaybin yolunda bir Kürt Maryam'ı köyüne kaçırdı ve daha henüz on yaşındayken ona tecavüz etti. Maryam bunca yıldır bu Kürtle yaşadı. Kısa zaman önce Kamışlı'ya kaçabildi. Orada görevlilerimizden biri ile buluştu. Görevlimiz onu Haseke üzerinden Der Zor'a gönderdi.

Kaçarken bir köpek tarafından ısırılmış. Anlaşılan köpek kuduzmuş. Geldiğinde umutsuz bir durumdaydı ve Altunyan hastahanesinde öldü.

- Bakımevinden ayrılışı: 19 Aralık 1927. Öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1476	Maritza	Hadıjan		Severek	17	9 Aralık 1927

- Babası sürgün edildiğinde Maritza küçük bir çocuktur. Annesi tehcirden birkaç yıl önce ölmüştü. Babası kabile ile birlikte sürülürken Maritza'nın hayatını kurtarmak için onu bir Türk'e verdi. Baba gitti ve bir daha da dönmedi. Türk, Maritza'yı çocuğu gibi sahiplendi. Evdeki her türlü işi yapmak zorundaydı, fakat iyi muamele görüyordu.

Aynı evde hizmetkâr olarak tutulan bir Ermeni oğlan vardı. Maritza ve bu çocuk Siverek'teki yegâne Ermenilerdi. Beraber çalışıyorlar ve diğer hizmetkârların her türlü aşağılamalarına birlikte maruz kalıyorlardı.

Kısa süre önce oğlan Maritza ile evlenmek için izin istedi, ancak Türk bunun karşılığında 10.000 Türk kuruşu veya on yıl karşılıksız çalışmasını istedi. Bu kızın fiyatıydı. Bunun yanı sıra her ikisi de Müslüman olmak zorundaydı. Maritza, bunu duyunca nişanlısına İslâmlaştırılmamak için kaçmayı teklif etti. Birlikte kaçtılar. Suriye'ye ulaşmaları için onlara yardımcı olduk.

- Bakımevimizden ayrılışı: 10 Aralık 1927. Akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1478	Adelina	Sarkis	Aznik	Brussa Balekesir	20	10 Aralık 1927

- Tüm aile Sapka bölgesine sürgün edildi. Suriye steplerini geçerken birçoğu hastalandı. Babası ve iki kız kardeşi öldü. Katliamlar sırasında annesi de öldü. Bir kız kardeşi ile birlikte bir Çeçen'in evine götürüldüler ve köle olarak tutuldular. Kısa bir süre önce sahibi onu bir Kürt'e, altı Türk altınına sattı. Bu Kürt onunla evlendi ve bu evlilikten bir çocuğu oldu.

Adelina beş kez kaçmayı denedi fakat yakalanıp geri getirildi ve şiddetle cezalandırıldı. Kısa süre önce kocası iş için gittiğinde Adelina bu fırsattan yararlandı. Bu kez Haseke'ye

ulaştı. Görevlimiz onu süratle Kurtarma evimize gönderdi. Bize gelirken attan düştü. Çok eziyet çekti.

- Bir çocuk doğurdu, evlatlık verildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 26 Haziran 1928. Hizmetçi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1707	Mariam Sahakian	Ghazar	Eva	Diarbekir	25	25 Ocak 1928

- Savaş patlak verdiğinde Maryam yetimdi. Ablası Hatun ve iki erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Bir Kürt, bu iki kızı aldı ve Hatun ile evlendi. Maryam onlarla dört yıl yaşadık-tan sonra bir başka Kürt'e satıldı. Kısa süre önce kocası Tür-kiye'den kaçmak zorunda kaldı. Suriye'ye geldiklerinde Mar-ryam kaçıp bizim evimize geldi. Yanında küçük kızı da var. Çok zayıf bir çocuk.
- Bakımevinden ayrılışı: 16 Mayıs 1928. Arkadaşları ile Ha-lep'te yaşıyor.
Daha sonra Haseke'den bir Ermeni ile evlendi.
- Kızı: No. 1707, Emine, 5.
6 Mayıs 1928'de babasına geri verildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1711	Mariam	Sarkis	Lucia	Diarbekir	27	26 Şubat 1928

- Aile aslen Diyarbakırlı, ama savaştan önce Mardin'e göçmüş-ler. Maryam, annesi ve babası ile birlikte sürgün edildi. Daha şehirden iki saat uzaklaşmışlardı ki Mardin'den Abdul Resah adlı bir Arap gelip onu zorla kendi evine götürdü ve iki yıl sonra da onunla evlendi. Maryam'a yakın akrabalarının hep-sinin öldürüldüğü söylenmişti.

Maryam son zamanlarda hastalandı. Frengi hastalığı bulaşmıştı, bilahare verem de çıkınca adam onu kovdu. Maryam bize geldi. Onu belediye hastahanesine yerleştirmek zorunda kaldık.

- Bakımevinden ayrılışı: 2 Mart 1928.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1717	Chenum Berberian	Kevork	Yeva	Urfa	33	6 Nisan 1928

- Tatbikatlar patlak verdiğinde Hanum Urfa'da evliydi ve üç çocuğu vardı. Kocası öldürüldü. Akrabaları ve kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Diyarbakır üzerinden Mardin'e gönderildiler. En küçük çocuğu yolda öldü. Kürtler küçük çocuklarından birisini aldı. Aynısı kız kardeşine de oldu. Şimdi en büyük oğlu David ve görümcesi ile yalnız kalmıştı. Sonunda o kadar bitkin düştü ki artık daha öteye yürüyemez oldu. Bir Kürt onu alıp götürdü. David kafilede kaldı. Hanum uzun bir süre kendi insanlarını görmedi. Ancak annesi ve kız kardeşi kurtulup kendi insanlarına geri döndüler. Biz de küçük David'i [no. 297] kurtarabildik.

David şimdi Beyrut'ta hali vakti yerinde genç bir adam. Sonunda Hanum'un da yeri tespit edildi ve görevlimiz onu getirdi. Şimdi hepsi Beyrut'ta yaşıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Nisan 1928. Beyrut'tan onu almak için gelen kız kardeşine teslim edildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1718	Artin Badlan	Mardiros	Gulle	Hadjin	18	9 Nisan 1928

- Artin, çok büyük bir ailenin üyesiydi. Annesi, babası, üç erkek ve üç kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Der Zor'a ulaşmadan iki erkek kardeşi kayboldu. Geri kalanlar ateşke-

se kadar orada yaşıdıktan sonra Hadjin'e geri dönüp kaderleri ile karşı karşıya kaldılar. Anne ve babası öldürüldü, oğulları kim bilir nereye kaçtı, Türkler kız kardeşlerine tecavüz etti. Artin sadece bir tanesinin nerede olduğunu biliyor. Suriye'ye gitme yolunu bulana kadar Türkler arasında yaşamayı başardı ama hep tehlikedeydi.

- Bize gelince erkek kardeşini Beyrut'ta bulduk. Şimdi orada birlikte yaşıyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: 24 Nisan 1928. Erkek kardeşi ile Beyrut'ta yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1719	Valentin	Hagob		Diarbekir	20	13 Nisan 1928

- Valentin'in babası öldürüldü. Kendisi annesi ile birlikte sürgün edildi. Viranşehir'de bir Türk onu evine aldı. Daha sonra 60 yaşındaki bu yaşlı adam onunla evlendi. Onunla uzun yıllar yaşamak zorunda kaldı, fakat sonunda görevlilerimizden birisi onun sınırı geçmesine yardımcı oldu.
- Annesini burada Halep'te bulduk, şimdi onunla yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 13 Nisan 1928. Annesi ile birlikte Halep'te yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1727	Annig	Harutian	Mariam	Malatia	22	29 Nisan 1928

- Annig'in anne ve babası yolda öldü. Erkek kardeşi de öldürüldü. Sonunda küçük kız bir yetimhaneye alındı. Sonra genç bir Ermeni onu kurtarıp, onunla evleninceye kadar Türklerin elinde kaldı.

Kocasını [no. 1469], kabul edip, iş bulmasına yardımcı olduktan sonra karısını getirmek için çok çaba harcadık ve sonunda başardık. Şimdi burada Halep'te yaşıyorlar ve kendi yollarını bulmaya çalışıyorlar.

- 1469 ve 1727'nin Oğlu:
No. 1728, Garabed, 2.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1731	Harutiun	Aharon	Sultan	Caiserie	18	4 Mayıs 1928

- Harutyun'un babası öldürüldü. Kendisi, annesi, erkek kardeşleri ve kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Rasulayn yakınlarında erkek kardeşleri öldürüldü, annesi ise kahrından öldü.

Kız kardeşi ile birlikte Mardin'e sürüldü. Yolda bir Türk kız kardeşini istedi. Küçük Harutyun kız kardeşini korumaya çalışınca bir çukura atıldı. Birkaç Kürt onu orada bulduğundan beri de onların esiri. Sonunda Suriye'ye kaçtı.

- Bakımevinden ayrılışı: 20 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1738	Yeghsapet Ghazarian	Artin	Mariam	Tchargara Broussa	27	21 Mayıs 1928

- Yeğisapet savaştan önce bir Ermeni ile evliydi. Kocasını Türk ordusunda askere alındıktan sonra Yeğsabet birkaç akrabası ile birlikte sürgün edildi. Nusaybin yakınlarında bir Kürt Yeğisapet'i on şilinge bir jandarmadan satın aldı. Bundan böyle artık onun karısıydı ve ondan kaçamadı. Fakat geçenlerde damdan düşüp, bacağına kötü yaralayınca Kamışlı'ya doktora gönderildi. Orada Ermenileri buldu ve bize gönderildi.

Üç yıl önce [Ermeni] kocası buraya gelip Yeğisapet'i aradı. Onun ölmüş olduğuna inanıp bir başka kadınla evlendi ve Yunanistan'a gitti.

- Yeğsabet Halep'te hizmetçi olarak çalışıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Temmuz 1928. Halep'te hizmetçi olarak çalışıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1740	Yeghiasapet Zabiaa	Boghos	Tamam	Deengyuell Broussa	35	1 Haziran 1928

- Kocası askerdi. Bir kızı ve iki erkek çocuğuyla beraber sürgün edildi. Daha Halep'e geldiğinde takatı kalmamıştı, fakat çocuklarından ayrılmamak için, kendisini Meskene'ye kadar gitmeye zorladı. Orada yolda bayıldı. Çocukları kafile ile birlikte kayboldu. Bir Arap onu çadırına aldı. İyileştiğinde adamın dördüncü karısı oldu. Bu baharda adam ölünce özgür kaldı ve Halep'e haber yolladı. Oğlunu bulduk ve onu getirmeye yardımcı olduk. Şimdi beraber yaşıyorlar.
- Bakımevinden ayrılışı: 2 Haziran 1928. Kendisini geçindiriyor. Arkadaşları ile birlikte yaşıyor. Oğlu ile Halep'te yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1751	Minas	Hovhannes	Rakel	Marash	18	23 Haziran 1928

- Minas'ın babası tek başına sürgün edildi ve ailesi onun öldüğüne inandı. Sonra Minas annesi ile birlikte yola çıktı. Der Zor'a ulaştılar ve bir süre sonra Çeçenler tarafından öldürülebilmeleri için çöle yollandılar. Minas'ın annesi bu şekilde

kayboldu. Minas ise kabile ile Rasulayn'a kadar yalnız gitti. Orada babası ile karşılaştı. Sonra tekrar sürgün edildiler. Habur bölgesinde açlıktan ölmeye mahkûm edilmişlerdi. Çocuğunu bu akıbetten kurtarmak için babası onu bir Arap'a verdi. O zamandan beri bu Arap'ın yanında kaldı, fakat sonunda bir Müslüman olmak istemediğinden Haseke'ye gitti ve oradan bize gönderildi.

- Bakımevinden ayrılışı: 23 Haziran 1928. Benevolent Derneği'nin evine yerleştirildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1764	Mariam	Hagob		Yaghpos Zeltoon	35	18 Temmuz 1928

- Maryam kocası ve üç çocuğu ile birlikte sürgün edildi. Bir çocuğu Kilis'te, kocası Halep'te ve bir diğer çocuğu da Der Zor yolunda öldü. Der Zor çölünü geçerken Çeçenler saldırı. Kalan son çocuğu da gözlerinin önünde öldürüldü. Bir Kürt tarafından Sincar'a götürüldü. Ondan kaçamadı, ama geçenlerde adam bir Kürt kadını kaçırdığı için hapse atılınca Maryam da bu fırsattan istifade edip Haseke üzerinden bize ulaştı.
- Bakımevinden ayrılışı: 26 Temmuz 1928. Halep'ten bir Ermeni ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1772	Arshaluis	Tateossian		Harpoot	30	10 Ağustos 1928

- Babası savaştan önce Amerika'ya göçtü ve orada öldü. Annesi yeniden evlenince kızları Arshaluis ve Arusak'ı büyükbabasının yanına yerleştirdi. Tehcir sırasında hepsi yola çıktı. Arshaluis'in üvey babası ve büyükbabası öldürüldü. Kız kardeşi ise kayboldu. Kabile Suruç'a ulaştığında annesi de öldü.

Civar köylerden birisinden bir Kürt, Arşalus'u evine götürdü. Adamla evlendi ve dört çocuğu oldu. Kürt'ün bir başka karısı daha vardı ve ona çok kötü davranıyordu. Bir gün kaçıp bir köye geldi. Orada bir Ermeni sınırı geçmesine yardımcı oldu ve bize geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 10 Ağustos 1928. Müslümanlara geri döndü. Orada çocukları vardı.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1776	Sarah	Karayan		Rumkale	19	17 Ağustos 1928

- Anne ve babası sürgün edilirken Rumkale'de kalabileceklerini umarak Sarah'yı büyükannesi ile birlikte bıraktılar. Ancak, zavallı yaşlı kadın başka bir kafile ile gitme emri alınca korktu, hastalandı ve aniden öldü. Zavallı Sarah yalnızdı. Zengin bir Türk görevli ona acıdı ve onu evine aldı, kendi kızı gibi yanında tuttu. Yakın zaman önce bu Türk Urfa'ya taşınmak zorunda kaldı. Bu sırada Sarah'nın anne ve babasının hayatta oldukları ve Halep'e ulaştıkları haberi de gelince, ona kendisi ile mi gelmek istediğini, yoksa anne ve babasına mı gitmek istediğini sordu. Sarah anne ve babasını seçti. Türk onu Halep'e göndereceğine söz veren Birecik'teki bir Türk arkadaşına gönderdi. Ancak bu arkadaş kızı alıkoyup ona kötü davranan bir alçaktı. Bunu duyan anne ve baba yardım etmemiz için bize geldi. Onu kurtarmayı başardık.
- Zavallı kız çocuğunu doğurmak üzere hemen hastahaneye gönderildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 18 Ağustos 1928. Anne ve babası ile birlikte Halep'te yaşıyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1780	Mariam	Hovhannes		Malatla	22	7 Eylül 1928

- Tehcir zamanında anne ve babası öldürüldü. Kendisi bir Kürt tarafından zorla alınarak adamın Malatya yakınlarındaki Meşana köyüne götürüldü. O sırada Maryam sekiz yaşındaydı. Şansına Kürt ve karısı iyi insanlardı. Ona iyi davrandılar ve büyüdüğünde onu aynı köyde yaşayan bir Ermeni ile evlendirdiler.

Birkaç yıl birlikte yaşamalarına izin verildi. Sonra Türklerle Kürtler arasında savaş çıktı. Kocasını askere alındı ve onu bir daha hiç göremedi. Bir Kürt onunla evlenmek isteyince iki çocuğu ile birlikte kaçtı. Birkaç katırcı onu Halep'teki evimize getirdi, şimdi orada kalıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 18 Ağustos 1928. Anne ve babası ile birlikte Halep'te yaşıyor.
- Çocukları:
No. 1781 Vartani, 3
10 Mart 1929'da öldü.
No. 1782 Garabed, 1
Öldü.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1784	Agavni Rashmadjian	Markar	Yugaper	Erzerum	26	20 Eylül 1928

- Agavni, Ermenilerin savaş sırasında özellikle çok sıkıntı yaşadıkları Erzurum'dan, annesi ve üç erkek kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Diyarbakır yakınlarında Kürt ve Arapların saldırısına uğradılar, soyuldular, öldürüldüler. Kadın ve çocukları zorla alındı. Göğsünden yaralanan Agavni baygın yere düştü. Ona acıyan bir Kürt, "Ben katil değilim, korkma," dedi ve Agavni ile annesini evine taşıdı. Birkaç yıl o adamla kaldıktan sonra annesi ve ondan kısa süre sonra da velini-

metleri öldü. Bunun üzerine Agavni genç bir Kürt ile evlenmeye zorlandı.

Bir gün tarlada çalışırken, ona Bayan Jeppe'nin evinden bahseden Mardinli bir rahip ile karşılaştı. [Rahip] Onun Suriye sınırını geçmesine yardımcı oldu ve şimdi küçük kızı ile beraber evimizde kalıyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 24 Ocak 1931. Halep'te evlendi.
- Kızı:
No. 1785, Azniv, 1.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1792	Vartanous Der Avedissian	Hovhannes	Hadji Gul	Arabkir	34	14 Kasım 1928

- Vartanuş Dünya Savaşı'nın başlamasından altı ay önce Erzincan'da genç bir Ermeni ile evlendi. Annesi, babası ve bir kız kardeşi İstanbul'dan onu görmeye geldikten hemen sonra savaş patladı. Vartanuş'un kocası askere alındı. Geri gidemeyen Vartanuş'un annesi, babası ve kız kardeşi onunla birlikte Adıyaman yönüne doğru sürgün edildiler. Yolda anne ve babası öldürüldü. Vartanuş ve kız kardeşi Adıyaman'a ulaştı. Orada Türkler ikisini de ele geçirdiler.

Üç yıl sonra kız kardeşi ölünce Vartanuş kendisine kötü muamele eden acımasız bir Türk'ün elinde yalnız kaldı. Bir erkek çocuk doğurdu. Çocuk kısa bir süre sonra öldü. 13 yıl sonra birkaç katırcının yardımıyla kurtulmayı başardı ve katırcılar onu bizim evimize getirdiler.

Vartanuş uzun zaman hastaydı. Frengi tedavisi gördü.

1930 baharında Müslümanlara geri döndü ve bir Fransız yetimhanesinde anne oldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Eylül 1931. Akrabaları İstanbul'da. Onlara katılmak üzere İstanbul'a gitti.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Boğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1794	Manush	Hovhannes Arayan	Ebros	Alntab	24	26 Aralık 1928

- Savaş başladığında Manuş'un babası ve amcası hapse atıldı ve kısa süre sonra işkencecilerinin ellerinde öldüler. Manuş yola annesi ve erkek kardeşi ile birlikte çıktı. Yürüyerek Der Zor'a gittiler. Sonra çölden Habur nehrine doğru sürüldüler. Orada bütün aile Sallal adlı bir Bedevi'ye iki Mecidiye'ye satıldı. Ertesi gün adam Manuş'un annesi ve erkek kardeşini öldürüp onunla evlendiğinde on bir yaşındaydı. İki gün sonra bir başka Bedevi aşireti Djabugh'lara kaçtı. Orada Chalaf el Mullah onu çadırına aldı. Üç yıl sonra onunla evlendi. Ona karşı her zaman nazik davrandı. İki çocuğu oldu. İki yıl sonra kocası ölünce, kocasının kardeşi Manuş'u bir Arap ile evlendirmek istedi. Bunun üzerine Manuş, Haseke'ye kaçtı. Orada teyzesi ve kuzeninin Halep'te yaşadığını söyleyen Antepli bir Ermeni ile karşılaştı. Yoksul insanlardı ve onları buraya getirme masraflarını biz ödedik.

- Bakımevinden ayrılışı: 26 Aralık 1928.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1799	Zevart Tomassian				18	30 Ocak 1929

- Ermeni kilisesi onu Türklerden kurtardı. Masrafları biz ödedik. Buraya gelmedi.
- Bakımevinden ayrılışı: 30 Ocak 1929. Akrabaları Beyrut'ta.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Boğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1802	Zabel Doekmedjian	Kevork	Manoush	Marash	27	27 Şubat 1929

- Aile aslen Antepli ancak savaştan önce Maraş'a göç etmişler. Zabel, anne ve babası ile sürgün edildi. Şehirden sadece iki

saat uzaklaşmışlardı ki bir Arap onu zorla kendi evine götürdü. Birkaç yıl sonra da onunla evlendi. Ona bütün yakın akrabalarının öldüğü söylendi.

Son zamanlarda Zabel hastalandı. Frengi ve başka şeyler bulaşmıştı. Bunun üzerine adam onu kovunca bize geldi.

- Onu belediye hastahanesine yerleştirmek zorunda kaldık. Annesini Halep'te bulduk. Şimdi onunla birlikte yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 27 Şubat 1929.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1803	Siranoush	Gueragos	Horom	Karagoel Sivas	25	15 Mart 1929

- Babası ve amcası savaş başladığında kaçtılar. Bir daha onlar hakkında hiçbir haber almadı. Kendisi, annesi, iki kız ve bir erkek kardeşi ile birlikte yola çıktı. Kafil Malatya yakınlarında Karta köyüne ulaştığında kız kardeşi bir Türk tarafından kaçırıldı. Öbürü yolda öldü. Karta'da üç gün kaldıktan sonra ileriye sürüldüler. Birkaç saat sonra bir Türk gelip Siranuş'u zorla annesinden kopardı. Zavallı kız Zeinab adlı bir köye götürüldü. Dokuz yıl bu Türk'ün evinde köle olduktan sonra bu adamın erkek kardeşine 7 £'a satıldı ve onunla evlendirildi.

Bir kızı oldu, Lucia [no. 1804]. Birkaç yıl sonra Türk hastalandı. Siranuş, onunla birlikte yaşamak istemiyordu. Adam öfkesinden bir gün onu öldürmeye kalktı. Boğazında hâlâ yaralar var. Birkaç jandarma onu kurtardı. Bir müddet çok hastaydı ama birazcık iyileşince kaçıp Adıyaman'a gelmeyi başardı. Oradaki Ermeniler onun bizim evimize ulaşmasına yardımcı oldular.

- Mayıs 1929'da bir bacağından ameliyat oldu.
- Ekim 1929'da kolonimize gitti ve bizim çocuklarımızdan birisi ile evlendi.

- Kızı:

No. 1804, Lucia, 5.

Ekim 1929'da Bayan Jakobsen, Jeboil'e gönderildi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1807	Hrisplme		Sivar			29 Mart 1929

- Bu zavallı kız aklını kaçırmış. İlk olarak onun belediye hastahanesinde çok kötü bir durumda olduğunu duyduk. Bir süre önce Bedevilerin yanından gelmiş ve bir Arap'ın evinde hizmetkârlık yapıyormuş. Orada birkaç adam, taa ki kız delirene kadar, onu hiç rahat bırakmamışlar.
- Onu hastahaneden çıkartıp, Beyrut'taki akıl hastahanesine göndermeyi başardık.
- Beyrut'ta akıl hastahanesinde.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1808	Takouhi Kazezian	Bedros	Melia	Marash	27	4 Nisan 1929

- Takuhi, annesi, babası ve bir küçük erkek kardeşi ile birlikte Urfa'ya sürgün edildi. Orada babası öldürüldü. Diğerleri Rakka'ya doğru yola devam etti. Orada da erkek kardeşi hastalandı ve öldü.

Rakka'da Takuhi ve annesi tanıdıkları bir Türklerle karşılaştılar. Adam Takuhi'nin amcasının da yaşamış olduğu Birecikliydi. Annesi adamdan Takuhi'yi oraya götürmesini istedi. Adam götüreceğine söz verdi ama Koşgar köyüne vardıklarında onu Ahmed adında bir Kürt'e sattı. Kürt onunla evlendi. Üç çocuğu oldu. Takuhi geçenlerde Arappınar'a geldi. Orada ona bizim evimizden bahseden bir Ermeni ile tanıştı. Bir gün buraya geldi.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Nisan 1929. Akrabalarına. Amcası Halep'te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1811	Khatun Shiriklan	Bansom	Sara	Adıaman	40	3 Mayıs 1929

- Hatun, Adıyaman yakınlarında Kollik köyünde yaşıyordu. Savaşın başında kocası hapse atıldı, işkence gördü ve işkencecilerinin ellerinde öldü. Bir Türk onu ve onun iki çocuğunu evine götürdü. Dört yıl önce adam ölünce Hatun için çocuklarını Müslümanlara karşı korumak çok zor oldu.

Bir gün bahçede çalışırken, bir Kürt, evine girip Maryam'ı [kızını] götürdü. Zavallı çocuk sadece on iki yaşındaydı. O adamla birlikte yaşamaya zorlandı. Geçenlerde bir katırcı köye geldi ve Hatun'u iki çocuğu ile birlikte Kurtarma evimize getirdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mayıs 1929. Kendisini geçindiriyor.
- Hatun'un çocukları:
No. 1812, Maryam Shirikjian, 15.
No. 1813, Horen Shirikjian, 17.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1814	Yeghsa	Sarkis	Mariam	Adıaman	32	3 Mayıs 1929

- Yeğsa Adıyaman'da yaşadı. Kocası askere alındı ve kayboldu. Yeni doğmuş çocuğu ile Adıyaman yakınlarındaki Kollek köyüne kaçtı. Üç yıl sonra bir Kürt geldi ve onu zorla kendi evine götürdü. O Kürt Yeğsa'ya eziyet eden kötü bir adamdı. O adamla evliliğinden Sarkis doğdu. Kısa süre önce Kürt ölünce Yeğsa iki oğlu ile birlikte Halep'e kaçtı ve kısa süre içinde bizim evimizi buldu.
- Bakımevinden ayrılışı: 3 Mayıs 1929. Kendisini geçindiriyor.

- Yeğsa'nın çocukları:
No. 1815, Manoug, 13.
No. 1816, Sarkis, 8.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1819	Selva Margossian	Panos	Sema	Roomkale	30	7 Haziran 1929

- Geçenlerde ilginç bir olay oldu. Bir gün Şeyh Müslim adında bir Türk, Selva adındaki Ermeni karısı ve dört çocuğu ile birlikte geldi. Uzun yıllar önce Selva annesinin yaşadığı Halep'e gitmek istediğinde Türk ona izin vermemişti. Sonunda karısını kaybetmektense kendisi, kendi ülkesini terk edip ailesi ile birlikte Halep'e gelmeye karar verdi. Aynı zamanda bize Hıristiyan olmak istediğini de söyledi.

Selva'nın anne ve babası Antep yakınlarında Rumkale'de yaşıyorlardı. Sürgün edildiklerinde küçük erkek çocukları onlarla giderken, iki kızlarını Rumkale'de bıraktılar. Babası kısa süre sonra öldürüldü, annesi Rumkale'ye geri döndü. Şeyh Müslim hepsini kendi evine aldı. Sonra Selva ile evlendi ve ona hep iyi davrandı. Şimdi bütün aile Selva'nın annesinin küçük konağında yaşıyor. Onlara bir eşek almaları için para verdik. Böylece Müslümanın aileye destek olması daha kolay olabilir.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Haziran 1929. Kocası Halep'te.
- Kızı:
No. 1820, Kasia, 11.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1821	Hagop Sahakian	Harutiun	Marlam	Albistan	18	13 Haziran 1929

- Agop, annesi, babası, üç erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte sürüldü. Kafile Sebka'ya ulaştı. Orada babası ve bir erkek kardeşi idam edildi. Kız kardeşi Bab'da tifüsten öldü. Hasta

olan annesi kafileye yetişemediği için jandarmalar tarafından öldürüldü. Kafile Habur nehrine ulaştığında bir erkek kardeşi daha öldürüldü ve diğeri –sonuncusu– bir Arap tarafından zorla götürüldü. Agop binlerce Ermeni arasında yalnız kaldı. Bir gün bir Arap kadın onu aldı. Sonra onu bir [başka] Arap’a sattı. Çobanlık yapıyor ve karşılığında hiçbir ödeme almıyordu.

Uzun yıllar sonra Bağdat’a kaçtı. Bir gün erkek kardeşinin Halep’te yaşadığını duydu. Yolculuk masraflarını biz ödedik. Buraya geldi ve iki kardeş tekrar buluşmuş olmaktan çok mutlu oldular.

- Bakımevinden ayrılışı: 13 Haziran 1929. Erkek kardeşi Halep’te.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1822	Melkon Jamgotchian	Artin	Elmas	Darende	18	19 Haziran 1929

- Melkon’un babası demirciydi ve savaş sırasında Türklere lazım olduğundan sürgün edilmedi. Daha sonra 1921 yılında askere alındı ve öldü. Babasının zanaatını öğrenmiş olan Melkon, çok çalışıyor ve annesi ile üç erkek kardeşine yardım ediyordu. İki ay önce askere alındı ve Diyarbakır’a götürüldü. Çok üzgündü. Annesini bırakmış olması demek, askerlik hizmetini yapacağı iki yıl boyunca onların açlık çekmesi demekti, bu yüzden Rasulayn’a kaçtı ve oradan bize gönderildi.
- Bakımevinden ayrılışı: 19 Haziran 1929. Akrabalarına.
- Kuzeni
No. 1823 - Toros, 18.
Aynı hikâye.

Yetimhaneye ulaşmış çocuklar toplu halde.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1829	Mariam Vosguiritchian			Erzroom	20	19 Haziran 1929

- Maryam, annesi, babası ve kendi insanları olduğuna inandığı Türklerin arasında büyüdü. Bir gün birkaç çocuk ona “Gâvur” olduğunu söylediler. O zamandan itibaren kendi milletiyle buluşmayı arzuladı ve kısa zaman içinde bu fırsat doğdu.

Bir gün genç bir Ermeni köyü ziyaret ettiğinde ondan yardım istedi. Adam ona yardım etti ve Erzurum’a ulaştılar. Orada evlendiler. Ne kadar da mutluydu. Ancak birkaç ay sonra bir Türk zorla evlerine girdi ve onu kaçırdı. Yine de kocası bir süre sonra onu geri almayı başardı. Geçenlerde kocası askere alındı ve Maryam birkaç Ermeni ile birlikte Suriye’ye kaçmak zorunda kaldı.

- Bakımevinden ayrılışı: 19 Ağustos 1929. Kocasını burada bulduk.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1836	Varter Yaghdjian	Hatchadour Baronian	Yeghsa	Kessirig Harpoot	35	27 Kasım 1929

- Savaş yıllarında Varter'in kocası askere alındı, Erzurum'a götürüldü ve orada kayboldu. Varter yola annesi ve erkek kardeşi ile birlikte çıktı. Üç ay boyunca bir yerden diğerine sürüldüler. Urfa yakınlarında Kürtler kafileye saldırdılar ve üzerlerindeki kıyafetlere varıncaya kadar soydular. Bir gün annesi kayboldu.

Bir Arap Varter ve erkek kardeşini Hasankale'deki evine aldı. İyi bir adamdı ve onlara iyi davranıyordu ama karısı kötü bir kadındı. Bu yüzden Arap, Varter'i başka bir köye götürdü. Orada bir Ermeni ile karşılaştı ve onunla evlendi. Bir gün Varter'in kocası hapse atılınca, Varter, iki çocuğu ile beraber Halep'e kaçtı.

- Bakımevinden ayrılışı: 27 Kasım 1929. Kız kardeşi Halep'te.
- Varter'in çocukları:
No. 1837, Azaduhi, 8,
No. 1838, Apraham, 5.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1839	Serpouhi Avakian	Stephan	Mevhoube	Arslan Bey Izmit	24	7 Aralık 1929

- Serpuhi, babası, iki erkek ve bir kız kardeşi ile birlikte sürgün edildi. Islahiye'ye geldiklerinde babası, bir erkek kardeşi ve [kafiledeki] erkeklerin birçoğu öldürüldü. Kafilenin geri kalanı Bab'a ulaştı. Orada Selon adlı bir Kürt onu zorla aldı ve onunla evlendi. O zaman Serpuhi 13, Kürt ise 60 yaşındaydı. Üç çocuk doğurdu. Selon'un Serpuhi'ye kötü davranan Türk bir karısı daha vardı.

Bir keresinde kocası ile Halep'e geldi ve sokakta karşılaştığı kız kardeşi onu bizim evimize getirdi.

- Bakımevinden ayrılışı: 7 Aralık 1929. Halep'te akrabalarına. 1930: No. 1351 ile evlendi.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1840	Şamir Boranlıan	Megerditch	Hrehan	Halni	20	30 Ocak 1930

- Babası Dünya Savaşı'ndan önce ödürüldü. Zavallı annesi yola iki kız ve bir erkek çocuğu ile birlikte çıktı. Kız kardeşi [teyzesi] ona küçükleri taşımakta yardımcı oluyordu. Mardin'e vardılar. Orada teyze ve iki kız Araplar tarafından zorla alındı. Anne küçük oğlu ile birlikte Musul'a doğru sürüldü. Oğlan orada öldü.

Şamir bize, bir gece iri yarı bir adamın onu kaçırdığını anlattı. Adam Şeyhti ve bir Kürt'e satılana kadar uzun yıllar onun yanında kaldı. Adam asker olup ölünce Şamir bir hamalın oğluna verildi. Adam çok yoksuldu ve sadece bir eli vardı. Geçenlerde trenle Suriye'ye gittiler. Trende bir Ermeni onu gördü, tanıdı ve ona annesinin Halep'te yaşadığını söyledi. Oraya ulaştıklarında kaçmayı başardılar.

- Şamir şimdi annesi ile birlikte yaşıyor.
- Bakımevinden ayrılışı: 30 Ocak 1930. Halep'te annesi ile birlikte.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1843	Sinam Boghossian	Avedis	Sgehik	Shekhlan Moosh	30	4 Şubat 1930

- Savaş başladığında tüm aile sürgün edildi. Aylarca bir yerden öbür yere sürüldüler. Yolda yüzlerce insan tifus, dizanteri ve diğer hastalıklardan öldü. Kafile Diyarbakır'a ulaştığında Kürtler Sinam ve kız kardeşini alıp kendi köylerine götürdüler ve onlarla evlendiler.

Aynı köyde bir Ermeni vardı. Sinam onunla Diyarbakır'a kaçtı ve onunla evlendi. Geçenlerde kocası Sinam'ı isteyen bir Türk tarafından öldürüldü. Sinam, Suriye'ye kaçmayı başardı. Onu ve iki çocuğunu içeri aldık.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Şubat 1930. Akrabalarına. Kendisini geçindiriyor, hizmetkâr.
- Sinam'ın çocukları:
No. 1844, Fedan, 9.
No. 1845, Setrak, 6.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1847	Marsoub Arghenian	Khatchadour	Mariam	Sari-Kamış Harpoot	20	26 Şubat 1930

- Babası savaştan önce öldükten sonra Marsub Mezreh'teki Alman yetimhanesine yerleştirildi. Her yıl, tatil olduğunda annesinin yanına Sarıkamış'a gider orada bir ay kalırdı.

Ansızın Ermeniler toplandı ve sürüldü. Marsub da onların arasındaydı. İki gün sonra kafile Kürtlerin saldırısına uğradı, soyuldular ve öldürüldüler. Marsub yaralanmıştı. Kendisini cesetlerin altına sakladı. Katiller gittikten sonra kaçmayı denedi, ancak yolda bayıldı. Bir Türk onu bulup evine götürdü. Uzun yıllar onun yanında hizmetkârlık yaptı.

Komşu evde Hayranuş (no. 1848) adında bir Ermeni kız vardı. Bir Türk tarafından anne ve babasından alınmıştı. Birkaç yıl önce efendileri onların evlenmesine izin verdi.

Kısa süre önce sürgün edildiler.

- Bakımevinden ayrılışı: 26 Şubat 1930. Kendisini geçindiriyor. Başlangıçta ona yardım ettik.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1849	Doudou Siroyan	Benlamin	Marlam	Djlbın	17	1 Mart 1930

- Dudu gencecik olmasına rağmen çok fazla eziyet çekti. Annesi, babası ve akrabaları ile çöle sürüldüğünde üç yaşındaydı. Erkek ve kız kardeşleri kayboldu, anne ve babası ise öldürüldü. Kafilede tek başına kalan Dudu, Der Zor'a kadar gidebildi. Orada bir Arap kadın ona el koydu. Evin kölesiydi ve küçük yaşından itibaren erkekler tarafından kullanıldı. Kaçmak istedi ama âdeta bir hapishanedeydi.

Kısa bir süre önce bir Ermeni ona yardım etti ve bize geldi.

- Dudu 1931 Şubatı'nda gözlerinden tedavi oldu. Şu anda iyi.
- Bakımevinden ayrılışı: 1 Mart 1930. Halep'te akrabalarına.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1850	Hripsime İskenderian	Markar Adjemian	Yeghsa	Mezre Harpoot	30	1 Mart 1930

- 1915 yılında Hripsime, sürgün yoluna çıktı. Babası, erkek kardeşleri ve amcalarının hepsi öldürüldü. Kısa süre sonra da annesi öldü. Hripsime o zaman on dört yaşındaydı.

Hripsime ve dokuz yaşındaki kız kardeşi Mardin'e vardılar. Orada bir Arap onları zorla evine alıp derhal Hripsime ile evlendi ve kız kardeşini de yaşlı bir Bedeviye sattı. Hripsime bir daha onu görmedi.

Birkaç yıl sonra Hripsime, genç bir Ermeni adamla tanıştı. Antep'e kaçmayı başardılar. Orada evlendiler. Kocasını iş buldu ve mutluydular. Hripsime üç çocuk doğurdu. Kocasını askere alındı ve o yavrularıyla beraber Halep'e kaçtı.

- Kasım 1930 - Hripsime'nin kocası felç oldu ve şimdi Halep'te ailesi ile birlikte yaşıyor.
- Şubat 1931 - Bizden biraz yardım aldı.

- Bakımevinden ayrılışı: 1 Mart 1930.
- Hripsime'nin çocukları:
No. 1851, Vartuhi İskenderyan, 9.
No. 1852, Alice İskenderyan, 6.
No. 1853, İskender İskenderian, 4.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1855	Marlam Mouradian	Mourad	Bezo	Ti Mush	40	8 Mart 1930

- Maryam, Dünya Savaşı'ndan önce evlenmişti. O ve kocası, annesi, babası, iki erkek ve beş kız kardeşi ile birlikte aynı evde yaşıyordu. Bir gün Kürtlerin saldırısına uğradılar. Bütün akrabaları öldürüldü. Maryam ve kocası dağlara kaçmayı ve orada uzun zaman saklanmayı başardılar. Sonra Farkin'e gittiler.

Orada bir Türk Maryam'ı evine aldı. Kocası kayboldu. Maryam Diyarbakır'a kaçtı. Orada arkadaşları onu yanlarına aldı.

Bir gün kocası geldi. İki yıl sonra askere alındı. Kaçtı ve Diyarbakır'a ulaştı. Çok hastaydı ve iki hafta sonra öldü.

Kısa süre önce Maryam ve oğlu Halep'e geldiler.

- Bakımevinden ayrılışı: 9 Mart 1930. Halep'te akrabalarına.
- Maryam'ın oğlu
No. 1856, Simon Garabedian, 9.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1858	Khatoun Kalaydjan	Hagop	Marlam	Urfa	28	17 Mart 1930

- 1915 yılında tehcir başladığına Hatun 13 yaşındaydı. Babası hapse atıldı, işkence gördü ve kendisine eziyet edenlerin elinde öldü. Annesi beş çocukla sürüldü. Kafile Diyarbakır-Mardin yönüne sürüldü. Kısa süre sonra en küçük çocuğu

öldü, ve bir gün Kürtler kabileye saldırdı. Annesi ve üç erkek kardeşi Hatun'un gözlerinin önünde öldürüldüler. Kendisi yaralıydı. Bir Kürt onu evine götürdü. Kürt onunla evlendi ve Agop'u [no. 1859] doğurdu.

Geçenlerde kocası öldürülünce Suriye'ye kaçtı.

- Bakımevinden ayrılışı: 17 Mart 1930. Akrabaları Halep'te.
- Hatun'un oğlu
No. 1859, Agop Kalaycıyan, 9.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1862	Filor Deroyan			Paloo	35	4 Nisan 1930

- Filor çok eziyet çekti. Kocası gözlerinin önünde işkence edilerek öldürüldükten sonra kocasının katilinin evine götürüldü ve onunla birlikte yaşamaya zorlandı.

Küçük oğlu da onunla birlikteydi. Savaştan sonra "Yakın Doğu Kurtarma" Örgütü Halep'e geldiğinde oğlunu onların yetimhanesine göndermeyi başardı. Oğlu daha sonra Halep'e gönderildi.

Filor, babası Türk olan kızı Marie (no. 1863) ile kısa süre önce Halep'e ulaştığında oğlunu burada buldu.

- Bakımevinden ayrılışı: 4 Nisan 1930. Kendisini geçindiriyor.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1870	Mariam Garabedlan	Garabed	Anna	Kallou Harpoot	30	14 Mayıs 1930

- Tanınmış bir adam olan Maryam'ın babası Dünya Savaşı başladığında hapse atıldı, işkence edildi ve öldürüldü. Birkaç ay sonra da annesi öldü. Üç erkek kardeşi askere alındı, fakat Marsilya'ya kaçmayı başardılar. Bir kız kardeşi ise geçen yıl Beyrut'ta evlendi.

Maryam babasının bütün mallarına el koymuş olan bir Türk ile evlenmeye zorlandı. Altı ay önce Maryam çocukları ile birlikte Türkiye'den sürüldü.

- Maryam kız kardeşi ile yaşamak üzere Beyrut'a gitti.
- Bakımevinden ayrılışı: 4 Haziran 1930. Akrabalarına, kız kardeşi Beyrut'ta.
- Maryam'ın çocukları:
No. 1871, Haçadur, 5,
No. 1872, Boghos, 3.

No.	Adı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri	Yaşı	Kabul tarihi
1880	Artin Degulmendjian	Hagop	Khatoun	Urfa	18	9 Ekim 1930

- Artin'in anne ve babası tehcir sırasında öldürüldü. Artin ve üç kız kardeşi diğer birçok Ermeni ile birlikte yola çıkarıldı. Kız kardeşleri öldü. Bir Arap, Artin'i zorla alıp Rasulayn yakınlarında bir köye götürdü. Kötü davranıyorlardı. Bir gün Arap onu bir demir parçası ile dövdüğünde Artin bir gözünü kaybetti.

Halep'te yaşayan teyzesi bir gün bize geldi ve çocuğu kurtarmak için yardımımızı istedi. [Kurtarmayı] Başardık. Şimdi teyzesi ile kalıyor ve demircilik sanatını öğreniyor.

- Bakımevinden ayrılışı: 9 Ekim 1930. Akrabalarına. Teyzesi Halep'te.

E

linizdeki kitap Ermeni Soykırımı sırasında hayatta bırakılan Ermeni kadın ve çocukların 1918'den sonra kapatıldıkları evlerden kurtarılma yollarını ele alıyor. Milletler Cemiyeti, 1921 yılında bu kadın ve çocukların bulunması ve yeniden hayata kazandırılmaları için Halep Kurtarma Evi'ni kurdu. Kurtarma Evi'ne gelen 1.700 civarında çocuk ve kadının kaydı tutuldu. Hayatta kalmayı başaran bu insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her bölgesinden, çok farklı sosyal, politik ve ekonomik çevre ve koşullardan gelmişlerdi. Hepsi soykırım sırası ve sonrasında başlarından geçenleri anlatıyorlardı.

Kitabın ikinci bölümünde, bu tutanaklardan seçilmiş 300 civarında kayıt var. Birinci bölümde ise, Dicle Akar tüm kayıtların içeriklerinin genel dökümünü değerlendiriyor. Matthias Bjørnlund, arşivleri ve dönemin önemli yayınlarını tarayarak Halep Yetimhanesi'nin hikâyesini anlatırken, bu seçkinin bütünü ve arka planını aydınlatıyor. Taner Akçam da, Osmanlı belgelerine dayanarak, soykırım sırasında yetimlere yönelik izlenen politikaların esaslarını gösteriyor.

Halıza kayıplar tehlikesine maruz kalmadan, soykırımın hemen sonrasında kayda alınan bu tanıklıklar İttihat ve Terakki'nin imha politikasını açık biçimde gözler önüne seriyor. ■

KDV'DEN MUAF TIR